

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

**ORTA GELİR TUZAĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER:
SEÇİLMİŞ ÜLKELER VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksel ÇAĞDAŞ

DOKTORA TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN

KASIM - 2021

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ORTA GELİR TUZAĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER:
SEÇİLMİŞ ÜLKELER VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Yüksel ÇAĞDAŞ

Enstitü Anabilim Dalı: Maliye

**“Bu tez 05/11/2021 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri
bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN	Başarılı
Prof. Dr. Tarık VURAL	Başarılı
Prof. Dr. Şakir GÖRMÜŞ	Başarılı
Prof. Dr. Yaşar AYYILDIZ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Serdar ŞAHİN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Yüksel ÇAĞDAŞ

05/10/2021

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında doktora sürecim boyunca kendisinden aldığım dersler ve bu bağlamda yönlendirmeleri ile danışman hocamın rolü büyüktür. Hoşgörüsü, alçak gönüllülüğü ve tecrübesi ile desteğini eksik etmeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN'a çok teşekkür ederim.

Çalışmanın ortaya çıkmasında ve geliştirilmesinde tecrübe ve bilgisi ile desteğini esirgemeyen, her zaman yanımda olan birlikte çalıştığım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Tarık VURAL'a çok teşekkür ederim.

Tezin araştırma sürecinde, çalışmanın doğru yönde ilerlemesi için yardımlarını eksik etmeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Cumhur ERDEM, Prof. Dr. Yaşar AYYILDIZ, Prof. Dr. Temel GÜRDAL, Prof. Dr. Şakir GÖRMÜŞ ve değerli mesai arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Konu ile ilgili görüşlerini beyan eden, bilgilerinden ve tecrübelerinden faydalandığım, hoşgörüsü yüksek, değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Serdar ŞAHİN ile zamanından feragat ederek, çalışmanın şekillenmesi, olgunlaşması için beni sabırla dinleyen, yönlendiren, akademik olarak gelişebilmem için büyük katkı sağlayan ve kendisinden çok şey öğrendiğim değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Anıl ERALP'a ayrıca teşekkür ederim.

Hayatımın her anında benden maddi manevi desteklerini eksik etmeyen kıymetli babam Adem ve kıymetli annem Aysel'e teşekkürü borç bilirim.

Doktora döneminde ve tez çalışmamı hazırlarken bu zorlu süreçte her zaman yanımda olan, hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, sabırla beni motive eden, sevgili eşim Emel'e sevgilerimi sunar teşekkür ederim.

Sevgili eşim Emel ve hayatıma renk katan oğlum Atlas Aras'a...

Yüksel ÇAĞDAŞ

05/11/2021

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
TABLO LİSTESİ.....	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
GRAFİK LİSTESİ.....	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix

GİRİŞ.....	1
------------	---

BÖLÜM 1: ORTA GELİR TUZAĞININ TEORİK ÇERÇEVESİ.....	5
---	---

1.1. Gelir Grupları	5
1.2. Orta Gelir Tuzağı.....	9
1.3. Orta Gelir Tuzağını Açıklayan Yaklaşımlar.....	12
1.3.1. Büyümede Yavaşlama Yaklaşımı	12
1.3.2. Aşamalı Kalkınma Yaklaşımı	14
1.3.3. Endüstrileşmeyi Yakalama.....	16
1.3.4. Nüfus ve Kalkınma Yaklaşımı	18
1.3.5. Karşılaştırmalı Üstünlük Yaklaşımı	20
1.3.6. Gelir Eşitsizliği Yaklaşımı	21
1.3.7. Eşitsizlik Tuzağı Yaklaşımı	25
1.3.8. Sosyoekonomik ve Kurumsal Yaklaşımlar	29
1.3.9. Diğer Yaklaşımlar	32
1.4. Orta Gelir Tuzağının Nedenleri	36
1.5. Orta Gelir Tuzağı Çerçevesinde Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri	39
1.5.1. Ekonomik Büyüme Teorileri ve Orta Gelir Tuzağı	40
1.5.2. Ekonomik Kalkınma Teorileri ve Orta Gelir Tuzağı	55
1.6. Bölüm Değerlendirmesi.....	64

BÖLÜM 2: ORTA GELİR TUZAĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN GELİR GRUPLARI VE TÜRKİYE AÇISINDAN İNCELENMESİ	69
--	----

2.1. Orta Gelir Tuzağını Etkileyen Faktörler Çerçevesinde Gelir Grupları	69
2.1.1. İş Gücü	79
2.1.2. Ar-Ge ve Teknoloji	82

2.1.3. Tasarruf ve Yatırımlar	86
2.1.4. İmalat Sanayi.....	88
2.1.5. Gelir Dağılımı	93
2.1.6. Toplam Faktör Verimliliği	95
2.1.7. Sosyal Faktörler	98
2.1.8. Kurumsal Faktörler	104
2.2. Orta Gelir Tuzağı Çerçevesinde Türkiye Ekonomisi	106
2.2.1. Türkiye’de İş Gücü	112
2.2.2. Türkiye’de Ar-Ge ve Teknoloji	115
2.2.3. Türkiye’de Tasarruflar ve Yatırımlar	119
2.2.4. Türkiye’de İmalat Sanayi	123
2.2.5. Türkiye’de Gelir Dağılımı.....	127
2.2.6. Türkiye’de Toplam Faktör Verimliliği	128
2.2.7. Türkiye’de Sosyal Faktörler.....	129
2.2.8. Türkiye’de Kurumsal Faktörler.....	131
2.3. Bölüm Değerlendirmesi.....	135
BÖLÜM 3: ORTA GELİR TUZAĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE	
EKONOMETRİK UYGULAMALAR: SEÇİLMİŞ ÜLKELER VE TÜRKİYE	
ÖRNEĞİ.....	140
3.1. Ampirik Literatür.....	140
3.2. Seçilmiş Ülkeler Üzerine Ampirik Analiz.....	159
3.2.1. Yöntem.....	159
3.2.1.1. Panel Veri Analizi.....	159
3.2.1.2. Panel Veri Modelleri.....	162
3.2.1.3. Sabit Etkiler ve Rassal (Tasadüfi) Etkiler Modeli	163
3.2.1.4. Model Seçimi: Hausman Testi.....	164
3.2.1.5. Panel Nitel Tercih Modelleri	165
3.2.1.6. İkili Panel Nitel Tercih Modelleri.....	165
3.2.1.7. İkili Panel Logit Model.....	168
3.2.2. Model ve Veri Seti	172
3.2.3. Uygulama ve Bulgular	175
3.3. Türkiye Üzerine Ampirik Analiz.....	185

3.3.1. Veri Seti, Model ve Yöntem	185
3.3.1.1. Faktör Analizi	186
3.3.1.2. İkili Logit Model Tahmini	190
3.3.2. Uygulama ve Bulgular	194
3.3.2.1. Faktör Analizine İlişkin Bulgular	194
3.3.2.2. İkili Logit Model Tahminine İlişkin Bulgular	195
SONUÇ	198
KAYNAKÇA.....	203
ÖZGEÇMİŞ	226



KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criterion)
Ar-Ge	: Araştırma ve Geliştirme
BIC	: Bayes Bilgi Kriteri (Bayesian Information Criterion)
CAD	: Karşılaştırmalı Üstünlük Karşıtı Yaklaşımı
CAF	: Karşılaştırmalı Üstünlük Takip Yaklaşımı
DOM	: Doğrusal Olasılık Modeli
GSYH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KBMG	: Kişi Başına Düşen Milli Gelir
KMO	: Kaiser-Meyer-Olkin İstatistiği
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OGT	: Orta Gelir Tuzağı
OICA	: Uluslararası Motorlu Araç Üreticileri Örgütü
PİSA	: Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı
PWT	: Penn Dünya Tablosu (Penn World Table)
SAGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
WIPO	: Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü
YEP	: Yeni Ekonomi Programı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Dünya Bankası Gelir Grupları Sınıflandırması (2018)	6
Tablo 2 : Çeşitli Görüşlere Göre Gelir Grupları Sınıflandırması	7
Tablo 3 : Düşük, Alt-Orta ve Üst-Orta Gelir Grubundaki Ülkeler (2020 yılı).....	10
Tablo 4 : Büyümede Yavaşlama Yaklaşımına Göre Ülkeler.....	13
Tablo 5 : Büyümede Yavaşlama ve Orta Gelir Tuzağının Oluşumunda Faktörler	24
Tablo 6 : Orta Gelir Tuzağında Süre	36
Tablo 7 : Bazı Ülkelerin Kalkış ve Olgunluk Aşaması Tarihleri	63
Tablo 8 : Alt-Orta Gelir Grubuna Ulaşan Bazı Ülkeler.....	70
Tablo 9 : Üst-Orta Gelir Grubuna Ulaşan Bazı Ülkeler	72
Tablo 10 : Yüksek Gelir Grubuna Ulaşan Bazı Ülkeler	75
Tablo 11 : Katma Değere Göre İmalat Sanayinde Dünyanın En İyi 15 Üreticisi	90
Tablo 12 : Orta Gelir Tuzağı ve İnsani Gelişmişlik İndeksi.....	103
Tablo 13 : Türkiye Ekonomisinde Dönemler ve Ekonomik Büyüme Oranları.....	109
Tablo 14 : Dünya’da 1996-2017 Dönemi Bilimsel Yayın İstatistikleri	118
Tablo 15 : Türkiye’nin PİSA Testi Sonuçları.....	131
Tablo 16 : Orta Gelir Tuzağı ile İlgili Yapılmış Ampirik Çalışmalar	141
Tablo 17 : Orta Gelir Tuzağını Etkileyen Değişkenlere Ait Bilgiler.....	174
Tablo 18 : F Testi, Breusch-Pagan LM Testi ve Hausman Testi İstatistikleri	175
Tablo 19 : Değişen Varyans ve Otokorelasyon Testi İstatistikleri	176
Tablo 20 : Panel Logit Model Tahmin Sonuçları- Model 1	177
Tablo 21 : Panel Logit Model Tahmin Sonuçları- Model 2	179
Tablo 22 : Panel Logit Model Tahmin Sonuçları- Model 3	181
Tablo 23 : Döndürülmüş Bileşen Matrisi	195
Tablo 24 : İkili Logit Model Tahmin Sonuçları	196

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Endüstrileşmeyi Yakalama Aşamaları.....	17
Şekil 2: Eşitsizlik ve Orta Gelir Tuzağı İlişkisi.....	27
Şekil 3: Eşitsizlik Tuzağında Kısır Döngü.....	28
Şekil 4: Orta Gelir Tuzağında Sıkışıp Kalma Aşamaları.....	32
Şekil 5: İçsel Büyümenin Belirleyicileri.....	52
Şekil 6: Yoksulluğun Kısır Döngüsü.....	59
Şekil 7: Orta Gelir Tuzağını Etkileyen Faktörler.....	68



GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1 : Ekonomilerin Gelişme Aşamaları ve Orta Gelir Tuzağı	15
Grafik 2 : Seçilmiş Ülkelerde 2017 yılı İş Gücü İstatistikleri.....	80
Grafik 3 : Dünyada Ar-Ge Harcamalarının Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı.....	83
Grafik 4 : Seçilmiş Ülkelerde Küresel İnovasyon İndeksi ve Ar-Ge Harcamaları	84
Grafik 5 : Seçilmiş Ülkelerde Tasarruf-Yatırım Düzeyinin GSYH İçindeki Payı.....	87
Grafik 6 : Seçilmiş Ülkelerde İmalat Sanayi ve KBMG (2017)	89
Grafik 7 : Seçilmiş Ülkelerde Gini Katsayısı ve KBMG (2013-2018 Ort.).....	94
Grafik 8 : Seçilmiş Ülkelerde Toplam Faktör Verimliliği ve Ekonomik Büyüme	96
Grafik 9 : Arjantin'in Toplam Faktör Verimliliği, Ekonomik Büyüme ve KBMG.....	97
Grafik 10: Seçilmiş Ülkelerde Eğitim İndeksi (2010-2017 Ort.).....	99
Grafik 11: Seçilmiş Ülkelerde Sağlık Harcamaları ve Sağlık İndeksi	101
Grafik 12: Gelir Gruplarında Kurumsal Faktörler İndeksi.....	105
Grafik 13: Türkiye’de 1923-2020 Dönemi KBMG	106
Grafik 14: Türkiye’de Nitelikli İş Gücündeki İşsizlik Oranı	113
Grafik 15: Türkiye’de İş Gücüne Katılım Oranı ve Nitelikli İş Gücü	114
Grafik 16: Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı	116
Grafik 17: Türkiye’de Yurt İçi Tasarruflar ve Brüt Sermaye Oluşumu.....	120
Grafik 18: Türkiye’de Kamu, Özel ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar	121
Grafik 19: Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Alanları	123
Grafik 20: Türkiye ve Güney Kore’de İmalat Sanayinin GSYH İçindeki Payı.....	125
Grafik 21: Türkiye ve Güney Kore’de Orta ve Yüksek Teknolojili Mal Üretimi	126
Grafik 22: Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	127
Grafik 23: Türkiye’de Toplam Faktör Verimliliği (%).....	128
Grafik 24: Türkiye’de Eğitim ve Sağlık Harcamaları	130
Grafik 25: Türkiye’de Kurumsal Göstergeler	132
Grafik 26: Orta Gelir Tuzağındaki Bazı Ülkelerin Ekonomik Büyüme Oranları	135
Grafik 27: Logit ile Probit Modelin Farkı.....	167

ÖZET
Başlık: Orta Gelir Tuzağını Etkileyen Faktörler: Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye Örneği
Yazar: Yüksel ÇAĞDAŞ
Danışman: Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN
Kabul Tarihi: 05.11.2021
Sayfa Sayısı: ix (ön kısım) + 226 (tez)
Tarihsel süreç içerisinde orta gelir düzeyindeki bazı ülkelerin ekonomik büyümelerinde yavaşlama durumu nedeni ile yüksek gelir düzeyine erişemediği gözlemlenmektedir. 2007 yılında literatüre giren Orta Gelir Tuzağı bu nedenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Orta Gelir Tuzağı, orta gelirli bir ülkenin belli bir kişi başına düşen milli gelir düzeyine ulaştıktan sonra ekonomik durgunluk içerisine girmesi ve yüksek gelir düzeyine ulaşamaması durumu olarak tanımlanmaktadır. Orta Gelir Tuzağını etkileyen birçok etken bulunurken, iş gücü, Ar-Ge/teknoloji düzeyi, toplam faktör verimliliği, imalat sanayi, tasarruflar, yatırımlar, eğitim, sağlık, gelir dağılımı gibi sosyal faktörler ile hukuk, özgürlükler, şeffaflık, yolsuzluk gibi kurumsal faktörler bu etkenlerin başında gelmektedir. Bu çalışmada ülkelerin neden Orta Gelir Tuzağına yakalandığı sorusunun cevabı aranırken Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağından kurtulmasında etkili olan faktörler de araştırılmıştır. Bu kapsamda hem seçilmiş ülkeler hem de Türkiye için iki ayrı analiz yapılmıştır. İlk analizde, Orta Gelir Tuzağını etkileyen değişkenlerin belirlenmesi için seçilmiş ülkeler üzerine ikili panel logit model tahmini yapılmıştır. Bulgular, eğitim, nitelikli iş gücü, kurumsal faktörler, ihracat, brüt sermaye oluşumu, orta-yüksek teknoloji imalat sanayi üretimi, Ar-Ge ve doğrudan yabancı yatırımların Orta Gelir Tuzağından kaçınma olasılığını artırdığı; buna rağmen iş gücü miktarındaki artış ve kamunun ekonomideki ağırlığının ise Orta Gelir Tuzağından kaçınma olasılığını azalttığını göstermiştir. İkinci analizde, Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağından kurtulmasında etkili olan faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda önce faktör analizi sonra ikili logit model tahmini yapılmıştır. Bulgular, eğitim, nitelikli iş gücü, Ar-Ge, bireysel özgürlükler, hukuk ve düzen değişkenlerini içeren yapısal faktörlerin, Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağından çıkış olasılığını artırdığını ve bu olasılığın etki derecesinin çok yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır.
Anahtar Kelimeler: Orta Gelir Tuzağı, Ekonomik Büyüme ve Kalkınma, Panel Veri Analizi, Logit Model, Faktör Analizi

ABSTRACT	
Title of Thesis: Factors Affecting the Middle Income Trap: The Case of Selected Countries and Turkey	
Author of Thesis: Yüksel ÇAĞDAŞ	
Supervisor: Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN	
Accepted Date: 05.11.2021	Number of Pages: ix (pre text) +226 (main body)
In the historical process, it is observed that some middle-income countries could not reach the high income level due to the slowdown in their economic growth. The Middle Income Trap, which entered the literature for the first time in 2007, is accepted as one of these reasons. The Middle Income Trap is defined as the situation in which a middle-income country enters into economic recession and cannot go beyond this stage, that is, cannot reach a high income level. While many factors affecting the Middle Income Trap, social factors such as labor force, research and development/technology level, total factor productivity, manufacturing industry, savings, investments, education, health, income distribution and institutional factors such as law, freedoms, transparency, corruption are some of those factors. In this study, while seeking the answer to the question of why countries are caught in the Middle Income Trap, effective factors in Turkey's escape from the Middle Income Trap were also investigated. In this context, two separate empirical analyzes were made for both selected countries and Turkey. In the first empirical analysis, a binary panel logit model estimation was made on selected countries to determine Middle Income Trap variables. The findings show that education, qualified workforce, institutional factors, exports, gross capital formation, medium-high technology manufacturing industry production, research and development and foreign direct investments increase the probability of avoiding the Middle Income Trap. However, the increase in the amount of labor force and the weight of the public in the economy decrease the probability of avoiding the Middle Income Trap. In the second empirical analysis, it has been tried to determine the factors that are effective in Turkey's recovery from the Middle Income Trap. In this context, first factor analysis and then binary logit model estimation were made. The findings revealed that structural factors including education, qualified workforce, research and development, individual freedoms, law and order variables increase the probability of Turkey's exit from the Middle Income Trap and the degree of impact of this possibility is very high.	
Keywords: Middle Income Trap, Economic Growth and Development, Panel Data Analysis, Logit Model, Factor Analysis	

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde ekonomiler, döneme ya da coğrafyaya hakim iktisadi akım doğrultusunda farklı görevler yüklenmekle birlikte söz konusu görevlerin en önemlilerinden biri milli gelirin artırılması olmuştur. Ekonomiler milli gelirin artırılması amacına yönelik olarak çeşitli politikalar üretmişler ve bu doğrultuda mali olayları şekillendirmişlerdir. Devletler tarafından uygulanan politika tercihleri doğrultusunda bazı devletlerde milli gelir artışı sağlanırken bazı devletlerde ise milli gelir düzeyinde ya da milli gelir artış hızında azalmalar meydana gelmiştir. Çünkü ekonomik büyüme devletlerin sosyal, siyasi, ekonomik ve benzeri birçok değişkeni ile bağlantılı bir şekilde farklılaşan bir faktördür. Zaman içinde belirli bir milli gelir artışını sağlamış devletlerin milli gelirlerini artırmada, önceki dönemlere göre zorlandıkları, ekonomik büyümelerinin durağanlaştığı ve kişi başına düşen milli gelirin belli bir gelir düzeyi arasında sıkışıp kaldığı ve hatta azaldığı gözlemlenmiştir. Indermitt Gill ve Homi Kharas tarafından 2007 yılında yapılan bir çalışma ile söz konusu bu ekonomik durum “Orta Gelir Tuzağı” olarak nitelendirilmiş ve Orta Gelir Tuzağı ekonomik büyümedeki durgunluğun nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir.

Literatürde tanımı üzerinden bir fikir birlikteliğinin bulunmadığı Orta Gelir Tuzağı, farklı bakış açıları doğrultusunda farklı biçimlerde tanımlanabilmektedir. Ancak genel bir tanım yapmak gerekirse orta gelirli bir ekonominin, belli bir kişi başına düşen milli gelir düzeyine ulaştıktan sonra burada sıkışıp kalması ve kişi başına düşen milli geliri artıramaması durumu Orta Gelir Tuzağı olarak ifade edilmektedir (Kharas ve Kohli, 2011: 281). Bu bağlamda gelişmekte olan birçok ülkeyi yakından ilgilendirdiği için Orta Gelir Tuzağı kavramı üzerinde ekonomi literatüründe özellikle son yıllarda çalışmaların yoğunlaştığı gözlemlenmektedir.

Orta Gelir Tuzağı, ekonomik büyüme ve kalkınma teorileri ile açıklanabilen bir kavram olması nedeniyle literatürde konu ile ilgili farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerde genel olarak Orta Gelir Tuzağına neden olan faktörler ve Orta Gelir Tuzağından kaçınma yolları ele alınmaktadır. Bununla beraber orta gelir düzeyinin hangi aralık olduğu ve hangi ülkelerin Orta Gelir Tuzağına olduğu ile ilgili de çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Felipe, Abdon ve Kumar (2012), bir ekonomide kişi başına düşen milli gelir düzeyinin 7.251-11.750 dolar arası olmasını orta gelir; Eichengreen, Park ve Shin (2012), kişi başına

düşen milli gelir düzeyinin 17.000 doların altında olmasını orta gelir, üzerinde olmasını yüksek gelir düzeyi olarak ifade etmektedir. Gill ve Kharas (2009) ise kişi başına düşen milli gelirin 1.000-10.000 dolar arası olmasını orta gelir, 10.000 dolar üzeri olmasını yüksek gelir olarak ifade etmektedir. Woo (2012), bir ülkedeki kişi başına düşen milli gelirin Amerika Birleşik Devletleri'nin kişi başına düşen milli gelirinin %20-55'i arasını; Robertson ve Ye (2013) ise %8-36'i arasını orta gelir düzeyi olarak ifade etmektedir. Nitekim Dünya Bankası, ülkelerin kişi başına düşen milli gelir aralığını düşük gelir düzeyi, alt-orta gelir düzeyi, üst-orta gelir düzeyi ve yüksek gelir düzeyi olarak dört ana gruba ayırmıştır. Buna göre 1.025 dolar altı düşük gelir, 1.026-3.995 dolar arası alt-orta gelir, 3.996-12.375 dolar arası üst-orta ve 12.375 dolar üzeri yüksek gelir düzeyi olarak kabul edilmiştir. Dünya Bankası, belli aralıklarla gelir düzeylerindeki bu eşikleri güncellemektedir.

Orta Gelir Tuzağı, üst-orta gelir düzeyinde bulunan ülkelerin ekonomik büyümelerinde yavaşlama sonrası ortaya çıkmaktadır (Eichengreen, Park ve Shin, 2012: 47-49). Felipe Abdon ve Kumar (2012), üst-orta gelir düzeyinde bulunan bir ülkenin 14 yıldan daha fazla süre yüksek gelir düzeyine erişememesini Orta Gelir Tuzağı olarak nitelendirmiştir. Ancak hangi ülkelerin Orta Gelir Tuzağında olduğu günümüzde hala tartışılmaktadır.

Literatürde, ülkelerin Orta Gelir Tuzağına yakalanma nedenleri tartışılan bir başka konudur. Üretim tekniklerinin gelişen teknolojilere uyum sağlayamaması, tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların yetersizliği, imalat sanayi üretiminin azalması, toplam faktör verimliliğinin düşmesi, beşeri sermayeye gerekli önemin verilmemesi ve sosyal-kurumsal faktörlerin geri planda kalması, genel olarak Orta Gelir Tuzağının nedenleri arasında kabul edilmektedir.

Araştırmanın Önemi

Ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma sorunları, önemini yitirmeyen bir konudur. Orta Gelir Tuzağı, gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyüme ve kalkınma problemleri ile yakından ilişkili bir kavramdır. Bu bağlamda üst-orta gelir düzeyinde bulunan birçok ülkenin yüksek gelir düzeyine neden ulaşamadığı, neden Orta Gelir Tuzağı riski ile karşı karşıya kaldığı literatürde ilgi çeken ve bu yönüyle araştırılması gereken konulardan biri olmuştur.

Özellikle ulusal literatür başta olmak üzere ağırlıklı olarak ekonomik faktörlerle Orta Gelir Tuzağının incelendiği görülmektedir. Orta Gelir Tuzağının incelenmesinde sadece ekonomik faktörlerin ön planda olması, sosyal ve kurumsal faktörlerin göz ardı edilmesi literatür açısından bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Orta Gelir Tuzağının sadece ekonomik faktörlerle değil, sosyal ve kurumsal faktörlerle birlikte ele alınarak yapılan ampirik analiz bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca Türkiye'nin neden Orta Gelir Tuzağında olduğunun araştırılması ve bu kapsamda yapılan ayrı bir ampirik analiz ile literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Orta Gelir Tuzağını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve belirlenen bu faktörlerin seçilmiş ülkeler ile Türkiye üzerine etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada Orta Gelir Tuzağını etkileyen değişkenler ve bu değişkenlerin etki büyüklüklerinin belirlenmesi için yapılan istatistiksel ve ekonometrik analizler yer almaktadır. Bu kapsamda hem seçilmiş ülkeler için hem de Türkiye için ayrı ayrı ampirik analizler yapılmıştır. İlk analizde seçilmiş 40 ülke için Orta Gelir Tuzağını etkilediği düşünülen değişkenlere ait 1995-2017 dönemini kapsayan 23 yıllık bir panel veri seti oluşturulmuş ve ikili panel logit modeli kullanılmıştır. İkinci analizde, Orta Gelir Tuzağını etkilediği belirlenen değişkenlerin (yani ilk analizde kullanılan değişkenler) Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağından çıkma durumu üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bunun için 1995-2019 dönemini kapsayan 25 yıllık bir veri seti kullanılarak ikili logit model tahmini yapılmıştır. Burada değişken sayısının yıl sayısına göre oldukça fazla olmasından dolayı ikili logit model tahmininden önce faktör analizi kullanılarak boyut indirgemesine başvurulmuştur.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada Orta Gelir Tuzağını etkilediği literatür tarafından kabul edilmiş ekonomik, sosyal ve kurumsal faktörlere ait değişkenler kullanılmıştır. Seçilmiş ülkeler üzerine yapılan uygulamada 1995-2017 dönemi verileri yer almaktadır. Uygulamaya konu olan ülkelerin 1995 yılı öncesindeki verilerinin yetersiz olması; 2017 yılı sonrası verilerinin

de henüz yayınlanmamış olması nedeni ile araştırma 1995-2017 dönemi ile sınırlandırılmıştır. Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağında olmasının nedenlerinin araştırıldığı ikinci uygulamada ise kullanılan değişkenlere ait bazı verilere 1995 yılı öncesi dönemler için ulaşılamadığından dolayı veri seti 1995 yılından başlatılmıştır. 2019 yılı sonrasındaki döneme ait verilerin tamamının yayınlanmaması nedeniyle veri seti 1995-2019 dönemi ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışma, Orta Gelir Tuzağını etkileyen faktörler ve bu faktörlerin ağırlıkları ile Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağında olmasının nedenlerini araştırmayı konu edinmektedir. Orta Gelir Tuzağının teorik olarak incelenmesi, Orta Gelir Tuzağını etkileyen faktörlerin farklı gelir grupları ve Türkiye açısından incelenmesi ile ampirik uygulamalar olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde: Orta Gelir Tuzağının teorik çerçevesi, konu ile ilgili ortaya çıkmış görüşler, Orta Gelir Tuzağı ekseninde ekonomik büyüme kalkınma teorileri ile Orta Gelir Tuzağını etkileyen faktörler yer almaktadır.

İkinci bölümde: Orta Gelir Tuzağını etkileyen faktörlerin farklı gelir grupları ve Türkiye ekonomisi açısından incelenmesi yer almaktadır.

Üçüncü bölümde: iki ayrı ampirik çalışma yapılmıştır. Öncelikle Orta Gelir Tuzağını etkileyen değişkenler ve bu değişkenlerin ağırlıklarının belirlenmesi için ikili panel logit modeli tahmini yapılmıştır. Sonra ikili panel logit modeli tahmin sonuçlarından yola çıkılarak Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağında olmasını etkileyen faktörler ve bu faktörlerin ağırlıkları hesaplanmıştır. Bu hesaplamada ikili logit model analizi kullanılmıştır. İkili logit model tahmininden önce değişken sayısını azaltmak için boyut indirgemeye başvurulmuş ve faktör analizi yapılmıştır.

BÖLÜM 1: ORTA GELİR TUZAĞININ TEORİK ÇERÇEVESİ

Orta Gelir Tuzağı (OGT), özellikle son yıllarda gündemde olan ve araştırılan bir ekonomik büyüme ve kalkınma problemi olarak literatürde sıklıkla yer almaktadır. OGT, kısaca orta gelir düzeyindeki bir ekonominin belli bir kişi başına düşen milli gelir (KBMG) seviyesine ulaştıktan sonra orada sıkışıp kalması hali olarak tanımlanmaktadır. Bu bölümde öncelikle OGT, teorik olarak incelenmiş ve konu ile ilgili çeşitli görüşlere yer verilmiştir. Ardından OGT, ekonomik büyüme-kalkınma teorileri kapsamında değerlendirilmiş ve OGT'yi etkileyen faktörler belirlenmiştir.

1.1. Gelir Grupları

Ekonomiler tarihsel süreç içerisinde genel olarak azdan çoğa doğru yani düşük gelirden orta gelire, orta gelirden yüksek gelire doğru bir ekonomik ilerleme süreci izlemektedir (Korkmaz, 2016: 18). Ekonomik kalkınmanın ilk evrelerinde genelde ülkeler tarımsal üretime dayalı katma değeri düşük mallar üretirken bu dönemde ülke ekonomisinde de düşük gelir düzeyi söz konusudur. Tarımdan sanayileşme aşamasına geçildikten sonra üretimde verimliliğin artması ile sanayi ürünlerinin katma değeri daha fazla (tarımsal ürünlerin getirisine nazaran) olmaktadır. Bu nedenle ekonomi düşük gelir seviyesinden daha üst gelir seviyelerine doğru ilerlemektedir.

Özellikle ikinci dünya savaşından sonra ülkelerin hızlı bir şekilde sanayileşme yarışına girmesi ile getirisi yüksek alanlara kamu ya da özel yatırımların daha fazla aktarılması sağlanmıştır. Bu sanayileşme hamlesinden sonra ülkelerin ait olduğu gelir grupları daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. Örneğin ülkelerde tarımdan kente iş gücü transferinin yoğunlaşması, yapılan yatırımlar ile teşviklerin teknoloji yoğun alanlara kayması ülkelerin alt gelirden orta gelire ve orta gelirden yüksek gelire geçişini hızlandırmıştır (Yeldan ve diğerleri, 2012: 19). Ancak düşük gelir düzeyinden orta gelir seviyesine ulaşan ülkelerde, tarım kesiminden sanayi kesimine geçiş yapan vasıfsız iş gücü ve sanayide kendini yenileyemeyen düşük teknoloji yapı; verimliliğin azalması ile üretimde karlılık oranının düşmesine neden olmuştur. Böylece bu gelir grubundaki ülkelerde ekonomi durağanlaşmaya başlamıştır (Tuncel, 2014: 42-43).

Gelir düzeyleri gruplara ayrılırken KBMG ölçütü temel alınmaktadır. Gelir gruplarının tasnifinde belirlenen KBMG eşiği ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bu bağlamda

gelir gruplarının tasnifi ile ilgili bir görüş birliği bulunmasa da Dünya Bankası'nın yaptığı sınıflandırma literatürde ön plana çıkmaktadır.

Dünya Bankası, gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) ve KBMG'yi hesaplamak için “Atlas Dönüşüm Faktörü” olarak bilinen özel bir metot kullanmaktadır. Bu metotla ülkeler arası milli gelir kıyaslamalarında döviz kuru dalgalanmalarının etkisi azaltılmaktadır. Bir ülkenin belli bir yıldaki Atlas dönüşüm faktörü o yıl ve o yıldan önceki son iki yılın döviz kurlarının aritmetik ortalaması ile bulunmaktadır. Buna göre bir ülkenin milli geliri, o yıla ait Atlas dönüşüm faktörü ile elde edilen döviz kuruna çevrilmesiyle bulunur. Atlas yönteminin ana amacı üç yıllık ortalama ile her ülke için yıllık fiyat ve döviz kuru dalgalanmalarının etkisini en aza indirmektir. Dünya Bankası bu yöntemi kullanarak ülkeleri, düşük gelir düzeyi, alt-orta gelir düzeyi, üst-orta gelir düzeyi ve yüksek gelir düzeyi olarak dört başlıkta sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmalar uluslararası ekonomik değişkenlere göre uyarlanarak 2013 yılından beri sürekli güncellenmektedir (Dünya Bankası, Atlas Metodu).

Tablo 1’de Dünya Bankası’nın 2018 yılı itibari ile belirlediği KBMG aralıkları verilmiştir. Buna göre, yıllık KBMG, “düşük gelirli ekonomiler” için 1.005 dolar ve altı, “orta gelirli ekonomiler” için 1.006 ile 12.235 dolar arası, “yüksek gelirli ekonomiler” için 12.235 dolar ve üzeri olarak belirlenmiştir. Ancak orta gelirli ekonomiler ikiye ayrılarak KBMG’si yıllık, 1.006 dolar ile 3.955 dolar arası ekonomiler “alt-orta gelirli ekonomi”, 3.956-12.235 dolar arası ekonomiler ise “üst-orta gelirli ekonomi” olarak ifade edilmiştir.

Tablo 1: Dünya Bankası Gelir Grupları Sınıflandırması (2018)

Ekonomik Grup	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (\$)
Düşük Gelirli Ekonomi	1.005 dolar ve altı
Orta Gelirli Ekonomi	1.006 – 12.235 dolar arası
Alt-Orta Gelirli Ekonomi	1.006 – 3.955 dolar arası
Üst-Orta Gelirli Ekonomi	3.956 – 12.235 dolar arası
Yüksek Gelirli Ekonomi	12.236 dolar ve üzeri

Kaynak: Dünya Bankası (2018), <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>

Gelir grupları, Dünya Bankası'nın haricinde daha önce de konu ile ilgilenen araştırmacılar tarafından çeşitli analiz yöntemleri kullanılarak belirlenmiştir. Tablo 2, gelir grupları ile ilgili görüşlerin karşılaştırmalı olarak ele alınabilmesi için hazırlanmıştır. Tabloda farklı araştırmacıların yaptığı gelir grubu sınıflandırma aralıkları yer almaktadır. Günümüzde en güncel sınıflandırma Dünya Bankası'na ait olsa da OGT ile ilgili yapılan analizlerde diğer görüşlere ait sınıflandırmalar da kullanılmaktadır.

Tablo 2: Çeşitli Görüşlere Göre Gelir Grupları Sınıflandırması

Kaynaklar	Düşük Gelirli Ekonomiler	Orta Gelirli Ekonomiler		Yüksek Gelirli Ekonomiler
		Alt-Orta Gelirli Ekonomiler	Üst-Orta Gelirli Ekonomiler	
Felipe, Abdon ve Kumar (2012) (1990 yılı SAGP'ye göre)	2.000 dolar ve altı	2.000 – 7.250 dolar arası	7.251 – 11.750 dolar arası	11.750 dolar ve üzeri
Eichengreen, Park ve Shin (2012) (2005 yılı SAGP'ye göre)	–	Kişi Başı GSYH 17.000 dolar altı		17.000 dolar ve üzeri
Woo (2012) (1990 yılı SAGP'ye göre)	Kişi Başı GSYH ABD'de Kişi Başı GSYH'nin %20' sinin altı	Kişi Başı GSYH = ABD'de Kişi Başı GSYH'nin %20-55 arası		Kişi Başı GSYH ABD'de Kişi Başı GSYH'nin %55' in üzeri
Robertson ve Ye (2013) (2005 yılı SAGP'ye göre)	Kişi Başı GSYH ABD'de Kişi Başı GSYH'nin %8' in altı	Kişi Başı GSYH = ABD'de Kişi Başı GSYH'nin %8- 36 arası		Kişi Başı GSYH ABD'de Kişi Başı GSYH'nin %36' nın üzeri
Gill ve Kharas (2009)	1.000 dolar ve altı	1.000 – 10.000 dolar arası		10.000 dolar ve üzeri

Kaynak: Kaya vd., 2015: 831; Yazarın derlemeleri

Felipe, Abdon ve Kumar (2012), 1990 yılı Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP)¹ ve Maddison (2010) tarafından üretilen Maddison projesi veri tabanından faydalanan çoklu korelasyon analizi ile bir sınıflandırma aralığı belirlemiştir. Buna göre KBMG'nin, 2.000 dolar ve altı için düşük gelirli ekonomi; 2.000-7.250 dolar arası için alt-orta gelirli

¹ Satınalma gücü paritesi, ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırarak farklı para birimlerinin satın alma güçlerini eşitleyen bir değişim oranını ifade etmektedir.

ekonomi; 7.251-11.750 dolar arası için üst-orta gelirli ekonomi ve 11.750 dolar ve üstü için yüksek gelirli ekonomi tanımlaması yapmıştır².

Eichengreen, Park ve Shin (2012), 2005 satın alma gücü paritesine göre KBMG'nin 17.000 dolar altında olması durumunu orta gelirli ekonomi; 17.000 dolar üzerinde olması durumunu yüksek gelirli ekonomi olarak nitelendirmiştir. Böyle bir gelir gruplandırması yapılmasında ülkelerin 1957-2012 dönemi ekonomik büyüme oranları dikkate alınmıştır. Bu ayırmada alt-orta gelir ve üst-orta gelir düzeyi dikkate alınmazken düşük gelir eşiği de belirtilmemiştir. Çalışmada, KBMG 17.000 dolar olduktan sonra hızlı büyüyen ekonomilerin hızlı yavaşladığı ileri sürülmektedir.

Woo (2011) ve Woo (2012), gelir gruplarını Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin KBMG'sine göre hesaplamıştır. Buna göre bir ülkenin KBMG'si, ABD'nin KBMG'sinin; %20'sinin altında ise düşük gelirli ekonomi; %20-55 arası ise orta gelirli ekonomi ve %55'inin üzerinde ise bu ülkeler yüksek gelirli ekonomi olarak tanımlanmaktadır.

Robertson ve Ye (2013), bir ülkenin KBMG'sinin, ABD'nin KBMG'sinin %8-36'sı arasına tekabül etmesini orta gelir; %8' inin altında olmasını düşük gelir ve %36'sının üzerinde olmasını ise yüksek gelir olarak ifade etmektedir.

Gill ve Kharas (2009), gelir gruplarını tanımlarken daha sade bir değerlendirmede bulunmaktadır. Buna göre, KBMG'nin 1.000-10.000 dolar arasında olmasını orta gelir; 1.000 doların altında olmasını düşük gelir ve 10.000 doların üzerinde olmasını ise yüksek gelir olarak tanımlamaktadır.

Gelir grupları ile ilgili ortaya çıkan görüşlerde genel olarak gelir düzeyleri için bir eşik değerin belirlendiği göze çarpmaktadır. Görüş farklılıkları olsa da eşik değerlerden bazılarının birbirine benzediği görülmektedir. Bazı araştırmacılar gelir gruplarını belirlerken ABD'nin KBMG'sini temel almıştır. Gelir gruplarının belirlenmesinde,

² Felipe Abdon ve Kumar (2012), bu aralıkların belirlenmesinde, öncelikle 1990 yılı satın alma gücü paritesinin asgari eşikleri belirlemiştir. İkinci olarak bir ülkede belli yıl aralıklarında (1987-2010), kişi başına düşen milli gelir, bazı yıllarda “düşük”, “alt-orta”, “üst-orta” veya “yüksek” gelir düzeyinde değişkenlik göstereceği varsayımı üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda her yıl için düşük gelire “0”, alt-orta gelire “1”, üst-orta gelire “2” ve son olarak yüksek gelire “3” kodu verilmiştir. Son olarak Dünya Bankası'na göre ülkelerin milli gelirlerine istinaden ikili gruplar olarak alınmış ve yukarıda bahsedilen kodlar da kullanılarak çoklu korelasyon analizi ile bu sonuçlara ulaşılmıştır.

ABD'nin KBMG'sinin referans alınması ile ilgili tartışmalar devam etmekte ve bu konuda kesin bir görüş birliği bulunmamaktadır.

1.2. Orta Gelir Tuzağı

Tuzak kelimesi, ekonomi literatüründe kısa dönemde dış faktörler tarafından bozulamayan istikrarlı bir ekonomik denge durumu olarak tanımlanmaktadır. Tuzak, ayrıca KBMG'yi artırmak için kullanılan bir faktörün etkisinin neticesinde, diğer kısıtlayıcı faktörlerin duruma dâhil olmasıyla KBMG'nin yeniden eski seviyesine dönmesi durumu olarak da nitelendirilmektedir (Cai, 2012: 51). Diğer bir ifade ile ekonomik anlamda bir ülkenin çeşitli nedenlerle bir kısır döngünün içine girerek belli bir KBMG aralığından yukarı doğru çıkamaması ve bu dengenin bozulamaması durumuna tuzak denilmektedir.

OGT, özellikle son yıllarda sıklıkla incelenen bir kavramdır. İlk kez Dünya Bankası'nın 2007 yılında Indermit Gill ve Homi Kharas önderliğinde sunduğu, *“Bir Doğu Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme İçin Fikirler”* adlı raporunda dile getirilmiştir. Bu rapordan sonra ekonomi gündeminde önemli bir yer edinmiş ve gittikçe daha fazla dikkat çeken bir konu haline almıştır. OGT'nin ekonomi literatürü açısından önemli ve araştırılması gereken bir kavram olmasının nedenlerinden biri düşük ve orta gelirli ekonomileri içine alan gelişmekte olan ülkeler grubunu ilgilendirmesinden kaynaklanmaktadır. OGT'nin gelişmekte olan birçok ülkeyi ilgilendirmesinden dolayı bu ülkelerin çoğunun ekonomi politikalarında OGT yer almaktadır. 2020 yılı itibariyle dünyada bilinen toplam ülke sayısının yarısından fazlası orta gelir grubundadır (219 ülkeden, 27 tanesi düşük gelirli; 55 tanesi alt-orta gelirli; 57 tanesi üst-orta gelirli ve 80 tanesi yüksek gelirli)³. Tablo 3'te 2020 yılına göre düşük, alt-orta ve üst-orta gelir grubundaki ülkeler yer almaktadır. Bu ülkelerin çoğu mevcut gelir gruplarında uzun yıllardır bulunmaktadır. Dünya Bankası tahminlerine göre yakın zamanda bu ülkelerden çok azının bir üst gelir grubuna erişebileceği öngörülmektedir. Bununla birlikte üst-orta gelir grubunda yer alan ülkelerden bazıları OGT riski ile karşı karşıya iken bazıları ise

³Dünya Bankası (2018), *Country and Lending Groups*, Erişim Tarihi: 09.11.2020, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>

tuzağın içerisinde yer almaktadır. Bu ülkelerle ilgili detaylı bilgilere sonraki bölümde değinilmiştir.

Tablo 3: Düşük, Alt-Orta ve Üst-Orta Gelir Grubundaki Ülkeler (2020 yılı)

Düşük Gelir Düzeyindeki Ülkeler	Alt-Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler	Üst-Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler
Afganistan	Angola	Mikronezya
Burkina Faso	Bangladeş	Moğolistan
Burundi	Benin	Fas
Orta Afrika Cum.	Belize	Myanmar
Çad	Bhutan	Nepal
Kongo Cum.	Bolivya	Nikaragua
Eritre	Cabo Verde	Nijerya
Etiyopya	Cezayir	Pakistan
Gambiya	Endonezya	Papua Yeni Gine
Gine	Kamboçya	Filipinler
Gine-Bissau	Kamerun	Samoa
Kuzey Kore	Komorlar	São Tomé ve P.
Liberya	Kongo Cum.	Senegal
Madagaskar	Fildişi Sahili	Solomon Adaları
Malavi	Cibuti	Sri Lanka
Mali	Mısır	Tanzanya
Mozambik	El Salvador	Doğu Timor
Nijer	Esvatini	Tacikistan
Ruanda	Gana	Tunus
Sierra Leone	Haiti	Ukrayna
Somali	Honduras	Özbekistan
Güney Sudan	Hindistan	Vanuatu
Sudan	İran	Vietnam
Suriye	Kenya	Batı Şeria ve Gazze
Togo	Kiribati	Zambiya
Uganda	Kırgızistan	Zimbabve
Yemen	Laos	
	Lesoto	
	Moritanya	
		Arnavutluk
		Kosova
		Amerikan Samoası
		Lübnan
		Arjantin
		Libya
		Azerbaycan
		Mauritius
		Belarus
		Malezya
		Bosna Hersek
		Maldivler
		Botsvana
		Marşal Adaları
		Brezilya
		Meksika
		Bulgaristan
		Moldova
		Çin
		Karadağ
		Ermenistan
		Namibya
		Kolombiya
		K. Makedonya
		Kosta Rika
		Panama
		Küba
		Paraguay
		Dominik
		Peru
		Dominik Cum.
		Romanya
		Ekvator Ginesi
		Rusya Fed.
		Ekvador
		Sırbistan
		Fiji
		Güney Afrika
		Gabon
		St. Lucia
		Gürcistan
		St. Vincent ve G.
		Grenada
		Surinam
		Guatemala
		Tayland
		Guyana
		Tonga
		Endonezya
		Türkiye
		Irak
		Türkmenistan
		Jamaika
		Tuvalu
		Ürdün
		Venezuela
		Kazakistan

Kaynak: Dünya Bankası (2018), <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>

Gill ve Kharas (2007), OGT'yi, eskimiş veya ekonomik ömrünü doldurmuş sanayileri kullanan, üretim verimliliği düşük rakipleri ile hızlı, dinamik teknoloji kullanan sanayilere hükmeden ve yenilikten yana olan zengin ülkeler arasında sıkışma durumu olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda OGT, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme oranının belirli bir aralıkta seyretmesi ve bu ülkelerin gelişmiş ülkelerin büyüme performansına ulaşamaması olarak ifade edilmektedir (Kayalıdere, Mastar Özcan ve Tepekule, 2016: 1906).

Eğilmez (2012) OGT'yi “*bir ekonominin belirli bir kişi başına düşen gelir düzeyine ulaştıktan sonra orada sıkışıp kalması hali*” olarak tanımlamaktadır. Spence (2011), söz konusu “belirli bir kişi başına düşen gelir düzeyini” 5.000 ila 10.000 dolar arası olarak ifade etmiştir (Spence, 2011: 100). KBMG, 5.000-10.000 dolar aralığına ulaşınca kadar hızlı büyüyen ekonomi, bu noktadan sonra artan iş gücü maliyetlerini teknoloji ağırlıklı olarak yönlendirememektedir. Üretimde eski teknolojilerin kullanılması verimliliğin düşmesine ve bu da ülkenin milli gelirini artıramayıp yerinde saymasına neden olmaktadır. Benzer şekilde, Gezer (2014) OGT'yi, düşük gelir seviyesinden orta gelir seviyesine ulaşan, gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı ekonomik bir sorun olarak ifade ederken üretim politikalarının düşük katma değere ve ucuz işçiliğe dayanmasından dolayı ülkenin orta gelir düzeyinde takılıp yüksek gelir düzeyine yükselememe durumunun OGT'ye neden olduğunu belirtmektedir.

Bir ekonomide, milli gelirin artırılabilmesi için ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması gerekmektedir. Ekonomik büyüme için ülkedeki fiziki üretim faktörlerinin artırılması önemlidir ama bu faktörlerin verimli hale getirilmesi daha da önemlidir. Yani emek piyasasından sermaye piyasalarına doğru yapısal dönüşüm gerekmektedir. İşte bu noktada orta gelirli bir ülkenin gerekli yapısal dönüşümünü gerçekleştirememesi sonucunda, bulundukları gelir eşiğinde takılıp kalmaları haline OGT denilmektedir (Kharas ve Kohli, 2011: 281).

Eichengreen, Park ve Shin (2012: 79-80), seçilmiş ülkelerin 1957-2012 dönemi ekonomik büyüme oranları ve diğer bazı ekonomik göstergeleri ile bir veri seti oluşturarak korelasyon analizi yapmıştır. Analizden yola çıkarak OGT kavramını aşağıda yer alan 3 ana ölçüt üzerinde değerlendirmektedir:

- 1- KBMG düzeyinin yaklaşık olarak 17.000 (16.740 dolar) dolara yükselmesi (2005 SAGP'ye göre)
- 2- KBMG'nin ABD'de KBMG düzeyinin %58' ine ulaşması
- 3- Ülkede bulunan imalat sanayisinin toplam gelirinin, ülke milli gelirinin %23' üne ulaşması.

Gürsel ve Soybilgen (2013), Eichengreen, Park ve Shin (2012)'nin ifade ettiği üç kriterin mutlak değer olarak değil; belli aralıkta düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü

bilindiği üzere ekonomi bir kritere çok yaklaşıırken diğer bir kriterden çok uzaklaşabilmektedir (Kayalidere, Mastar Özcan ve Tepekule, 2016: 1907).

OGT'nin tanımı yapılırken araştırmacıların çoğunun ABD'nin ekonomik verilerini temel gösterge aldığı ve bu bağlamda kıyaslama yaptığı görülmektedir. ABD'nin ekonomik verilerinin temel gösterge alınmasının literatürde ikna edici bir açıklamasının olmamasının yanında Woo (2012), ABD'nin 1920 yılından beri dünyanın ekonomik lideri olmasını bunun nedeni olarak ifade etmektedir (Woo, 2012: 314).

OGT ile ilgili literatürde oldukça fazla tanım bulunmasına rağmen bu tanımlar genel olarak aynı noktayı işaret etmektedir. Bu bağlamda kısaca, üst-orta gelir grubunda yer alan bir ülkenin uzun bir süre boyunca yüksek gelir grubuna ulaşamaması durumu OGT olarak tanımlanabilir. OGT, üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerin ekonomik gelişme için gerekli yapısal dönüşümü gerçekleştirememesi sonucu, KBMG düzeylerini artıramayıp yüksek gelir düzeyine erişememesi durumudur. OGT'de KBMG'nin üst-orta gelir düzeyinde sıkışıp kalması ve bunun kısır döngüye dönüşme hali söz konusudur. Bir başka deyişle OGT, hızlı bir ekonomik büyüme oranı ile düşük gelir grubundan orta gelir grubuna geçen ülkenin bu grupta yaşadığı ekonomik adaptasyon sorunu neticesinde büyüme ivmesini kaybedip yüksek gelir grubuna geçememesi hali olarak tanımlanabilir.

1.3. Orta Gelir Tuzağını Açıklayan Yaklaşımlar

OGT'yi açıklayan oldukça fazla sayıda yaklaşım literatürde yer alırken bu yaklaşımların neden ve nasıl ortaya çıktığı ile ilgili değerlendirmeler bu alt başlıkta ele alınmıştır.

1.3.1. Büyümede Yavaşlama Yaklaşımı

Eichengreen, Park ve Shin (2012), ülkelerin 1957-2007 dönemini kapsayan 50 yıllık süreçteki ekonomik büyüme oranlarını Penn Dünya Tablosu⁴ (Penn World Table-PWT) programı ile analiz etmiştir. Buna göre düşük gelirli bir ülkenin orta gelir düzeyine ulaştıktan sonra büyüme oranında düşüş görüldüğü gözlemlenmiştir. Ekonomik büyüme oranındaki düşüşten hareketle bir ülkenin OGT'de olup-olmadığının anlaşılabilmesi için aşağıdaki koşulların gerçekleşmesi gerektiği öne sürülmüştür:

⁴PWT, ülkelerin nispi gelir, çıktı, girdi ve verimlilik seviyeleri hakkında bilgi içeren bir veri tabanıdır (<https://www.rug.nl/ggdc/productivity/pwt/>).

- Büyümede yavaşlama ortaya çıkmadan önceki 7 yıllık süreçte (t-7) ortalama büyüme oranının %3,5 ve üzeri olması
- Büyümede yavaşlama ortaya çıktıktan sonraki 7 yıllık süreçte (t+7) büyüme oranında en az %2'lik bir düşüş olması
- KBMG'nin 10.000 dolardan fazla olması (2005 SAGP'ye göre)

Analiz sonuçlarına göre KBMG 16.000 dolar düzeyinde iken büyümede yavaşlamanın ortaya çıktığı görülmüştür. 16.000 dolar eşiği ABD'nin KBMG'sinin %58' ine karşılık gelmektedir. Eichengreen, Park ve Shin (2014), "Growth Slowdowns Redux" isimli çalışmasında PWT yöntemini kullanarak 1957-2010 dönemi söz konusu aynı ülkelerin (yani 2013 yılında yapılan çalışmada kullanılan ülkeler) ekonomik büyüme oranını tekrar analiz etmiştir. Buna göre KBMG, 10.000 \$ ve 11.000 \$ arası ile 15.000 \$ ve 16.000 \$ arasında iken ülkelerin büyümede yavaşlama eğilimi içerisine girdiği görülmüştür.

Tablo 4: Büyümede Yavaşlama Yaklaşımına Göre Ülkeler

Ülke	Yıl	Yavaşlamadan Önceki Ortalama Büyüme Oranı (%) (t – 7 yıllardaki ortalama)	Yavaşlamadan Sonraki Büyüme Oranı (%) (t + 7 yıllardaki ortalama)	Büyümedeki Fark (%)	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (\$) (t)
Arjantin	1998	3,7	0,5	-3,2	13.132
Güney Kore	1996	7,2	-2,2	-5	17.613
İran	1976	6,2	-8,4	-14,16	11.385
Lübnan	1985	6,2	-13,85	-20	16.192
Malezya	1997	6,5	2,5	-4	13.297
Porto Riko	1989	5,8	1,9	-3,9	17.795
Şili	1998	6,1	2,7	-3,4	14.011
Uruguay	1996	3,6	-2	-5,6	11.044
Yunanistan	1978	3,6	-0,3	-3,9	16.775

Kaynak: Eichengreen, Park ve Shin, 2012: 47-49

Tablo 4'te seçilmiş bazı ülkelerin büyümede yavaşlama eğilimine girdikleri yıldan (t) önceki ve sonraki 7 yıl için ortalama büyüme oranları verilmiştir. Burada iki büyüme oranı arasındaki fark büyümede yavaşlama teorisini gösterebilmek açısından önemlidir. Tabloda büyümede yavaşlama eğilimde olunan yıla (t) ait kişi başı düşen milli gelir miktarları verilmiştir. Örneğin Yunanistan'da, büyümede yavaşlama eğilimde olunan yıl olan 1978'den önceki 7 yılda ortalama %3,6 büyüme görülürken, sonraki 7 yılda ise %0,3 küçülme görülmektedir. Bu iki dönem arasındaki ortalama ekonomik büyüme farkı %-

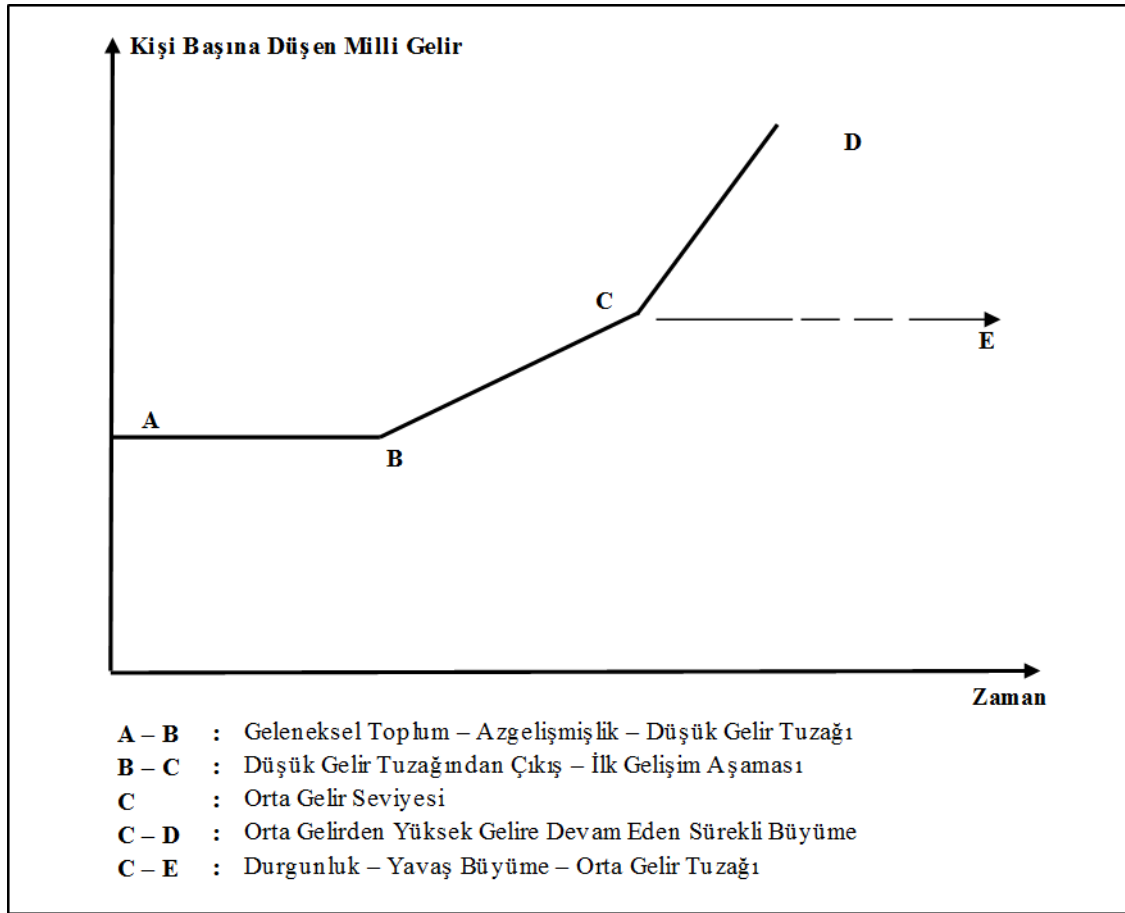
3,9'dur. Büyümede yavaşlama eğilimine girilen yıldan önceki 7 yıllık dönemde ortalama %3,5 ve üzerinde büyüme (%3,6) gerçekleşmiştir. Aynı şekilde “büyümede yavaşlama eğilimine girilen yıldan sonraki 7 yıllık dönemde ise önceki 7 yıla göre” görüşünü destekleyen bir büyüme oranı görülmüştür (%-0,3). Bu bağlamda %-0,3 ekonomik büyüme “en az %2’lik bir düşüş” kuralını desteklemektedir. Ayrıca teoride yer alan KBMG’nin “16.000 dolar” düzeyinde olması kuralı düşünüldüğünde Yunanistan’ın temel alınan yılda KBMG’si 16.775 dolar olarak gerçekleşmiştir. Buna göre Yunanistan’a ait veriler, Eichengreen, Park ve Shin’in büyümede yavaşlama yaklaşımı teorisini desteklemektedir.

1.3.2. Aşamalı Kalkınma Yaklaşımı

Bir ülkenin yıllık KBMG’si 500 dolar ve KBMG artış oranı %7 olur ise 10 yılın sonunda bu ülkenin KBMG’si yaklaşık 1.000 dolara ulaşır (tam olarak 983,5 dolar). Yani 10 yılın sonunda KBMG iki katına çıkar. Bu durumda bir ülkenin, KBMG’sini her 10 yılda iki katına çıkarabilmesi varsayımı altında 40 yılın sonunda bu ülke yaklaşık 8.000 dolar ile üst-orta gelir düzeyine ancak ulaşmaktadır. Buna karşılık yıllık KBMG’nin 500 dolar olduğu ülkede, yıllık ekonomik büyüme oranının %5 olması varsayımı altında, 14-15 yıl gibi bir sürede KBMG ancak 1000 dolar düzeyine ulaşmaktadır (tam olarak 14 yılda 990 dolar, 15 yılda 1.040 dolar). Böyle bir durumda bu ülke 56-60 yıl sonra 8000 dolar ile üst-orta gelir düzeyine ulaşabilmektedir (Spence, 2011: 19-20). Bu nedenle bir ülkenin düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine geçebilmesi için belli bir oranın üzerinde olmak şartıyla ekonomik büyümede süreklilik yakalaması gerekmektedir (Tho, 2013: 3).

Yukarıda belirtilen ölçütlere göre bir ülkenin KBMG’si hesaplandığında, üst-orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçişi 17 yıl gibi bir sürede gerçekleşebilmektedir. Örneğin yıllık KBMG’si 3.956 dolar olan bir ülke, KBMG düzeyini her yıl %7 artırarak yaklaşık 17 yıl sonra 12.496 dolar düzeyi ile yüksek gelir grubuna (Dünya Bankası sınıflandırmasına göre) ancak ulaşmaktadır. Aynı şekilde yıllık %5 ekonomik büyüme oranı ile 24 yıl sonra 12.758 dolara ve yüksek gelir düzeyine ulaşmaktadır. Bu bağlamda düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine ulaşmak için uzun bir zamana ihtiyaç duyulurken; orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine ulaşmak için daha az zamana ihtiyaç vardır (Tho, 2013: 3). Ancak her ne kadar düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine geçiş, orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçişe göre daha kolay gibi

görünse de birçok ülkenin bu geçişte çok daha fazla zorlandığı görülmüştür (Spence, 2011: 20).



Grafik 1: Ekonomilerin Gelişme Aşamaları ve Orta Gelir Tuzağı

Kaynak: Tho, 2013: 4

Tho (2013), “*The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations*” isimli çalışmasında, ekonomik kalkınma düzeylerini düşük, orta ve yüksek gelir düzeyi olarak üç temel gruba ayırmıştır. Bu gelir düzeyleri, Grafik 1’de görüldüğü üzere dört noktada ele alınmıştır. Buna göre B, birinci grubu (düşük gelir tuzağı ile iç içe olan, az gelişmiş ya da “geleneksel toplum”⁵ aşamasında olan ülkeler) E, ikinci grubu (uzun dönemde yavaş bir büyüme oranı ile orta gelir düzeyine ulaşmış ülkeler), C üçüncü grubu (orta gelir düzeyine yakın bir zamanda ulaşmış ya da bu seviyeye yaklaşmış ülkeler), D, dördüncü grubu (yüksek gelirli ülkeler) göstermektedir.

⁵ Walt W. Rostow’a göre ekonomik kalkınma evrelerinin ilki “Geleneksel Toplum” aşamasıdır. Kaynakların büyük kısmı tarıma dayalıdır (Taban ve Kar, 2014: 44).

Grafikte C noktası, orta gelir düzeyini ve burada OGT'ye yakalanma durumunu göstermektedir. B noktasından C noktasına doğru ülkeler, hizmet ve imalat sektörlerindeki üretim ve istihdam paylarını yükselterek tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine doğru bir geçiş süreci içerisinde bulunmaktadırlar. Eğer ülke C noktasına ulaşırsa yüksek gelir düzeyine erişmek için yolun önemli bir kısmını kat etmiş olacaktır (Tho, 2013: 4).

Ülke, C noktasına ulaştıktan sonra emeğin verimliliği, ücret artışlarına paralel olarak artış göstermelidir. Yani emeğin verimliliği, nitelikli iş gücü ile artış göstermelidir. Bu bağlamda devlet C noktasından itibaren nitelikli iş gücü için nitelikli eğitim politikasına yönelmelidir. Burada, E noktası OGT'ye düşen ülkeleri işaret etmektedir. E noktasında bulunan ülkeler, emek yoğun sanayi ve düşük ücret ile ekonomisini sürdüren düşük gelirli ülkeler ile teknoloji yoğun sanayiye sahip yüksek gelirli ülkeler arasında kalmaktadır. Bu ülkeler karşılaştırmalı üstünlük ile üretebilecekleri ürünleri hızlı bir teknolojik dönüşüm ile üretmeli ve küresel pazarda bu strateji ile rekabet etmelidir. Teknolojik dönüşüm için bu ülkeler yapısal, yönetsel kaynaklar ile beşerî sermayelerini ivedi bir şekilde yenilemeleri gerekmektedir. (Tho, 2013: 5-6).

1.3.3. Endüstrileşmeyi Yakalama

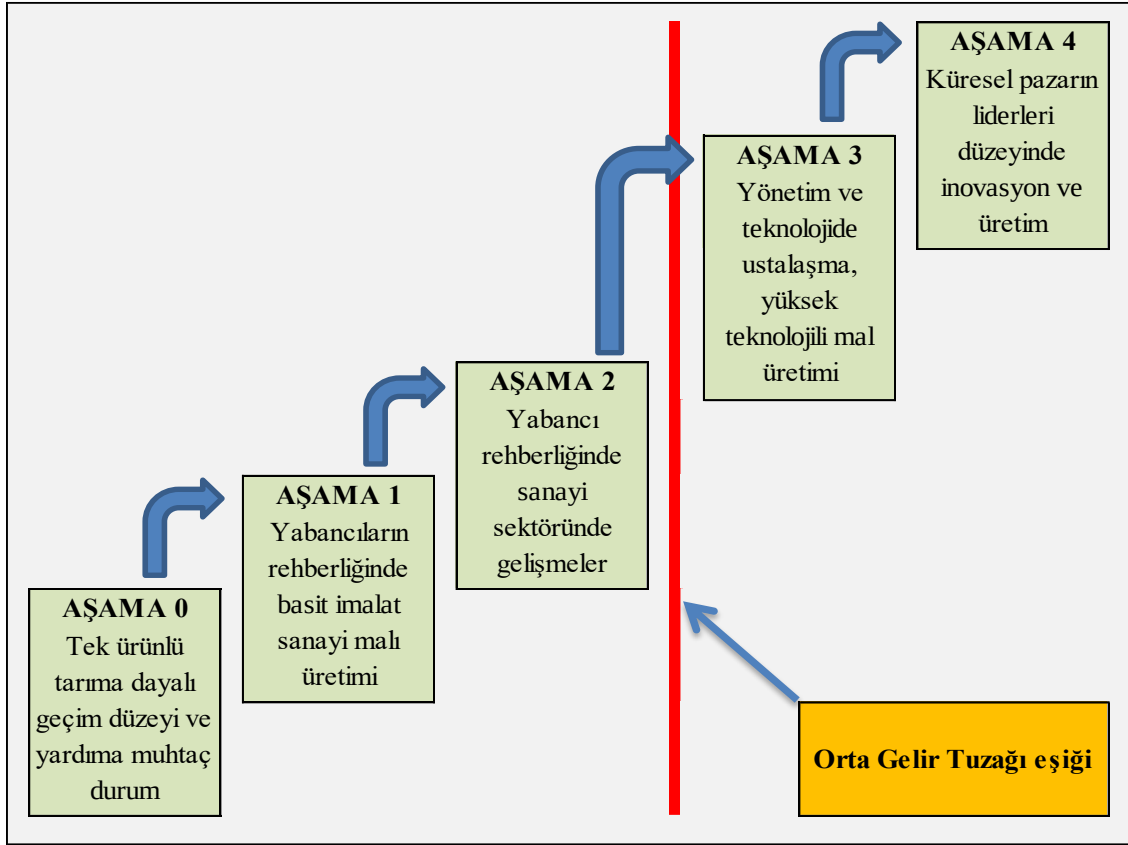
Ohno (2009), endüstrileşmeyi yakalama aşamaları yaklaşımı ile ülkeleri kalkınma sürecine göre 5 aşamada değerlendirmektedir. Bu aşamalar Şekil 1'de gösterilmiştir. İlk aşama olan Aşama 0'da düşük gelirli ülke savaş, siyasi kargaşa, sosyal plansızlık ve yönetsel sorunlar gibi nedenlerle kırılgan bir ekonomiye sahiptir. Genel olarak tarımsal, özellikle de tek ürünlü tarımsal faaliyetlerle ekonomi devam etmektedir. Bu aşamada bulunan ülke yoksulluk tuzağının⁶ içerisinde (Koçak ve Bulut, 2014: 5).

Aşama 1'de üretim, teknoloji, tasarım ve pazarlama gibi süreçler yabancı yatırımcıların güdümünde devam etmektedir. Yine bu aşamada vasıfsız iş gücüne sahip ülkenin iş imkânları artmasına rağmen kazançlarının çoğu yabancı yatırımcıların ellerindedir (Ohno, 2009: 27 – 28).

Aşama 2'de, yabancı sermaye girişi ile üretim düzeyi artmaktadır. Montajcı firmaların ekonomideki ağırlığı daha fazla hissedilmekte ve dolayısıyla rekabet de artmaktadır

⁶ Yoksulluk Tuzağı literatürde düşük gelir tuzağı olarak bilinmektedir (Ulusoy, 2018).

(Ohno, 2009: 27-28). Ana sermayesi yabancılar elinde olan ama üretimlerini düşük veya orta gelirli ülkelerde yapan otomotiv firmaları montajcı firmalara örnek gösterilebilir. Ancak yabancı sermaye destekli olan ekonomik sistem nedeniyle kazancın çoğu yine yabancıların elindedir.



Şekil 1: Endüstrileşmeyi Yakalama Aşamaları

Kaynak: Ohno, 2009: 28

Aşama 3'te, ülke nitelikli iş gücü ve bilgi yoğun üretim anlayışına sahiptir. Bu aşamada teknoloji, yönetim, denetim lojistik ve pazar gibi alanlarda yabancı firmalarla rekabet söz konusudur. Bunun bir sonucu olarak yabancı sermaye bağımlılığı giderek azalmakta iç değerler ise artmaktadır. Ayrıca imalat sanayi üretiminde kalitenin sağlanması ile gelişmiş ülkelerle rekabet üst düzeydedir. Aşama 4'te, ülkeler gelişmiş ülkeler olarak nitelendirilmektedir. Yeniliklerin ve üretimin tam kapasite devam ettiği, teknolojiye öncü ve küresel pazarda lider ülkelerin bulunduğu ülkeler bu aşamada yer almaktadır (Ohno, 2009: 28).

Şekilde görüldüğü gibi Aşama 2'den Aşama 3'e geçerken kırılmalı bir eşik bulunmaktadır. Bu eşik Ohno (2009) cam tavan olarak tanımlamaktadır. Aslında bu eşik ülkelerin orta

gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçişte sorun yaşadığı OGT'yi ifade etmektedir. Eğer ülkeler Aşama 2'den Aşama 3'e geçiş sürecinde beşerî sermaye, yenilik ve araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerini yeterli seviyeye ulaştıramazlarsa cam tavana takılıp OGT ile karşı karşıya kalabilmektedir.

1.3.4. Nüfus ve Kalkınma Yaklaşımı

Aoki, 2011 yılında yayımladığı "*The Five-Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China and Japan*" isimli çalışmasında OGT'yi Çin, Japonya ve Güney Kore perspektifinden incelemiştir. Japonya, Çin ve Güney Kore'nin verilerini kullanarak bu ülkelerin hangi gelişme aşamasında olduğunu tespit etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda her bir ülkeye ait aşağıdaki hesaplamalarını yapmıştır (Aoki, 2011: 5):

- 1- Demografik ve ekonomik değişimini yani toplam istihdamın toplam nüfusa oranını,
- 2- Yapısal Dönüşüm (sektörel değişim),
- 3- Sektördeki her işçinin üretim sürecine yapmış olduğu etki.

Aoki (2011), Japonya, Çin ve Güney Kore'nin KBMG'lerindeki değişim oranı ile bunu etkileyen kaynakları birlikte değerlendirmiştir. İncelenen ülkelerin tarımsal kökenleri, yapısal dönüşümleri, sosyoekonomik durumları, siyasi yapıları, demografik ve kültürel yönleri birbirinden farklı olsa da bu ülkelerdeki ekonomik gelişmeyi beş evreye ayırmıştır. Bunlar:

1. Evre: Malthusyen Evre
2. Evre: Devlet Öncülüğü Evresi
3. Evre: Kuznets Evresi
4. Evre: Beşerî Sermaye Temelli Evre
5. Evre: Post-Demografik Dönüşüm Evresi

İlk evre olan Malthusyen evrede ülkelerin KBMG'lerinin düşük olduğu, tarım sektörünün payının diğer sektörlerle göre daha yüksek olduğu ve bu aşamada tarımsal istihdamın payının %80'in üzerinde olduğu görülmüştür (Aoki, 2011: 6).

İkinci evre olan devlet öncülüğü evresinde, ülke yoğun devlet müdahalesi eşliğinde endüstrileşme çabasıdır. Bu durum ekonomik gelişmeyi yavaşlatabilmektedir. İkinci evreyi Japonya 1880-1956 yılları arası yaşarken Çin 1952-1977 yılları arası yaşamıştır (Aoki, 2011: 6).

Kuznets Evresi yani üçüncü evrede, nüfus artışına bağlı olarak iş gücüne katılım oranı artmaktadır. Bu bağlamda KBMG de artış göstermektedir. Bu evreyi Çin 1977-1986 yılları arası, Japonya 1955-1969 arası ve Güney Kore ikinci evre ile 1963-1989 yılları arasında yaşamıştır (Aoki, 2011: 6). Çalışmada açıkça ifade edilmese de üçüncü evrenin OGT olduğu söylenebilir (Ünlü ve Yıldız, 2017: 99).

Dördüncü olan beşerî sermaye evresinde verimli sektörlerin getirisine bağlı olarak KBMG düzeyi artış göstermektedir. Burada getirinin yüksek olduğu sektör olarak aslında teknoloji yoğun bir sektör vurgulanmak istenmiştir. Teknoloji yoğun bir sektörün gelişimi için beşerî sermaye yatırımlarına başvurmak gerekmektedir (Aoki, 2011: 8).

Beşinci ve son evre olan post-demografik dönüşüm evresinde doğurganlık oranı azalır ve sağlık hizmetlerinin de gelişimi ile yaşam kalitesi artar. Ancak bu durumda potansiyel iş gücü olan genç nüfus azalacağı için bu durumdan ülke ekonomisi olumsuz etkilenebilir. Oysa doğum oranlarındaki azalış tersine dönerek doğurganlık artar ise iş gücüne katılım artar. İş gücüne katılımın artması toplam faktör verimliliğini olumlu etkileyerek KBMG düzeyinin de artmasını sağlar (Aoki, 2011: 9).

Aoki, Japonya, Çin ve Güney Kore'nin yer aldığı üç ülke dinamiklerini kullanarak nüfus, ekonomik gelişme perspektifinden OGT'yi değerlendirmiştir. Bu kapsamda orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine ulaşmak için ülkelerin teknoloji düzeyini geliştirmesi gerekmektedir. Teknolojinin gelişimi için beşerî sermaye yatırımlarının artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer taraftan toplam faktör verimliliğinin artırılması için nüfus ve sağlık politikalarının birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Çünkü nitelikli iş gücü ve üretimde verimliliğin artırılması için genç ve sağlıklı bir toplumun varlığı gereklidir.

Aoki, yaptığı çalışma ile OGT'yi üç ülke üzerinden değerlendirmiştir. Ancak değerlendirmelerin sadece üç ülke verilerinden yola çıkılarak yapılması OGT'nin açıklanmasında yetersiz görülmektedir. Bununla birlikte OGT'nin ekonomik faktörler dışında özellikle demografik faktörleri içeren farklı bir bakış açısı ile değerlendirilmesi literatüre katkı sağlayan olumlu bir yaklaşım olarak görülmektedir.

1.3.5. Karşılaştırmalı Üstünlük Yaklaşımı

Kharas ve Kohli (2011)'e göre, düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine ulaşmış ülkeler, bu düzeyde sürekli üretme kabiliyeti sağlayamamaktadır. Diğer bir ifade ile düşük ücrete dayalı, düşük teknoloji imalat sanayi üretimi yapan orta gelirli ülkeler, yüksek teknoloji kullanan ve teknoloji ihraç eden yüksek gelirli ülkelerle rekabet edememektedir. Örneğin düşük gelir düzeyinde bulunan ülkelerde, ürünlerin çeşitliliği ve bu nedenle ihracatın düzeyinin yüksek olmasından dolayı ekonomik büyüme oranları oldukça yüksektir. Bu bağlamda söz konusu ülkeler düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine kolay bir şekilde erişebilmektedir. Yani düşük gelirli ülkelerin, talep yönünden ziyade arz yönlü politikalarının ekonomideki ağırlığı çok daha fazladır (Islam, 2013: 5). Ancak düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine ulaşan ülkelerin, arz yönlü politikalarla aynı büyüme ivmelerini orta gelir düzeyinde yakalaması çok zordur. Çünkü bu ülkeler düşük gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçince ekonomi politikalarını da değiştirmek zorundadır. Aynı politikalarla orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçmek mümkün değildir. Bu nedenle orta gelir düzeyine ulaşan ülkeler stratejilerini arz yönünden talep yönlü politikalara kaydırmaları gerekmektedir. Yani tüketici tercihlerine (kalite, fiyat, çeşitlilik vb.) göre yeni bir üretim anlayışı geliştirilmeli ve aynı zamanda üretilen mallar ile ilgili küresel bir marka olma eğiliminde olunmalıdır. Ayrıca üretilen mallarla ilgili gerekli uzmanlaşma çalışmaları yapılmalı, küresel düzeyde bir kalite ölçütü belirlenmelidir (Kharas ve Kohli, 2011: 285).

Lin (2001) ve Lin (2012)'ye göre ülkeler kalkınma aşamalarında iki temel stratejiye sahiptir. Bunlardan birincisi karşılaştırmalı üstünlük takip yaklaşımı (CAF: Comparative Advantage Following), ikincisi karşılaştırmalı üstünlük karşıtı yaklaşımı (CAD: Comparative Advantage Defying) olarak isimlendirilmektedir. Karşılaştırmalı üstünlük takip yaklaşımına göre ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ürünlerde küresel pazar paylarını büyütürken yollarına devam etmelidir. Bu yaklaşım ile kalkınmalarını sağlayan Asya Kaplanları⁷ (Tayvan, Singapur, Hong Kong ve Güney Kore) örnek gösterilebilir. Asya Kaplanları, zengin ve endüstrileşmiş ülkelere mümkün olabilecek en fazla ihracatı yapmaya odaklanmış ve böylece küresel pazar paylarını artırarak büyümeye

⁷ Asya Kaplanları (İngilizce: Asian Tigers ya da Four Little Dragons), Tayvan, Singapur, Hong Kong ve Güney Kore ekonomilerini kasteder. Bu ülkeler ve bölgeler, 1960 ve 1990 yılları arasında yüksek büyüme oranları ve hızlı endüstrileşmeleriyle bilinirler.

devam etmişlerdir. İkinci strateji olan karşılaştırmalı üstünlük karşıtı yaklaşımına göre ülkeler, karşılaştırmalı üstünlüklerini dikkate almayarak normal sanayi politikaları ile yollarına devam etmektedir (Lin, 2001: 21-23; Lin, 2012). Lin'in yaklaşımına göre ülkeler gelir grupları arası geçişlerde (düşük gelirden orta gelir grubuna / orta gelirden yüksek gelir grubuna) herhangi bir strateji değişimine gitmemeleri gerekmektedir. Ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünlerin küresel pazarda paylarını artırmaları doğru bir stratejidir. Ancak Islam (2013), karşılaştırmalı üstünlük karşıtı yaklaşımını benimseyen ve normal sanayi politikaları ile yoluna devam eden orta gelirli ekonomilerin OGT'ye yakalanma olasılığının oldukça yüksek olduğu öne sürmektedir (Islam, 2013: 7).

Kharas ve Kohli (2011)'e göre düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine ya da orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçerken ülkeler bir ekonomik stratejiye ihtiyaç duyarlar. Bu stratejiye örnek olarak üretilen malların çeşitliliğinin artırılması, belli bir ürün üzerinde uzmanlaşma, üretimde talep ya da arz yönlü politikalar gösterilebilir. Oysa Lin (2001)'e göre bir gelir düzeyinden diğerine geçerken ülkelerin herhangi bir stratejiye ihtiyaçları yoktur. Bu ülkeler var olan stratejileri ile de orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine erişebilmektedir. Ancak OGT'ye yakalanmak istemeyen bir ülke illaki bir strateji belirlemelidir. Bu bağlamda Lin'in "stratejiye gerek yok" görüşü desteklenmesi, zor bir teodir. Çünkü ülkeler, düşük gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçerken de belirledikleri bir strateji ile geçmektedir. Örneğin düşük gelir düzeyindeki bir ülkenin olabildiğince fazla çeşit mal üretilip küresel piyasada ara mal ihtiyacını karşılaması ve buna bağlı olarak orta gelir düzeyine ulaşması aslında bir stratejidir. Bu nedenle orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçmek ve OGT'ye yakalanmamak isteyen bir ülkenin bir strateji belirlemesi daha doğru bir tercihtir.

1.3.6. Gelir Eşitsizliği Yaklaşımı

Egawa, "*Will Income Inequality Cause A Middle-Income Trap In Asia?*" isimli çalışmasında gelir dağılımındaki eşitsizlik ile OGT ilişkisini Kuznets Teoremi⁸ çerçevesinde incelemektedir. Egawa, orta gelirli bir ülkenin ekonomik durgunluğa düşmesi ile OGT'nin ortaya çıktığını ifade ederken ekonomik durgunluğun bir ekonomik

⁸ Kuznets Teoremi gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki ters yönlü ilişkiyi incelemektedir. Buna göre ekonomik büyüme artıkça gelir dağılımında adalet bozulurken bir noktadan sonra ekonomik büyüme ile gelir dağılımı daha adil hale gelecektir. Kuznets, bu ilişkiyi ters-U şeklinde bir grafik yardımıyla açıklamıştır (Topuz ve Dağdemir, 2016: 118-119).

sistemde değiştirilmesi zor karakteristik yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla OGT'nin en önemli nedenlerinden birinin gelir dağılımında adaletsizlik olduğunu öne sürmektedir.

Egawa (2013), gelir eşitsizliğini, OGT'yi birbirini tamamlayan iki aşama ile ele almaktadır. Birinci aşamaya göre orta gelirli bir ülkede olası gelir eşitsizliği, toplumsal tabakalaşmaya yol açmaktadır. Toplumsal tabakalaşma, ülkede huzursuzlukların artmasına ve dolayısıyla ekonomik büyümenin olumsuz yönde etkilenecek KBMG'deki artışın durağanlaşmasına ve hatta azalmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla ülkeler OGT'den kaçınmak için belirlediği ekonomik büyüme hedeflerin dışında kalmaktadır (Egawa, 2013: 5-6). OGT'nin tek nedeni olarak gelir eşitsizliğinin görülmesi konu açısından eksik bir değerlendirme olmaktadır. Bu nedenle Egawa birinci aşamanın ikinci aşama ile desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir.

İkinci aşama, orta gelirli bir ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi ne derecede olumsuz etkide bulunduğunun ölçülmesidir. Birinci aşamanın desteklenmeye çalışıldığı bu ölçüm Kuznets teoremi ile yapılmaktadır. Buna göre Egawa, Çin, Malezya ve Tayland'ın 1990-2011 dönemi kişi başına GSYH ve Gini katsayılarını kullanarak duyarlılık analizi (sensitivity analysis) yapmış ve sonuçları Kuznets teoremi ile ilişkilendirmiştir. Kuznets teoremini destekleyen bulgular, gelir eşitsizliğinin düşük gelirli ülkelere büyümeyi artırdığını; orta gelirli ülkelere ise büyümeyi azalttığını göstermektedir. Buna göre 5.650-13.073 dolar aralığında KBMG'ye sahip olan orta gelirli bir ülkenin, Gini katsayısındaki her bir birimlik artışın ekonomik büyüme oranını düşürdüğü görülmektedir. Bu bağlamda gelir dağılımında adaletsizliğin arttığı orta gelirli ülkelere ekonomik büyümenin durağanlaştığı görülürken bu durum söz konusu ülkelere OGT riskini de artırmaktadır (Egawa, 2013: 10).

Birbirini tamamlayan iki aşama ile gelir eşitsizliğinin OGT'ye neden olduğunu savunan Egawa (2013), OGT riskini ortadan kaldırmak için gelir eşitsizliğinin azaltılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda gelir dağılımında adaletsizliği azaltmak için, gelirin yeniden dağıtılması gibi radikal bir çözüm gerekmektedir (Egawa, 2013: 15). Egawa, her ne kadar gelir dağılımında adaleti sağlamak için gelirin devlet eliyle radikal bir şekilde yeniden dağıtılması gerektiğini savunsa da bu durumun gerçekleşmesi günümüzde oldukça zordur. Bu nedenle gelir dağılımında adaletin sağlanması için gelirin

yeniden dağıtılması yerine bazı ekonomi ve maliye politikalarının uygulanması daha gerçekçi bir yoldur.

Egawa, gelir eşitsizliğinin azaltılması ve OGT'den kaçınmak için uygulanması gereken bazı politikalar önermiştir. Bunlar aşağıda yer almaktadır (Egawa, 2013: 15-18):

- Kırsal ve kentsel gelir adaletsizliklerini azaltmak
- Düşük gelirli bireylerin üretkenliği ve verimliliklerini artırmak
- Zenginden fakire ekonomik transferler
- İlk ve orta eğitime önem vermek
- Mesleki eğitim oranını artırmak
- Gelir eşitsizliğinin azaltılması için bireyler arası mali yükleri düzenlemek

Egawa, orta gelirli ülkelerin büyümelerinde neden yavaşlama görüldüğünü ve bu ülkelerin neden OGT'ye yakalandığını karşılaştırmalı olarak Tablo 5'te ele almaktadır. Tablo 5'te OGT'ye neden olan faktörler ile ülkenin tuzaktan kurtulmasının önündeki engeller yer almaktadır. Buna göre nüfusun yaşlanması ile genç nüfusun azalması potansiyel iş gücü verimliliğinin düşmesine ve iş gücü maliyetlerinin yükselmesine neden olmaktadır. Bu nedenle üretim için ara mal temininde ithalata başvurulmakta ve ithalat düzeyi artmaktadır. Bu dönemde artan kamu yatırımları ile özel sektörün yeterince gelişmemesi ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Doğal kaynakların yeterince kullanılamaması ve ülke parasının döviz karşısında aşırı değer kaybı ekonomik büyümede yavaşlamaya yol açmaktadır. Ayrıca hem hane halkları hem de bölgeler arası gelir düzeyi eşitsizliklerinin yüksek olmasının yanında ülkeye göçmen girişinin önlenememesi gelir dağılımında eşitsizliği daha da artırmakta ve bu durum da OGT'ye neden olmaktadır (Egawa, 2013: 4).

Tablo 5: Büyümede Yavaşlama ve Orta Gelir Tuzağının Oluşumunda Faktörler

	Orta Gelir Tuzağı	Ekonomik Büyümede Yavaşlama ve Diğer Faktörler
Orta Gelir Tuzağı Tetikleyen Faktörler	1- Ekonomide girdi miktarlarının azlığı ve girdilerin artırılmaması -Ücret düzeyindeki artışlar -Artan kamu yatırımları	1- Girdi kaynaklı büyümenin sınırlı olması -Doğal kaynakların kullanımında kısıtlılık
	2- Orta gelirli ülkelere özgü sorunların düzeltilmemesi-artması -Üretimde dışa aşırı bağımlılık -Bölgesel gelir düzeyi farklılıkları -Hane halkları arasında gelir dağılımı eşitsizlikleri Demografik faktörler (Nüfusun yaşlanması vb.)	2- Diğer faktörler -Göçmen sayısındaki artışlar -Ulusal para biriminin döviz karşısında aşırı değer kaybetmesi
Bir Ülkenin Orta Gelir Tuzağından Kurtulmasının Önündeki Engeller	1- Verimliliği artırmada kısıtlılık ya da yetersizlik -Yenilik ve Yatırım eksikliği -Altyapının verimsiz kullanımı -Endüstriler arası iş gücü değişimdeki eksiklikler -Kalitesiz eğitim ve mesleki eğitim koşulları -Devlete ait monopol ve oligopol firmaların varlığı -Devletin kapsamlı bir ekonomik büyüme stratejisini geliştirememesi ve uygulayamaması -Yönetimde eksiklikler ve yolsuzluğun artması, yaygınlaşması -Tarımın da içinde olduğu düşük verimli endüstrilerin aşırı korunması ve iyileştirilmemesi	1- Üretimde verimlilik artışı ile ilgili konularda yetersizlik -Ekonomide altyapı yetersizliği -Siyasi belirsizlikler ve politik kargaşalar
		1a- Verimliliği artırmaya yönelik tedbirler -Yurt dışı ile ticaret ve yatırımların başlaması (ürünlerin standartlara göre uyumlaştırılması, vb.) -Ülkeler ile rekabet
	2- Ekonomik sorunların çözümünde yetersiz kalınması -İç talep sorununun çözümünde başarısızlık -Gelir dağılımında adaletin sağlanması için yapılan politikalarda başarısızlıklar -İnsani gelişmede gecikmelerin yaşanması (özellikle sağlık ve eğitim alanında) -Ekonomik reformlar için bütçenin yetersizliği	2- Orta gelirli ülkelerin, sorunların çözümünde yetersizliği -Çok küçük bütçelerinin oluşu (Vergi gayretinin düşüklüğü nedeniyle)

Kaynak: Egawa, 2013: 4

Gelir dağılımında adaleti sağlamaya yönelik yanlış ekonomi ve maliye politikaları uygulayan orta gelirli ülkelerin OGT'den kurtulmalarının zor olduğunu ifade eden Egawa (2013: 4), bu ülkelerin yaptığı hataları şu şekilde sıralamıştır:

- Ülkede ekonomik altyapının özellikle siyaset kurumuna aşırı derecede bağlı oluşu ekonomik istikrarın önünde engeldir,
- Siyasi kargaşalar sonucunda popülist politikaların bir ürünü olarak ortaya çıkan bütçe açığı, ekonomik büyümede yavaşlamaya neden olmaktadır. Ekonomik büyümede yavaşlamaya ilave olarak sosyal ve diğer bazı ekonomik yetersizlikler ülkenin OGT'den kaçınmasının önünde bir engeldir,
- Devletin sürdürülebilir bir ekonomi politikasının olmayışı ve yatırım düzeyinin yetersiz oluşu, piyasada tekelci firmaların çokluğu ve endüstrileşmenin sağlanamaması, ülkelerin OGT'den kaçınmasında karşılaştığı ekonomik yetersizliklerin başında gelmektedir,
- Bir ülkede gelir dağılımında adaletin sağlanamamış olması, yolsuzlukların giderek artması, kaliteli bir eğitim politikasının olmaması, ülkenin sosyal yetersizlikleri arasında yer almaktadır ve sosyal yetersizlikler de OGT'nin diğer nedenleri arasında bulunmaktadır (Egawa, 2013: 4).

Egawa, OGT'yi gelir eşitsizliğinden yola çıkarak ekonomik, mali, sosyal, kurumsal ve demografik çerçevede değerlendirmektedir. Bu bağlamda OGT'nin ana nedenleri arasında ekonomik faktörlerin dışında gelir eşitsizliği gibi sosyal sorunları görmesi nedeniyle Egawa (2013)'nin literatüre sağladığı katkı önemlidir.

1.3.7. Eşitsizlik Tuzağı Yaklaşımı

Islam (2013), Kharas ve Kohli (2011) ile Lin ve Treichel (2012)' in çalışmalarından yola çıkarak gelir dağılımında eşitsizliğin OGT üzerindeki etkisini irdelemektedir. 2015 yılında “*Will Inequality Lead China to the Middle Income Trap?*” isimli çalışması ile 2013 yılında yaptığı çalışmayı genişleterek gelir dağılımında eşitsizlik ve OGT ilişkisini “*eşitsizlik tuzağı*” kavramı ile açıklamaktadır.

Islam (2015), tıpkı Egawa (2013) gibi gelir dağılımı adaletsizliğinin ülkelerin orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçişini zorlaştırdığını ifade etmektedir. Islam'a göre gelir dağılımında adaletsizlik, bir ülkede düşük ya da yüksek gelir düzeyinde değil;

özellikle orta gelir düzeyinde en üst düzeye ulaşmaktadır. Dolayısıyla OGT'den kaçınmak için orta gelirli ülkeler öncelikli olarak gelir dağılımında eşitsizlik sorununu çözmelidir.

İslam, gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu orta gelirli ülkelerde makroekonomik sorunları olmasının kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Bu sorunların başında, sermayenin verimliliğinin düşmesi, iş gücü maliyetlerinin artması ve buna bağlı olarak kredi kısıtlamalarının ortaya çıkması ile yatırımların azalması yer almaktadır. Orta gelir düzeyindeki ülkelerin yüksek büyüme performansına ihtiyaç duyması düşünüldüğünde bu ülkelerde özellikle kredi kısıtlamalarının olması yatırımların düşmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda kredi kısıtlamaları OGT'den kaçınmak isteyen ülkelerin önünde bir engel oluşturmaktadır (İslam, 2015: 5).

İslam (2013)'ın eşitsizlik tuzağı yaklaşımından yola çıkan Lee ve Li (2014), gelir eşitsizliğinin toplumda oluşturduğu baskının ülkelerin ekonomi politikalarını olumsuz etkilediğini öne sürmektedir. Bu nedenle gelir eşitsizliği sorununun çözümünde planlı bir şekilde maliye politikalarına başvurulmasının daha başarılı sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Ücretlerin teşvik edilmesi ve gelirin çeşitli yollarla yeniden dağıtılması bu politikalar arasında yer almaktadır (Lee ve Li, 2014: 373-378). Gelirin yeniden dağıtılması, uygulanması zor bir politika olmasının yanında aynı zamanda sermaye birikiminin de olumsuz etkilenmesine yol açabilmektedir. Sermaye birikiminin azalması, yatırımlar ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilerken OGT riskini de artırmaktadır. Bu nedenle OGT'den kaçınmak için eşitsizlik tuzağı sorununun çözümünde uygulanan politikalar ülkenin yeniden OGT'ye yakalanmasına neden olduğu gibi bu durum da bir kısır kısır döngünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

İslam (2013), Lee ve Li (2014) ve İslam (2015), OGT'den kaçınmak için bir ülkede adil bir gelir dağılımı olması gerektiğini ifade ederken diğer taraftan bu yönde uygulanacak politikalar da ülkenin ekonomik büyüme hedefinden sapmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda gelir dağılımını düzeltmek adına uygulanan politikalarla belki adil gelir dağılımı sağlanabilir ancak ekonomik büyüme hedefi de bu duruma feda edilebilmektedir. Diğer bir ifade ile yüksek gelir ve servetler üzerinden alınan vergilerin düşük gelirli kesime transfer harcaması yoluyla aktarılması, gelir dağılımında adaleti sağlayabilir ancak bu durum sermaye birikiminin azalmasına yol açabilmektedir.

Sermaye birikiminin azalması, yatırımların düşmesine neden olduğu için ekonomik büyüme ve kalkınma bu durumdan olumsuz etkilenmektedir (Gürdal, Altundemir ve Şanver 2015: 22). Ekonomik büyüme ve kalkınmanın hedeflenen düzeyde olmaması ise orta gelirli ülkenin uzun yıllar yüksek gelir düzeyine ulaşamamasına ve dolayısıyla OGT'ye yakalanmasına neden olabilmektedir.

OGT'den kaçınmak için adil gelir dağılımının sağlanması görüşü literatürde oldukça yer bulmuştur. Ancak gelir dağılımında adaleti sağlamaya yönelik politikalarla ekonomik büyümeyi sağlamaya yönelik politikalar çatıştığı için bu konu hakkında OGT literatüründe bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bu durumda ülkeler OGT'den kaçınmak için gelir dağılımında adalet hedefinden şaşıp ekonomik büyüme hedefine mi yönelmeli ya da ekonomik büyümeyi göz ardı edip gelir dağılımında adaleti sağlama hedefine mi yönelmelidir? Ekonomik istikrar, büyüme ve kalkınma ile gelir dağılımında adalet bir ülkenin en temel makroekonomik hedefleri arasında yer almaktadır (Savaşan, 2016: 20). Ülkenin bir hedeften feragat edip diğer hedef ya da hedeflere yönelmesi doğru bir politika değildir. Bu bağlamda OGT'den kaçınmak için ülkeler, makul politikalar üreterek hem gelir dağılımında adaleti hem de ekonomik büyümeyi sağlamalıdır.

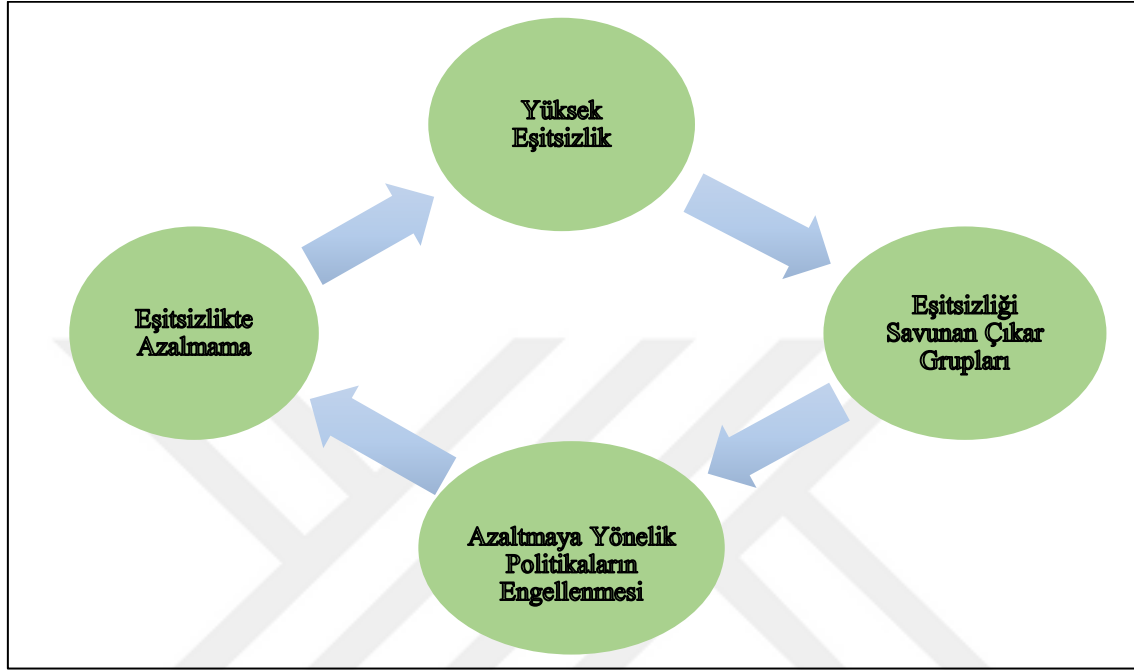


Şekil 2: Eşitsizlik ve Orta Gelir Tuzağı İlişkisi

Kaynak: Islam, 2015: 7

Islam (2015: 7), Kharas ve Kohli (2011)'nin görüşlerinden yola çıkarak eşitsizlik tuzağı ve OGT ilişkisini Şekil 2'de açıklamaktadır. Islam, düşük gelirli ülkelerde küresel pazarın genel olarak arz tarafının dikkate alınmasını ve dolayısıyla talep tarafının ihmal edilmesini eleştirmektedir. Düşük gelirli ülkeler orta gelir düzeyine ulaştığında OGT'den kaçınmak için yüksek teknoloji ürünlerini üretmesi ve ihraç etmesi gerekmektedir. Ancak yüksek teknoloji mallarının üretimi için iç piyasa, yeterli altyapı vb. fonksiyonlara sahip olmayabilir. Bu noktada gelir dağılımı yeterince adil değil, hatta yüksek düzeyde bir

eşitsizlik mevcut ise teknolojik malların üretimi için iç piyasa oluşmayabilir. Bu durumda söz konusu ülkenin küresel pazarda rekabet etmesi zordur. Dolayısıyla gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ülkeler küresel pazarda rekabet edemediği için OGT ile karşı karşıya kalabilmektedir.



Şekil 3: Eşitsizlik Tuzağında Kısır Döngü

Kaynak: Islam, 2015: 7

Islam (2015), gelir dağılımında eşitsizliğin OGT'ye neden olduğunu ifade ederken eşitsizlik sorununun çözülememesinin ise bir kısır döngü oluşturacağını öne sürmektedir. Bu kısır döngüyü de Şekil 3 yardımıyla açıklamaktadır. Buna göre OGT'den sakınmak isteyen ülkeler gelir dağılımında adaleti sağlamak için öncelikle uygulamak istediği politikaları belirlemelidir. Hazırlanan politikalar, devreye sokulduğunda eşitsizlikten dolayı kendine fayda sağlayan bazı çıkar gruplarından tepki görebilir. Çünkü bu çıkar grupları gelir eşitsizliği var olduğu sürece ayakta durabilmektedir. Dolayısıyla uygulanması düşünülen eşitsizliği azaltıcı politikalar, kendi çıkarlarına ters düşen bu gruplar tarafından engellenebilir. Sonuç olarak eşitsizlikte herhangi bir azalma durumu söz konusu olmazken çok daha yüksek bir eşitsizlik durumu da ortaya çıkabilir. Bu bağlamda OGT'nin çözümü için eşitsizliği önlemeye yönelik politikalar, çıkar gruplarının etkisiyle OGT'yi engelleyemediği gibi eşitsizliği de artırabilmektedir.

Eşitsizlik tuzağı yaklaşımına göre, eğer sisteme ekonomi politikaları doğrultusunda bir müdahale yapılamaz ise yani eşitsizlik sorununu çözülemez ise eşitsizlik düzeyi daha da artabilmektedir. Eşitsizliğin artması, ekonomik büyümeyi yavaşlattığı için ülkelerin OGT'ye yakalanma olasılığını artırmaktadır. Bu nedenle ülkelerin eşitsizlik tuzağı ve ekonomik büyümede yavaşlama sorununu aynı anda çözebileceği politika üretmeleri OGT'den kaçınmak için daha etkili ve doğru bir seçim olacaktır.

1.3.8. Sosyoekonomik ve Kurumsal Yaklaşımlar

OGT'yi açıklayan ekonomik yaklaşımların yanında sosyoekonomik ve kurumsal yaklaşımlar da literatürde yer almaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sadece ekonomik faktörlerle değil aynı zamanda sosyolojik, psikolojik, politik, kurumsal vb. faktörlerle de ele alınabileceği üzerine çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların önde gelenleri, Zakariassen ve Eriksen (2016), Wang (2014), Wang (2016a), Wang (2016b), Doner ve Schneider (2016), Hartwell (2013) ve Luiz (2016)'nın yaptığı çalışmalardır. Bu çalışmalarda genel olarak orta gelir düzeyindeki ülkelerde yaşanan sosyal sorunların (siyasi istikrarsızlık, gelir dağılımı adaletsizliği, yolsuzluk, rüşvet, demokrasi vb.) OGT'ye etkileri irdelenmiştir.

Zakariassen ve Eriksen (2016), Güney Kore'yi model alarak OGT'den kaçınma stratejilerini Saint-Paul ve Verdier (1993), Wang (2016a) ile Wang (2016b)'ın çalışmaları çerçevesinde incelenmektedir. Saint-Paul ve Verdier (1993), çalışmasında demokrasi düzeyi ve eğitimin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin büyük olduğunu vurgularken, Wang (2016b), ekonomik büyüme için piyasada özel sektörün devlet sektöründen daha ağır olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda orta gelir düzeyinde bulunan ülkelerin öncelikle piyasadaki özel sektör ağırlığını artırması gerekmektedir. Özel sektörün ön planda olduğu ekonomide, beşerî sermayenin artırılması ve demokrasi düzeyinin yükseltilmesine yönelik sosyal ve kurumsal reformlar yapılması ekonomik büyüme ivmesini yükseltmektedir. OGT'den kaçınmak için ihtiyaç duyulan reformlar, devletin otoriter yapısını azaltılıp özgürlükçü tarafını harekete geçirdiği için ekonomik büyüme yüksek oranlara ve sürdürülebilir düzeye ulaşabilmektedir (Zakariassen ve Eriksen, 2016: 1-2).

Luiz (2016), OGT ile ilgili çalışmalarda sadece ekonomik büyümeyi ilgilendiren faktörlerin ele alınmasını eleştirerek OGT'nin sosyal, politik ve kurumsal faktörlerle de

incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, demokrasi düzeyi ile ekonomik gelişme arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu ve demokrasinin OGT'den kaçınmak için önemli bir yol olduğunu savunmaktadır. Luiz'e göre eğitim düzeyi, demokrasi ve bireysel özgürlükleri etkilemektedir. Orta gelir düzeyinde bulunan bir ülkenin eğitim düzeyi artıkça demokrasi düzeyi ile bireysel özgürlükleri de artmaktadır. Özgürlüklerin artması sermaye oluşumu, inovasyon ve üretim gibi faktörleri olumlu yönde etkilemektedir. Dolayısıyla OGT'den kaçınmak için ekonomik büyüme ve kalkınmayı körükleyen eğitim, özgürlük ve demokrasi düzeyi artırılmalıdır (Luiz, 2016: 6).

Doner ve Schneider (2016)'ya göre orta gelirli bir toplumda sosyal gruplar (işçi-işveren) arası fikir birliğinin olmayışı ekonomide huzursuzlukları ortaya çıkarmaktadır. Bu iki grup arasında herhangi bir birliğin olmayışı sonucu oluşan çatışmalar toplumu etkilemektedir. Ekonomide huzur ortamının olmaması, yatırımların azalmasına neden olurken, yatırımların azalması ise OGT'ye neden olabilmektedir. Bu nedenle OGT'den kaçınmak için orta gelirli ülkelerin iş ve işveren grupları arasında uzlaşmayı sağlaması ve ekonomide güven ortamını oluşturmaları gerekmektedir (Doner ve Schneider, 2016: 611, 618-622).

Wang (2014), Wang (2016a) ve Wang (2016b), OGT'yi Çin örnekleminde yola çıkarak politik ekonomi çerçevesinde incelemiştir. Buna göre devletin piyasaya aşırı müdahalesi üzerine “Orta Gelir Tuzağı veya Sürdürülebilir Büyüme” olmak üzere iki teori geliştirmiştir. İlk teoriye göre devletin piyasada etkinliği, kamu yatırımlarının artmasına, özel yatırımların ise azalmasına neden olabilmektedir. Kamu yatırımları çıkar gruplarının baskısı nedeniyle yapıldığında bir noktadan sonra yatırımlarda verimliliğin azalmasına neden olmaktadır (Wang, 2014: 3-4). Wang, açıkça ifade etmese de kamu yatırımlarının özel yatırımları olumsuz yönde etkilemesi ile ekonomide dışlama etkisinin⁹ görülebileceğine ve bunun da OGT'ye neden olabileceğine dikkat çekmektedir.

İkinci teoride, kamu yatırımlarının piyasa koşullarında, çıkar grupları dikkate alınmadan adil ve demokratik bir şekilde yapıldığında ülkede sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanabileceği öne sürülmektedir (Wang, 2014: 4-5). Wang (2016a) ve Wang (2016b),

⁹ Devletin kamu yatırımları ve kamu harcamalarının finansmanı için iç borçlanma yoluna gitmesi, faiz oranlarını artırabilir, kullanılacak fonların ise azalmasına sebep olabilir. Bu nedenle özel sektör yatırımları bu durumdan olumsuz etkilenebilir. Maliye literatüründe bu duruma dışlama etkisi (crowding-out) denir (Ulusoy, 2016: 127).

OGT'den kaçınmak için ülkelerin bazı köklü reformlar yapması gerektiğini ancak bu reformların politikacılar gibi çıkar grupları tarafından engellendiğini ifade etmektedir. Ayrıca politikacıların çeşitli nedenlerle sosyal fayda sağlayabilecek yenilikleri, çoğunlukla özel sektörden alınan yüksek vergilerle engelleme yoluna gittiklerini belirtmektedir. Bu bağlamda siyasetten bağımsız reformlar yapılmadığında orta gelir düzeyindeki ülkelerin OGT ile karşı karşıya kalmalarının kaçınılmaz olduğunu ileri sürmektedir (Wang, 2016b: 167-170).

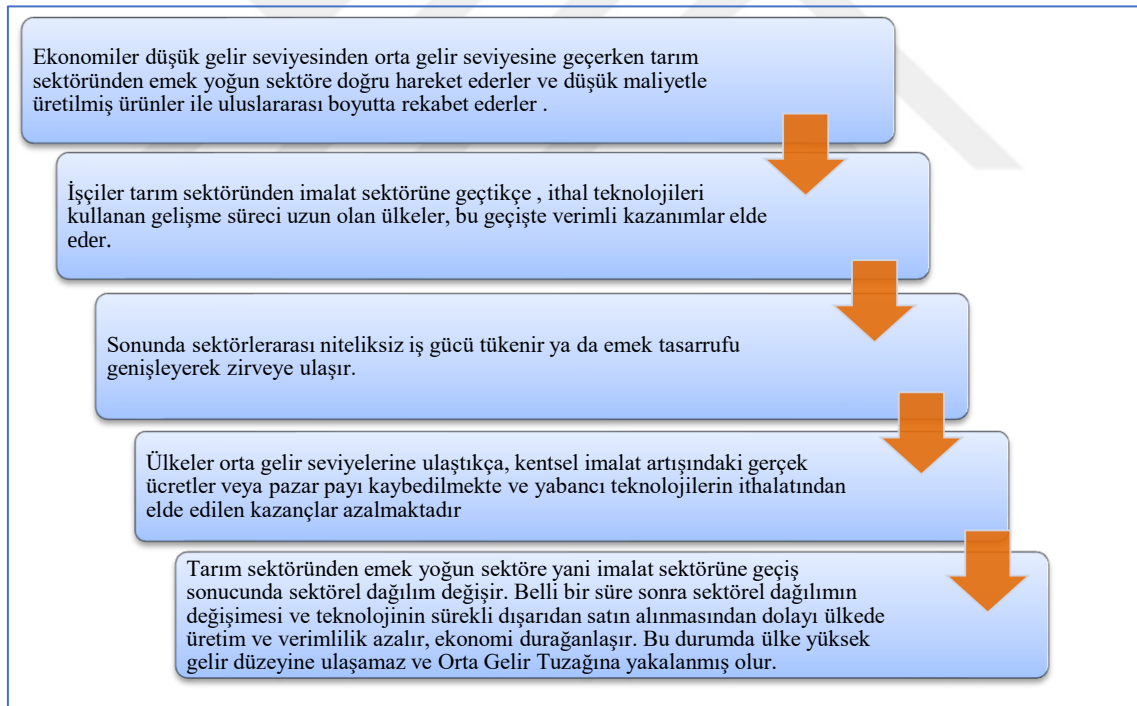
Hartwell (2013), orta gelir düzeyindeki ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşebilmesi için fiziki ve beşerî sermaye yatırımlarının verimli, teknolojik gelişmelerin yüksek, bireyler arası gelir dağılımının adil ve kaynak tahsisinin dengeli olması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak bu faktörlerin sorunsuz işleyişi için kurumların koordinasyonlu bir şekilde çalışması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda ülkenin ekonomik gelişmesi ve OGT'den kaçınması için kurumsal faktörler önemli bir anahtardır (Hartwell, 2013: 12, 19-20). Hartwell'e göre OGT'den kaçınmak için kurumsal faktörlere önem verilmesinin yanında kamu sektörünün ekonomideki payının da azaltılması gerekmektedir. Çünkü kamu sektörünün aşırı büyüklüğü, rant, rüşvet, yolsuzluk, gelir dağılımında adaletsizlik vb. gibi sorunları beraberinde getirdiğinden, ülkede kurumlara güvenin azalmasına neden olmaktadır. Kurumsal faktörlerin iyi düzeyde olmadığı ülkelerde ekonomik büyüme yavaşladığı için OGT'nin görülmesi kaçınılmazdır (Hartwell, 2013: 20).

Literatürde OGT'yi etkileyen faktörler arasında genel olarak ekonomik değişkenler ön plana çıkmaktadır. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalarda OGT'yi sadece ekonomik faktörlerin değil, aynı zamanda politik, siyasi, sosyal, psikolojik ve sosyolojik faktörlerin de etkilediği öne sürülmektedir. Buna göre, orta gelir düzeyindeki ülkeler, sosyoekonomik ve kurumsal faktörler açısından ilerleme kaydedemediği durumda ekonomik büyümede yavaşlama olgusu içerisinde kendilerini bulmaktadırlar. Büyümede yavaşlama, ekonomik kalkınmayı da olumsuz yönde etkileyerek ülkelerin OGT'ye yakalanmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle OGT'den kaçınmak için ekonomik faktörlerin sosyoekonomik ve kurumsal faktörlerden bağımsız düşünülmemesi gerekmektedir.

1.3.9. Diğer Yaklaşımlar

OGT'yi açıklayan temel yaklaşımlardan yola çıkılarak ortaya çıkmış ve literatürde kabul gören diğer bazı görüşler de bulunmaktadır. Bu alt başlıkta söz konusu bu görüşlere yer verilmektedir.

Agénor, Canuto ve Jelenic (2012), 1950'lerden günümüze kadar ülkelerden çok azının orta gelir düzeyine ve yine bunlardan da çok daha azının yüksek gelir düzeyine eriştiğini vurgulamaktadır. Çünkü yüksek gelir düzeyine geçiş aşamasında, orta gelir düzeyinde bulunan ülkelerin ekonomik büyümesinde keskin bir yavaşlama görülmektedir. Bunun nedeni üretimin azalmasına bağlı olarak ekonominin durağanlaşması ve ekonominin durağanlaşmasına bağlı olarak da üretimin azalması ile oluşan kısır döngüdür. Söz konusu kısır döngü ülkelerin doğru strateji uygulayamamasına ve bu da OGT'ye neden olmaktadır. Bu bağlamda Agénor, Canuto ve Jelenic (2012), OGT'yi beş aşamada açıklamış ve bu aşamalar Şekil 4'te gösterilmiştir.



Şekil 4: Orta Gelir Tuzağında Sıkışıp Kalma Aşamaları

Kaynak: Agénor, Canuto ve Jelenic, 2012: 3

Birinci aşamada, ekonomiler düşük gelir düzeyinden alt-orta gelir düzeyine geçerken yoğun tarımsal faaliyetlerden emek yoğun sektöre doğru kayarlar. Bu geçiş sürecinde ekonomiler düşük maliyetli ve kalite düzeyi düşük ürünlerle uluslararası piyasada rekabet

etme eğilimindedirler. İkinci aşamada tarımdan imalat sektörüne geçişin hızlanması ile ithal teknolojiler artar ve böylece üretimde verimlilik de artmaya başlar. Üçüncü aşamada, niteliksiz iş gücünün yerini vasıflı iş gücü olarak emek yerine sermaye verimliliği ön plana çıkar. Dördüncü aşamada, gelir düzeyi artıkça (yani orta gelir düzeyinde) imalat sanayinde kullanılan ithal teknolojiler de artar. İthal teknolojilerin artması, ülke gelirinin yurt dışına çıkmasına neden olduğundan firmaların kazanç düzeyini azaltmaktadır. Son aşama olan beşinci aşamada, teknolojinin ithal edilmesi ile ülkedeki sektörel dağılım (özellikle tarımdan diğer sektörler doğru) değişmektedir. İş gücünün belli bir sektörde yığılması ve teknoloji ithalatının artması, ülkede üretimi ve verimliliği azalttığı için ekonomi durgunluk içerisine girmektedir. Orta gelir düzeyinde yer alan ülkede ekonomik durgunluğun ortaya çıkması ise OGT'ye neden olmaktadır (Agénor, Canuto ve Jelenic, 2012: 3-4). Agénor, Canuto ve Jelenic (2012), beşinci aşamada ortaya çıkan OGT'den kaçınmak için ülkelerin üretimi artırıcı politikalara yönelmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda nitelikli iş gücünün artırılması, eğitimde yenilik ile Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri gibi bazı kamusal reformlar yapılması gerekmektedir. Çünkü Doğu Asya'daki bazı ülkeler söz konusu kamusal reformlarla OGT'den kaçınarak yüksek gelir düzeyine erişmiştir.

Zhuang, Vandenberg ve Huang (2012), OGT'yi gelir düzeyleri ve A. Lewis (1954)'ün büyüme ve kalkınma teorileri çerçevesinde ele almaktadır. Bu kapsamda Çin'in 1962-2010 dönemi kişi başına düşen GSYH, iş gücü istatistikleri ve belli sektörler yönelik teşvik verilerinden yola çıkılarak 4 gelişme evresi (bunlar: düşük gelir düzeyi, alt-orta gelir düzeyi, üst orta gelir düzeyi, yüksek gelir düzeyi) arası geçişleri belirleyen temel faktörün emek olduğunu ileri sürülmektedir. Buna göre düşük gelir düzeyinde bulunan ülkelerde emek yoğun yapı mevcut olduğundan ağırlıklı olarak tarımsal faaliyetler ve düşük vasıflı iş gücü ile basit teknoloji imalat sanayi üretimi yapılmaktadır. Düşük gelir düzeyinde tarımsal faaliyetlerden imalat sanayine doğru iş gücünün kayması üretimi artırdığı için ekonomi buna göre şekillenmekte ve ülke alt-orta gelir düzeyine erişmektedir. Ülkede iş gücünün imalat sanayine doğru kayması ve buna bağlı olarak alt-orta gelir düzeyine ulaşılması yapısal dönüşümün başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Yapısal dönüşümle birlikte vasıflı iş gücü sayısındaki artış üretimde verimliliği artırırken yabancı yatırımları da ülkeye çekmekte ve milli gelir artışı sağlanmaktadır (Zhuang, Vandenberg ve Huang, 2012: 11). Milli gelirdeki artışın ülkeyi üst-orta gelir düzeyine

eriştirmesi, bazı sektörlerde, teknolojik gelişmelerle birlikte yeni bir dönüşüm sağlamaktadır. Bu noktada iş gücü arzı fazlalığı, vasıfsız iş gücünden oluşursa ve bu iş gücü yüksek ücretler almaya devam ederse ülke OGT ile karşı karşıya kalacaktır. Bu aşamada vasıflı iş gücü, yenilik ve endüstriyel gelişme aracılığıyla üretimde verimliliği artırmalı ve ekonomik büyüme sürecini sekteye uğratmamalıdır (Ünlü ve Yıldız, 2017: 100). Bu bağlamda üst-orta gelir düzeyinde bulunan ülkelerin teknolojik ürünler üzerine yoğunlaşırken inovasyona dayalı faaliyetlere ağırlık vermesi gerektiği gibi küresel piyasada da pazar payını artırma hedefinde olması gerekmektedir (Zhuang, Vandenberg ve Huang, 2012: 11-12).

Tho (2013)'ün aşamalı kalkınma yaklaşımından yola çıkan Dewitte (2014), ülkelerin OGT'den kaçınmak için ihracat düzeyini artırması ve bu yönde stratejiler belirlemesi gerektiğini öne sürmektedir. Buna göre üretimin artırılması ve buna bağlı olarak ihracat düzeyinin artırılmasında, ülkelerin teknoloji ağırlıklı iç politikalara yönelmesi gerekmektedir.

Aiyar ve diğerleri (2013), Eichengreen, Park ve Shin (2012)'in büyümede yavaşlama yaklaşımından yola çıkarak OGT ve toplam faktör verimliliği ilişkisi üzerinde durmaktadır. 138 ülke üzerine yapılan incelemede OGT'ye yakalanan ülkelerin çoğunda toplam faktör verimliliğinin oldukça düşük olduğunu görülmektedir. Orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine ulaşan ülkelerin ilk duruma göre toplam faktör verimliliğinin daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda büyümede yavaşlamanın önlenmesi ve OGT'den kaçınmak için toplam faktör verimliliğinin önemine dikkat çekilmektedir.

Vivarelli (2014) ise OGT'den kaçınmak için ülkelerin ekonomik büyüme stratejilerini gerçekleştirirken içsel büyüme modellerini içeren politikalar yapmaları gerektiğini ileri sürmektedir. Buna göre ülkeler, toplam faktör verimliliğini artırmak için beşeri sermaye temelli stratejilere yönelmelidir. Çünkü beşeri sermayenin artırılması sonucu inovasyonların ortaya çıkması ülkenin teknoloji ihracatı düzeyinin yükselmesine yardımcı olmaktadır. Yılmaz (2015) de Vivarelli gibi OGT'den kaçınmanın yolunun beşeri sermayenin yükseltilmesinden geçtiğini öne sürmektedir. Beşeri sermayenin artırılması için öncelikle eğitim sistemi buna uygun düzenlenmelidir. Çünkü eğitimde

doğru politikalar, nitelikli iş gücünün oluşmasını sağlarken ülkelerin yenilikçi ve rekabetçi üretim yapmasına olanak tanımaktadır.

Mert (2014), OGT'nin sadece arz yönüyle değil talep yönüyle de değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Buna göre ülkelerin OGT'den kaçınmasında teknolojik ilerleme önemlidir ancak teknolojiye talep yönünden yaklaşmak gerekmektedir. Bu bağlamda OGT'den kaçınmak için ülkelerin teknolojiye iç talebi artırması gerekmektedir. Çünkü iç talebin artması, firmaların teknolojilerini geliştirmesini sağlamaktadır. Talep artışına bağlı olarak ortaya çıkan üretim artışı, beraberinde OGT'den kaçınmak için ekonomik büyümeyi getirirken ülkelerin de OGT'den kaçınmasını sağlamaktadır.

Bulman, Eden ve Nguyen (2017), ekonomilerin OGT'ye yakalanmalarının en temel nedeninin belli dönemlerde yaşanan ekonomik durgunluklar ve bu durgunlukların çözülmemesi olduğunu öne sürmektedir. Bu kapsamda ülkelerde yaşanan ekonomik durgunluk dönemlerinin ve durgunluğun nedenlerinin, birbirinden farklı olduğu düşünüldüğünde buna uygun olarak her ülkenin kendine has özelliklerde ekonomik büyüme stratejisi belirlemesi gerekmektedir. Diğer bir ifade ile OGT'den kaçınmak için genel kabul görmüş stratejilerden ziyade her ülke farklı stratejiler belirleme yolunu tercih etmelidir.

OGT ile ilgili ortaya çıkan yaklaşımlarda genel olarak OGT'nin nedenleri ve OGT'den kaçınma yolları yer almaktadır. Birçok yaklaşım birbiri ile aynı görüşleri yansıtırken; birçok yaklaşım da birbirini tamamlar özelliktedir. Ancak bu noktada üst-orta gelir düzeyinde bulunan ülkelere hangilerinin OGT'de olduğuna dair görüşlere literatürde pek değinilmemektedir. Yani bir ülke ne kadarlık bir süre ile üst-orta gelir düzeyinde bulunduğunda bu ülke için OGT'den bahsedilmelidir sorusunun cevabı konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bununla birlikte Felipe, Abdon ve Kumar (2012), Maddison projesi veri tabanı ile 52 orta gelirli ülkenin KBMG'lerini temel veri olarak kullanarak bir görüş ortaya atmıştır. Buna göre bir ülkenin alt-orta gelir düzeyinden üst-orta gelir düzeyine 28 yıl veya daha fazla süre erişememesini Alt-Orta Gelir Tuzağı; üst-orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine 14 yıl veya daha fazla süre erişememesini Orta Gelir Tuzağı (Üst-Orta Gelir Tuzağı) olarak tanımlamaktadır.

Dünya Bankası gelir grupları sınıflandırma aralığı ve Felipe, Abdon ve Kumar (2012)'in süre yaklaşımından yola çıkılarak Tablo 6 oluşturulmuştur. Buna göre bir ekonomide

KBMG'nin 1.006-3.955 dolara arasında 28 yıl ve daha fazla süre kalması Alt-Orta Gelir Tuzağı; 3.956-12.235 dolar arasında 14 yıl ve daha fazla süre kalması Orta Gelir Tuzağı olarak ifade edilmektedir.

Tablo 6: Orta Gelir Tuzağında Süre

Gelir Grubu	Sınıflandırma aralığı Dünya Bankası'na göre (2019 yılı)	Süre Aralığı Felipe, Abdon ve Kumar'a göre	Sonuç
Alt-Orta Gelir Grubu	1.006-3.955 dolar arası	28 yıl ve üzeri	Alt-Orta Gelir Tuzağı
Üst-Orta Gelir Grubu	3.956-12.235 dolar arası	14 yıl ve üzeri	Orta Gelir Tuzağı (Üst-Orta Gelir Tuzağı)

Kaynak: Dünya Bankası ile Felipe, Abdon ve Kumar (2012)'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

1.4. Orta Gelir Tuzağının Nedenleri

Eichengreen (2011), KBMG'nin 16.700 dolar seviyelerine ulaştıktan sonra ülkelerin büyüme oranlarında hızlı bir düşüşün meydana geldiği ve nihayetinde bu ülkelerin OGT ile karşı karşıya kaldığını ifade etmektedir. Ülkelerin OGT'ye yakalanmalarının birçok nedeni bulunmaktadır. Ülkelerin düşük gelir düzeyinde iken hızlı bir büyüme ivmesi yakalaması ve bu ivmenin sonraki dönemlerde görülmemesi bu nedenlerin temelini oluşturmaktadır (Karahan, 2012: 96). Eğilmez (2012)'ye göre bu durumun en temel nedeni emek piyasasındaki düşük ücret sorunudur. Düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine geçerken ülkelerin çok yüksek büyüme oranları ile bu hedeflere ulaştığı ve bu aşamada iç pazarın büyümeye başladığı vurgulanmaktadır. Ancak bu aşamada daha çok sermaye ve vasıflı iş gücü ihtiyacı olduğundan ücretler artmaya başlamaktadır (Asya Kalkınma Bankası, 2011: 33). Artan ücretlerle birlikte verimlilik artmakta, ülkenin KBMG düzeyi de yükselmektedir (Flaen, Ghani ve Mishra, 2013: 5-6). KBMG'nin, arzulanan bir durumdur ancak ücret artışları, girdi maliyetlerini yükseltmekte ve bu durum da ihracatı olumsuz etkilemektedir. İhracatın girdi maliyetlerinden olumsuz etkilenmesi, uluslararası pazarda ülkenin rekabet gücünü zayıflatmaktadır (Spence, 2011: 100). Bu süreçte üretim, teknolojik atılımlar ve bilgi yoğun üretim teknikleri gibi faktörlerle desteklenmediğinde ülkenin kendini OGT'de bulacağı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte OGT'den kaçınmak için teknolojinin öneminin bilinmesine rağmen bazı orta gelirli ülkelerin yine de teknolojiye yatırım yapmadığı görülmektedir. Bu durum ise

OGT'nin kalıcı hale gelmesine neden olmaktadır. Eichengreen (2011), ülkelerin kendi teknolojik üretiminin yetersiz olmasından dolayı ithalata dayalı teknolojik yatırım içinde bulunmasını büyümede yavaşlamanın ve dolayısıyla OGT'nin temel nedeni olarak görmektedir. Paus (2012) ise teknik altyapı yetersizliği nedeniyle ülkelerin teknolojik atılım yapamamalarını OGT'nin bir diğer nedeni olarak görmektedir.

Eğilmez (2012), tasarruf düzeyinin düşük olmasını ve bu nedenle yatırımların finansmanının iç piyasadan karşılanamamasını OGT'yi tetikleyen nedenlerden biri olarak ifade etmektedir. Diğer taraftan imalat sanayinin sektörel dağılımda payının düşük düzeyde olması, üretkenliğin zayıflamasına ve sanayi mallarında çeşitliliğin de az olmasına neden olmaktadır. Sanayi mallarının çeşitliliğinin az olması ise ülkenin küresel piyasada rekabet edebilmesini zayıflatmaktadır. Bu kapsamda imalat sanayinde yaşanan olumsuzluklardan dolayı emek piyasasının geliştirilememesi OGT'ye neden olmaktadır.

Paus (2012), diğer araştırmacıların görüşlerinden farklı olarak OGT'nin asıl nedeninin ülkelerin kendi ekonomik yapılarından kaynaklanmadığını savunmaktadır. Bu kapsamda OGT'nin birçok nedeni olduğunu ve bu nedenlerden en önemlisinin de küresel piyasalarda çok hızlı yükselen Çin ekonomisinin büyüklüğü olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü Çin, küresel pazarda var olan bütün ürünlerin neredeyse tamamını çok ucuza mal ederek piyasaya sunmakta, bu durum ise rekabet içerisinde olan ya da rekabet etmeye hazırlanan ülkeleri olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle orta gelir düzeyinde bulunan ülkeler Çin'in ucuz mal politikasından dolayı küresel piyasada rekabet edememekte ve OGT'ye yakalanmaktadır.

Özetle OGT'nin temel nedenlerinin başında ülkelerin düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine geçerken yakalanan hızlı büyüme ivmesinin zamana yayılamaması yer almaktadır. Bu ülkelerde ekonomik büyümenin yavaşlamasına bağlı olarak KBMG düzeyi ilk durumda olduğu kadar hızlı artmamaktadır. Çünkü orta gelir düzeyine ulaşıldıktan sonra bazı sistemsel aksaklıklar ile büyümenin gerektirdiği yapısal dönüşümler gerçekleştirilememektedir. Ücretlerin düşüklüğü ve iş gücünde verimsizlik imalat sanayinin ekonomi içindeki payını olumsuz etkilerken; üretilen malların küresel piyasada rekabet edebilir düzeyde olmaması da OGT'ye neden olabilmektedir. Tasarrufların düşüklüğü ile kurumsal alanda ülkenin gelişmemiş yapısı yurt içi ve yabancı yatırımları; teknoloji alanında dışa bağımlılık da ülke kaynaklarını olumsuz

etkilemektedir. Ayrıca özellikle mesleki eğitimin göz ardı edilmesi ve yanlış teşvik politikaları üretimde verimliliğin düşmesine neden olmaktadır. Düşük gelirli ekonomilerde itici güç olan tarım sektörü, ülke orta gelir düzeyinde iken gerekli dönüşümünü sağlayamadığı için hantallaşmaya ve ekonomide enerjinin çoğununun harcadığı verimsiz bir alana dönüşmeye başlamaktadır.

Genel olarak, OGT'nin nedenleri aşağıda sıralanmıştır. Bunlar:

- Ücretlerin düşük olması nedeniyle iş gücünde verimliliğin de düşük düzeyde kalması,
- Düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine erişen ülkelerde sanayi altyapısının yetersiz kalması,
- İmalat sanayinin ekonomideki payının azalması ve bu payın verimsiz sektörlere kayması,
- Kalkınma aşamalarındaki geçişlerde teknolojik dönüşümün gerçekleştirilememesi,
- Üretilen mal çeşitliliğinin az olması ve markalaşma yoluna gidilememesi,
- Tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların yetersiz düzeyde kalması,
- Yatırımların üretim süreci dışındaki alanlara yönelmesi,
- Doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekilememesi,
- Ülkede demokrasi ve özgürlük düzeyinin yetersiz olmasının yurt içi-dışı kaynaklı yatırımları engellemesi,
- Teşvik politikalarının uzun vadede getirisi az olan alanları kapsaması,
- Potansiyel iş gücünün üretim sürecine dahil edilememesi,
- Toplam faktör verimliliğinin düşük düzeyde olması,
- Düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine geçiş aşamasında alınan dış yardımların sürekli hale gelmesi,
- Eğitim düzeyi ve beşerî sermaye yetersizliğinin teknolojiye dışa bağımlılığı artırması,
- Mesleki eğitimin göz ardı edilmesi,

- Tarım sektörünün hantallaşması ve endüstriyel tarıma geçilememesi

şeklinde sıralanabilir.

Kısaca, OGT ile ilgili kabul görmüş temel yaklaşımlara göre düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine geçtikten sonra gerekli ekonomik, sosyal, kurumsal ve yapısal dönüşümlerini gerçekleştirmemesi durumunda ülkelerin, OGT ile karşı karşıya kalmaları kaçınılmazdır.

1.5. Orta Gelir Tuzağı Çerçevesinde Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri

OGT, KBMG düzeyine göre belirlenen bir kavramdır ve milli gelir bir ülkenin ekonomik büyüklüğünü ölçmektedir. Ülkeler, milli gelirlerini artırmak hedefiyle kendi ekonomi politikalarını belirler ve elde ettikleri sonuca göre uyguladıkları politikaların başarı derecesini ölçerler (Eğilmez ve Kumcu, 2006: 123-124). Bir ülkenin belli bir zaman dilimi içerisinde (genelde 1 yıl) milli gelirini artırma oranı ekonomik büyüme olarak tanımlanır. Ancak burada reel milli gelirdeki artış önemlidir. Bu bağlamda bir önceki yıla göre KBMG’de meydana gelen artış oranı gerçek anlamda ekonomik büyüme olarak tanımlanır. Ekonomik büyüme, milli gelirdeki artış oranını içeren nicel bir kavram olmakla beraber uzun dönemli ve sürdürülebilir bir olgudur.

Bir ülkenin kalkınması için öncelikli şart ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Ancak bir ülke için ekonomik büyüme tek başına yeterli değildir. Ülkeler gelecek planlarını yaparken ekonomik büyüme hedeflerini kalkınma planları ile entegre ederler. Bu bağlamda ekonomik büyüme, ülkenin yaşam standartlarının artırılması ve toplum refahının yükseltilmesi gibi ekonomik kalkınma stratejileri ile desteklenmelidir (Savaşan, 2005: 223). Aksi halde ülkenin sürekli bir ekonomik büyüme olgusunu yakalaması pek mümkün değildir. Bu nedenle ekonomik büyüme ve kalkınma politikaları belirlenirken birbiri ile uyum sağlayan modellerin tercih edilmesine dikkat edilmelidir.

OGT’nin temelinde üst-orta gelir düzeyine eriştikten sonra ülkelerin ekonomik büyümelerinde ortaya çıkan yavaşlama yer aldığı için OGT, ekonomik büyüme ve kalkınma teorileri ile doğrudan ilişkili bir kavramdır. Ekonomik büyümede yavaşlamanın nedenleri arasında sanayi sistemlerinin geliştirilememesi, iş gücünde niteliğin ya da vasıflı iş gücünde uzmanlaşmanın sağlanamaması, üretimde markalaşmanın yetersiz olması, teknoloji düzeyinin yükseltilememesi yer almaktadır. Ayrıca gelir dağılımında

adaletsizlikler sonucu oluşan ülke içi huzursuzluklar, hukukun üstünlüğün yok sayılması, rant, rüşvet ve yolsuzluklardan dolayı ülkede oluşan güven ortamının yok olması nedeniyle yatırımların düşük düzeyde kalması da büyümede yavaşlamanın ve ülkelerin OGT'ye yakalanmalarının nedenleri arasında bulunmaktadır. Bu bağlamda OGT'nin esas nedeni üst-orta gelir düzeyine eriştikten sonra, ülkelerin doğru bir ekonomik büyüme modeli tercih edememesi veya doğru tercih ettiği ekonomik büyüme modelini doğru bir ekonomik kalkınma stratejisi ile uygulayamamasıdır.

Literatürde, ekonomik büyüme ve kalkınma teorilerinden yola çıkılarak OGT ile ilgili yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Çalışmalarda, Solow büyüme modeli, Maltus'un nüfus prensibi, büyük itiş teorisi, ikili yapı, düşük denge tuzağı gibi teorilerden yararlanıldığı görülmektedir (Cai, 2012: 51-52). Bu kısımda OGT ile ilgisi olduğu düşünülen söz konusu ekonomik büyüme ve kalkınma teorilerine yer verilmektedir.

1.5.1. Ekonomik Büyüme Teorileri ve Orta Gelir Tuzağı

Ekonomik büyüme teorilerinin OGT ile ilişkisi bağlamında geleneksel büyüme modelleri, Harrod-Domar büyüme modeli, neoklasik büyüme modeli ve içsel büyüme modelleri yer almaktadır.

1. Geleneksel Büyüme Modelleri ve Orta Gelir Tuzağı

Geleneksel büyüme modelleri arasında Adam Smith, David Ricardo ve Thomas Robert Malthus'un görüşleri yer almaktadır. Adam Smith, ekonomik büyüme için iki temel faktörün olduğunu ve bunlardan ilkinin iş bölümü ve uzmanlaşma ikincisinin ise sermaye birikimi olduğunu belirtmektedir (Ünsal, 2016: 44-47). İş bölümü teorisinde işçilerin, tek iş üzerinde yoğunlaşması, onların yeteneklerini artırırken; bu işçilerin bir işten başka bir işe geçiş durumunda zaman kaybı ve yeni işe uyum sorunu yaşayabilecekleri vurgulanmaktadır. Ayrıca işçilerin, sürekli çalıştıkları işte, verimliliği artırıcı yenilikler geliştirebilecekleri ifade edilmektedir (Taban, 2008: 23). Benzer şekilde Kharas ve Kohli (2011), OGT'den kaçınmak için ülkelerin vasıflı iş gücüne ihtiyaç duyduğunu ileri sürmektedir. Çünkü vasıflı iş gücü ile üretimde uzmanlaşmanın yakalanabilmesi ülkenin küresel pazarda diğer ülkelerle rekabet edebilmesini sağlayan marka ürünlerin ortaya çıkma olasılığını artırmaktadır. Bu noktada Adam Smith'in de ifade ettiği gibi vasıflı iş gücüne sahip olmak iş bölümü ile, marka ürün ortaya çıkarmak ise tek bir iş üzerinde

uzmanlaşma ile gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Kharas ve Kohli'nin OGT'den kaçınma stratejisi Adam Smith'in iş bölümü ve uzmanlaşma teorisi ile yakından ilişkili olup ülkelerin uygulayacağı OGT'den kaçınma stratejileri arasında tercih edilmesi gereken modellerden biri olmalıdır.

Adam Smith'e göre iş bölümünde uzmanlaşmanın sağlanması ve üretimde verimliliğin artması için ülkede sermaye birikiminin yeterli, pazarın da geniş olması gerekmektedir (Üzümcü, 2012: 96). Verimlilik artışı için gerekli sermaye birikimi, tasarruf düzeyinin (kamusal ve bireysel tasarruflar) artışıyla oluşur. Kamu kesiminde sermaye birikimi için ekonominin iyi yönetilmesi ve kaynakların israf edilmemesi gerekmektedir. Çünkü kötü bir ekonomi yönetimi ile kaynakların israf edilmesi, sermaye birikimini engelleyerek yatırımların, üretimin ve dolayısıyla ekonomik büyümenin olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Özel sektör yatırımlarının gerçekleşmesi ise kamuya göre daha kolaydır. Çünkü bireysel tasarruflar yatırımlara dönüştürülemezse bile yatırım yapacaklara aktarılabilir (borç verilebilir). Böylece özel yatırımların gerçekleşmesi sonucu üretimin artması, ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkiler (Baskak, 2017: 44). Adam Smith, özel sektör yatırımları ile liberal ekonomi politikalarının üretimde daha etkili olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü Adam Smith'e göre bireysel tasarrufların artması ekonomik büyüme için önemli bir gerekliliktir. Hatta nüfus artışları, bireysel tasarrufları daha da artırmakta ve böylece sermaye stoku çok daha fazla büyümektedir. Bununla birlikte nüfus artışı ile ücretlerin yukarı yönlü hareketi, sermaye stokunu artırırken aynı anda sermayenin verimliliğini de düşürebilir. Sermayenin verimliliğinin düşmesi, kar haddinin düşmesine ve buna bağlı olarak ücretlerin de düşmesine, dolayısıyla yatırımların azalmasına neden olabilir. Literatürde bu duruma azalan verimler kanunu¹⁰ denilmektedir (Kazgan, 2010: 100-102). Adam Smith'e göre sermaye verimliliğinin düşmesi ve yatırımların azalması ile aslında ekonomik durgunluk ortaya çıkmaktadır. Smith'e göre bir ekonomi sürekli büyüemeyeceği için bu durgunluk doğal bir durgunluktur. Çünkü her ekonomi er ya da geç durgunluğa girecektir (Günsoy, 2013: 57-58).

¹⁰ Bir firmanın üretim faktörlerinin tamamını sabit tutup yalnızca birinin miktarını artırdığında, belli bir üretim düzeyine kadar toplam üretimde artış görülürken; o üretim düzeyinden sonra bu artışın azalmasına azalan verimler kanunu denir (Dinler, 1996: 117).

David Ricardo, 1817 yılında yayınladığı “*Principles of Political Economy and Taxation*” isimli eserinde, milli gelirin üretim faktörleri arasındaki dağılımını incelemektedir. Buna göre bazı varsayımlar bulunmaktadır (Taban, 2008: 31). Bunlar:

- *Başlangıçta karların yüksek olması nedeniyle tasarruf ve sermaye birikimi hızlıdır,*
- *Sanayi kesiminde teknik ilerleme hızlı olduğundan bu kesimde iş gücü verimliliği yüksektir,*
- *Tarım kesiminde ise teknik ilerleme çok daha yavaştır. Toprağın kıtlığı ve verimsiz toprakların varlığı nedeniyle “azalan verimler kanunu” hâkimdir. Sanayi kesimindeki teknik ilerleme sonucunda artan verim tarım kesimindeki azalan verim düzeyini yeneemediğinden ekonominin tamamı için azalan verimler kanunu söz konusudur,*
- *Üretim, iş gücü, sermaye ve toprağın bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak burada iş gücü ve sermaye büyürken toprağın arzı sabit kalmaktadır,*
- *Ücretler kısa dönemde iş gücü arzı ve talebine göre belirlenirken uzun dönemde artan nüfus ile asgari ücret düzeyinde sabit kalmaktadır,*
- *Ekonomi sürekli olarak tam rekabet ve istihdam koşullarındadır.*

Ricardo’ya göre üretimi artırma isteği iş gücü talebini artırdığından bu talep ile reel ücret haddi asgari ücret haddinin üzerinde olmaktadır. Bununla birlikte nüfus artışı, tarım ürünlerine olan talebi artırdığı için üretimi teşvik etmektedir. Üretim için gerekli iş gücü ücretleri, asgari ücret düzeyinin üzerinde olduğu için verimlilik sağlanmakta ve bu sayede ekonomik büyüme gerçekleşmektedir (Berber, 2011: 53). Ancak artan nüfus ile gıda ihtiyacının da artması üretim düzeyinin yükseltilmesini gerektirmektedir. Bunun için verimsiz topraklar üretime açılırken toprak sahiplerine ödenen rantlar da artmaktadır. Bu durum karların azalmasına sebebiyet vererek üretimin yavaşlamasına, dolayısıyla ekonomik büyümenin durağanlaşmasına neden olmaktadır (Üzümcü, 2012: 105-107).

Orta gelirli bir ülkede tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların düşük düzeyde kalması, ekonomik büyümenin durağanlaşmasına ve OGT’ye neden olmaktadır. Hem Adam Smith hem de David Ricardo, ekonomik büyümede sürekliliğinin olmasının zor olduğunu ve eninde sonunda ekonominin durgunluk içerisine gireceğini ifade ederken aslında

ülkelerde OGT sürecinde yaşanan ekonomik büyümede yavaşlama (durağanlaşma) durumundan bahsettiği savunulabilir. Ancak burada önemli bir fark bulunmaktadır. Smith ve Ricardo'ya göre ekonomik durgunluk kaçınılmazdır ve doğal bir durumdur. OGT'ye yakalanan ülkede yaşanan ekonomik durgunluk ise söz konusu ülkenin gerekli ekonomik atılımları¹¹ gerçekleştirememesinden ve beklenen ekonomik büyüme ivmesini yakalayamamasından kaynaklanmaktadır. Özetle ekonomik durgunluk, Smith ve Ricardo'ya göre kaçınılmaz bir durum iken OGT'de bulunan ülkenin ihmal ettiği görevlerin sonucu ortaya çıkan bir durumdur.

Geleneksel büyüme teorilerinin öncüleri arasında yer alan Thomas Malthus, nüfusun ekonomik büyümeye etkisi üzerinde durmuştur. Malthus'a göre nüfus artarken, gıda miktarı, nüfus artış oranına göre daha az artmaktadır. Bununla birlikte tarımda azalan verimler kanununun devreye girmesi iktisadi büyüme açısından kötümser bir durumdur (Üzümcü, 2012: 99; Taban, 2008: 28-29). Malthus, her dönemi 25 yıl olarak kabul etmekte ve her dönemde nüfus artışı ile gıda üretimi artış oranının eşit olmadığına vurgu yapmaktadır. Buna göre toprak arzı sabit olduğu için üretimde azalan verimler yasası geçerlidir ve artan nüfus nedeniyle bir noktadan sonra nüfusu beslemek için gereken toprak ve üretim yeterli olmamaktadır. Yani Malthus, toprak arzı sabit olduğu için *toprak / nüfus* oranının düşeceğine dikkat çekmektedir (Günsoy, 2013: 58-62). Malthus, teknolojik ilerlemenin ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebileceğini ancak büyüme ile nüfus aynı oranda artarsa kişi başına düşen üretim miktarında ve dolayısıyla bireylerin refah düzeylerinde bir artış olmayacağını savunmaktadır (Ünsal, 2016: 58-59).

Malthus, Adam Smith ve David Ricardo'nun aksine ekonomik durgunluğun doğal olmadığını, bunun sebebinin artan nüfus olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber teknolojinin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyebileceğini ancak nüfus artışının ekonomik büyümenin önünde engel olacağını öne sürmektedir. Bu noktada nüfus artışının ekonomilerde çeşitli olumsuzluklara neden olduğu, hatta yoksulluk düzeyini artırdığı bilinmektedir. Hatta gelişmiş ülkelerin daha az nüfusa sahip olduğu, fakir ülkelerin ise yüksek düzeyde nüfusa sahip olduğu görülmektedir (Bozkurt, 2014: 26). Malthus'un teorisinden yola çıkarak yüksek düzeyde nüfus artışının OGT'ye neden

¹¹ Verimlilik düzeyinin artırılması, sanayi altyapısının geliştirilmesi, teknolojik dönüşüm, katma değeri yüksek ürünlerin geliştirilmesi, markalaşma, tasarruf ve yatırımların artırılması, vasıflı iş gücü için nitelikli eğitim politikası, vb. (Bkz: Ülkelerin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Nedenleri).

olabileceği düşünülebilir. Aoki (2011), nüfus ve OGT üzerine yaptığı çalışmada, doğurganlık oranının düşmesinin orta gelirli bir ülkede uzun vadede OGT'ye neden olabileceğini öne sürmektedir. Çünkü doğurganlık oranının düşmesi genç nüfusu azalttığı için iş gücüne katılım oranı da düşürmektedir. Doğurganlık oranının artırılması, dinamik ve genç nüfusun iş gücüne katılımını sağlayarak toplam faktör verimliliğini artırabilmektedir. Toplam faktör verimliliğinin artırılması, OGT'den kaçınmak için önemli bir yoldur. Buradan hareketle Malthus'un, artan nüfus nedeniyle yaşanacak ekonomik durgunluk teorisi ile ülkelerin OGT'ye yakalanma durumu arasındaki ilişkinin ispatı oldukça zordur.

Özetle geleneksel büyüme modellerinde ekonomik büyüme için sermaye birikimi, tasarrufların artırılması ve teknolojik gelişmenin nüfus artış hızından fazla olması görüşleri öne çıkmaktadır. Kabul edilmelidir ki söz konusu bu değişkenler ekonomik büyüme için gerekli olabilir ancak tek başlarına OGT'den kaçınmak için yetersizdir.

2. Harrod-Domar Büyüme Modeli ve Orta Gelir Tuzağı

Çağdaş büyüme teorilerinin öncüleri Roy F. Harrod ve Evsey D. Domar'dır. Her iki iktisatçının teorileri birbiri ile benzerlik gösterdiği için literatürde Harrod-Domar büyüme modeli olarak yer almaktadır (Taban, 2008: 51). Harrod-Domar büyüme modelinin temelinde ve modelde dengenin sağlanmasında tasarruflar ve yatırımlar olmak üzere iki faktör bulunmaktadır (Günsoy, 2013: 116). Bu faktörlerden tasarrufların önemi çok daha fazladır. Çünkü tasarruflar ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinde yatırımları tetiklediği için kilit faktördür (Berber, 2011: 104-105).

Harrod büyüme modeli, ekonomiyi üç tip büyüme hızı ile değerlendirmektedir. Bunlar, gerekli büyüme hızı, gerçek büyüme hızı ve doğal büyüme hızıdır (Kaya, 2004: 275). Gerekli büyüme hızında planlanan tasarruflar ile planlanan yatırımlar denk olarak ele alınır. Modele göre, sermaye hasıla katsayısının, marjinal tasarruf eğilimi ya da hızlandıran katsayısına¹² bölünmesi gerekli büyüme hızını göstermektedir. Gerekli büyüme hızında, dış ticaret ve kamu sektörünün olmadığı basit bir ekonomi söz

¹² Yatırımların satış gelirlerinin bir fonksiyonu olduğu ve sermaye-hasıla katsayısının sabit varsayıldığı durumda, milli gelirden ortaya çıkan bir artışın yatırımları ne kadar artıracakını gösteren katsayıya hızlandıran katsayısı denilmektedir (Nadaroğlu, 1996: 173-175).

konusudur. Sermayenin tam kapasite kullanılması için sermaye ile çıktının aynı hızda büyümesi gerekmektedir (Parasız, 2008: 91-94).

İkinci model olan gerçek büyüme hızı, marjinal tasarruf eğiliminin dönem sonu ihtiyaç duyulan sermaye stokuna oranlanmasıyla bulunur. Gerçek büyüme hızı, ekonomide yüzde olarak hesaplanmakta ve ulusal gelirin dönem sonunda yüzde kaç büyüdüğünü göstermektedir (Taban, 2008: 54-57).

Üçüncü model olan doğal büyüme hızı, nüfus artışı ve teknolojik gelişmelerin izin verdiği büyüme hızı olarak kabul edilmektedir. Teknolojik gelişmelerin iş gücü verimliliğini artırdığı varsayımı altında doğal büyüme hızı, nüfus artış oranı ve teknolojik gelişme oranının toplamı ile bulunmaktadır. Örneğin nüfus artış oranı %2 ve teknolojik gelişme oranı %0,5 ise doğal büyüme oranı %2,5 olur. (Taban, 2008: 57-58).

Harrod büyüme modelinde, ekonomik denge durumu gerekli ve gerçek büyüme hızının birbirine eşit olduğu durumdur. Bir başka ifade ile dengeli ekonomik büyüme için dönem başında planlanan ekonomik büyüme hızı ile dönem sonunda ortaya çıkan ekonomik büyüme hızı birbirine eşit olmalıdır. Bu denge ancak dönem başında planlanan tasarruflar ve yatırımların dönem sonunda beklendiği şekilde gerçekleşmesiyle oluşabilmektedir (Günsoy, 2013: 88). Gerçek büyüme hızının gerekli büyüme hızından yüksek olması enflasyonist bir süreci ortaya çıkarırken, gerçek büyüme hızının gerekli büyüme hızının altında kalması ekonomide durgunluk durumunu ortaya çıkarmaktadır. Enflasyonist süreç sonucunda sermaye stokunda fazlalık, durgunluk durumunda ise sermaye stokunda yetersizlik söz konusu olmaktadır (Kaya, 2004: 276-277). Bununla birlikte ekonominin başlangıç dengesinden herhangi bir sebeple sapması durumunda, sistemdeki değişkenler ekonomiyi hızlı bir şekilde yeniden dengeye getiremeyebilir. Çünkü söz konusu değişkenlerde yapısal bir nitelik bulunmamaktadır. Bu nedenle Harrod-Domar modelindeki denge, her an bozulabilecek durumdadır. Bu durum "bıçak sırtında" bir denge olarak nitelendirilmektedir (Parasız, 2008: 94).

Domar büyüme modelinde, ekonomide kamu harcamaları ve gecikmeler (yani yatırım artığında anında gelirin daha sonra artması) yoktur. Ekonomi dışı kapalı ve tam istihdam denge düzeyindedir. Sermaye ve gelir arasında sabit bir teknolojik ilişki vardır. Bununla birlikte yatırımların kapasite artırıcı etkisi ve gelir artırıcı etkisi bulunmaktadır (Üzümcü, 2012: 147-148). Kapasite artırıcı etkiye göre yatırımlar, her türlü makine, teçhizat ve

aletlerin miktarında artışa neden olurken aynı zamanda yol, köprü, baraj, liman vb. altyapı yatırımlarını da artırmaktadır. Yatırımların gelir artırıcı etkisinde ise ekonominin talep yönünü ilgilendiren fiili üretim artışı söz konusudur (Berber, 2011: 93-95). Ekonomik dengenin kararlılığı için hükümet tarafından düzeltici ve dengeleyici müdahaleler gerekmektedir. Aksi durumda ekonomide denge durumu ve istikrarsızlık sorunu ortaya çıkabilmektedir (Yeldan, 2010: 104).

Harrod-Domar büyüme modelinde ekonomik büyümenin temeli sadece tasarruflar ve yatırımlara dayandırılmaktadır. Ancak ekonomik büyümeyi sadece tasarruflar ve yatırımlarla açıklamak çok gerçekçi bir durum değildir. Ayrıca modelde, ekonomik dengenin sağlanabilmesi için tasarrufların yatırımlara eşit olduğu durum varsayımı söz konusudur. Gerçekte böyle bir dengenin olması zordur. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda tasarrufların yatırımlara dönüştürülememesi durumu görülmektedir. Diğer taraftan ülkelerin OGT'ye yakalanmalarının nedenlerinden biri tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların yetersizliğidir.

Modele göre, ekonomik büyüme ivmesi tasarruf ve yatırım düzeyine göre belirlenmektedir. Bu bağlamda dengeli bir ekonomik büyüme modeli var olup dönem başında planlanan ekonomik büyüme hızı ile dönem sonunda ortaya çıkan ekonomik büyüme hızı birbirine eşit olmalıdır. Böyle bir denkleğin gerçek hayatta olma olasılığı oldukça düşüktür. Ayrıca ekonomide olası bir dengesizlik olması durumunda sistemdeki değişkenlerle (tasarruflar ve yatırımlar) ekonomiye müdahalenin, ekonomiyi hızlı bir şekilde dengeye getirmesi de çok zordur. Bu nedenle ekonomik denge her an bozulabilecek şekilde bıçak sırtında oluşmaktadır. Düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine erişmiş bir ülkede sadece tasarruf ve yatırımlarla yüksek büyüme ivmesinin yakalanması oldukça zayıf bir ihtimaldir. Kaldı ki OGT riski içerisinde bulunan ülkelere zaten tasarruf açığı sorunu bulunmaktadır. Bu bağlamda dönem başı yatırım ve tasarruf oranı ile beklenen ve gerçekleşen büyüme oranlarının birbirine denk olmasını kapsayan Harrod-Domar büyüme modelinin, OGT'den kaçınmak için yeterli bir stratejiye sahip olduğunu söylemek zordur. Nitekim Harrod-Domar büyüme modelinde, beklenen ve gerçekleşen ekonomik büyüme oranları ve bu oranları etkileyen tasarruf-yatırım dengesi ile ekonomi bıçak sırtında, her an bozulabilecek şekilde dengede durmaktadır. Buradan hareketle, zaten tasarruf açığının ve yatırım eksikliğinin hissedildiği OGT riski altındaki ülkelere ekonominin bıçak sırtında dengede olması bile neredeyse imkânsızdır. Dahası,

ekonomik büyüme ve OGT'den kaçınmak için önemli bir yere sahip olan teknoloji faktörünün modelde olmayışı OGT'nin Harrod-Domar büyüme modeli açısından ele alınmasında büyük bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

3. Neoklasik Büyüme Modeli ve Orta Gelir Tuzağı

Robert Solow (1956) tarafından Harrod-Domar büyüme modeline eleştiri olarak ortaya çıkan neoklasik büyüme modeli, kısaca nüfus artışı sermaye stoku ve teknolojik gelişmenin birbiri ile etkileşimini içeren bir büyüme modelidir (Taban, 2008: 67). Modelde bulunan teknoloji faktörü modelin diğer büyüme modellerinden ayrılmasını sağlamıştır.

Solow Büyüme Modelinin temel varsayımları aşağıda yer almaktadır. Bunlar (Üzümcü, 2012: 167-168):

- *Ekonomide tam rekabet koşulları hâkim olup, ekonomi tam istihdam kapasitesindedir,*
- *Ülkede tek mal üretilmekte ve dolayısıyla bu mal ülkenin GSYH'sini de göstermektedir,*
- *Tasarrufların tamamı yatırım olarak dönüşmektedir (tasarruflar = yatırımlar),*
- *Nüfus artışı ekonomik faktörlerden bağımsız olarak değerlendirilmiştir,*
- *Ekonomide azalan verimler yasası söz konusudur,*
- *Ülkedeki iş gücü, nüfusun belli sabit bir oranına eş değerdir,*
- *İş gücü sabit bir hızda ve “n” kadar büyümektedir.*

Modele göre, ekonomi tam rekabet koşullarında iken tek mallı bir üretim yapılmaktadır. Tasarrufların tamamı yatırımlara dönüştürülmekte ve nüfus artışı aynı zamanda iş gücü arzını da artırmaktadır. Üretimde artışın ve dolayısıyla ekonomik büyümenin asıl kaynağı olan teknoloji en önemli faktördür. Modelde tek mallı bir üretim anlayışının olması dış ticaretin olmadığını, ekonominin kapalı olduğunu göstermektedir (Taban, 2013: 109-110).

Solow modelinde üretim faktörleri arasında ikame olanağı bulunmaktadır. Örneğin emek ve sermaye birbirinin yerine kolaylıkla geçebilmektedir. Benzer şekilde faiz oranları düştüğünde ve ücretler yükseldiğinde üretimde daha çok sermaye; faiz oranları

yükseldiğinde ve ücretler düştüğünde daha fazla emek üretimde kullanılabilir. Böylece ekonomide genel bir denge durumu söz konusu olmaktadır (Bozkurt, 2014: 29).

Solow modeli, üretim fonksiyonu ve sermaye birikim eşitliği olan iki denklem çerçevesinde oluşmaktadır (Kaya, 2004: 278). Solow’a göre işçi başına sermaye arttıkça zaman işçi başına hasıla da artış göstermektedir. Ancak ekonomide azalan verimler yasası geçerli olduğu için işçi başı sermaye artarken bir noktadan sonra işçi başına hasıla azalarak artmaktadır. Burada işçi başına sermayenin ve dolayısıyla işçi başına hasılanın değişmediği varsayımına “durağan durum” denilmektedir (Taban, 2008: 73).

Büyümede yavaşlama aşaması veya ekonomik durgunluk sürecinin ülkelerde farklı zamanlarda hissedilmesi gibi ülkelerin ekonomik büyüme süreçleri birbirinden farklı şekillerde olabilmektedir. Solow’a göre ekonomik durgunluktan çıkmanın en temel yolu ülkelerin yapacağı teknolojik gelişmelerdir. Durağan durumda, işçi başına hasıla teknolojik ilerleme oranında büyümektedir (Jones, 2001: 33-40). Durgunluk döneminde ekonomik büyümenin devamını sağlamak için gerekli olan teknolojik ilerlemenin önemini Jones ve Vollrath (2013) şu şekilde ifade etmektedir: “*Diğer faktörlerinden bağımsız olarak ekonomiye aniden giren teknoloji, ekonomiler için adeta cennetten düşen bir meyve gibidir*”. Kısaca teknoloji, ekonomik büyümeyi uzun vadede körükleyen faktördür.

Modelde vurgu yapılan diğer önemli etken yakınsamadır. Solow’un yakınsama teorisine göre tasarruf, aşınma payı (amortisman) ve nüfus artış oranı ile teknoloji düzeyinin aynı olduğu ülkeler aynı durgunluk olgusu ile karşı karşıyadır (Taban, 2008: 87). Buna göre bu ülkeler aynı durgunluk olgusu içerisinde ise kişi başına hasıla düzeyleri de aynıdır. Aynı durağan durumda bulunan ülkelerden KBMG’si düşük düzeyde olanlar, KBMG’si yüksek düzeyde olan ülkeleri belli bir süre sonra yakalayacaklardır. Bu duruma ekonomide “mutlak yakınsama hipotezi” (absolute convergence hypothesis) denilmektedir (Barro ve Sala-i-Martin, 1992: 223-224). Diğer bir ifade ile yakınsama hipotezi gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere daha fazla büyüme oranına sahip olmalarına bağlı olarak gelişmiş ülkeleri yakalayabilme durumudur. Yakınsama teorisine göre teknoloji düzeyinin bütün ülkelerde aynı olduğu varsayılır. Teknoloji düzeyinin bütün ülkelerde aynı kabul edilmesinden dolayı düşük gelirli ülkelerin, bir gün yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişebileceği ve sermayenin gelişmiş ülkelere az gelişmiş

ülkelere kayacağı ifade edilmektedir. Ancak başta Barro ve Romer olmak üzere çoğu iktisatçı tarafından teknolojinin dışsal ve sabit bir faktör olamayacağı, yakınsama teorisinin de ancak koşullu bir yakınsama teorisi olabileceği savunulmaktadır (Taban, 2008: 88-89).

Solow'a göre uzun vadede ekonomik büyümeyi belirleyen faktör teknoloji iken bunun yanında ekonomide iki senaryo söz konusudur. Birinci senaryo, ülkenin sahip olduğu geçici fiziksel sermaye birikiminin, emek gücünün büyümesinden daha hızlı büyümesiyle ekonomik büyümenin gerçekleşeceği varsayımdır. Ancak uzun dönemde, sermaye birikimindeki artışın fazla olması uzak bir ihtimal olarak görülmektedir. İkinci senaryo, ülkenin ekonomik yönden durağan durumda bulunduğu ve bu süreçte yaptığı üretimden elde edilen kazancın sermaye birikimine katkı yapamayacak düzeyde olduğu hatta sermayeye hiçbir katkısının olmadığı durumdur. Bu durum geçmişte sıfır büyüme olarak nitelendirilirken günümüzde OGT olarak adlandırılabilir (Yeldan ve diğerleri, 2012: 33). Çünkü ikinci senaryoda, yatırımların yetersiz kalmasından dolayı ülkenin sermaye stokunu artıramama durumu söz konusudur. Aslında yatırımların istenilen düzeyde olmaması, tıpkı OGT'de bulunan ülkelerin de ortak sorunu olan tasarruf yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Buradan hareketle Solow'un ifade ettiği ekonomide durağan durumdan ve günümüz sorunu olan OGT'den kaçınma yollarından biri teknoloji faktörünün ekonomik sisteme enjekte edilmesidir.

Solow'a göre uzun dönemde ekonomik büyümenin belirleyicisi olan teknoloji OGT'den kaçınmak için en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Nitekim Ohno (2009), ekonomik gelişme dönemlerini sıfır, bir, iki, üç ve dört olmak üzere 5'e ayırdığı endüstrileşmeyi yakalama yaklaşımında birinci ve ikinci aşamada ülkelerin teknoloji ithalatı yaptığını ifade etmektedir. Ohno, ülkelerin teknolojiyi kendi üretmeleri halinde OGT'yi aşıp üçüncü aşamaya ulaşabileceğini ileri sürmektedir (Bkz: Şekil 1). Benzer şekilde Aoki (2011), OGT'yi beş evrede ele aldığı nüfus ve kalkınma yaklaşımında, üçüncü evrede ülkelerin beşeri sermaye yatırımları ile teknoloji yoğun sektörlere ağırlık vermesi halinde dördüncü evreye ulaşabileceğini ve bu ülkelerin OGT'den kurtulabileceğini belirtmektedir. Islam (2015) ise düşük gelir düzeyindeki bir ülkenin orta gelir düzeyine ulaştığında küresel pazarda rekabet edebilecek yüksek teknolojili ürünleri üretmesi gerektiğini, aksi takdirde OGT ile karşı karşıya kalabileceğini ifade etmektedir (Bkz: Şekil 2). Ohno, Aoki ve Islam gibi birçok OGT teorisini, Robert Solow'un uzun

dönemde ekonomik büyümenin belirleyicisi olarak gördüğü teknoloji faktöründen yola çıkarak OGT'den kaçınma stratejilerini belirlemişlerdir. Ancak Solow'un büyüme modelinde teknoloji düzeyinin tüm ülkelerde aynı kabul edilmesi modelin eleştirilen en önemli noktalarından biridir. Benzer şekilde OGT riski bulunan her bir ülkede teknoloji düzeyi farklıdır. Dolayısıyla ülkelerin teknoloji ile ilgili uyguladığı aynı tip stratejiler OGT'den kaçınmak için en iyi çözüm yolu olmayabilir.

Solow'un mutlak yakınsama teorisine göre fakir ülkeler, zengin ülkeleri hızlı ekonomik büyüme oranı ile zaman içerisinde yakalamaktadır. Solow'un yakınsama teorisinden yola çıkan bazı kaynaklarda düşük gelir düzeyindeki ülkelerin hızlı büyüme oranı ile orta gelir düzeyine ve oradan da yüksek gelir düzeyine erişmelerinin mümkün olduğu ve bunun da OGT'yi ortadan kaldırdığı ifade edilmektedir. Çünkü orta gelir düzeyindeki bir ülkenin yüksek büyüme oranı ile zaman kaybetmeden yüksek gelir düzeyine erişmesi, bu ülkenin OGT'ye yakalanmadığını göstermektedir. Oysa günümüzde birçok orta gelirli ülkenin OGT'ye yakalandığı ya da risk altında olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Solow'un yakınsama teorisi ile OGT arasında bir ilişki kurmak doğru bir yaklaşım değildir. Nitekim Yeldan ve diğerleri (2012), yaptığı analizde yakınsama tezinin OGT ile ilişkilendirilemeyeceğini ve bu konuda tutarsızlık olduğunu ifade etmektedir. Çünkü çalışma bulguları bazı Asya ülkeleri hariç diğer yoksul ülkelerin daha yoksullaştığını; zengin ülkelerin ise daha da zenginleştiğini göstermektedir. Alçın ve Güner (2015) ise OGT'den kaçınmak için ülkelerin sahip olduğu sektörel düzey ve yapısal özellikler dikkate alınmadan genel bir yakınsama reçetesi sunulmasının mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Solow'un ifade ettiği gibi düşük gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkeleri yakalayabilmesi için gerekli yapısal dönüşümü gerçekleştirmeleri; aynı şekilde OGT'deki ülkelerin de bu tuzaktan kurtulup yüksek gelirli ülkeler arasına girebilmeleri için yapısal dönüşümlerini tamamlamaları gerekmektedir.

4. İçsel Büyüme Modeli ve Orta Gelir Tuzağı

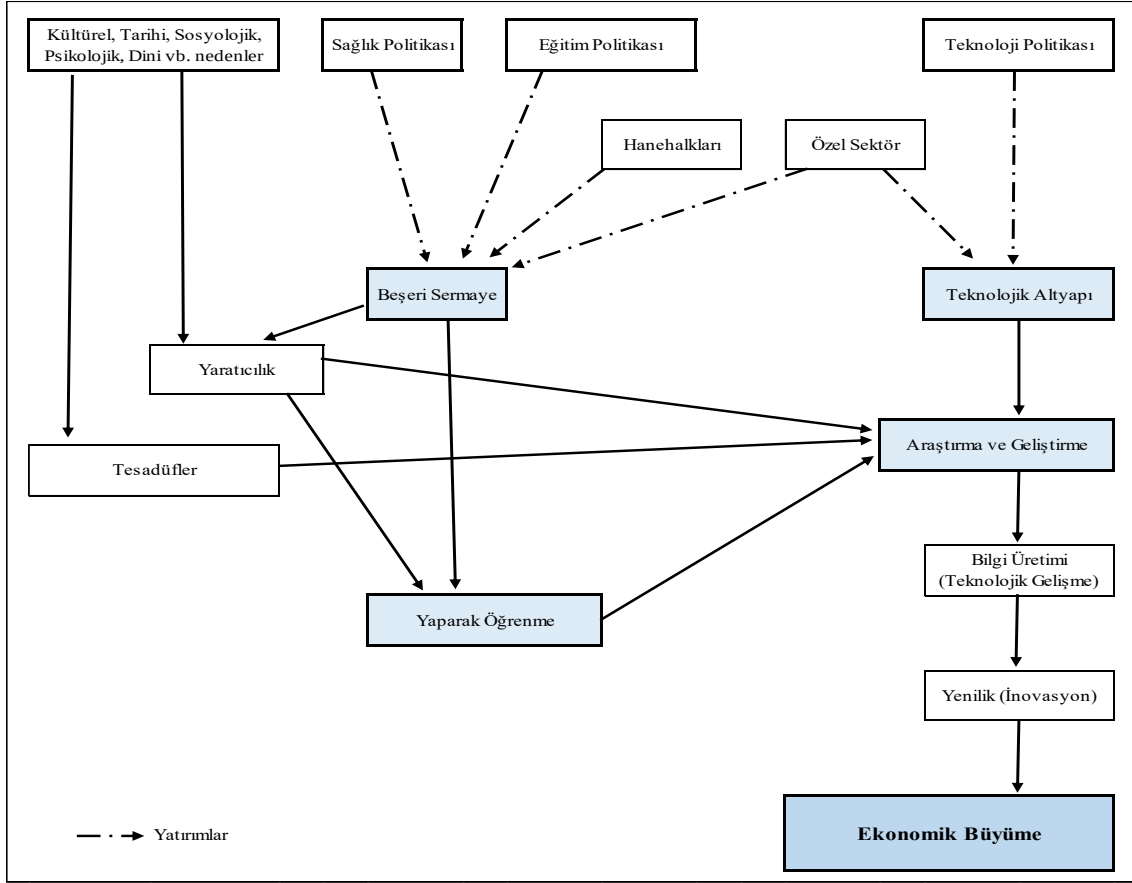
Solow'un geliştirdiği neoklasik ekonomik büyüme modelinde, teknolojinin gerekliliği ve önemi vurgulanmış ancak bu teknolojinin nasıl elde edileceği üzerinde durulmamıştır. Ayrıca teknoloji bir dışsal olarak kabul edilmiş ancak teknoloji için katlanılacak bir çaba ya da maliyetten de bahsedilmemiştir (Kaya, 2004: 293). Bu kapsamda teknolojinin nasıl elde edileceği sorusundan yola çıkarak Paul M. Romer, Robert E. Lucas ve Kenneth J.

Arrow, içsel büyüme modelini geliştirmiştir (Taban, 2008: 90). İçsel büyüme modelinde, Solow'un dışsal olarak değerlendirdiği teknoloji faktörü ekonomik büyüme için benimsenmiş ve birçok ekonomik, sosyal ve kültürel faktörle yoğrulmuş, yani içselleştirilmiştir.

Tarihsel süreçte tasarruflar ve yatırımlar, bilgi birikimi, beşeri sermaye, Ar-Ge faaliyetleri ve teknoloji gibi unsurlar ekonomik büyümenin belirleyicileri olarak görülmüştür. Ancak bu unsurların günümüzde ekonomik büyüme için yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Çünkü güncel bilgiye ulaşamama, teknolojiyi gerektiğince kullanamama ve yeterli beşeri sermayeye sahip olamama gibi unsurlar günümüzde ekonomik büyüme sorunlarının başında gelmektedir (Taban 2010: 39).

Özellikle 1980'li yıllardan sonra ekonomik büyümeyi, sermaye ve iş gücü gibi genel nitelikli unsurların belirlemediğinin anlaşılması, üretim için devlete ve sisteme yeni görevler yüklemiştir. Bu durum ekonomik büyüme modellerinin daha kapsamlı hale gelmesine imkân sağlamıştır. Dolayısıyla eğitim, sağlık, Ar-Ge, teknolojik yenilikler, kültürel ve sosyal faktörlerin ekonomik büyüme için önemi anlaşılmaya başlanmış ve tüm bu faktörleri içeren içsel büyüme modelleri ortaya çıkmıştır (Üzümcü, 2012: 223). Bu bağlamda büyümeyi belirleyen faktörler Şekil 5'te gösterilmiştir. Buna göre ekonomik büyüme, bir ülkenin sağlık ve eğitim teknoloji politikaları ile doğrudan ilişkili iken sosyal, kültürel, sosyolojik, psikolojik, din vb. faktörler de dolaylı olarak ilişkilidir. Sağlık, eğitim, aile içi eğitim ve özel sektörün yaptığı insan temelli yatırımlar beşerî sermayeyi¹³ oluşturmaktadır. Beşerî sermaye, ülkede yeni fikirlerin gelişmesi, icatların elde edilmesi ve tecrübe birikimi ile Ar-Ge faaliyetlerini ortaya çıkarmaktadır. Ülkenin teknoloji politikası ile var olan teknolojik alt yapısı Ar-Ge faaliyetlerini artırmaktadır. Beşerî sermaye, teknoloji, yenilikler, buluşlar ve Ar-Ge faaliyetleri ile bir araya geldiğinde ekonomik büyümeyi gerçekleştirmektedir. Ülkelerin coğrafi konumu, tarihi ve sosyal faktörleri de ekonomik büyümeye şekil vermektedir.

¹³ Bir ülkede, üretim faktörlerinin daha verimli ve etkin kullanılabilmesi için, üretim sürecinde bulunan iş gücünün sahip olduğu bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm gibi pozitif değerlere beşeri sermaye denilmektedir (Atik, 2006: 6).



Şekil 5: İçsel Büyümenin Belirleyicileri

Kaynak: Kibritçiöğlu, 1998: 2017

Modelde, teknolojik gelişmenin nasıl elde edileceği ve maliyeti konusunda çeşitli görüşler yer almakta iken bilgi ve beşerî sermaye de devletlerin rekabetçi üstünlüklerinin temel belirleyicisi olarak görülmektedir (Kibritçiöğlu, 1998, 2015: 223). Modele göre, üretim neticesinde ortaya çıkan bilgi birikimi, kişinin ya da firmanın kendisine fayda sağladığı gibi tüm topluma da fayda sağlamaktadır. Ayrıca sermaye birikiminin fiziki sermaye yanında beşeri sermayeyi de içermesi, sermaye başına düşen gelirde artış meydana getirmektedir. Sermaye başına düşen gelirdeki artış ise yatırımları artırabilmektedir (Taban, 2010: 38). Böylece ortaya çıkan dışsallık, üretimde verimlilik artışına neden olmaktadır. Solow'un teorisinin aksine piyasada tam rekabet değil eksik rekabet koşulları geçerlidir (Kibritçiöğlu, 1998, 2015: 223). Modele göre devletlerin, elde ettiği vergi ve benzeri kamu gelirleriyle, Ar-Ge faaliyetlerinin teşviki, eğitim, sağlık ve diğer altyapı yatırımlarının sağlanması gibi kamu hizmetlerini en üst düzeyde gerçekleştirmesi gerekmektedir (Taban, 2013: 136).

İçsel büyüme modelleri literatürde bilgi üretimi ve dışsallıklar (Romer), beşerî sermaye modeli (Lucas), Ar-Ge modeli, kamu politikası modeli (Barro) ve son olarak Rebelo (1991) tarafından geliştirilen AK Modeli olarak sınıflandırılmaktadır. Bilgi üretimi ve dışsallıklar sınıflandırmasının teorisyeni Arrow (1962)'ye göre bazı sektörlerde zaman ilerledikçe maliyetler düşmekte, üretim hızlanmakta ve kalite de artmaktadır. Arrow bu duruma yaparak öğrenme (learning by doing) demiştir (Taban, 2008: 96-97). Yarak öğrenme, bir işin tekrar tekrar yapılmasıyla elde edilen deneyim ve tecrübelerin toplamıdır (Kaya, 2004: 295). Ayrıca yaparak öğrenme ile firmanın üretim hacmi genişlerken verimlilik de artmaktadır. Romer (1986), Arrow'un yaparak öğrenme tanımından yola çıkarak bir üretim sürecinde aslında sadece üretilen ürünün ortaya çıkmadığını aynı zamanda üretim sürecinde teknik bilginin de ortaya çıktığını ifade etmiş ve buna yan ürün adını vermiştir (Berber, 2011: 150-152). Romer'e göre yan ürün bilinçli bir süre sonunda değil üretim yapıldıkça ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan yan ürünün (teknik bilgi) dışsallığı sayesinde tüm firmalar bundan olumlu etkilenmekte ve hatta bu gelişmelerden tüm ekonomiler de yararlanmaktadır (Ünsal, 2016: 238). Ayrıca Romer, bilginin göstergesi olarak sermaye stokunu kabul etmektedir. Bu nedenle yatırımlar ne kadar artarsa teknolojik bilginin de o kadar artacağını öne sürmektedir. Böylece sermaye artışı aslında verimlilik artışını da beraberinde getirmektedir (Berber, 2011: 150-152).

Lucas (1988), bir ülkenin uzun vadede ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılmasının yolunun beşerî sermayeye verilen önemden geçtiğini ifade etmiştir. Barro (1996) ise yeni teknolojilerin üretilmesinde ve bu teknolojilere uyum sağlanmasında eğitilmiş iş gücü ile beşerî sermayenin artmasının ekonomik büyümede önemli bir etken olduğu ileri sürmektedir. Çünkü beşerî sermaye artışı aynı zamanda fiziki sermayenin de artmasını sağlamaktadır. Böylece toplumda eğitim düzeyinin artması ile nüfus artış hızı da azalma eğiliminde olacaktır. Ülkede daha az nüfusun olması ile bireysel eğitime daha fazla önem verilecektir. Eğitimin toplumsal düzeyde artması ekonomik büyümenin hızını daha da artıracaktır (Barro, 1996: 5-8).

Solow Büyüme Modelinde, teknoloji dışsal olarak, Ar-Ge modelinde ise içsel bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Ar-Ge modelinde, ekonomik büyümenin dinamiği olarak görülen teknoloji faktörünün ülkede ayrı bir sektör tarafından doğrudan desteklenmesi ve takip edilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Romer (1990)'a göre bir ülkede beşerî sermayenin artması, Ar-Ge faaliyetlerini de artırmaktadır. Ar-Ge

faaliyetlerinin artması ise yeni bilgi ve teknolojilerin gelişmesine ön ayak olduğundan ülkede, daha fazla ürün daha yüksek verimlilik ve kalite ile elde edilebilecektir.

İçsel büyüme modellerinde kamu politikalarının ekonomik büyüme için önemli olduğu ve bu bağlamda öncelikle dış ticaretin serbestleşmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle devletin ekonomiye müdahalede bulunması gerektiği savunulmaktadır (Taban, 2008: 104). Barro (1990), kamu harcamalarının verimli alanlara yapılmasının ekonomik büyümeyi artıracaklarını ifade etmiş ancak kamu harcamaları yapılırken kamu sektörünün ekonomi içindeki ağırlığının fazla artmaması gerektiğini savunmuştur. Çünkü kamu harcamalarının verimli alanlara yapılması ekonomik büyümeyi pozitif yönlü etkilerken; devletin ekonomi içindeki ağırlığını da artırmaktadır. Ancak devletin ekonomi içerisindeki ağırlığının artması, ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bir başka deyişle kamu harcamalarının finansmanının çoğunluğunun vergiler vasıtasıyla olması vergi yükünün ekonomik büyümeyi yavaşlatacağı görüşünü ön plana çıkarmaktadır.

Bilindiği gibi düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine ulaşan ülkelerin yüksek gelir düzeyine ulaşamayıp OGT'ye yakalanmasının altındaki temel neden, geçiş döneminde bu ülkelerin ekonomik büyümelerinde görülen yavaşlama durumunun ortaya çıkmasıdır. Büyümenin durağanlaşmasının nedeni söz konusu bu ülkelerde sürdürülebilir bir ekonomik büyüme politikalarının olmayışından kaynaklanmaktadır. Oysa OGT'den kaçınmak için ülkelerin uzun dönemli ekonomik büyüme stratejilerine ihtiyaçları vardır. Beşeri sermaye ve teknoloji düzeyinin yükseltilmesi ile üretimde verimliliğin artırılması bu stratejiler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. İçsel büyüme modellerine göre uzun dönemde ekonomik büyümenin temel kaynağı teknolojidir ve teknoloji sürekli kendini yenileyen bir faktördür. Ayrıca Solow'un teorisinin aksine içsel büyüme modelinde teknolojinin nasıl elde edileceği de belirtilmektedir. Bu bağlamda OGT'den kaçınmak ve yüksek gelir düzeyine erişmek isteyen orta gelirli bir ülkenin uygulayacağı ekonomik büyüme stratejileri içsel büyüme modellerini de içermelidir.

İçsel büyüme modellerine göre iktisadi büyüme için teknolojik gelişme ve yeniliklere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada teknolojik gelişme ve yeniliklerin ortaya çıkarılabilmesi için öncesinde yapılması gerekenler vardır. İyi bir eğitim ve sağlık politikası ile beşeri sermayenin artırılması, teknolojik altyapının oluşturulması ve tüm bu

faktörlerin kamu politikaları ile desteklenmesi, yapılması gerekenler arasında yer almaktadır. Benzer şekilde OGT'nin nedenleri arasında nitelikli eğitim politikasının olmayışı, beşeri sermayenin yetersizliği ve teknolojik altyapının yetersiz olması nedeniyle yüksek oranda teknoloji ithalatı bulunmaktadır. Nitekim OGT'ye yakalanan birçok ülkede, dönemsel geçişlerde teknolojik dönüşümün gerçekleştirilemediği görülmektedir. Bu nedenle ülkelerin OGT'den kaçınması için içsel büyüme modellerine yönelmeleri, yapılması gereken optimum eylemler arasında yer almaktadır.

OGT'den kaçınmak için ülkelerin kamu politikalarına ihtiyacı vardır. Çünkü ekonomik büyümede yavaşlamanın ortaya çıkmasında bazı sektörlerin verimliliğinin düşmesinin etkisi oldukça fazladır. İçsel büyüme modellerinde de ifade edildiği gibi teşvik, sübvansiyon, vergi indirimi ve benzeri uygulamalar devlet politikaları arasında yer almakta ve ekonominin canlandırılması için kullanılmaktadır. Orta gelir düzeyindeki bir ülkenin imalat sanayindeki verimliliğinin düşmesi OGT'nin nedenlerinden biridir. Bu bağlamda verimliliğin artırılabilmesi için her şeyden önce kamu politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Devletin söz konusu sektörlerde çeşitli sübvansiyon, vergi indirimi ve teşvik gibi destekler vermesi, sektörlerde meydana gelen sorunları azaltarak ekonomik büyümenin durağanlaşmasını engelleyebilir. Bununla birlikte eğitim, sağlık, beşerî sermaye, teknoloji, Ar-Ge faaliyetleri ve benzeri alanlara kamu harcamalarının yapılması, uzun vadede KBMG'yi de artırabilmektedir. Dolayısıyla kamu harcamalarının verimli alanlara yapılması, OGT'den kaçınmak için ülkelerin elinde itici bir güç olabilecektir.

1.5.2. Ekonomik Kalkınma Teorileri ve Orta Gelir Tuzağı

Ekonomik büyüme, nicelik olarak büyümeyi ifade ederken; ekonomik kalkınma, büyümenin yanında toplumların nitelik olarak da gelişmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda iktisadi kalkınma, KBMG'nin artmasının yanında, az gelişmiş bir toplumda, iktisadi, sosyal, kültürel ve kurumsal yapının da değiştirilmesi ve sürekli yenilenmesi olarak tanımlanmaktadır (Han ve Kaya, 2013: 2). Bununla birlikte üretim faktörlerinin etkinlik düzeyinin yükseltilmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içerisindeki payının artması gibi yapısal dönüşümler ekonomik kalkınmanın faktörlerini oluşturmaktadır (Taban ve Kar, 2014: 4). Kalkınma kavramı sadece az gelişmiş ülkelere yönelik bir kavram gibi görünse de aslında bütün ülkeleri yakından ilgilendirmektedir. OGT'de yer alan ekonomiler de üst-orta gelir düzeyinde ve gelişmekte olan ülkeler

grubunda yer almaktadır. Bu bağlamda, Bozkurt (2014)'ün de ifade ettiği gibi OGT'de yer alan ekonomiler kalkınma düzeyinde zaten belli bir aşamaya ulaşmış ama daha ileri gidemeyen ülkelerdir. Kısaca yapısal sorunlarını çözememiş ülkeler OGT'de yer almaktadır. Nitekim demokrasi düzeyi, gelir dağılımında adaletsizlik, şeffaf olmayan ve yolsuzluğa dayanan yönetim anlayışı gibi sosyal, hukuksal ve kurumsal sorunlar OGT'nin nedenleri arasında yer almaktadır. OGT, temelde ekonomik büyüme ile ilgili bir sorun gibi görünse de aynı zamanda bir kalkınma sorunudur. Bu bağlamda OGT kapsamında ekonomik büyümenin kalkınma iktisadından bağımsız değerlendirilmemesi gerekmektedir.

Neoklasik büyüme teorilerinde Solow, ekonomik büyümenin kaynağının teknoloji olduğunu ifade ederek aslında ekonomik büyümeye farklı bir boyut çizmiş ve yeniliklerin önemini tekrar ortaya çıkarmıştır (Gürak, 2016: 237). Ancak Solow, teknolojinin nasıl elde edileceği üzerinde durmamıştır. İçsel büyüme modellerinde ise teknolojik ilerlemenin ancak doğru bir ekonomik sistem içerisinde oluşabileceği, hatta teknolojinin bu sistemle kendini yenileyebileceği belirtilmektedir. Bu sistem için eğitim ve sağlık sektörlerine önem verilmesi, beşeri sermayenin de artırılması gerektiğine işaret edilmektedir. Açıkça belirtilmese de eğitim, sağlık ile beşeri sermayenin artırılmasının yolu kalkınma iktisadının uygulanmasından geçmektedir. Buradan hareketle bu kısımda OGT ile ilgili olan kalkınma teorileri incelenmiştir.

1. Dengeli Kalkınma Teorileri ve Orta Gelir Tuzağı

Dengeli kalkınma, bir ekonomideki bütün sektörlerin aynı zamanda diliminde geliştirilmesi modelidir. Genelde az gelişmiş ülkeler için kullanılan bir model olsa da bütün ekonomiler için uygulanmaktadır. Bu modelde, büyük itiş teorisi, kritik minimum çaba teorisi ve kısır döngü teorileri yer almaktadır.

Paul N. Rosenstein-Rodan (1943), geri kalmış ülkelerin kalkınmasında iki engel bulunduğunu ve bu engellerden ilkinin KBMG'nin düşük olmasından kaynaklanan talep darlığı; ikincisinin ise üretim miktarının yetersizliğinden kaynaklanan sermaye darlığı olduğunu ifade etmiştir. Rodan, kalkınmanın önündeki bu iki engelin ancak ülkenin kendi kaynakları ile ortadan kaldırılabilceğini belirtmektedir. Buna göre atılması gereken ilk adım bir ülkede, emek yoğunluğunun fazla olduğu bölgelerdeki iş gücünü, sermaye yoğunluğunun fazla olduğu bölgelere kaydırmaktır. Bu hamlenin gerçekleşmesi için

sanayi yatırımlarının ülkenin tamamında aynı anda yapılması gerekmektedir (Rodan, 1943: 203-210). Böylece kalkınma için somut adımlar atılırken aynı zamanda ülkenin psikolojik ve sosyolojik olarak da hazır hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu tür sanayi hamlesine literatürde büyük itiş denilmektedir (Taban ve Kar, 2014: 61). Büyük itişin gerçekleşmesi için ülke kaynaklarının tam kapasite ile bu hamleye dâhil edilmesi gerekmektedir. Aksi bir durumda büyük itiş gerçekleşmediği gibi tüm çabalar da boşa gidebilmektedir.

Rodan, büyük itiş gerçekleştirme için öncelikle tüm yatırımların aynı anda yapılmasını ve bu yatırımların kaynağı için ülkede tasarrufların artırılması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda az gelişmiş ülkelerde yatırımların finansmanında karşılaşılan yetersizliklerin uluslararası yardımlarla çözülebileceğini ileri sürmektedir. Ancak yabancı özel sermayenin varlığının gelişme sürecindeki ülkeleri olumsuz etkileyeceğini düşünerek yabancı sermayenin ülkede kalıcı olmasına karşı çıkmaktadır (Han ve Kaya, 2013: 206-207).

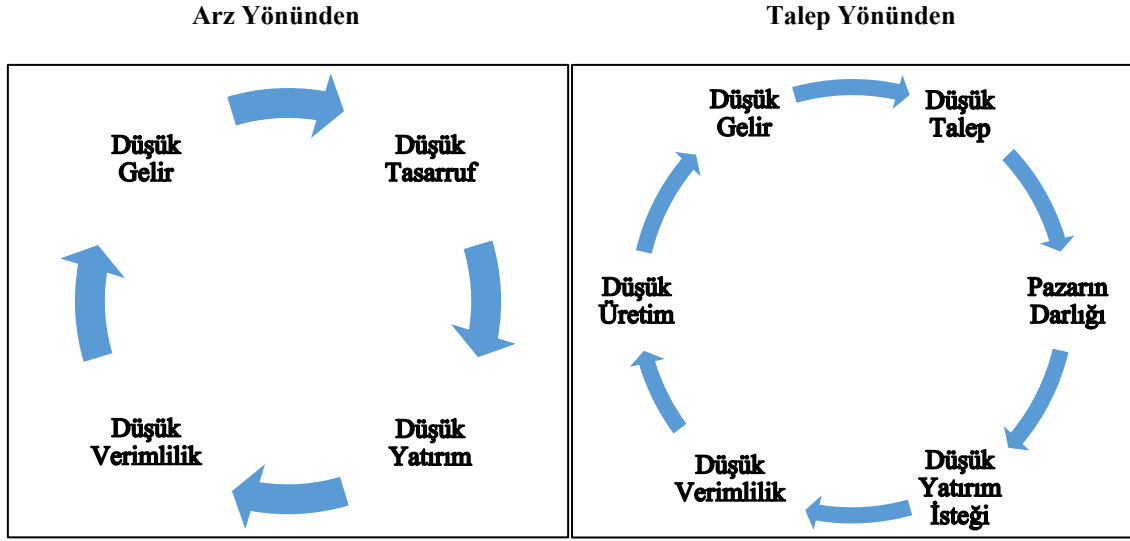
Ülkede tüm alanlarda yatırımların artması ile kalkınma hamlesinin yavaş yavaş değil bir anda ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğini ifade eden Rodan, ancak bu şekilde büyük itişin gerçekleşeceğini vurgulamaktadır (Adaçay, 2012: 58-59). Rodan'a göre kalkınmanın eşiğinde bekleyen ülkeler sermayeyi doğru bir şekilde kullanarak ve her şeyden önce büyük bir itişle bu sermayeyi yatırımlara dönüştürerek kalkınma hamlesini gerçekleştirecek ve bu eşiği aşabilecektir. Benzer şekilde üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkeler de var olan sermayeyi verimli yatırımlara dönüştüremediklerinde OGT ile karşı karşıya kalmaktadırlar ve yüksek gelir düzeyi eşiğini aşamamaktadırlar. Bu bağlamda Rodan'ın büyük itiş teorisinde yer alan kalkınma hamlesi ile ülkenin gelişme eşiğini aşabilmesi durumu, Ohno (2009)'un orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerin cam tavan teorisinde (Bkz: Şekil 1) yer alan eşiğe oldukça benzemektedir. Ohno (2009), orta gelirli ülkelerin sermayelerini yönetim ve teknolojiye ustalaşmaya yönlendirmeleri ile yüksek nitelikli mallar üretebileceklerini ve böylece OGT'den kurtulabileceklerini belirtirken aslında sermayenin verimli ve uzun vadede getirisi yüksek alanlara yapılması gerektiğine işaret etmektedir.

Rodan, büyük itiş teorisinde sermaye darlığı ve talep yetersizliği sorunlarının çözümü için emek yoğun bölgelerdeki iş gücünün sermaye yoğun bölgelere kaydırılması gerektiğini

ve sanayi yatırımlarının da tam kapasite ile bir anda yapılmasını savunmaktadır. Rodan bu yönüyle aslında ülkelerin sorunlarının çözüm yollarının yine ülkelerin kendi kaynaklarında olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim Rodan'ın görüşlerine benzer şekilde Agénor, Canuto ve Jelenic (2012) de orta gelirli bir ülkenin teknolojiyi sürekli dışarıdan almasının OGT'ye neden olabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda OGT'den kaçınıp yüksek gelir düzeyine erişmesi için ülkelerin kendi öz sermayeleri ile yatırımlara yönelmeleri bu ülkelerin uygulaması gereken politikaların ilk sıralarında gelmektedir.

Harvey Leibenstein'in önerdiği kritik minimum çaba (critical minimum effort), bir diğer dengeli kalınma stratejisidir. KBMG artış hızının nüfus artış hızını geçtiği aşamaya kadar gerekli yatırımların gerçekleştirilmesi kritik minimum çaba olarak ifade edilmektedir. Burada KBMG artış hızının nüfus artış hızını geçtiği aşamaya kritik nokta ve bu aşamaya kadar gösterilen çabaya ise minimum gösterilmesi gereken çaba denilmektedir (Leibenstein, 1957: 104-105). Leibenstein (1957)'ye göre ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için ülkeler minimum çabayı göstermelidir. Cai (2012), Leibenstein'in ifade ettiği kritik noktayı OGT eşiği olarak belirtmektedir. Bu bağlamda kritik noktadan uzaklaşmak için asgari çabanın gösterilmesi gerektiği, aksi halde ülkelerin OGT'ye yakalanabileceklerini ileri sürmektedir Cai, 2012: 51, 58). Şüphesiz ki orta gelir düzeyindeki ülkelerde, tasarruf açığı nedeniyle yatırımların yetersiz kalması bu ülkeleri OGT riski altında bırakmaktadır. Dolayısıyla yatırımların finansmanı için yurt içi minimum tasarruf düzeyinin belirlenmesi, OGT'den kaçınmak için ülkelerin ihtiyaç duyabileceği bir gerekliliktir.

Dengeli kalkınma stratejisi üzerine ortaya atılmış bir diğer teori Regnar Nurkse'nin yoksulluğun kısır döngüsü teorisidir. Nurkse, dengeli kalkınmanın pazarın büyüklüğüne göre gerçekleştiğini ifade ederken bu durumun kısır döngüye gebe olduğunu ileri sürmektedir. Bu döngüye de yoksulluğun kısır döngüsü adını vermiştir. (Taban ve Kar, 2014: 62). Nurkse, geri kalmışlıktan kurtulmak için farklı sanayi dallarına aynı anda yatırım yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü yatırımların farklı sanayi dallarına aynı anda yapılması, ekonomi ve pazarın genişlemesine imkân sağladığı gibi piyasayı da canlandırabilmektedir (Han ve Kaya, 2013: 207-208).



Şekil 6: Yoksulluğun Kısır Döngüsü

Kaynak: Taban ve Kar, 2014: 43.

Şekil 6’da yoksulluğun kısır döngüsü arz ve talep yönünden ele alınmaktadır. Arz yönüne göre, ülkelerin düşük gelir düzeyinde olmaları tasarrufların düşük, dolayısıyla yatırımların düşük olmasına gebedir. Düşük yatırım oranı ise verimliliğin az olmasına neden olduğu için ekonomi yeniden düşük gelir düzeyinde kalmaktadır. Talep yönünden bakıldığında düşük gelir düzeyi bireylerin taleplerini de azaltmaktadır. Azalan talep nedeni ile iç pazarda daralmalar meydana geldiği için yatırımların ve verimlilik düzeyinin düşmesi söz konusu olmaktadır. Verimlilik düzeyinin yüksek olmaması ise üretim miktarının azalmasına ve yine en başa yani ekonomide düşük gelir düzeyine geri dönülmesine neden olmaktadır. Nurkse’e göre bu kısır döngünün değiştirilmesi pek mümkün değildir. Ancak Nurkse’ün görüşlerine karşı geliştirilen görüşler de literatürde yer almaktadır. Bu görüşlerden biri bugünün yüksek gelirli ülkelerinin bir zamanlar düşük gelirli ülkeler olduğu ve aslında bu ülkelerin herhangi bir kısır döngü içerisine girmeden düşük gelir düzeyinden kurtulmalarının mümkün olduğudur. Bu bağlamda ülkeler kısır döngüye girmeden yüksek gelir düzeyine erişebilmektedir. Kısır döngü içerisine girmemenin yollarından biri düşük gelir düzeyinde iken ülkelerin gelişmiş ülkelere dış yardım almasıdır. Dahası orta gelir düzeyindeki bir ülkenin yüksek gelir düzeyine ulaşabilmesi için üretim düzeyini artırması, bu ülkenin KBMG’sini de artırabilmektedir. Tasarruf düzeyinin artırılıp yatırımlara çevrilmesi ve çeşitli yapısal dönüşümlerin

(teknolojik ilerleme, beşerî sermaye birikimi, Ar-Ge faaliyetleri) gerçekleştirilmesi söz konusu kısır döngünün kırılmasını ve ülkenin OGT'den kaçınmasını sağlamaktadır.

2. Dengesiz Kalkınma Teorileri ve Orta Gelir Tuzağı

Dengesiz kalkınma teorileri, dengeli kalkınma teorilerine eleştiri olarak Hirschman (1959) tarafından ortaya çıkmıştır. Dengesiz kalkınma modeline göre kalkınmada her zaman denge aramak ekonomik durgunluğa neden olabilmektedir. Bu nedenle genel denge üzerinde ısrarcı olmak ekonomiler açısından gereksiz bir durumdur (Taban ve Kar, 2014: 63).

Hirschman (1959)'a göre yatırımlar sektörler arasında dengeli değil tam aksine dengesiz olacak şekilde dağılmalıdır. Çünkü Hirschman dışsallıkların farklı endüstri kollarının birbirini olumlu yönde etkileyeceğini ileri sürerek ekonomik kalkınmanın gerçekleşeceğini belirtmektedir (Han ve Kaya, 2013: 210-211). Hirschman gibi Paul Streeten (1966)'da kalkınmada bir denge aramanın bazen ülkeyi dar boğaza sürükleyebileceğini belirtmiştir. Yani sektörlerde gelişim söz konusu iken bir denge kurma çabası bu sektörleri olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle yatırım ihtiyacı gerektiren sektörlere ağırlık vermek denge aramaktan daha anlamlı bir stratejidir (Alataş, 2014: 44-45).

François Perroux, kalkınma kutupları teorisinde Hirschman ve Streeten gibi kalkınmanın her alanda aynı anda başlamasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Çünkü altyapı, hammaddeye yakınlık, iş gücü, sanayi, coğrafya ve iklim gibi etmenler bir ülkedeki bölgelerin her birinde aynı şartlara sahip değildir. Söz konusu farklılıklar bölgeler arası kutuplaşmaya neden olmaktadır (Taban ve Kar, 2014: 66).

Dengesiz kalkınma modeline göre ülkelerdeki kalkınma politikalarının, bölgeler arası dengesizlikler gözetilerek uygulanmasında fayda vardır. Çünkü bir ülkede bölgeler arası ortaya çıkabilecek olası bir kutuplaşma, kalkınma stratejisine zarar verebilmektedir. Ayrıca dengeli kalkınma modelinin uygulanması ile bölgeler arasında bir gelir dağılımı dengesizliği de oluşabilmektedir. Bu dengesizlik kalkınmanın önünde bir engel olduğu gibi OGT'den kurtulmanın önünde de bir engel olabilir. Hatırlanacağı üzere Egawa (2013), bir ülkede gelir dağılımında adaletsizliğin sosyal sorunlara yol açabileceğini hatta bu sorunlar nedeniyle toplumsal tabakaların oluşabileceğini ifade etmektedir. Egawa'ya göre orta gelirli bir ülkede toplumsal tabakalaşmaların olması ekonomik büyümenin

durağanlaşmasına ve bu da OGT'ye neden olmaktadır. Islam (2013) ve Islam (2015) ise bölgeler arası dengesizlikler nedeniyle nüfusun yatırım yapmada eşit imkânlara sahip olmadığını ve bu nedenle OGT'den kaçınmak için öncelikle bölgeler arası dengesizlikleri azaltacak ekonomik büyüme ve kalkınma politikalarına ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Hem Egawa hem de Islam'ın görüşleri ülkelerin OGT'den kaçınmak için bölgeler arası dengesizlikleri gözeten dengesiz kalkınma stratejilerine de ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

3. Diğer Kalkınma Teorileri ve Orta Gelir Tuzağı

Dengeli ve dengesiz kalkınma teorilerinin dışında Rostow'un kalkınmanın aşamaları teorisi ve Lewis'in iki sektörlü sınırsız emek arzı modeli de literatürde yer almaktadır.

W. W. Rostow, 1960 yılında yayımladığı *"The Stages of Growth: A Non-Communist Manifesto"* isimli eserinde büyümede durgunluk sorunu üzerine ülkelerin 5 gelişme aşamasından geçtiğini ifade etmektedir. Bu aşamalar şunlardır (Taban ve Kar, 2014: 44):

1. Geleneksel toplum aşaması
2. Kalkışa hazırlık aşaması
3. Kalkış aşaması
4. Olgunluk aşaması
5. Kitle tüketim aşaması

Geleneksel toplum aşamasında, ekonomide tarımın ciddi bir ağırlığı söz konusudur. Çalışan toplam nüfusun en az %70'i tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarımsal getiriler düşük olduğu için tasarruflar ve dolayısıyla yatırımlar düşük düzeydedir. Kalkışa hazırlık aşamasında ülkenin kalkınması için gerekli sermaye birikiminin hızlanması, altyapının oluşması ve teknik yeniliklerin artması gibi koşullar söz konusudur (Rostow, 1960: 4-36). Üçüncü safha kalkış aşamasıdır. Kalkış aşamasında tasarruflar ve yatırımların milli gelir içerisindeki payı %5'ten %10'un üzerine çıkmaktadır. İmalat sanayinin gelişmesi bu evrede gerçekleştiği için ülkelerin kalkınması için en önemli aşamadır. Ayrıca bu aşamada sosyal, siyasal ve kurumsal faktörler de gelişme aşamasındadır (Berber, 2011: 269). Kalkınma aşamalarının dördüncüsü olan olgunluk aşamasında ekonomide modern teknolojilerin kullanımı söz konusudur. Bu aşamaya kalkış döneminin sona ermesinden yaklaşık 40 yıl sonra geçilmektedir (Taban ve Kar, 2014: 48). Kalkınmanın son evresi

olan beşinci aşamada ülke artık ulaşabileceği en modern teknolojileri kullanmaktadır. Bu nedenle bu aşamaya kitle tüketimi aşaması denilmektedir. Kitle tüketimi aşamasında özellikle dayanıklı tüketim malları üreten sektörler ile hizmet sektörü ileri düzeyde gelişmiştir (Rostow, 1960: 73-93).

Rowtow'un kalkınmanın aşamaları yaklaşımının ilk aşamasında tarım ekonomisinden hafif sanayi ekonomisine doğru geçiş ve bu dönemde altyapının yavaş yavaş oluşmaya başlaması, bu aşamanın aslında ülkelerin düşük gelir düzeyinde olduğuna işaret etmektedir. Kalkış aşamasında ülkeler sosyal, siyasal, kurumsal ve ekonomik olarak gelişme evresindedir. Ekonomide özellikle tasarrufların yavaş yavaş yatırımlara dönüştüğü ve imalat sanayinin geliştiği ancak yavaş ilerlediği aşamadır. Buradan hareketle kalkış aşamasındaki ülkelerin ekonomik durumunun özellikleri ile OGT tanımı birbirini tamamlamaktadır. Çünkü orta gelir düzeyindeki ülkelerin bu düzeyde çok uzun yıllar kalmaları ve bu ülkelerden de birçoğunun yüksek gelir düzeyine ulaşamayıp OGT'ye yakalanması söz konusudur. Mesela Felipe, Abdon ve Kumar (2012), bir ülkenin 28 yıldan daha fazla süre alt-orta gelir düzeyinde ve 14 yıldan daha fazla süre üst-orta gelir düzeyinde kalmasını OGT olarak nitelendirmektedir. Bununla birlikte orta gelir düzeyindeki ülkelerin yüksek gelir düzeyine erişebilmesi için bir önceki gelir düzeyinde bulunulan duruma göre (yani düşük gelir düzeyi) daha yüksek ekonomik çaba sarf etmesi gerekmektedir. Aynı şekilde kalkıştan bir sonraki evre olan olgunluk aşamasına geçebilmek için ekonomilerin mümkün olan en yüksek çabayı göstermesi gerekmektedir. Rostow, kalkış aşamasında harcanan çabayı, bir uçağın pistte büyük bir enerji ile yüksek hıza ulaştıktan sonra havalanmasına benzetmiştir. Ancak burada uçağın, olması gereken düzeyin gerisinde bir hıza ulaşarak havalanamaması ihtimali de söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda uçağın havalanamaması nedeniyle kalkışa geçememesi durumu, orta gelir düzeyindeki ülkelerin gerekli yapısal dönüşümlerini gerçekleştirememesinden dolayı bu ülkelerin OGT'ye yakalanması ve yüksek gelir düzeyine erişememesi olarak ifade edilebilir. Çünkü ülkelerin hem kalkış aşamasını tamamlayamamasının hem de OGT'ye yakalanmasının altında yatan nedenler çoğunlukla birbiri ile aynıdır. Öyle ki, her iki durumun temelinde de yatırımların düşük düzeyde kalması, imalat sanayinin yeterince gelişememesi, üretimde verimliliği artıracak ekonomik, sosyal ve kurumsal çevrenin oluşmaması gibi olumsuzluklar yer almaktadır.

Tablo 7: Bazı Ülkelerin Kalkış ve Olgunluk Aşaması Tarihleri

Ülkeler	Kalkış Tarihi	Olgunluk Aşamasına Geçiş Tarihi	Ülkeler	Kalkış Tarihi	Olgunluk Aşamasına Geçiş Tarihi
İngiltere	1783 – 1802	1850	Rusya	1890 – 1914	1950
Fransa	1830 – 1860	1910	Kanada	1860 – 1914	1950
Belçika	1833 – 1860	–	Arjantin	1935 –	–
ABD	1843 – 1860	1900	Türkiye	1937 –	–
Almanya	1850 – 1873	1910	Hindistan	1952 –	–
İsveç	1868 – 1890	1930	Çin	1952 –	–
Japonya	1878 – 1900	1940			

Kaynak: Walt Whitman Rostow, “The Stages Of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto”, Cambridge At The University Press, s.38, 59.

Tablo 7’de bazı ülkelerin kalkış ve olgunluk aşamasının yaklaşık tarihleri verilmektedir. Buna göre İngiltere 1850 yılında olgunluk aşamasına ulaşan ilk ülkedir. İngiltere’yi 50 yıl sonra ABD, 60 yıl sonra Almanya, Fransa, 80 yıl sonra İsveç, 90 yıl sonra Japonya ve 100 yıl sonra Kanada takip etmektedir. Bu öngörülere göre günümüzde bu ülkelerin yapısal dönüşümlerini tamamlamış, OGT’yi aşmış ve yüksek gelir düzeyine erişmiş olmaları yadırganacak bir durum değildir. Tablo’ya göre Rusya’nın 1950 yılında olgunluk aşamasında olacağı öngörüsünde bulunmaktadır. Ancak Rusya’nın üst-orta gelirli bir ülke olarak günümüzde OGT riski altında olması bu ülkenin henüz olgunluk aşamasında olmadığını göstermektedir. Rostow, Arjantin, Türkiye, Çin ve Hindistan’ın kalkış aşamasının sonlandığı tarihleri ve olgunlaşma aşamasındaki tarihleri belirtmemiştir. Çünkü Rostow’a göre bazı ülkelerin gelişim süreci için bir kestirim yapmak çok zordur (Rostow, 1960). 2020 yılı itibarıyla Arjantin Hindistan, Çin ve Türkiye orta gelir düzeyinde ve hatta OGT ile karşı karşıyadır. Rostow’un kalkınma aşamaları teorisi düşünüldüğünde günümüzde bu ülkelerin OGT riski altında olmalarının tesadüf olmadığı görülmektedir.

W. Arthur Lewis, iki sektörlü sınırsız emek arzı modelinde az gelişmiş bir ülkede, tarım sektörü ve modern sanayi sektörü olmak üzere ekonomide iki yapıli bir varsayımda bulunmaktadır. Buna göre tarım sektöründe oluşan aşırı emek arzı ile sanayi sektöründe oluşan iş gücü açığı söz konusudur (Taban ve Kar, 2014: 41). Eğer tarım sektöründeki fazla iş gücü sanayi sektörüne kaydırılırsa, sanayi sektöründe üretim artışının yaşanması beklenirken tarım sektörünün üretiminde de bir düşüşün yaşanmaması beklenmektedir. Hatta emeğin marjinal verimi yükseleceği için tarım sektöründe üretim artışı bile söz

konusu olabilecektir (Berber, 2011: 292-295). Cai (2012) ile Agénor ve Canuto (2015)'e göre emek yoğunluğunun sanayi alanına kaydırılacağı eşik OGT eşığıdır. Emek arzını yatırım alanlarına kaydıramayan ülkeler OGT'ye yakalanmaktadır. Aslında tarım kesiminden gelen emek arzı fazlalığı, daha yüksek getiri elde edilmesi planlanan alanlara kaydırılırsa Lewis'in iki sektörlü sınırsız arz modeli gerçekleşmektedir. Lewis modelinin uygulanması ile yüksek getirili üretimin gerçekleşmesi, KBMG'yi artıracığı için ülkelerin yüksek gelir düzeyine erişme olasılığı kolaylaşmaktadır. Bu bağlamda OGT'den kaçınmak için Lewis'in iki sektörlü sınırsız arz modeli orta gelir düzeyindeki ülkelerin başvurması gereken stratejilerden biri olarak görülebilir.

1.6. Bölüm Değerlendirmesi

Literatürde, orta gelir düzeyindeki ülkelerin OGT'ye yakalanmalarının altında yatan temel neden olarak bu ülkelerin çeşitli yapısal dönüşümlerini gerçekleştirememesi görüşü öne çıkmaktadır. Ülkelerin yapısal dönüşümünü gerçekleştirememesi, ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olmaktadır. Bu kapsamda OGT ile ilgili teorilerin genel çatısını ekonomik büyümenin yavaşlaması yaklaşımının oluşturduğu görülmektedir. Ekonomik büyümede yavaşlama, düşük gelir düzeyinde iken hızlı bir büyüme ivmesi içerisinde yer almasına rağmen, ülkenin aynı büyüme ivmesini orta gelir düzeyinde iken yakalayamaması ve bu ivmenin çok gerisinde kalması nedeniyle yüksek gelir düzeyine erişemeyerek OGT'ye yakalanması durumudur. Ekonomik büyümede yavaşlama yaklaşımı incelenirken literatürde talep temelli yaklaşımlara göre arz temelli yaklaşımlara daha sık rastlanmaktadır. Bu bağlamda üretimi artırmaya yönelik ekonomik politikalar ve bu politikaları uzun vadede desteklemeye yönelik sosyal ve kurumsal politikalar önerilmektedir.

Düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine yüksek büyüme oranı ile ulaşan ülkeler, orta gelir düzeyinde iken önceki büyüme ivmesinin çok gerisinde kalmakta ve bu nedenle yüksek gelir düzeyine ulaşamayarak OGT'ye yakalanmaktadır. Aslında burada, orta gelirli ülkenin belli bir büyüme ivmesini yakalayamadığı için yüksek gelir düzeyine erişemediği ve OGT'ye yakalandığı ifade edilmeye çalışılmaktadır. Bu durum, koşu bandında koşan bir koşucu ile örneklendirilebilir. Koşucu, orta gelir düzeyindeki ülke; koşu bandının belirlenen hızı ise ülkenin doğal büyüme hızı olarak düşünüldüğünde koşu bandının belirlenen hızında koşan koşucu gerçekte bulunduğu noktadan ileriye gidemez.

Çünkü koşucunun bu durumda koşma hızı zaten minimum düzeyde koşması gereken hızdır. Koşucunun, gerçekte bulunduğu noktadan ileri gidebilmesi için koşu bandında belirlenen hızın üzerinde bir hıza ulaşması gerekmektedir. Dolayısıyla ancak doğal büyüme hızının üzerinde bir büyüme hızı ile ülke OGT'den kaçınabilmektedir. Bu nedenle OGT'den kaçınmak için ülkelerin kendi ekonomik yapısına uygun, doğal büyüme hızının üzerinde minimum bir büyüme oranını belirlemesi ve bu hedefin üzerine çıkmaya çalışması gerekmektedir.

OGT'nin ilk zamanlarda genel olarak bir ekonomik büyüme problemi olarak literatürde yer alması, konunun sadece ekonomik sınırlar çerçevesinde değerlendirilmesine neden olmuştur. Ancak sonrasında OGT'nin sadece ekonomik büyüme değil aynı zamanda bir kalkınma problemi de olduğu anlaşılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda OGT'yi inceleyen çalışmalarda, OGT'nin ekonomik faktörler (tasarruf, yatırım, Ar-Ge, toplam faktör verimliliği, iş gücü, imalat sanayi vb.) dışında sosyal, politik ve kurumsal faktörler ile yapısal sorunlardan bağımsız değerlendirilmesinin literatür açısından bir eksiklik olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte Egawa ve Islam'ın gelir dağılımında adalet ve OGT arasında bir ilişki olabileceği yönünde yaklaşımları diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Buna göre Egawa, gelir dağılımında adaletsizliğin ülkede kargaşayı ve toplumsal tabakalaşmaları doğuracağını, bunlarında ülkede huzursuzluklara ve dolayısıyla ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olabileceğini öne sürmektedir. Islam ise gelir eşitsizliği nedeniyle gelişemeyen piyasa koşullarında ürün geliştirilemeyeceğini ve bundan dolayı ülkenin küresel piyasada rekabet gücünün zayıflayacağını ileri sürerken bu durumun OGT'ye neden olacağını savunmaktadır. Ayrıca Islam, gelir dağılımında adaletsizliğin OGT'nin hem nedeni hem sonucu olduğunu ve bu iki durumun da kısır döngüye gebe olabileceğini ifade etmektedir. Islam'a göre söz konusu bu kısır döngünün kırılabilmesi için gelirin yeniden dağıtılmasına ve çeşitli vergi politikalarının düzenlenip uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Islam, bu yönüyle OGT'den kaçınmak için literatürde ilk kez doğrudan kamu politikalarından bahsetmektedir. Islam'ın yaklaşımından hareketle doğrudan kamu politikaları ile OGT'den kaçınılabileceği yönünde görüşler literatürde ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak gelir dağılımı eşitsizliğinin OGT'nin hem nedeni hem de sonucu olarak görülmesi, gelir dağılımı ile ilgili göstergelerin ampirik çalışmalarda kullanılmasına olanak sağlamamaktadır. Bu

nedenle gelir dağılımı dengesizliğini gösteren değişkenler genel olarak OGT ile ilgili çalışmalarda analiz dışı bırakılmaktadır.

Gelir düzeylerinde eşik değerler ile ilgili çeşitli yaklaşımlar bulunurken bu yaklaşımlar halen tartışmalı bir şekilde literatürde yer almaktadır. Ancak Dünya Bankası'nın ülkelerde döviz kuru dalgalanmalarının etkisini minimize etmek için hesapladığı Atlas metodu çalışmalarda daha sık kullanılmaktadır. OGT'ye yönelik tanımlarda düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine ulaşan ülkelerin ekonomik büyümelerinin durağanlaşması nedeniyle bu ülkelerin uzun bir süre orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine erişemedikleri vurgulanmaktadır. Ancak yüksek gelir düzeyine ulaşamayan ülkelerin ne kadar bir süre ile orta gelir düzeyinde kaldıklarında OGT'den söz edilebileceğine ilişkin kesin bir görüş birliği bulunmamaktadır. Yani orta gelir düzeyinde bulunan her ülke OGT'de midir sorusunun cevabı literatürde halen tartışılmaktadır. Bununla birlikte Felipe, Abdon ve Kumar (2012)'nin orta gelirli ülkelere yola çıkarak elde ettiği bulgular üst-orta gelir düzeyindeki bir ülkenin bu düzeyde 14 yıl ve daha fazla süre ile kalmasının OGT olarak nitelendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

OGT ile ilgili yaklaşımların genel olarak aynı coğrafyada bulunan ülkelere yola çıkılarak elde edildiği görülmektedir. Özellikle Doğu Asya ülkeleri (Çin, Güney Kore, Japonya, Tayvan, Singapur, Malezya vb.) gibi aynı kültürel ve sosyal değerlere sahip olan ülkelerin verileri ile yapılan değerlendirmeler bazı OGT yaklaşımlarını tartışılır hale getirmektedir. Örneğin yüksek düzeyde iş gücüne sahip Çin ekonomisinden yola çıkılarak OGT'den kaçınma yollarının reçetelendirilmesi ve bu reçetenin OGT'de olan diğer ülkelere uygulanması ile aynı sonuçların elde edilmeyebilir. Bu nedenle OGT incelenirken heterojen yapılar ve verilere sahip ülkelerin analiz edilmesi daha doğrudur. Çünkü farklı coğrafya, ekonomi, toplumsal yapı vb. gibi dinamiklere sahip ülkelerin verileri ile yapılan analizler, daha güvenilir bulguları ortaya çıkarabilir. Dolayısıyla benzer ülke grubundan elde edilen sonuçların bütün ülkelere atfedilmesi çok doğru bir değerlendirme olmamaktadır.

Özetle ülkeler, OGT'den kaçınmak için optimum ekonomik büyüme oranı belirlemelidir ve bu kapsamda yakaladığı büyüme ivmesini de sürdürülebilir hale getirmelidir. Ancak her ne kadar sürdürülebilir ekonomik büyüme hedefleri gerekli olsa da OGT'den kaçınmak için bu hedefler tek başına yeterli değildir. Çünkü sürdürülebilir ekonomik

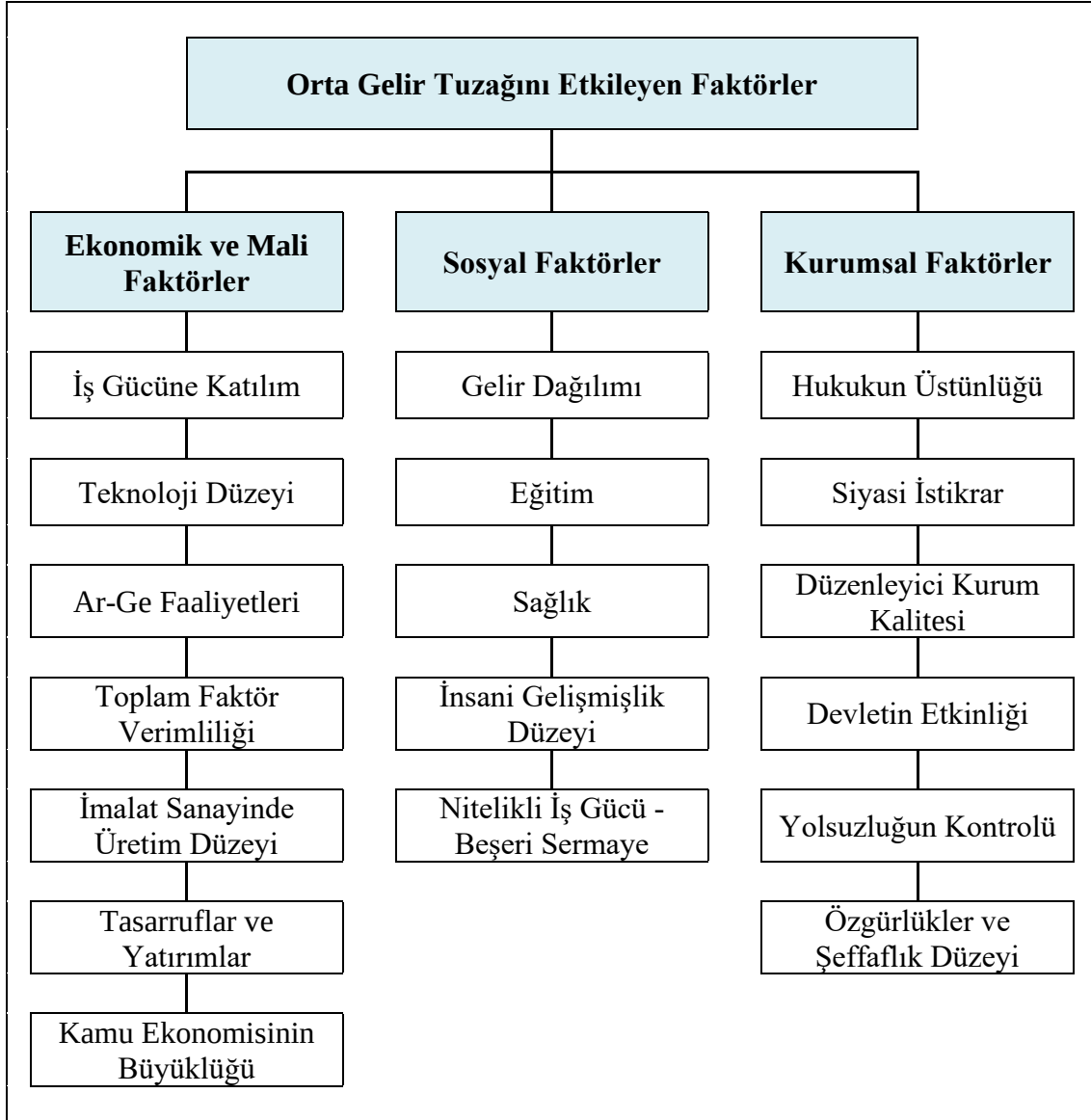
büyümenin sağlanması, kalkınma stratejileri ile desteklendiğinde gerçekleşebilen bir olgudur. Bu bağlamda OGT'den kaçınmak için sadece KBMG'deki artış değil aynı zamanda bunu uzun vadede destekleyecek sosyal ve kurumsal göstergelerin de gelişimi gereklidir. Dolayısıyla OGT'den kaçınmak için ekonomik büyüme stratejilerinin ekonomik kalkınma stratejileriyle birlikte uygulanmasına ihtiyaç vardır.

Bu bölümde bir ülkenin OGT'ye yakalanmasına etken olan ve OGT'den çıkmak için etkili olan faktörlere, OGT ile ilgili ortaya çıkan yaklaşımlara ve bu çerçevede konuyu ilgilendiren ekonomik büyüme ile kalkınma teorilerine değinilmiştir. Bu bağlamda OGT'yi etkileyen faktörler ana hatlarıyla aşağıda belirlenmiştir. Bunlar:

İş gücü,
Teknoloji / Ar-Ge faaliyetleri,
Toplam faktör verimliliği,
Gelir dağılımı,
İmalat sanayi,
Tasarruflar ve yatırımlar,
Kamu ekonomisinin büyüklüğü,
Sosyal faktörler (Eğitim, Sağlık, İnsani Gelişme),
Kurumsal faktörler¹⁴

şeklinde sıralanmıştır.

¹⁴ Kurumsal göstergeler içerisinde birçok farklı değişkeni barındırmakla beraber, günümüzde bu göstergeler için Dünya Bankası kaynaklarından yararlanılmaktadır. Kurumsal göstergeleri Hukukun Üstünlüğü (hukukun bütün ölçütlerden üstün tutulması, mülkiyet haklarının korunması, kolluk kuvvetlerinin ve mahkemelerin hukuk kurallarına uygun davranması), Yolsuzluğu Kontrol (yolsuzluk yapılmaması, kamu gücünün kullanılarak çıkar sağlanmaması, çeşitli çıkar gruplarına rant sağlanmaması), Siyasi İstikrar (hükümetin anayasaya uyması ve şiddet içeren yollara başvurmaması, terörizmin olmaması), Düzenleyici Kurum Kalitesi (özel sektörün gelişimi için gerekli vergi düzenlemelerinin ve teşvik politikalarının yapılması, ekonomik ve sosyal kurumların devletle ilişkilerini iyi tutabilmek), Devletin Etkinliği (kamu hizmetlerinin kalitesi, siyasetten bağımsız kamu politikalarının üretilmesi ve uygulanabilmesi), Özgürlükler ve Şeffaflık (ifade özgürlüğü, özgür medya, hesap verilebilirlik) olarak altı değişken ile ifade edilmektedir. (Kauffman, Kraay ve Mastruzzi, 2011: 4).



Şekil 7: Orta Gelir Tuzağını Etkileyen Faktörler

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 7’de OGT’yi etkileyen faktörler genel başlıklara göre tasnif edilmiştir. Bu bağlamda OGT’den kaçınmak için etkili olan faktörlerin ülkeler bazında değerlendirmesi ikinci bölümde yapılmıştır.

BÖLÜM 2: ORTA GELİR TUZAĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN GELİR GRUPLARI VE TÜRKİYE AÇISINDAN İNCELENMESİ

Çalışmanın bu bölümünde Orta Gelir Tuzağı (OGT) ve OGT'yi etkileyen ekonomik, sosyal ve kurumsal göstergeler farklı gelir gruplarında yer alan ülkeler ile Türkiye ekonomisi açısından değerlendirilmiştir.

2.1. Orta Gelir Tuzağını Etkileyen Faktörler Çerçevesinde Gelir Grupları

OGT'den kurtulmak için katlanılan çaba, ülkelerin yüksek gelir düzeyine erişme süresini yakından ilgilendirmektedir. Bazı ülkeler uzun yıllar OGT'de kalırken bazı ülkeler de çeşitli ekonomik, sosyal ve kurumsal stratejiler uygulayarak OGT'den belli bir zaman sonra kurtulabilmektedir. Bazı ülkeler ise OGT'ye hiç yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişmişlerdir.

Dünya Bankası, KBMG'nin 1.005 dolar altını düşük gelir, 1.006-3.955 dolar arasını alt-orta gelir, 3.956-12.235 dolar arasını üst-orta gelir ve 12.236 dolar üstünü yüksek gelir düzeyi olarak belirlemiştir. Felipe, Abdon ve Kumar (2012), bir ekonominin alt-orta gelir düzeyinde 28 yıldan daha fazla sürede bulunmasını Alt-Orta Gelir Tuzağı, üst-orta gelir düzeyinde 14 yıldan daha fazla sürede bulunmasını OGT olarak ifade etmektedir. Dünya Bankası gelir düzeyi aralıkları ve Felipe, Abdon ve Kumar (2012)'nin süre yaklaşımından yola çıkılarak Tablo 8, 9 ve 10 oluşturulmuştur. Tablolarda Dünya Bankası'nın 1965-2018 dönemi verileri kullanılarak seçilmiş bazı ülkelerin hangi gelir grubunda ne kadar süre ile bulundukları, bir üst gelir düzeyine ne zaman eriştikleri, bulundukları gelir düzeyinde ortalama yıllık kişi başı düşen milli gelirleri ve ortalama büyüme oranları yer almaktadır.

Tablo 8'de düşük gelir düzeyinden alt-orta gelir düzeyine ulaşan ülkelerin verileri yer almaktadır. Buna göre Bangladeş (329 \$) ve Hindistan (335 \$) düşük gelirli ekonomilerin KBMG düzeyi (349 \$) ortalamasının altında kalmaktadır. Gana (355 \$), Nijerya (363 \$), Pakistan (366 \$) ve Vietnam (392 \$) düşük gelirli ekonomilerdeki kişi başına düşen ortalama milli gelirin üzerinde ancak alt-orta gelirli ekonomilerin kişi başına düşen ortalama milli gelirinin (400 \$) altında kalmaktadır. Sudan, Zambiya, Mısır, Kırgızistan,

Endonezya, Fas, Honduras ve Özbekistan ise alt-orta gelirli ekonomilerin kişi başına düşen ortalama milli gelir düzeyinin üzerinde yer almaktadır.

Tablo 8: Alt-Orta Gelir Grubuna Ulaşan Bazı Ülkeler

Ülkeler	Düşük Gelirli Ülke Olarak			Alt-Orta Gelirli Ülke Olarak			2018 yılı	
	Geçen Yıl Sayısı	Ortalama KBMG (\$)	Ort. Büyüme Oranı (%)	Alt-Orta Gelir Seviyesine Ulaştığı Yıl	Ortalama KBMG (\$)	Ort. Büyüme Oranı (%)	KBMG (\$)	Büyüme Oranı (%)
Bangladeş	49	329	4,3	2014	1.217	6,5	1.750	7,8
Endonezya	36	529	6,0	2003	2.608	5,4	3.840	5,1
Fas	23	538	6,7	1988	1.952	4,1	3.090	2,9
Gana	42	355	3,1	2007	1.404	6,8	2.130	6,2
Hindistan	44	335	5,4	2009	1.459	7,4	1.357	6,9
Honduras	35	572	4,4	2000	1.702	4,0	2.330	3,7
Kenya	47	389	5,0	2012	1.304	5,4	1.620	6,3
Kırgızistan	20	491	1,6	2011	1.177	4,7	1.220	3,5
Mısır	31	475	6,1	1996	1.979	4,3	2.800	5,3
Nijerya	41	363	3,6	2006	2.118	5,2	1.960	1,9
Özbekistan	17	583	2,5	2008	1.687	8,1	2.020	5,1
Pakistan	43	366	5,3	2008	1.226	3,5	1.580	5,4
Sudan	42	403	4,2	2007	1.773	4,1	1.560	-2,3
Vietnam	23	392	6,6	2008	1.701	5,9	2.400	7,0
Zambiya	41	445	2,4	2006	1.423	6,6	1.430	3,7
Düşük Gelirli Ülkeler		349	3,4				790	5,5
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	41	400	4,6	2006	1.698	5,9	4.837	4,6
Dünya Ort.	8	744	5,3	1973	2.395	3,3	11.098	3,0

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gnp.pcap.cd>; Tablo yazar tarafından geliştirilmiştir.¹⁵

- Kırgızistan ve Özbekistan 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettiği için sonraki yıllar dikkate alınmıştır.
- Vietnam'ın 1985 yılından sonraki verileri, Endonezya'nın 1967 ve sonraki yıllara ait verileri mevcuttur.

Bangladeş, 1965'ten sonra en uzun süre düşük gelir grubunda kalan ülke konumundadır.

Düşük gelir düzeyinde iken büyüme oranı %4,3 ve KBMG düzeyi 329 dolar olan

Bangladeş, 2018 yılında %7,8 büyüme oranı ile dünyanın en hızlı büyüyen on birinci

¹⁵ Bu tablo Felipe, Abdon ve Kumar (2012: 22)' in "Tracking the Middle Income Trap: What is it? Who is in it and Why?" isimli çalışmalarından ve Gezer (2014: 63)'in "Gelir Tuzakları ve Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Riski" isimli yayımlanmamış yüksek lisans tezinden yola çıkılarak ve Dünya Bankası (<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>) verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

ekonomisi olmuştur¹⁶. Ucuz emek ve düşük katma değerli imalat sektörünün gelişimi Bangladeş'in özellikle son yıllarda hızlı bir büyüme ivmesi yakalamasının nedenlerinden biridir (Gökten, 2019: 107-108).

Alt-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerin ortalama ekonomik büyüme oranı %5,9 ve kişi başına düşen ortalama milli gelirleri 1.698 dolardır. Alt-orta gelirli ülkelerde KBMG ortalamasının üzerinde kalan ülkeler: Vietnam (1.701 \$), Honduras (1.702 \$), Sudan (1.773 \$), Fas (1.952 \$), Mısır (1.979 \$) ve Nijerya (2.188 \$)'dır. KBMG ortalamasının altında kalan ülkeler ise Bangladeş (1.217 \$), Kırgızistan (1.177 \$), Pakistan (1.226 \$), Kenya (1.304 \$), Gana (1.404 \$), Zambiya (1.423 \$), Hindistan (1.459 \$) ve Özbekistan (1.687 \$)'dır. Alt-orta gelir düzeyine ulaştıktan sonra Özbekistan'ın ve Hindistan'ın yüksek büyüme oranını yakaladığı görülmektedir. Özbekistan'da 2008 yılından sonra ortalama büyüme oranı %8,1'dir. Özbekistan'ın hızlı büyüme ivmesi yakalamasının nedenlerinden biri enerji ihracatında ileri düzeyde olmasıdır. Ancak bir diğer önemli neden önceleri bir süre sosyalist ekonomik düzeni benimseyen Özbekistan'ın, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra hızlı bir ekonomik serbestleşme yoluna gitmesi ve bu bağlamda özelleştirme politikalarını artırması ile tarım ağırlıklı ekonomiden sanayi ağırlıklı ekonomiye yönelmesidir (Yücememiş, Arıcan ve Alkan, 2017: 167). 2009 yılında alt-orta gelir düzeyine ulaşan Hindistan'ın bu dönemde büyüme oranı %7,4'tür. Hindistan, 2018 yılında %6,9 ile dünyanın en yüksek büyüme oranına sahip ülkeleri arasında yer almıştır¹⁷. Hindistan'ın yüksek büyüme oranına sahip olmasının nedenlerinden biri aşırı şekilde iç talep artışıdır. Ancak bilgi teknolojileri ile artan rekabet ve ihracat, teknolojik gelişmelerle üretimde verimliliğin artması, ticaretin liberalleşmesi ile yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi Hindistan'ın yüksek büyüme oranına sahip olmasının asıl nedenleri olarak görülmektedir (Akbulak, 2008: 8-9).

¹⁶ 2018 yılına göre dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasında on birinci sırada yer almaktadır (Dünya Bankası, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?year_high_desc=true)

¹⁷ 2018 yılına göre dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasında on ikinci sırada yer almaktadır (Dünya Bankası, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?year_high_desc=true)

Tablo 9: Üst-Orta Gelir Grubuna Ulaşan Bazı Ülkeler

Ülkeler	Düşük Gelirli Ülke Olarak		Alt-Orta Gelirli Ülke Olarak				Üst-Orta Gelirli Ülke Olarak				2018 Yılı	
	Ort. KBMG (\$)	Ort. Büyüme Oranı (%)	Alt-Orta Gelir Seviyesine Ulaştığı Yıl	Geçen Yıl Sayısı	Ort. KBMG (\$)	Ort. Büyüme Oranı (%)	Üst-Orta Gelir Seviyesine Ulaştığı Yıl	Geçen Yıl Sayısı (2018 yılı sonu itibarıyla)	Ort. KBMG (\$)	Ort. Büyüme Oranı (%)	KBMG (\$)	Büyüme Oranı (%)
Arjantin	Veri Yok	Veri Yok	1965	27	2.369	2,22	1992	27	7.914	3,05	12.370	-2,5
Bulgaristan	Veri Yok	Veri Yok	1982	24	2.022	1,69	2006	13	6.719	2,5	8.860	3,0
Brezilya	493	8,84	1975	31	2.759	3,13	2006	13	9.347	2,23	9.140	1,1
Çin	56	8,74	2001	9	2.003	10,56	2010	9	6.551	8,1	9.470	6,6
Kolombiya	143	5,59	1979	28	1.443	3,47	2007	12	6.185	4,1	6.190	2,6
Kosta Rika	182	6,83	1976	27	2.307	4	2003	16	7.336	4,33	11.510	2,6
Ekvator	201	5,89	1975	34	1.980	3,45	2009	10	5.321	3,11	6.120	1,3
İran	223	12,92	1974	33	2.348	2	2007	12	5.880	2,69		
Meksika	221	6,47	1974	19	2.183	4,15	1993	26	7.368	2,64	9.180	1,9
Malezya	153	7,19	1978	17	2.161	7,14	1995	24	6.473	5,1	10.460	4,7
Peru	77	2,11	1991	19	2.285	4,6	2010	9	5.663	5,16	6.530	3,9
Romanya	Veri Yok	Veri Yok	1992	14	1.886	1,34	2006	13	8.430	2,94	11.290	4,1
Rusya	Veri Yok	Veri Yok	1991	14	2.532	-1,05	2005	14	10.135	2,78	10.230	2,2
Tayland	61	5	1998	10	4.453	11,96	2008	11	5.109	2,94	6.610	4,1
Türkmenistan	675	2,89	2004	6	2.293	10,15	2010	9	5.999	9,74	6.740	6,2
Türkiye	200	5,47	1975	29	2.359	3,98	2004	15	9.994	5,71	10.380	2,5
Üst-Orta Gelirli Ülkeler Ort.	578	5,16	1987	20	1.791	3,93	2007	12	6.814	5,13	8.859	4,3
Dünya	746	5,36	1973	16	2.316	3,34	1989	30	7.012	2,84	11.098	3,0

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gnp.pcap.cd>; Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Atlas metoduna göre, Bulgaristan'ın 1982, Rusya'nın 1991, Romanya'nın 1992 ve Türkmenistan'ın 1993 yılından sonraki verileri bulunmaktadır.

Tablo 9’da günümüzde üst-orta gelir düzeyinde bulunan ülkelerin verileri yer almaktadır. Üst-orta gelir düzeyine ulaşan ülkelerin alt-orta gelir düzeyinde genelde 20 yıl, ortalama %3,93 büyüme oranı ve 1.791 dolar KBMG ile kaldıkları görülmektedir. Bu bağlamda Ekvator 34 yıl ile alt-orta gelir düzeyinde en fazla süre kalan ülkedir. Ekvator’u sırayla İran (33 yıl), Brezilya (31 yıl), Türkiye (29 yıl) Kolombiya (28 yıl), Arjantin ve Kosta Rika (27 yıl) takip etmektedir.

Üst-orta gelir düzeyinde en uzun süre yer alan ülkelerin ortalama büyüme oranları %2-4 düzeyindedir. Üst-orta gelir düzeyinde en kısa süre kalan ülkelerin Türkmenistan (6 yıl), Çin (9 yıl) ve Tayland (10 yıl) olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Türkmenistan %10,15; Çin %10,56 ve Tayland %11,96 ile en yüksek büyüme oranına sahip ülkelerdir. Bütün gelir düzeylerinde Çin’in, yüksek büyüme oranı göze çarpmaktadır. Çin, alt-orta gelir düzeyinde 9 yıl gibi kısa bir süre kalmış ve sonra üst-orta gelir düzeyine ulaşmıştır. Bu bağlamda Çin’in yakın zamanda orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine ulaşması beklentisi oluşabilir. Ancak, Çin’in yüksek düzeydeki nüfus artış oranının KBMG düzeyini yakın dönemde olumsuz yönde etkilemesi öngörülmektedir.

Üst-orta gelir düzeyinde yer alan Rusya’nın alt-orta gelir düzeyinde ortalama %1,05 küçüldüğü görülmektedir. Rusya ekonomisinde daralmanın en önemli nedeni 1998 Asya Ekonomik Krizidir. Çünkü 1991 sonrası sosyalist düzenden liberal politikalara hızlı bir geçiş yapan Rusya’da, önceleri tüketime dayalı büyüme programı enerjide yüksek ihracat ile desteklenirken, Asya Krizinden sonra enerji ihracatının durması ile bu büyüme stratejisi çökmüştür. Daha sonra ülke, dış borçlarını ödeyemez konuma gelmiş ve moratoryum ilan edilmiştir (Akbulak, 2008: 4). Rusya üst-orta gelir düzeyine 2005 yılında ulaşmıştır. Birçok kaynak Rusya’nın yakın zamanda yüksek gelir düzeyine ulaşmasının zor olduğunu dolayısıyla OGT ile karşı karşıya kalabileceğini ileri sürmektedir.

Düşük gelir grubunda iken İran’ın %12,9 ile en yüksek büyüme oranına sahip ülke olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu yüksek büyüme ivmesi alt-orta gelir düzeyinde ve üst-orta gelir düzeyinde aynı şekilde devam etmemiştir. Alt-orta gelir grubuna 1975 yılında ulaştıktan sonra İran’ın büyüme oranı %2’lere kadar düşmüş ve burada 33 yıl gibi çok uzun bir süre kalmıştır. Özellikle 1975 yılından sonra İran’ın ekonomik büyüme oranının hızlı bir şekilde düşmesinin ardında yatan ana neden şüphesiz ki bu dönemde ABD’nin

İran'a uyguladığı ekonomik ve siyasi ambargolardır. 1979-2018 arasında çeşitli dönemlerde ABD, İran ile her türlü ithalat ve ihracatı yasaklamış ve yasakların geneline de petrol ve doğalgaz kısıtlamaları oluşturmuştur (Demirdöğen, 2020: 97). İran'ın toplam kamu gelirlerinin %60'ı ve ihracatın %90'ı petrol ve doğalgaz gelirlerinden oluştuğu için İran ekonomisi bu durumdan çok fazla etkilenmiştir (Yıldız ve Eğri, 2019: 390). Bu nedenle İran ekonomisi OGT ile karşı karşıya kalan ülkeler arasında yer almaktadır.

Arjantin, tüm dönemlerde en düşük büyüme oranına sahip ülke konumundadır. Üst-orta gelir düzeyine 1992 yılında ulaşan Arjantin, KBMG'sini 2018 yılında 12.370 dolara çıkararak OGT'den kurtulmuş gibi görünmektedir. Ancak birçok kaynağa ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin 2018-2025 dönemi öngörülerine göre ilerleyen yıllarda istikrarlı bir büyüme oranı yakalaması zor olduğu için Arjantin'in yakın dönemde OGT'den kurtulması kolay değildir (IMF, Dünya Ekonomik Görünümü, 2019).

Tablo 10'da günümüzde yüksek gelir düzeyinde olan ülkelerin verileri yer almaktadır. Buna göre ortalama kalma süresi alt-orta gelir düzeyinde 8 yıl; üst-orta gelir düzeyinde 14 yıl iken ortalama ekonomik büyüme oranı alt-orta gelir düzeyinde %5,2 ve üst-orta gelir düzeyinde %3'tür. Şili (24 yıl), Uruguay (20 yıl) ve Portekiz (16 yıl) alt-orta gelir düzeyinde en uzun süre kalan ülkelerdir. Benzer şekilde Uruguay 19 yıl, Yunanistan ve İsrail 17 yıl, Şili ve Portekiz 16 yıl ile uzun süre üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerdir. Ayrıca bu ülkeler üst-orta gelir düzeyinde bulundukları süre bakımından OGT'ye yakalanmış ve sonra yüksek gelir düzeyine erişmiştir. Avrupa Birliği (AB) üyesi olduktan sonra Yunanistan ve Portekiz'in düşük büyüme oranı ile yüksek gelir düzeyine hızlı bir şekilde ulaştığı görülmektedir¹⁸. Bu bağlamda Portekiz ve Yunanistan'ın OGT'den kurtulmasındaki en önemli etkenin AB yardımları olduğu söylenebilir. 1990'lı yılların başından itibaren eğitimde kaliteye önem veren ve Ar-Ge harcamalarını artıran İsrail, ihracata dayalı bir ekonomik büyüme modelini benimsemiştir. Doğal kaynaklar bakımından oldukça kısır bir ülke olmasına rağmen İsrail, özellikle tarım, gıda, kimya ve savunma sanayi alanında yüksek teknoloji ile üretim yaparak ihracat düzeyini artırmıştır (ASO, 2016: 3-4). Dolayısıyla bu gelişmeler İsrail'in OGT'den hızlı bir şekilde kurtulmasını sağlamıştır.

¹⁸ Yunanistan 1981 yılında, Portekiz ve İspanya ise 1986 yılında AB'ye katılmışlardır (AB Türkiye Delegasyonu, <https://www.avrupa.info.tr/tr/etkilesimli-avrupa-haritasi-9>).

Tablo 10: Yüksek Gelir Grubuna Ulaşan Bazı Ülkeler

Ülkeler	Düşük Gelirli Ülke Olarak		Alt-Orta Gelirli Ülke Olarak				Üst-Orta Gelirli Ülke Olarak				Yüksek Gelirli Ülke Olarak			2018 Yılı	
	KBMG (\$)	Büyüme Oranı (%)	Alt-Orta Gelir Seviyesine Ulaştığı Yıl	Geçen Yıl Sayısı	KBMG (\$)	Büyüme Oranı (%)	Üst-Orta Gelir Seviyesine Ulaştığı Yıl	Geçen Yıl Sayısı	KBMG (\$)	Büyüme Oranı (%)	Yüksek Gelir Seviyesine Ulaştığı Yıl	KBMG (\$)	Büyüme Oranı (%)	KBMG (\$)	Büyüme Oranı (%)
Güney Kore	398	10,8	1978	10	2.208	8,8	1988	8	7.764	8,8	1996	18.574	4,3	30.600	3,5
İspanya	833,3	5,9	1968	10	2.136	5,2	1978	13	6.628	2,5	1991	22.305	2	29.450	2,5
İsrail				9	2.026	8	1974	17	6.874	3,6	1991	23.125	4,2	40.850	3,3
Japonya	890	5,8	1966	8	1.945	8,4	1974	12	8.510	3,7	1986	43.140	1,6	41.340	0,7
Polonya			1992	5	2.832	4,9	1997	12	6.385	4,4	2009	13.100	3	14.150	5,1
Portekiz	700	7,1	1971	16	2.466	3,5	1987	16	9.850	3,5	2003	20.212	0,1	21.680	2,1
Singapur	725	12	1971	8	2.263	8,9	1979	12	7.198	8,1	1991	32.169	5,9	58.770	3,1
Şili	683,5	4,2	1971	24	1.946	3,8	1995	16	6.447	4,6	2011	14.195	3,5	14.670	4,0
Uruguay	732,5	1,1	1973	20	2.258	2,2	1993	19	6.575	3,1	2012	15.356	2,6	15.650	1,6
Yunanistan	935	7,7	1967	11	2.300	6	1978	17	7.331	1,3	1995	19.709	0,8	19.600	1,9
Yüksek Gelirli Ülk. Ort.				8	2.580	5,2	1973	14	8.240	3	1987	29.874	2,3	44.146	2,2
Dünya	746	5,3	1973	16	2.315	3,3	1989	28	7.012	2,8				11.098	3,0

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gnp.pcap.cd>; Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yüksek gelir düzeyinde bulunan Şili, yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek ve bu bağlamda piyasa koşullarının sağlıklı işlemlerini sağlamak için çeşitli sosyal ve kurumsal düzenlemeler yapmıştır. Öncelikle kanunların daha iyi işlediği hukuk reformu ve ticaret düzeyinin artırılması için vergi reformu yapılmıştır. Dolayısıyla 2000'lerin başından itibaren Şili, yüksek rekabet gücüne sahip, teknolojik ve bilimsel altyapısının olduğu, piyasada kuralların sağlıklı işlediği ve bu nedenle yabancı yatırımcıların kolay çekildiği bir ülke konumuna gelmiştir (Bumin, 2007: 3). Gerçekleştirilen ekonomik dönüşümlerin siyasal reformlarla desteklenmesi başarılı sonuçlar vererek Şili'yi diğer Latin Amerika ülkelerinden ayırmıştır (Stiglitz, 2002: 8-9). Ayrıca, söz konusu dönemde Şili'de tasarruf ve yatırım düzeyinin en az Asya Kaplanlarının yatırım düzeyi kadar artması istikrarlı büyüme oranının yakalanmasını sağlamıştır (Skidmore ve Smith, 2005: 136-137). Tüm bu gelişmeler 2011 yılında Şili'nin OGT'den kurtulmasını sağlamıştır. Her ne var ki zaman zaman siyasi kargaşalar görülse de Şili, günümüzde yatırım riskinin düşük olduğu ve sürdürülebilir kalkınma eğiliminin yüksek olduğu bir ülke konumundadır.

OGT'yi yaşamış bir diğer Latin Amerika ülkesi Uruguay'dır. Uruguay'da özellikle 2003 yılından sonra ülkedeki yaşam standartlarının ve özgürlüklerin artırılmasına yönelik reformlar yapılmıştır (Dünya Bankası, Uruguay Ülke Profili, 2019). Bu bağlamda eğitime ve sağlığa ayrılan bütçe, savunma harcamalarının yirmi katı gibi olağanüstü bir düzeyde artırılmış (Dünya Bankası, Uruguay Ülke Profili, 2018), demokrasinin güçlendirilmesi için sosyal politikalar uygulanmaya başlanmıştır (Oyhantçabal, 2019: 122). Gerçekleştirilen sosyal ve kurumsal reformlarla gelir dağılımı daha adil hale getirilmiş, yolsuzluk büyük ölçüde önlenmiş ve kamu yönetiminde şeffaflığın sağlanması ile ekonomide güven ortamı oluşturulmuştur (Pribble ve Huber, 2013: 118-120). Ekonomide güven ortamının oluşturulması yabancı yatırımları ülkeye çekerken turizm gelirlerini de artırmıştır. Böylece sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlanmıştır. Ayrıca ekonomide kırsal kalkınma politikalarına da ağırlık verilmiş ve bu bağlamda Uruguay, ihracata dayalı tarım politikası ile dünyanın önde gelen tarım ülkelerinden biri olmuştur (Birleşmiş Milletler, 2017). Özetle sosyoekonomik reformlar ve doğru politikalar neticesinde Uruguay 2012 yılından sonra OGT'den kurtularak yüksek gelir düzeyine erişmiştir.

Üst-orta gelir düzeyinde bulundukları süre açısından bakıldığında OGT'ye yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişen ülkeler arasında Güney Kore, İspanya, Japonya, Polonya ve Singapur yer almaktadır. Bu ülkelerden Güney Kore, Japonya ve Singapur'un Doğu

Asya, Polonya ve İspanya'nın da Avrupa ülkesi olarak ayrılması göze çarpmaktadır. Polonya ise alt-orta gelir düzeyinde 5 yıl kalmış ve bu dönemde ortalama %4,9 büyüme oranı ile üst-orta gelir düzeyine erişmiştir. Üst-orta gelir düzeyinde 12 yıl kalarak ortalama %4,4 büyüyen Polonya, OGT'ye yakalanmadan 2009 yılında yüksek gelir düzeyine ulaşmıştır. Raiser, Wes ve Yilmaz (2016), Polonya'nın toplam faktör verimliliğini artırıp üretimi verimli hale getirmesiyle OGT'den kurtulduğunu ileri sürmektedir. Ancak Eğilmez (2018a)'ya göre Polonya'nın OGT'den kurtulmasında toplam faktör verimliliğinin artırılmasının değil AB yardımlarının ana etken olduğunu savunmaktadır. İspanya ise üst-orta gelir düzeyinde 13 yıl kalarak ortalama %2,5 büyüme oranı ile 1991 yılında OGT'ye yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişmiştir. İspanya, OGT'ye yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişen çok az sayıdaki ülkelere biridir. Ancak İspanya'nın da yüksek gelir düzeyine erişmesinde AB yardımlarının katkısının yadsınamayacak kadar büyük olduğu söylenebilir.

Güney Kore, bütün gelir gruplarında yüksek büyüme oranına sahip olmuştur. Güney Kore üst-orta gelir düzeyinde 8 yıl gibi çok kısa bir kalmış ve OGT'ye yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişmiştir. 2018 yılı itibarıyla KBMG düzeyi 30.600 dolardır. Birçok araştırmacıya göre OGT'den kaçınmak isteyen ülkeler için Güney Kore, model alınması gereken ülkelere biridir. Chang (2016), Güney Kore'nin OGT'ye yakalanmadan hızlı gelişme göstermesini doğru zamanda doğru ekonomik, mali, sosyal, kurumsal ve yapısal reformlar yapmasına bağlamaktadır. Bununla birlikte Güney Kore'de yapılan reformlar toplumun benimseyeceği şekilde ve tüm alanlarda aynı anda gerçekleştirilmiştir (Bakkal, Bakkal ve Göbekoğlu, 2012: 87). Reformların tüm alanlarda aynı anda gerçekleşmesi Rosenstein-Rodan'ın Büyük İtiş Teorisinin yansıması olarak görülebilir. Çünkü Rosenstein-Rodan (1943), kalkınma hamlelerinin ülkedeki tüm alanlarda aynı anda yapılmasının ve toplumun tamamının bu reformları benimsemesinin gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Güney Kore'nin OGT'den kaçınmak için uyguladığı politikaların başında büyük itiş teorisi gelmektedir.

OGT'ye yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişen ülkeler arasında Japonya ve Singapur da yer almaktadır. 1965 yılında KBMG'si 890 dolar olan Japonya'nın 2018 yılında KBMG'si 41.340 dolardır. Japonya, üst-orta gelir grubunda 12 yıl kalarak 1986 yılında yüksek gelir düzeyine ulaşmıştır. Bilindiği gibi tasarruf düzeyinin yatırımlar için yetersiz düzeyde kalması birçok ekonominin ortak sorunudur. Benzer şekilde OGT'den

kaçınmak için tasarrufların ve buna bağlı olarak yatırımların artırılması gerekmektedir. Bilinenin aksine Japon ekonomisinde tasarruf düzeyi farklı bir boyuttadır. Öyle ki Japonya’da var olan aşırı tasarruf eğilimi, tüketime ya da yatırıma dönüşmediği için özellikle 1990 yılı sonrası ekonomik büyüme ülkede genelde yatay seyirde (%3 düzeyi¹⁹) devam etmiştir (Öz ve Vural, 2005: 121). Japonya’nın OGT’ye yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişmesinin esas nedeni tasarruf ya da yatırımlar değil ekonomik büyümenin sabit bir hızla (büyüme oranı düşük olsa bile) ama sürekli olmasıdır. Japonya’nın modern anayasa çalışmaları, eğitim sisteminin düzenlenmesi, özgürlüklerin artırılması adına yaptığı sosyal ve kurumsal reformlar, ekonomik büyümenin sürekliliğini sağlamıştır (Eğilmez, 2018b: 162-163). Çünkü yapılan sosyal ve kurumsal reformlar, özellikle 1990’ların başından itibaren, hızlı sanayileşen ve yüksek teknoloji mal üretimi yapan Japon ekonomisinin yükselişe geçmesini beraberinde getirmiştir. Japon halkının devlet tarafından yapılan reformları benimsemesi ve reformların başarısında halkın kendisini aidiyet duygusuyla sorumlu tutması Japonya’nın, dünyanın önde gelen ekonomiler arasında yer almasının bir diğer nedeni olarak görülmektedir (Chang, 2015). Bu bağlamda Chang (2015), ekonomik büyüme ve kalkınmanın sadece devletin yaptığı reformlarla değil aynı zamanda kültürlerle de ilişkili olduğunu savunmaktadır.

Singapur, ortalama %8,1 ekonomik büyüme oranı ile üst-orta gelir düzeyinde 12 yıl bulunmuş ve OGT’ye yakalanmadan 1991 yılında yüksek gelir düzeyine erişmiştir. Singapur’un 2018 yılı itibariyle KBMG’si 58.770 dolardır. Singapur’un yüksek gelir düzeyine erişmesindeki en önemli nedenler, iyi bir eğitim sistemi, yüksek teknoloji düzeyi ve Ar-Ge’ye verilen önem neticesinde yüksek teknoloji ürün ihracatıdır (Dünya Bankası, Singapur Ülke Profili, 2018). Bununla birlikte hukukun üstünlüğünün egemen olduğu, iş yapma kolaylığı açısından kapsayıcı düzenlemelere sahip olan uluslararası bir finans merkezi olarak görülmesi Singapur’un oldukça yüksek düzeyde yabancı yatırım çeken bir ülke konumunda olmasını sağlamış ve OGT’den kaçınmasına yardımcı olmuştur (Kahraman, 2019: 91).

Ülkelerin yüksek gelir düzeyine erişmelerinde çeşitli faktörler etkili olmaktadır. Tablo 10’da yer alan ülkelere bazıları OGT’den kaçınmak için literatürde yer alan çeşitli asgari şartları yerine getirmiş olsalar da OGT için her ülkenin uyguladığı yöntem

¹⁹ Dünya Bankası (2018), Japonya Ülke Profili, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG?locations=JP>

birbirinden farklıdır. Örneğin Yunanistan, İspanya, Portekiz ve Polonya'nın AB üyesi olması ile genel olarak AB'ye uyum sürecinde gerçekleştirdiği reformlar ve AB'den gelen yardımlar, bu ülkelerin OGT'yi aşmalarında etken olmuştur. Diğer taraftan Singapur, Güney Kore ve Japonya'nın kendi kaynakları bünyesinde uyguladığı politikalar, bu ülkelerin OGT'ye hiç yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişmelerini sağlamıştır. Öyle ki Güney Kore, Japonya ve Singapur, OGT'den kaçınmak için Ohno (2009)'un cam tavanı aşma teorisinde (bknz: Şekil 1) olduğu gibi sermayelerini yönetim ve teknolojiye ustalaşmaya yönlendirmişlerdir. Böylece yüksek nitelikli mallar üreterek ihracat düzeylerini artırmışlar ve yüksek gelir düzeyine erişmişlerdir. Bu ülkeler teknolojiyi dışarıdan almayıp kendi bünyesinde geliştirerek Agénor, Canuto ve Jelenic (2012)'nin ifade ettiği teknoloji ithalatının OGT'ye neden olduğu görüşünü desteklemişlerdir. Ayrıca Güney Kore, Japonya ve Singapur'un uyguladığı kalkınma politikalarının toplum tarafından benimsenmesi ve politikaların başarılı oluşu OGT'den kaçınmak isteyen ülkelere örnek olacak niteliktedir.

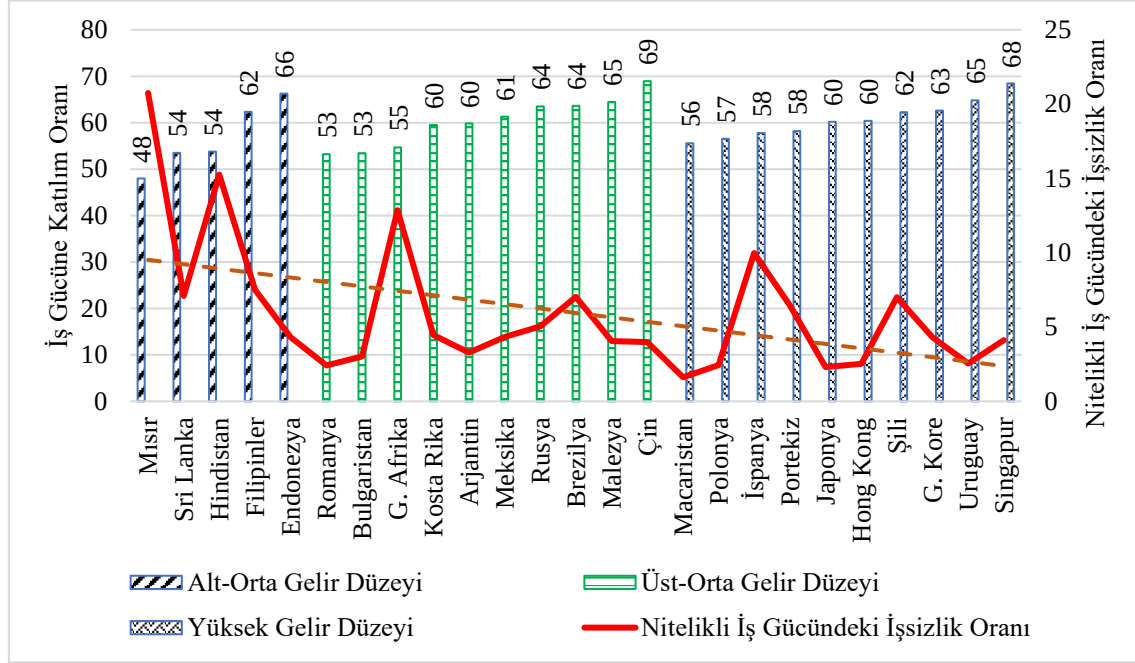
Uruguay ve Şili'nin Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak özgürlük ve liberalleşme unsurlarını içeren sosyoekonomik ve kurumsal faktörlerin geliştirilmesine yönelik politikaları bu ülkelerin OGT'den kurtulmasını sağlamıştır. Uruguay 19 yıl, Şili 16 yılın ardından yüksek gelir düzeyine erişerek OGT'den kurtulmuştur. OGT'den kurtulan ülkeler arasında şüphesiz ki en farklı strateji İsrail'e aittir. İsrail, diğer ülkelere farklı olarak kimya, gıda ve savunma sanayisi ile özellikle tarım alanında gerçekleştirdiği teknolojik gelişmelerle yüksek ihracat oranlarına ulaşarak OGT'den kurtulmuştur.

Ekonomilerin gelir grupları arasındaki geçişleri bu başlık altında incelenmiştir. İzleyen başlıklarda OGT'yi etkileyen faktörler gelir grupları açısından değerlendirilecektir.

2.1.1. İş Gücü

Bir ülkede üretim sürecinde olan ve sürece katılmak isteyen (işsiz olan) toplam nüfusa iş gücü denir. OGT'yi etkileyen faktörler içerisinde yer alan iş gücüne katılım oranı, iş gücünün çalışma çağındaki toplam nüfusa (üniversite yurdu, huzurevi, hastane, hapisane ve kırsal vb. nüfus hariç) oranıdır (Alcan, 2018: 6). Bir ülkede iş gücüne katılım oranının mümkün olduğunca en yüksek düzeyde olması arzulanmaktadır. Çünkü iş gücüne katılım oranının yüksek olması üretim sürecine iş gücünün ne kadarının dâhil edildiğini göstermektedir. Ancak iş gücüne katılım oranı, üretimde verimliliği ifade eden bir kavram

değildir. Önemli olan nitelikli iş gücünün ekonomiye katılımının sağlanmasıdır. Bu bağlamda iş gücüne katılım oranından ziyade nitelikli iş gücünün ekonomiye katılımı OGT'den kaçınmak için daha önemlidir.



Grafik 2: Seçilmiş Ülkelerde 2017 yılı İş Gücü İstatistikleri

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/sl.uem.totl.zs>

Grafik 2’de alt-orta, üst-orta ve yüksek gelir düzeyinde yer alan ülkelerin 2017 yılına ait iş gücüne katılım oranları ve nitelikli iş gücündeki işsizlik oranları bulunmaktadır. Buna Mısır’ın iş gücüne katılım oranının %48 olduğu ve bu bağlamda çalışabilecek durumda olan nüfusun yarısından fazlasının üretim sürecinde olmadığı görülmektedir. Ayrıca nitelikli iş gücündeki işsizlik oranının da diğer ülkelere göre oldukça yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Alt-orta gelir düzeyinde yer alan bir diğer ülke olan Endonezya’nın iş gücüne katılım oranı %66’dır. Bu oran ile Endonezya, üst-orta gelir grubunda ve OGT’de bulunan Çin (%69) ve OGT’ye yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişen Singapur’un (%68) arkasından gelmektedir. Bununla birlikte Endonezya’da nitelikli iş gücündeki işsizlik oranı çoğu üst-orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelerin gerisinde bulunmaktadır. OGT’de olduğu bilinen Kosta Rika ve Arjantin’in iş gücüne katılım oranı %59 düzeyinde, Meksika’nın iş gücüne katılım oranı ise %61 düzeyindedir. Bu ülkelerin nitelikli iş gücündeki işsizlik oranı %3-4 aralığındadır. OGT’den özellikle AB’nin etkisi ile kurtulan ülkelere Macaristan’da iş gücüne katılım oranı %56, Polonya’da %57, Portekiz ve

İspanya’da ise %58 düzeyindedir. Bu ülkelerden Macaristan ve Polonya’da nitelikli iş gücündeki işsizlik oranı %2 düzeyinde iken Portekiz’de bu oran %6 ve İspanya’da %10 düzeyindedir. Bu bağlamda AB’ye sonradan katılan ve OGT’den son dönemde kurtulan ülkelerin nitelikli iş gücündeki işsizlik oranının eski AB üyelerine göre daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir. OGT’ye yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişmiş Doğu Asya ülkelerinden Japonya ve Hong Kong %60, Güney Kore ise %63 düzeyinde iş gücüne katılım oranına sahiptir. Bu ülkelerdeki nitelikli iş gücündeki işsizlik oranı ise %3 düzeyindedir.

Grafik 2’den de anlaşılacağı gibi iş gücüne katılım oranı ile ülkenin bulunduğu gelir grubu arasında çok yüksek bir ilişki görülmemektedir. Çünkü bütün gelir gruplarında genel olarak iş gücüne katılım oranının aynı olduğu görülmektedir. Aslında üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerin yüksek gelir düzeyindeki ülkelerin iş gücüne katılım oranını yakalamış olması beklenen bir durumdur. Çünkü Aoki (2011), nüfus ve kalkınma yaklaşımında ülkelerin gelişim aşamalarını göre beş evreye ayırmıştır (Bkz: Nüfus ve Kalkınma Yaklaşımı). Aoki’ye göre üçüncü evre olan Kuznets evresinde ülkeler OGT ile karşı karşıya kalmaktadır. Çünkü Kuznets evresinde, üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkeler, iş gücüne katılım oranında yüksek gelirli ülkelerin iş gücüne katılım oranını yakalamaktadır. Bu noktada üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkeler, eskimiş veya ekonomik ömrünü doldurmuş sanayi teknolojilerini kullanmaya devam eder ve gerekli yapısal dönüşümü sağlayamazsa bulunduğu gelir grubunda sıkışıp kalarak OGT’ye yakalanmaktadır. Bu nedenle OGT’den kaçınmak için iş gücüne katılım oranı, beşeri sermaye ve teknoloji yoğun üretimle desteklemelidir. Bu noktada OGT’den kaçınmak için aslında nitelikli iş gücüne ve daha da önemlisi nitelikli iş gücünün istihdam düzeyinin yüksek olmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda nitelikli iş gücündeki işsizlik oranının, yüksek gelir düzeyinden orta gelir düzeyine; oradan da düşük gelir düzeyine doğru artışı görülmektedir. Dolayısıyla OGT’den kaçınmak için ülkelerin iş gücüne katılım düzeyini artırmasının yanında nitelikli iş gücü istihdamını da artırması gerekmektedir.

Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD) (2012), çeşitli gelir gruplarında bulunan ülkeler üzerine yaptığı çalışmada özellikle gelişmekte olan ülkelerde iş gücüne katılım oranındaki beş puanlık artışın büyüme oranına yıllık 0-1 puanlık bir artış sağlayacağı sonucuna ulaşmıştır. Diğer

tarafından Kharas ve Kohli (2011), üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerin OGT'den kaçınmaları ve yüksek gelir düzeylerine erişmeleri için iş gücüne katılım oranını artırmaları gerektiği ancak bunun yanında nitelikli iş gücünün oluşturulmasına ağırlık verilmeleri gerektiğini belirtmektedir.

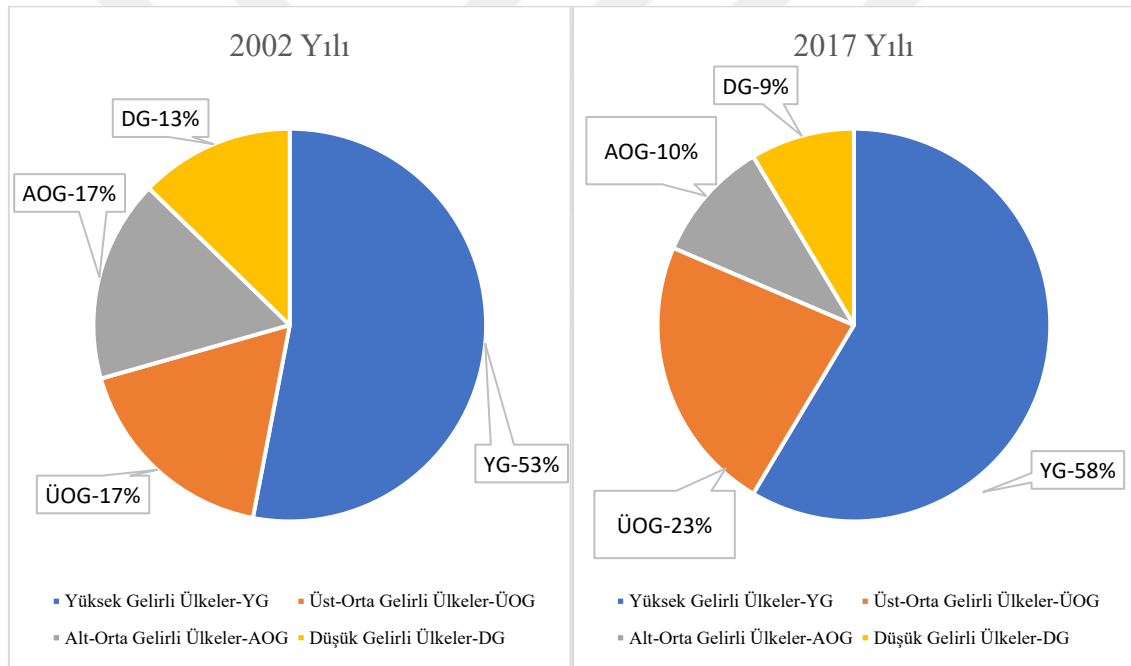
2.1.2. Ar-Ge ve Teknoloji

Ülkeler küresel rekabette ön sıralarda olmak için çeşitli atılımlar yapmaktadır. Eğitime ayrılan payın artırılması ile beşeri sermaye düzeyinin yükseltilmesi, kamu ve özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi, yeni doğal kaynak arayışı ve içinde teknoloji transferi barındıran doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesi bu atılımlardan bazılarıdır (Göçer, 2013: 216). Ancak küresel rekabette ön sıralarda olabilmenin en temel yolu üretimde üst düzey teknolojilerin kullanımından geçmektedir. Teknolojik gelişmeler, yapılan ve yapılmakta olan Ar-Ge çalışmalarının düzeyine göre ortaya çıkmaktadır. Teknolojik yenilikler, daha kısa zamanda, daha az zahmet, daha az iş gücü ve daha az hata ile üreterek firmaları, uluslararası piyasada rekabet edebilecek konuma getirmektedir. Bununla birlikte teknolojik gelişmeler ile ürün çeşitliliği de sağlanarak uzun vadede ülkelerin gelir düzeyi de artmaktadır.

Yapılan Ar-Ge faaliyetleri sonucu ülkede yakalanan teknoloji düzeyinin ülkenin hangi gelir grubunda bulunduğu ile yakın ilişkisinin olduğu şüphesizdir. Teknolojik gelişmeler ülkelerin gelir düzeyini daha hızlı artırırken; Ar-Ge faaliyetlerine yeteri kadar önem vermeyen ülkelerin birçoğunun sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlayamadığı görülmektedir. Nitekim alt-orta gelir düzeyinden üst-orta gelir düzeyine erişen ülkeler Ar-Ge faaliyetlerine ve teknolojik yeniliklere yeterli düzeyde önem vermediğinde yüksek gelir düzeyine erişememekte ve bu ülkeler OGT ile karşı karşıya kalmaktadır.

Grafik 3'te Ar-Ge harcamalarının 2002 ve 2017 yılında düşük, alt-orta, üst-orta ve yüksek gelir düzeyindeki ülkelere göre dağılımı yer almaktadır. Buna göre yüksek gelirli ülkelerin dünyada Ar-Ge faaliyetleri için harcanan toplam tutar içerisindeki payı 2002 yılında %53 iken 2017 yılında %58'dir. Bu bağlamda dünyada yapılan Ar-Ge harcamalarının yarısından fazlası yüksek gelirli ülkeler tarafından yapılmaktadır. Üst-orta gelirli ülkelerin toplam Ar-Ge harcamaları içerisindeki payı ise 2002 yılında %17; 2017 yılında %23 düzeyindedir. Her ne kadar üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerin 2017 yılında dünyada toplam Ar-Ge harcamaları içerisindeki payı artmış olsa da aynı dönemde

yüksek gelirli ülkelerin toplam Ar-Ge harcamaları içerisindeki payının %60'a yakın olduğu unutulmamalıdır. Buna rağmen düşük ve alt-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerin dünyada Ar-Ge harcamaları içerisindeki payı 2002 yılına göre 2017 yılında azalmıştır. 2002 yılında toplam Ar-Ge harcamaları içerisindeki pay alt-orta gelirli ülkelerde %17; düşük gelirli ülkelerde %13 iken bu oran 2017 yılında sırasıyla %10 ve %9'a düşmüştür. Bu bağlamda yüksek gelirli ülkelerin yaptığı toplam Ar-Ge harcamalarının düşük, alt-orta ve üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerin yaptığı Ar-Ge harcamalarının toplamından daha fazla olduğu görülmektedir. Buradan hareketle üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerin yıllara göre Ar-Ge harcamaları artmış gibi gözükse de aslında bu ülkelerin yaptığı Ar-Ge harcamalarının yüksek gelir düzeyindeki ülkelerin yaptığı Ar-Ge harcamalarının çok gerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

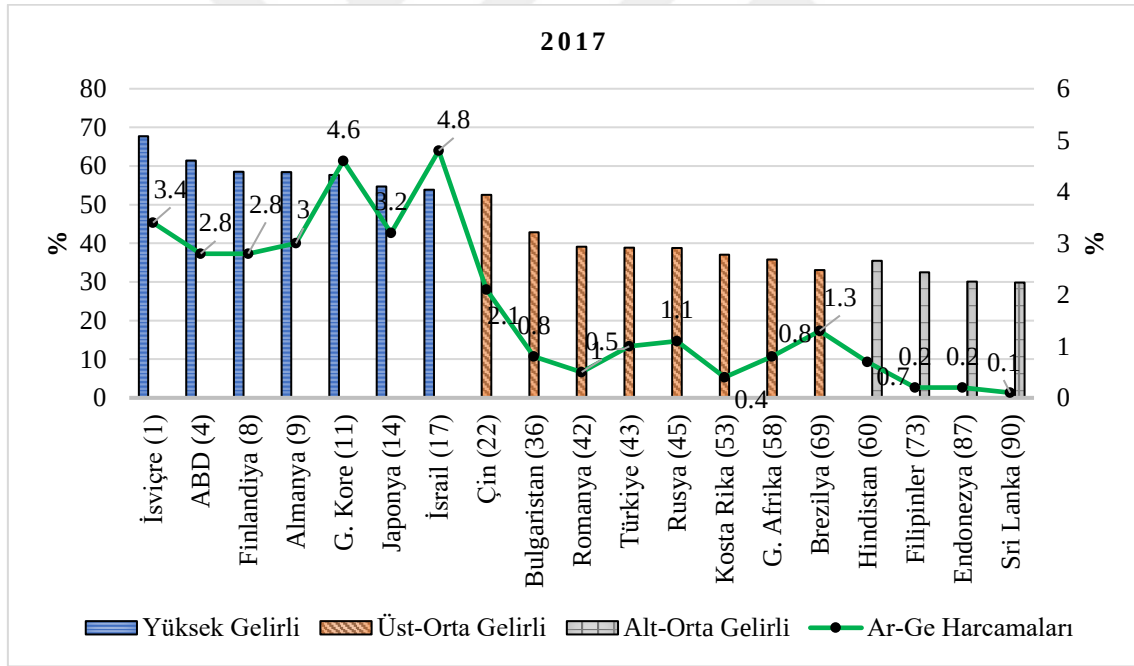


Grafik 3: Dünyada Ar-Ge Harcamalarının Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS>

Ohno (2009), ekonomik gelişim için ülkelerin teknolojiye önem vermeleri ya da teknoloji transferi yapmaları gerektiğini, ancak teknoloji transferinin uzun vadede OGT'ye neden olduğunu vurgulamaktadır. Islam (2013) de orta gelir düzeyindeki bir ülkenin kendi iç kaynakları ile teknoloji mallarının üretimini yapamaması durumunda küresel piyasalarda başarısız olacağını ve böylece ülkenin OGT yakalanabileceğini ileri sürmektedir. Kharas ve Kohli (2011) ise orta gelirli ülkelerin teknolojik atılım yapamaması durumunda basit

imalat sanayi ihracatı yapan düşük gelirli ülkeler ile yoğun Ar-Ge çalışmaları yapıp yüksek teknoloji ihraç eden yüksek gelirli ülkeler arasında kalarak OGT'ye yakalanacağını belirtmektedir. Görüldüğü gibi OGT'den kaçınmak için ülkelerin uluslararası piyasada rekabet edebilecek teknoloji yoğun bir üretim anlayışı geliştirmesi ve üretilen malları markalaştırması gerekmektedir. Teknoloji yoğun üretim anlayışının geliştirilmesi ve üretimde markalaşma için Ar-Ge faaliyetlerinin artırılmasına ve bu amaç doğrultusunda çeşitli düzenlemelere (teşvikler, yasal düzenlemeler, vb.) ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla beraber OGT'den kaçınmak için ülkeler, Ar-Ge harcamalarını sadece çok önemli bir unsur olarak değil, ayakta kalmak için temel şart ve bir mecburiyet olarak görmelidir (Ermer, 2016: 139). Ancak bu noktada, yapılan Ar-Ge harcamalarının miktarından ziyade bu harcamaların ekonomide etkinliği daha önemlidir. Çünkü bir ülkede Ar-Ge harcamalarının miktarı yüksek ancak elde edilen çıktı düşük olabilir. Bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için Grafik 4 oluşturulmuştur.



Grafik 4: Seçilmiş Ülkelerde Küresel İnovasyon İndeksi ve Ar-Ge Harcamaları

Kaynak: WIPO (World Intellectual Property Organization-2017), The Global Innovation Index (2017)

Grafik 4'te, alt-orta gelirli, üst-orta gelirli ve yüksek gelirli bazı ülkelerin Ar-Ge harcamalarının GSYH içerisindeki payı ve bu ülkelerin “küresel inovasyon indeksi”²⁰ ile

²⁰ Küresel inovasyon indeksi, ülkelerin inovasyon girdileri ve çıktıları ile elde ettiği inovasyon verimliliğini ölçen bir indekstir. İnovasyon girdilerinde Ar-Ge harcamaları, kurumlar, beşeri sermaye, altyapı gibi

ülke sıralamaları (sıralamalar parantez içerisinde) verilmiştir. Sağ dikey eksen, çizgi grafiği ile ülkelerin Ar-Ge harcamalarını göstermektedir. Buna karşın sütunlar ülkelerin küresel inovasyon indeksi yüzde değerini ve ülke isimlerinden sonra gelen sayılar da ülkelerin dünyadaki sıralamalarını göstermektedir.

Grafikte görüldüğü gibi yüksek gelir düzeyinde yer alan ülkelerde hem Ar-Ge harcamaları hem de küresel inovasyon indeksi alt-orta ve üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelere göre oldukça yüksektir. Küresel inovasyon sıralamasında dünyada en önde olan ülkeler yüksek gelir düzeyinde bulunmaktadır. Bu bağlamda yüksek gelir düzeyinde yer alan ülkelerin Ar-Ge harcamalarına bütçeden daha fazla pay ayırdığı ve neticesinde de bunun çıktısı olarak en yüksek verimliliği elde ettiği söylenebilir. Örneğin Ar-Ge harcamalarının GSYH içerisindeki payı %3,4 olan İsviçre'nin küresel inovasyon indeksi %68 düzeyindedir ve bu oranla birinci sırada yer aldığı görülmektedir. OGT'ye yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişen Güney Kore, Ar-Ge'ye en fazla kaynak ayıran ülkeler arasında bulunurken, %58 ile küresel inovasyon indeksinde on birinci sırada yer almaktadır. Dolayısıyla Güney Kore'nin OGT'ye yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişmesinde etkili olan faktörlerin başında Ar-Ge faaliyetlerine verdiği önem gelmektedir. Üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkeler arasında en fazla Ar-Ge harcaması yapan ülkenin Brezilya olduğu ancak buna rağmen %33 küresel inovasyon indeksinde altmış dokuzuncu sırada bulunduğu görülmektedir. Buna karşın çok daha az Ar-Ge harcaması yapan (%0,8) Bulgaristan'ın %43 ile küresel inovasyon indeksinde otuz altıncı sırada olduğu görülmektedir. Üst-orta gelir düzeyinde yer alan Çin'de Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı %2,1 ve küresel inovasyon indeksi %53 düzeyindedir. Çin sahip olduğu küresel indeks değeri ile yirmi ikinci sırada yer aldığı gibi birçok yüksek gelirli ülkenin de önünde bulunmaktadır. Üst-orta gelir düzeyinde yer alan ve OGT ile karşı karşıya olan birçok ülkenin Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payının genel olarak %1 düzeyinde kaldığı (Çin ve Brezilya hariç) ve bu nedenle Ar-Ge faaliyetlerine yeteri kadar önem vermediği görülmektedir.

Küresel inovasyon indeksi bünyesinde Ar-Ge harcamalarını barındırdığı gibi beşeri sermaye, teknolojik altyapı gibi ölçütleri de barındırmaktadır. Bu bağlamda aslında

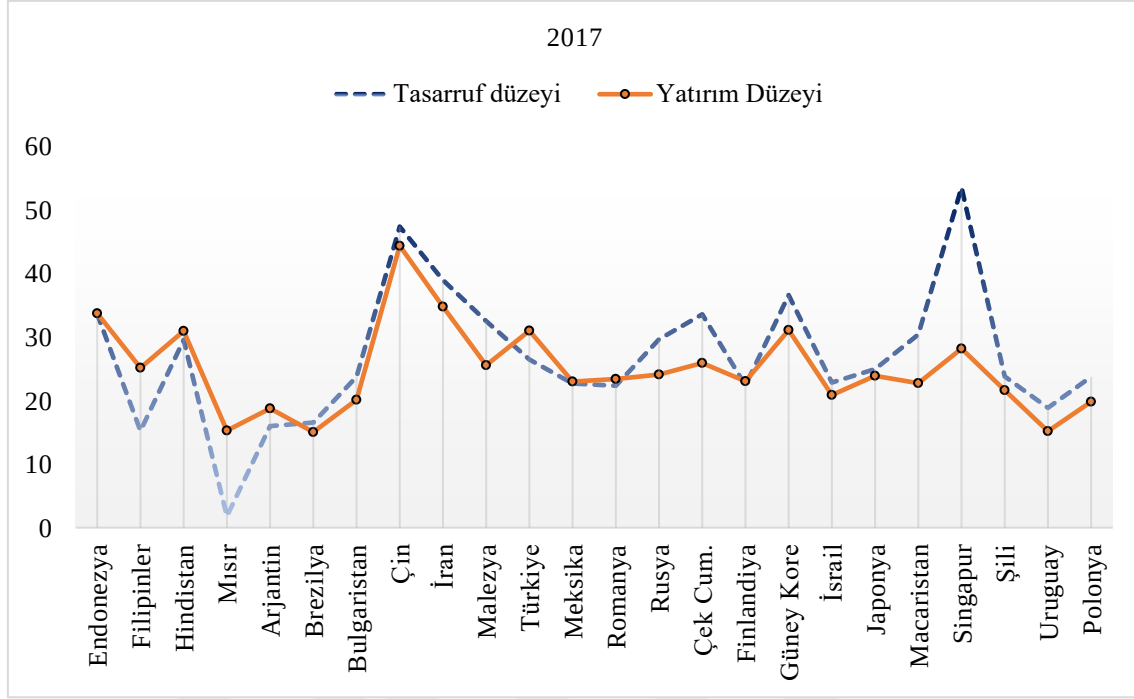
gelişmişlik ölçütleri kullanılırken, inovasyon çıktılarında elde edilen bilişsel ve teknolojik ürünler yer almaktadır. İnovasyon verimliliğinde ise girdi ve çıktı arasındaki oran dikkate alınmaktadır (Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü-WIPO, 2017).

teknolojik gelişmelerin altyapısı bellidir. Tho (2013), ülkelerin düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine ulaştıktan sonra iki önemli tercihinin olduğunu ileri sürmektedir. Bunlardan ilki, orta gelir düzeyindeki ülkelerin kaliteli ve doğru bir eğitim politikası belirleyerek bunun sonucunda nitelikli iş gücü yetiştirmesidir. İyi eğitilmiş bir neslin ve nitelikli iş gücünün yetişmesi ile yapısal sorunların çözümü de daha hızlı ve daha kolay olabilmektedir. Yapısal sorunların çözümü ve teknolojik gelişim, ülkelerin uluslararası piyasada rekabet gücünü artırarak ülkeleri yüksek gelir düzeyine taşıyabilecektir. İkinci tercih, orta gelir düzeyine ulaşan ülkelerin iyi bir eğitim politikası belirleyememe durumunda zamanla teknoloji ithal etme sürecidir. Buna göre geriden gelen nitelikli iş gücü olmadığı için teknoloji ithalatı sürekli hale gelecektir. Bu durumda ekonomik büyümenin yavaşladığı gibi ülke OGT ile karşı karşıya kalacaktır.

Robert Solow (1956), ülkelerin ekonomideki durgunluktan çıkmasının en temel yolunun teknolojik ilerleme olduğunu ifade etmektedir. Aslında burada orta gelir düzeyindeki bir ülkenin uzun süreli yaşadığı ekonomik durgunluk OGT'dir. Bu bağlamda ekonomik durgunluktan ya da başka bir deyişle OGT'den kaçınmak için teknolojik ilerlemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Teknolojik ilerleme için gerekli faaliyetler içsel büyüme modellerinde belirtilmektedir. Buna göre teknolojik ilerleme için iyi bir eğitim ve sağlık politikasının uygulanması ile beşeri sermayenin artırılması ve Ar-Ge faaliyetlerine daha fazla önem verilmesi gerekmektedir.

2.1.3. Tasarruf ve Yatırımlar

Sürdürülebilir ekonomik büyüme için uzun vadede ülkelerin yatırım düzeyini ve dolayısıyla tasarruflarını artırması gerekmektedir. Rostow (1960)'ın kalkınma yaklaşımında ifade ettiği gibi ülkeler kalkış aşamasında tasarruf ve yatırımlara daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Aslında kalkış aşaması, ülkelerin üst-orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçiş aşamasıdır. Kalkış aşamasında tasarruf ve yatırımların GSYH içerisindeki payı genelde %10'un üzerine çıkmaktadır. Bazı durumlarda ülkedeki tasarruf düzeyi yatırımlar için yetersiz kalabilir.



Grafik 5: Seçilmiş Ülkelerde Tasarruf-Yatırım Düzeyinin GSYH İçindeki Payı

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gds.totl.zs>

Grafik 5'te çeşitli gelir gruplarındaki ülkelerin tasarruf ve yatırım düzeyleri yer almaktadır. Buna göre Endonezya, Hindistan, Meksika, Romanya, Finlandiya ve Japonya'da tasarruf ve yatırım düzeyinin hemen hemen birbirine denk olduğu görülmektedir. İran, Malezya, Rusya, Çek Cumhuriyeti, Güney Kore, İsrail, Macaristan, Singapur, Şili, Uruguay ve Polonya'da ise tasarruf düzeyinin yüksek ancak yatırım düzeyinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Buna karşın Filipinler, Mısır, Arjantin ve Türkiye'de tasarrufların yatırımlar için yetersiz kaldığı görülmektedir. Tasarruf düzeyi en düşük (tasarruf açığı) olan ülke Mısır ve tasarruf düzeyi en yüksek (yatırım açığı) olan ülke Singapur'dur. Grafik incelendiğinde yüksek gelir düzeyinde yer alan ülkelerin tasarruf eğiliminin yüksek olduğu ve dolayısıyla yatırımların finansmanı için tasarruf sorununun olmadığı; alt-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerde ise tasarruf düzeyinin genel olarak yatırım düzeyinin altında kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte istisnalar hariç üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerde tasarruf ve yatırım düzeyinde bir denge söz konusudur. Ancak her ne kadar tasarruf ve yatırım düzeyinde bir eşitlik görülse de üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerin OGT'den kaçınmak için yatırım düzeylerini artırması gerekmektedir. Bu noktada üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerin önünde iki seçenek bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ülkelerin tasarruf eğilimlerini artırması ve bu

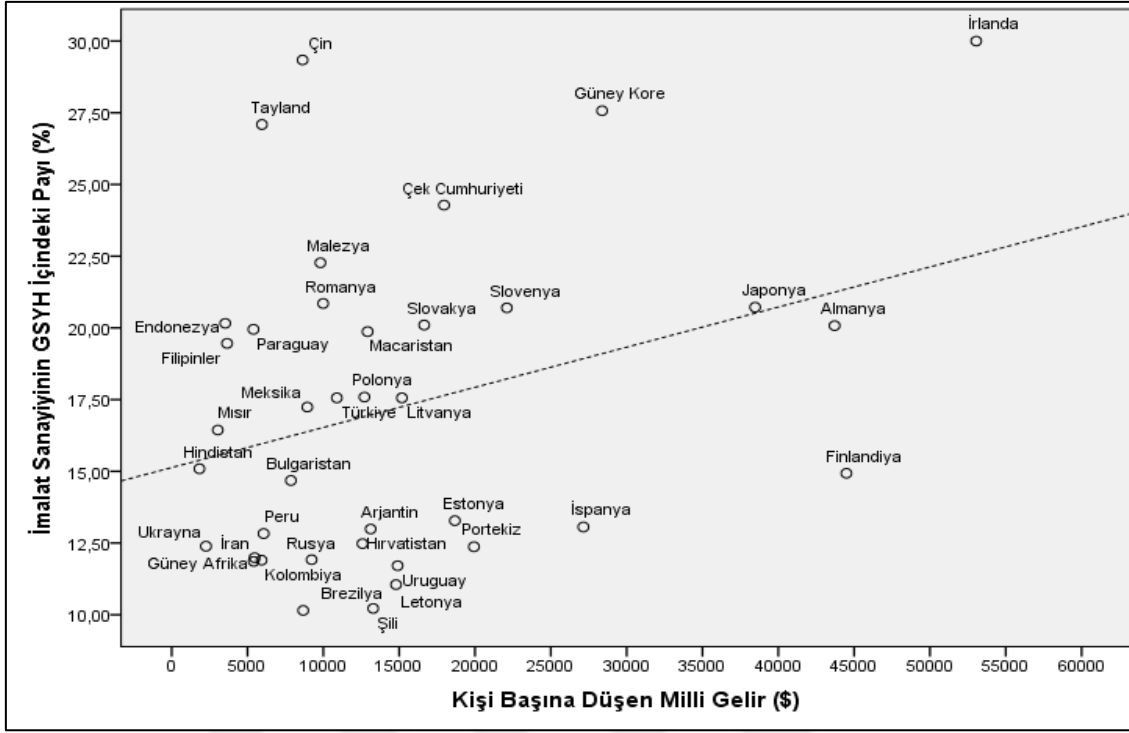
tasarrufları yatırımlara çevirmesidir. İkincisi ise bu ülkelerin yabancı sermayeyi ülkeye çekmesi ile ya da borçlanma yoluna gitmesi ile yatırım düzeyini artırmasıdır.

OGT'den kaçınmak için gerekli olan yatırımların finansmanında, tasarrufların artırılması yerine yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi kısa vadeli ve geçici bir çözümdür. Rodan, büyük itiş teorisinde yatırımların aynı anda tüm alanlara yapılması gerektiğini ve yatırımların finansmanı için uluslararası sermayenin ülkeye çekilebileceğini belirtmektedir (Han ve Kaya, 2013: 206-207). Ancak yabancı sermayenin varlığı gelişmekte olan ülkelerin gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir. Nitekim Ohno (2009)'a göre yatırımların finansmanı için ülkeye çekilen yabancı sermaye nedeniyle elde edilen kazançların büyük bir kısmı yabancıların eline gitmektedir. Bu nedenle üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkeler bir taraftan yatırımların finansmanı sorununu çözerken bir taraftan da OGT ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle Asya Kalkınma Bankası (2011)'in ifade ettiği gibi OGT'den kaçınmak isteyen ülkeler, yatırımların finansmanı için kendi tasarruf düzeyini artırmalıdır. Daha açık bir ifade ile yatırımların finansman açığı sorununu ülkeler kendi kaynakları ile çözmelidir.

2.1.4. İmalat Sanayi

Üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerin imalat sanayi²¹ üretiminin yatay seyirde devam etmesi, hatta düşüşe geçmesi ülkenin OGT'ye yakalanmasının altında yatan sebeplerden biri olarak görülmektedir. Rostow (1960), kalkış aşamasındaki bir ülkenin kalkışı gerçekleştirebilmesi için, Tho (2013) ise ülkelerin OGT'ye yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişebilmesi için imalat sanayisindeki üretimin artırılması gerektiğini ileri sürmektedir. İmalat sanayisindeki gelişmenin aynı zamanda ülkede yapısal dönüşümü başlatacağını belirten Zhuang, Vandenberg ve Huang (2012), bu değişimle ülkenin OGT'den kaçınabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda ülkelerin ekonomik gelişmesinde imalat sanayinin payı büyük olduğu gibi aslında imalat sanayi ülkenin hafif sanayiden ağır sanayiye geçişinin de göstergesidir (TÜSİAD, 2008: 37).

²¹ İmalat sanayi tüketim ve yatırım malları ile ara mallar olmak üzere üç alt başlıkta yer almaktadır. Tüketim malları gıda, giyim ve ağaç ürünlerinden oluşmaktadır. Ara mallar, petrokimya, petrol, plastik, kâğıt, deri, çimento, gübre, seramik, demir-çelik ve diğer madenlerden oluşmaktadır. Yatırım malları ise elektrikli-elektriksiz makineler, tarım makineleri, kara-hava-deniz-demiryolu taşıtları ve madeni eşyalardan oluşmaktadır (Koç, Şenel ve Kaya, 2018: 18).



Grafik 6: Seçilmiş Ülkelerde İmalat Sanayi ve KBMG (2017)

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS>

Çeşitli gelir düzeyinde yer alan ülkelerin imalat sanayi üretimlerinin GSYH içindeki payları ve KBMG düzeyleri Grafik 6'da yer almaktadır. İmalat sanayinin GSYH içindeki payının en yüksek olduğu ülkeler İrlanda, Japonya, Almanya ve Güney Kore'den oluşurken bu ülkelerin yüksek gelirli ülkeler olması göze çarpmaktadır. Çin ve sonrasında sırayla Tayland, Malezya, Romanya, Paraguay, Türkiye ve Meksika üst-orta gelir düzeyinde bulunan ve imalat sanayi üretimi en yüksek olan ülkelerdir. Grafikte yer alan bilgilerden yola çıkılarak KBMG düzeyi ile imalat sanayi üretimi arasında çok kuvvetli olmasa da bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Aslında bu beklenen bir durumdur. Çünkü imalat sanayi üretiminde ön sıralarda olmak üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerin yüksek gelir düzeyine erişmesi ve OGT'den kaçınması için başvurduğu politika araçlarından biridir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkeler statüsüne erişebilmesi için ya da diğer bir ifade ile orta gelirli ülkelerin yüksek gelir düzeyine erişmesi için bu ülkelerin sanayi politikalarını geliştirmesi gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerin daha az girdi ile daha fazla kazanç elde etme gibi durumları içeren sanayi stratejileri yer almaktadır. Bu nedenle imalat sanayi, yüksek gelirli ülkelerin GSYH'sinde

çok fazla bir paya sahip değilken üst-orta gelirli ülkeler için önemli bir paya sahip olmalıdır.

Ohno (2009), OGT'den kaçınmak için imalat sanayinde sadece üretimin artırılmasının değil aynı zamanda uluslararası rekabette yarışılabilir ürünlere ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda bir ülkenin imalat sanayi ile elde ettiği getirilerin payının büyüklüğünün sadece kendi ülkesinde değil aynı zamanda dünya ekonomisindeki yeri ile de ölçülmesi gerekmektedir. Eğilmez (2012), imalat sanayi gelişimini hızlandırmayan orta gelirli ülkelerin kendini OGT'de bulacağını ileri sürmektedir. Çünkü imalat sanayisinde orta ve yüksek teknoloji mal üretiminin payının büyüklüğü bu ülkelerin dünya ekonomisinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 11: Katma Değere Göre İmalat Sanayinde Dünyanın En İyi 15 Üreticisi

Sıra	Yıllar				İmalat Sanayi İçindeki Orta ve Yüksek Teknolojili Mal Üretiminin Payı (2016 yılı)
	1990	2000	2010	2016	
1	İtalya	ABD	Çin	Çin	41,45
2	Fransa	Japonya	ABD	ABD	47,94
3	İngiltere	Almanya	Japonya	Japonya	56,57
4	Çin	Çin	Almanya	Almanya	62,45
5	G. Kore	İngiltere	G. Kore	G. Kore	66,17
6	Hindistan	İtalya	İtalya	Hindistan	41,54
7	Hollanda	Fransa	Brezilya	İtalya	43,94
8	İsviçre	G. Kore	Hindistan	Fransa	51,13
9	Meksika	Meksika	Fransa	İngiltere	46,66
10	İsveç	İspanya	İngiltere	Endonezya	35,34
11	Avustralya	Brezilya	Rusya	Brezilya	32,87
12	Arjantin	Hindistan	İspanya	Meksika	41,63
13	Türkiye	Hollanda	Meksika	İspanya	41,18
14	Avusturya	İsveç	Kanada	Rusya	28,25
15	Finlandiya	Türkiye	Endonezya	Türkiye	33,15

Kaynak: Deloitte, Global Manufacturing Competitiveness Ranking (2016); The Global Economy, Country Rankings; Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NV.MNF.TECH.ZS.UN>

Tablo 11'de 1990-2016 dönemi gayrisafi katma değer paylarına göre imalat sanayinde dünyadaki en iyi 15 üretici ve bu üreticilerin 2016 yılına ait orta ve yüksek teknoloji mal üretim payı gösterilmiştir. 1990 yılında katma değere göre dünyanın en iyi 15 üreticisi arasında olan Hollanda, İsviçre, İsveç, Avustralya, Arjantin, Avusturya ve Finlandiya 2000 yılından sonraki dönemlerde bu listede yer almamaktadır. İtalya, Fransa İngiltere, Çin, Güney Kore, Hindistan, Meksika ve Türkiye diğer tüm dönemlerde dünyanın en iyi imalat sanayi üreticisi olmuştur (Türkiye, 2010 yılında listede yer almamıştır). 2016 yılı

itibariyle katma değere göre dünyanın en iyi üreticisi konumunda Çin bulunmaktadır. Çin'i ABD ikinci sırada takip etmektedir. 2000'li yılların başına kadar ABD, Çin'den daha iyi imalat sanayi üreticisi iken bu tarihten sonra Çin, ABD'nin üzerinde yer almaya başlamıştır. İlerleyen yıllarda da Çin'in lider konumda olması beklenmektedir (Deloitte, 2016: 1-2). 2016 yılında katma değere göre dünyanın en iyi 15 üreticisinden Çin, Brezilya, Meksika, Rusya ve Türkiye üst-orta gelir düzeyinde; Endonezya ve Hindistan alt-orta gelir düzeyinde ve ABD, Japonya, Almanya, G. Kore, İtalya, Fransa, İngiltere ve İspanya ise yüksek gelir düzeyinde yer almaktadır.

Tablo 11'de 2016 yılında imalat sanayi içerisinde orta ve yüksek teknolojlili mal üretim payı en yüksek olan ülke %66,17 ile Güney Kore'dir. Genel itibariyle yüksek gelir düzeyinde yer alan ülkelerin imalat sanayi içerisindeki orta ve yüksek teknolojlili mal üretim payının yüksek olduğu görülmektedir. Aslında bu beklenen bir durumdur. Çünkü yüksek gelir düzeyindeki ülkelerde teknoloji düzeyi daha yüksek olduğu için üretilen mallar da orta ve hatta çoğunlukla yüksek teknolojlilidir. Ancak tabloda da görüldüğü gibi orta ve yüksek teknolojlili mal üretiminin payı sadece yüksek gelirli ülkelerde değil aynı zamanda alt-orta ve üst-orta gelir grubundaki ülkelerde de yüksektir. Alt-orta ve üst-orta gelir grubunda yer alan ülkelerin orta ve yüksek teknolojlili mal üretiminin payının yüksek olmasının en önemli nedeni bu ülkelerin imalat sanayinin bir alt kolu olan otomotiv sektöründe dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almalarıdır. Çünkü otomotiv sektöründe dünyanın en çok üretim yapan ilk yirmi ülkesi arasında yüksek gelirli ülkelerin dışında Çin, Brezilya, Hindistan, Meksika, Rusya, Türkiye ve Endonezya yer almaktadır (Uluslararası Motorlu Araç Üreticileri Örgütü-OICA, 2016). Çin, Hindistan ve Endonezya'nın orta ve yüksek teknolojlili mal üretiminde dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almasının en büyük nedenlerinden biri bu ülkelerin sahip olduğu nüfus ve iş gücünün yüksek düzeyde olmasıdır. Öyle ki dünyadaki toplam nüfusunun ve toplam iş gücünün %40'ından fazlası bu ülkelerde bulunmaktadır²². Bununla birlikte dünyadaki toplam iş gücünün %24'üne yakını Çin (dünyada birinci sırada), %14'ten fazlasını Hindistan (dünyada ikinci sırada) ve %4'üne yakını da Endonezya (dünyada dördüncü

²² Dünya Bankası 2016 yılı verilerine göre nüfusu 1.378.665.000 (dünya nüfusunun yaklaşık %19'u) ile Çin dünyada ilk sırada, 1.324.509.589 (dünya nüfusunun yaklaşık %18'i) ile Hindistan ikinci sırada ve 261.554.226 (dünya nüfusunun %3,5'ten fazlası) ile Endonezya ABD'den sonra dördüncü sırada yer almaktadır (<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>).

sırada) oluşturmaktadır²³. Her ne var ki otomotiv sektöründe dünyanın önde gelen ülkeleri arasında OGT’de yer alan Türkiye, Brezilya ve Meksika olsa da bu ülkelerde otomotiv üretiminin sermayesinin büyük çoğunluğu yabancıların elindedir ve üretim için teknoloji transfer edilmektedir. Diğer bir ifade ile Türkiye, Brezilya ve Meksika’nın uluslararası piyasada hâlihazırda satışa sunulmuş öz sermayeli, kendi teknolojileri ile üretim yaptıkları bir otomobili bulunmamaktadır. Ohno (2009), cam tavan teorisinde (Bkz: Şekil 1) imalat sanayinde yer alan sektörlerde yabancı sermayenin oranının yüksek olmasının üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerin KBMG’sini belli bir noktaya kadar yükselteceğini, ancak bu noktada kazancın çoğu yabancıların elinde olduğu için sonrasında KBMG’de artışlar olmayacağını ve ülkenin OGT’ye yakalanacağını ileri sürmektedir. Bu bağlamda ülkeler kalkınma sürecinde belli bir aşamadan sonra kendi öz sermayeleriyle yoluna devam etmeli ve imalat sanayi üretimlerinde buna uygun politikalar belirlemelidir. Dolayısıyla Türkiye, Meksika ve Brezilya’nın imalat sanayinde dünyanın önde gelen ülkeleri olmalarından ziyade kendi öz kaynakları ile orta ve yüksek teknolojili mal üretmeleri çok daha önemlidir. Çin ise sahip olduğu iş gücünün büyüklüğü ve kendi öz sermayesi ile orta ve yüksek teknolojili mal üretiminde en üst sıradaki ülke konumundadır. Bu kapsamda üst-orta gelir düzeyinde yer alan Çin, OGT’den kaçınmak için hem imalat sanayi üretimini daha da artırmakta hem de bu üretimi kendi kaynakları ile gerçekleştirmektedir. Nitekim IMF, Türkiye, Brezilya ve Meksika’nın yakın bir gelecekte OGT’den çıkamayacağını ve yüksek gelir düzeyine erişemeyeceğini öngörmektedir²⁴.

Yukarıdan anlaşılacağı üzere üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelere bazılarının imalat sanayinde dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer aldığı ancak bu ülkelerin ekonomilerinde imalat sanayinin etkilerinin farklı düzeyde olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu bağlamda imalat sanayinin OGT ile ilişkisinin olduğu doğrudur ancak bu ilişkinin derecesi tartışılabilir. Diğer taraftan Kharas ve Kohli (2011)’e göre, düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine ulaşmış ülkeler, bu düzeyde sürekli üretme kabiliyeti sağlayamamaktadırlar. Bu nedenle üretimde sürekliliğin kazanılması için imalat sanayinde orta ve yüksek teknolojili mal üretiminin geliştirilmesi gerekmektedir.

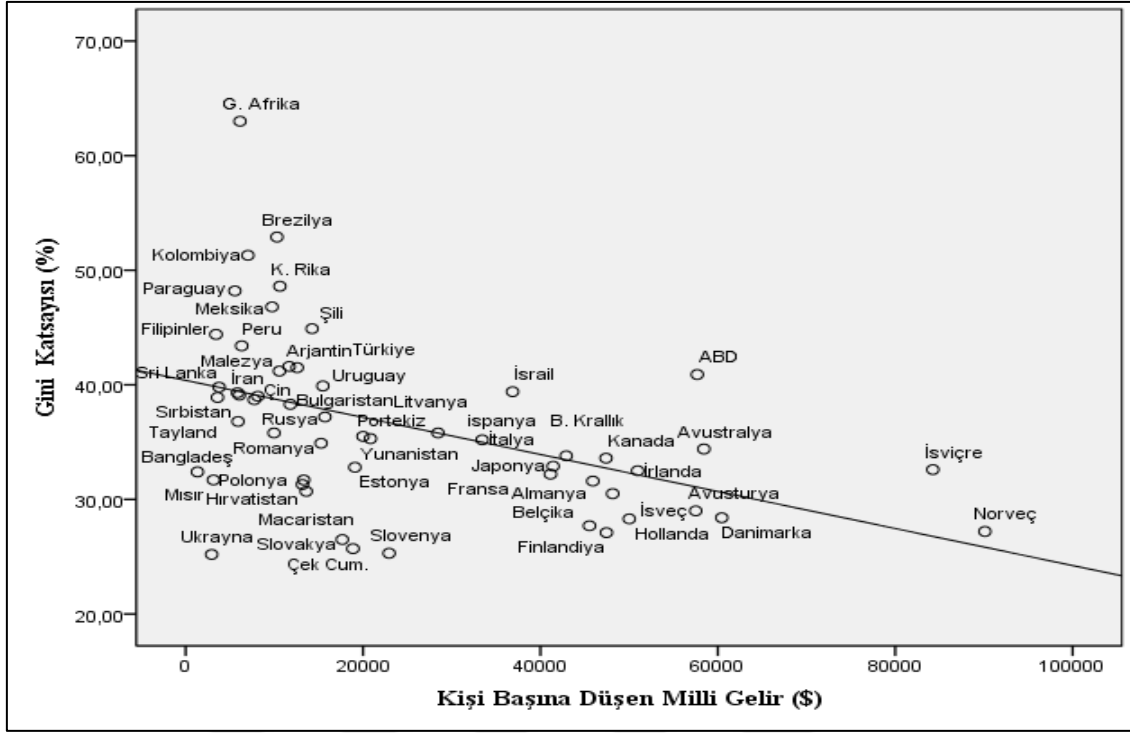
²³ Dünya Bankası, https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN?most_recent_value_desc=true

²⁴ IMF, <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/WEOWORLD>

2.1.5. Gelir Dağılımı

Gelir dağılımında adaleti sağlamak bir devletin sosyal amaçlarından biridir. Gelir dağılımında eşitsizliğin ekonomik büyüme ve kalkınmayı olumsuz etkilediğine ilişkin literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Bununla birlikte gelir dağılımının OGT ile ilişkisine yönelik çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Egawa (2013) ve Islam (2015), gelir dağılımında eşitsizliğin büyümede yavaşlamaya neden olduğunu ve bu nedenle üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerin OGT'ye yakalandığını ileri sürmektedir. Ayrıca Nazrul Islam'a göre gelir dağılımında eşitsizlik OGT'nin hem nedeni hem de sonucu olabilmektedir. Buna göre gelir dağılımında eşitsizlik, OGT'ye neden olmakta; OGT'de gelir dağılımının daha da bozulmasına yol açmakta, böylece bir kısır döngü ortaya çıkmaktadır. Islam (2015), bu kısır döngüden kurtulmanın en temel yolunun doğrudan devlet müdahalesi ile gelirin yeniden dağıtılması doğrultusunda uygulanacak kamu politikaları olduğunu belirtmektedir. Ancak gelir dağılımında eşitsizliğin, OGT'nin hem nedeni hem de sonucu olması nedeniyle konunun yorumlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle literatürde gelir dağılımında adalet ile OGT arasındaki ilişki hakkında tartışmalar devam etmektedir.

Grafik 7'de, bazı seçilmiş ülkelerin Gini katsayıları ve KBMG düzeyleri gösterilmiştir. Bazı istisnalar bulunsun da KBMG düzeyi yüksek olan ülkelere gelir dağılımının daha adil olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle KBMG düzeyi arttıkça gelir dağılımı daha adil bir hale gelmektedir. Bu nedenle Gini katsayısı ile KBMG düzeyi arasında çok güçlü olmayan negatif bir ilişkiden bahsedilebilir. OGT sorunu yaşayan ülkelere Malezya, Arjantin, Peru, Meksika, Kosta Rika ve Türkiye'nin Gini katsayısı %40-50 düzeyinde iken Kolombiya ve Brezilya'nın Gini katsayısı %50'nin üzerindedir. Dünyada gelir dağılımı eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülkelere biri olan Güney Afrika'da ise Gini katsayısı %65 düzeyindedir. Yüksek gelirli ülkelere ABD ve İsrail ile OGT'den son yıllarda kurtulmuş olan Uruguay'ın Gini katsayısı %40 düzeyinde; Şili'nin Gini katsayısı ise %45 düzeyindedir.



Grafik 7: Seçilmiş Ülkelerde Gini Katsayısı ve KBMG (2013-2018 Ort.)²⁵

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/>

Grafik 7’de istisnalar olmakla birlikte alt-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerin gelir dağılımının daha adil; üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerin gelir dağılımının nispeten bozuk olduğu görülmektedir. Ayrıca üst-orta gelir düzeyindeki ülkelere göre yüksek gelir düzeyinde yer alan ülkelere gelir dağılımında dengesizliklerin azaldığı görülmektedir. Aslında bu durum Kuznets’in ters U-eğrisi ile anlattığı ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi doğrular niteliktedir. Çünkü Kuznets’e göre düşük gelir düzeyinde yer alan ülkelere gelir eşitsizliği azdır. Bu aşamadan sonra KBMG artışıyla birlikte gelir dağılımındaki adaletsizlikler de artmaktadır. Gelir dağılımında adaletsizliklerin arttığı bu dönem, ülkenin üst-orta gelir düzeyinde yer aldığı dönem olarak nitelendirilebilir. Kuznets’e göre KBMG düzeyi belli bir aşamaya ulaştıktan sonra gelir eşitsizliği azalma eğilimine girmektedir. Bu aşama ülkenin gelişmiş ülkeler statüsüne eriştiği, yani yüksek gelir düzeyine ulaştığı aşamadır. Bu kapsamda Kuznets’in ters-U teoremine göre ülkelere gelir adaletsizliği, düşük gelir düzeyinde iken az; üst-orta gelir

²⁵ Ülkelerin Gini verilerinin kısıtlı olması nedeniyle söz konusu ülkelerin 2013-2018 yılları arası dönemin ortalamaları alınmıştır.

düzeyinde iken yüksek; yüksek gelir düzeyinde iken azalma eğilimindedir (Topuz ve Dağdemir, 2016: 118-119).

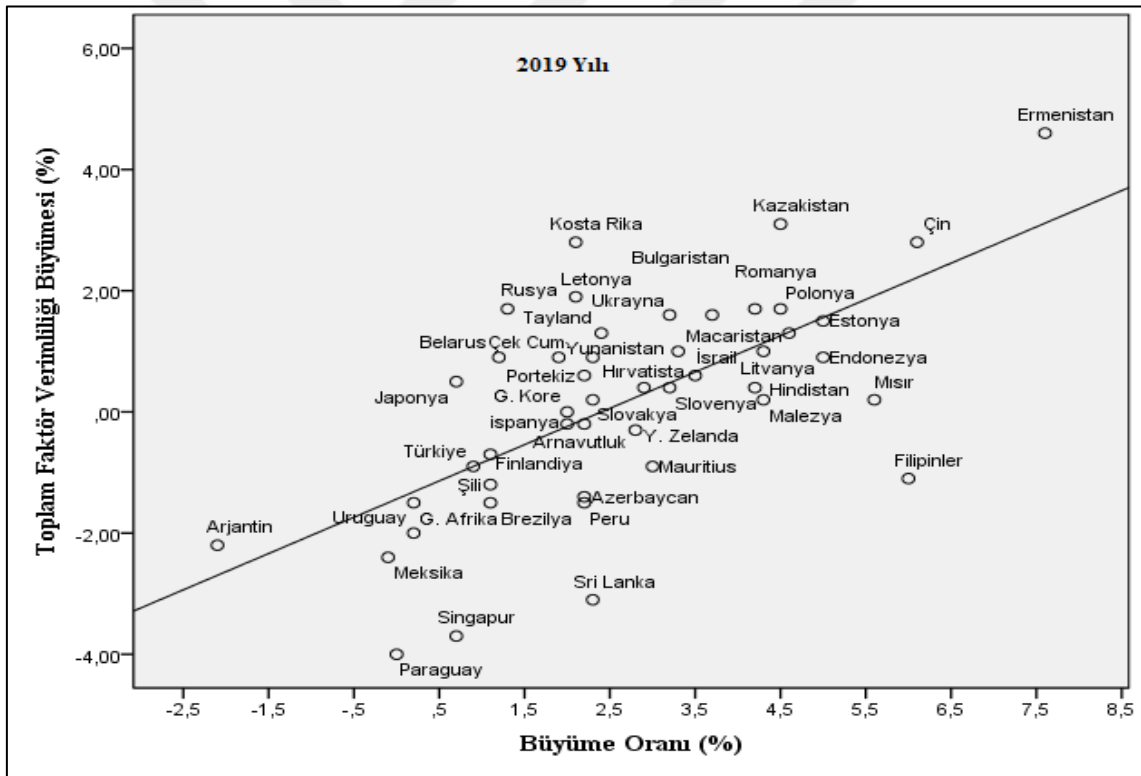
Egawa (2013) ters-U teoreminden yola çıkarak bir ülkenin KBMG'nin 5.650-13.073 dolar arasında olduğu dönemde Gini katsayısındaki her bir artışın ekonomik büyüme oranını negatif yönlü etkileyeceğini ve bunun da OGT'ye neden olacağını ileri sürmektedir. Egawa (2013)'ün belirttiği KBMG aralığı Dünya Bankası'nın belirlediği üst-orta gelir düzeyi eşiği ile hemen hemen aynıdır.

Egawa, gelir dağılımında adaletsizliğin OGT'ye doğrudan etki etmediğini, gelir eşitsizliğinin, sosyal tabakaların ortaya çıkmasına neden olduğunu ve böylece ülkede çeşitli kargaşalar görülmeye başlamasıyla ekonomi dışında sosyal ve siyasal yaşamın da etkilenerek ülkede güven ortamının azaldığını ileri sürmektedir. Fukuyama (1998), bir ülkede güven ortamının giderek azalmasının ülkenin ekonomik büyüme performansını düşürdüğünü ve ekonominin uzun süreli durgunluk içerisine girebileceğini belirtmektedir. Egawa (2013), sosyal, siyasal ve ekonomik kargaşaların en çok görüldüğü ülkelerin üst-orta gelir düzeyinde yer aldığını, bu nedenle üst-orta gelir düzeyinde bulunan ve henüz gelir eşitsizliği problemini çözmeyen ülkelerin OGT ile karşı karşıya kalmalarının kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Yapılan araştırmalarda gelir eşitsizliği yüksek olan ülkelerde ortaya çıkan sosyal tabakalaşmalar nedeniyle bu ülkelerin ekonomik gelişiminin zayıf olduğu savunulmaktadır (Ortiz-Ospina ve Roser, 2013; Birleşmiş Milletler, 2020: 52). Daha da önemlisi ülke içi kargaşaların yüksek olduğu ülkelerin büyük bir çoğunluğunun üst-orta gelir düzeyinde yer almasıdır (Ortiz-Ospina ve Roser, 2017). Gerek Egawa (2013) ve Kuznets'in gelir eşitsizliği-ekonomik büyüme teoremi gerekse diğer çalışmalardan yola çıkarak Grafik 7 incelendiğinde, üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerde gelir eşitsizliğinin diğer ülkelere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca bu ülkelerin büyük çoğunluğunun ya OGT'de olduğu ya da OGT ile karşı karşıya olduğu göze çarpmaktadır. Ancak yine de bu ülkelerin OGT riski altında olmalarının nedeninin gelir eşitsizliği olduğu yönünde kesin bir çıkarımda bulunmak zordur.

2.1.6. Toplam Faktör Verimliliği

Sürdürülebilir büyümenin kaynaklarından biri olarak görülen toplam faktör verimliliği, üretim faktörlerinin tamamındaki verimlilik artışı olarak bilinmektedir. Diğer bir ifade ile

toplam faktör verimliliği aynı girdiyi kullanarak daha fazla ürün elde etmek suretiyle artan verimlilik düzeyidir (Kamacı, Ceyhan ve Peçe, 2019: 23). Toplam faktör verimliliği Solow artışı olarak bilinen, teknoloji faktörü ile ortaya çıkan üretim artışı olarak da ifade edilmektedir (Alçın ve Güner, 2015: 32). Bu bağlamda toplam faktör verimliliği ülkenin büyüme oranını ve sürdürülebilirliğini etkileyen önemli bir unsurdur. Kharas ve Kohli (2011), üst-orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçen ülkelerde özellikle iki faktörün ön plana çıktığını, bunlardan birincisinin toplam faktör verimliliği, ikincisinin uzmanlaşma olduğunu ileri sürmektedir. Bilindiği gibi büyümede yavaşlama veya sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlayamama durumu OGT'nin temel sorunlarının başında gelmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir ekonomik büyüme için gerekli olan toplam faktör verimliliği, OGT'den kaçınmak için dikkat edilmesi gereken önemli bir etkindir.

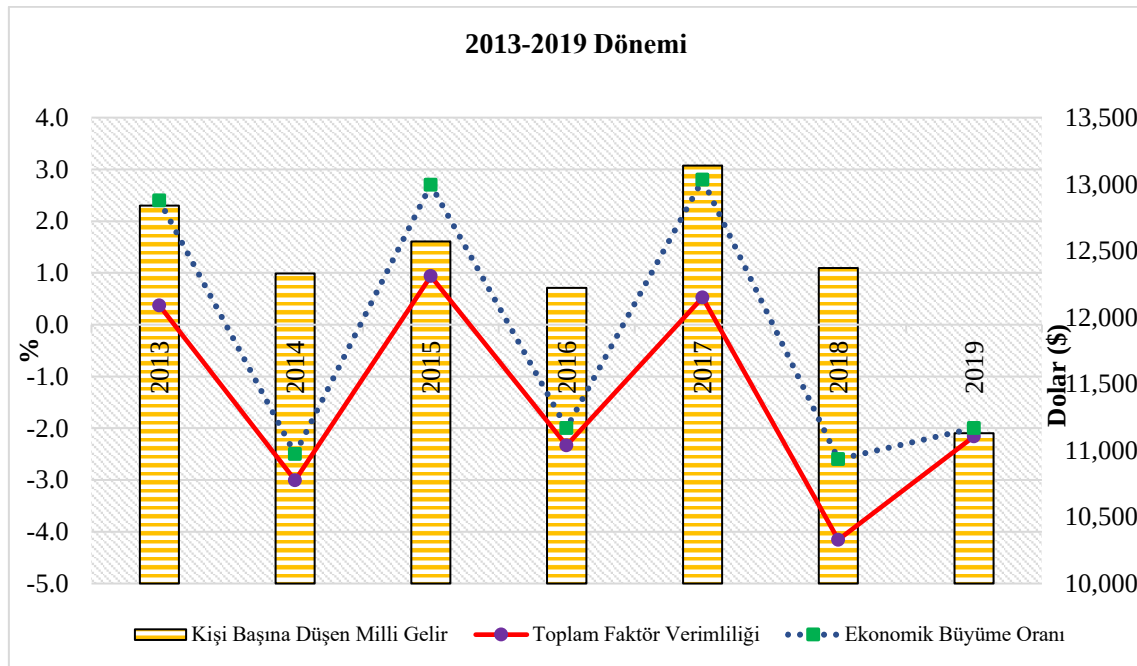


Grafik 8: Seçilmiş Ülkelerde Toplam Faktör Verimliliği ve Ekonomik Büyüme

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/>; Konferans Kurulu (The Conference Board)

Grafik 8’de farklı gelir düzeylerinde yer alan ülkelerin ekonomik büyüme oranlarının toplam faktör verimliliği ile ilişkisi gösterilmiştir. Buna göre toplam faktör verimliliği ile ekonomik büyüme oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. 2019

yılında toplam faktör verimliliği en yüksek olan Ermenistan'ın (yaklaşık %5) ekonomik büyüme oranı da en üst düzeydedir (yaklaşık %8). Buna karşın Paraguay'ın toplam faktör verimliliği yaklaşık %-4 iken ekonomisinde de bir büyüme görülmemektedir (büyüme oranı yaklaşık %0). Bu bağlamda özellikle üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerin OGT'ye yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişmeleri için toplam faktör verimliliğini artırmaları gerekmektedir. Aiyar ve diğerleri (2013), Eichengreen, Park ve Shin (2012)'nin büyümede yavaşlama yaklaşımından yola çıkarak yaptığı analizde, toplam faktör verimliliğinde düşüş yaşayan üst-orta gelirli ülkelerin ekonomik büyüme oranlarının durağanlaştığı ve bu ülkelerde OGT'nin görüldüğü sonucuna ulaşmaktadır.



Grafik 9: Arjantin'in Toplam Faktör Verimliliği, Ekonomik Büyüme ve KBMG

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/>; Konferans Kurulu (The Conference Board)

Grafik 9'da üst-orta gelir düzeyinde bulunan ancak özellikle son yıllarda yüksek gelir düzeyi eşiğini aşmış ve yeniden üst-orta gelir düzeyine dönerek gelgitler yaşayan Arjantin'in 2013-2019 dönemi KBMG düzeyi, ekonomik büyüme oranı ve toplam faktör verimliliği yer almaktadır. Buna göre Arjantin'de toplam faktör verimliliğinin arttığı dönemlerde ekonomik büyümenin ve buna bağlı olarak KBMG düzeyinin de arttığı; toplam faktör verimliliğinin düştüğü dönemlerde ise ekonomik büyümenin ve buna bağlı olarak KBMG'nin de azaldığı görülmektedir. Burada Arjantin, özelinden yola çıkılmış olsa da aslında Grafik 8'de görüldüğü gibi ülkelerin büyüme ivmelerini yükseltebilmesi ve

OGT'den kaçınıp yüksek gelir düzeyine erişebilmesi için toplam faktör verimliliğini artırması gerekmektedir.

2.1.7. Sosyal Faktörler

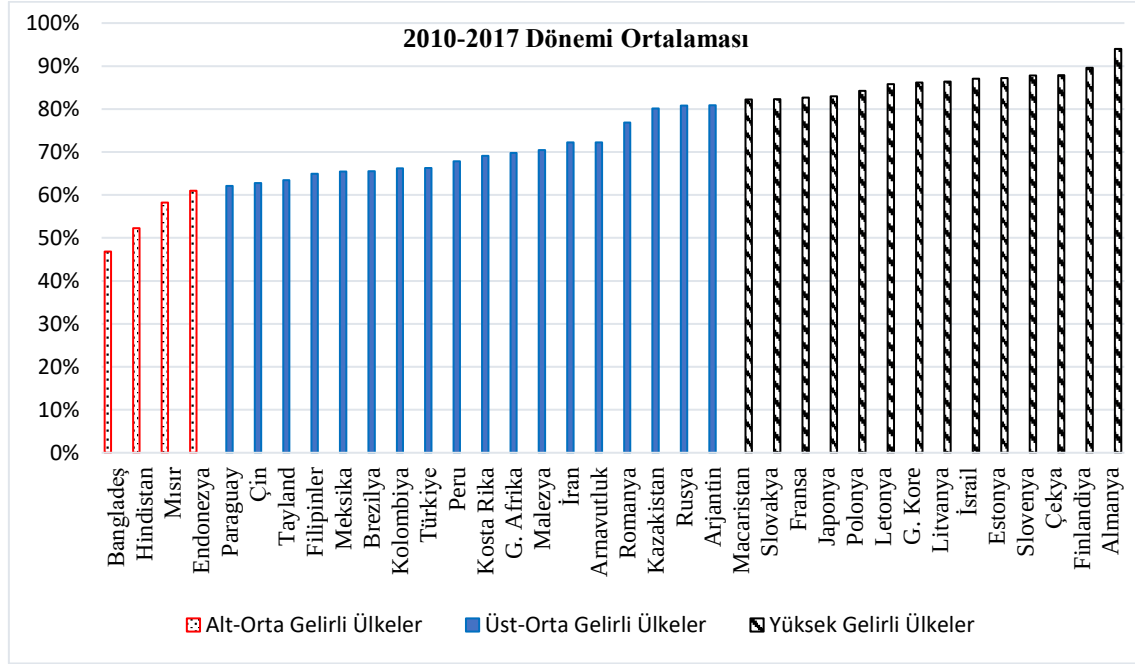
Yüksek gelir düzeyinde yer alan ülkelerin verileri dikkatli incelendiğinde bu ülkelerin eğitim ve sağlık düzeylerinin diğer ülkelere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca bu ülkelerde toplumun refah ve mutluluğunu sağlayacak, doğrudan “insan” odaklı gelişmeler ön plandadır. Yapılan birçok çalışmada eğitim, sağlık ve insani gelişme faktörleri ile ekonomik kalkınmanın pozitif yönlü bir ilişkisi olduğu görülmektedir. Sağlıklı bir toplum, beşeri sermayenin kaynağı olan eğitim kurumu ile desteklendiğinde nitelikli iş gücü ortaya çıkmaktadır (Bloom, Canning ve Sevilla, 2001: 2, 20). Nitelikli iş gücü, ülkelerin ekonomik büyüme-kalkınmayı sağlaması ve yapısal dönüşümünü gerçekleştirmesi için gerekli anahtarlardan biridir. Diğer taraftan ülkelerin kalkınması için sosyal refahı ve yaşam seviyesini yükselten insani gelişme koşullarının gelişmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Günkör, 2017: 14).

Üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerin, OGT'den kaçınması için katma değeri yüksek mal üretebilmesi gerekmektedir. Ancak katma değeri yüksek mal üretimi için iyi eğitilmiş, nitelikli ve sağlıklı insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır (Bayar, 2016: 49). Bu bağlamda OGT'den kaçınmak için toplumların eğitim ve sağlık sektörünü kapsayan sosyal faktörlere, en az makroekonomik faktörler kadar önem vermesi gerekmektedir. Ayrıca ülkelerin eğitim ve sağlığa yaptığı yatırım, uzun dönemde gelir eşitsizliğinin azaldığı, toplumsal refahın yükseldiği ve toplumların verdiği kararlarda daha bilinçli davrandığı ileri demokrasinin oluşmasında büyük öneme sahiptir (Loser ve Sood, 2011: 36). Dolayısıyla eğitim, sağlık ve insani gelişmişlik düzeyi, ülkelerin sosyal, kurumsal ve ekonomik performansını zincirleme bir şekilde etkilemektedir.

Az girdi ile katma değeri yüksek ve uluslararası piyasada rekabet edebilecek üretim için ülkeler nitelikli iş gücüne ihtiyaç duymaktadır. İş gücünde nitelik, ancak ülkedeki eğitim düzeyinin artırılması ve mesleki eğitime önem verilmesi ile gerçekleştirilecek bir kazanımdır. Grafik 10'da farklı gelir düzeylerinde yer alan ülkelerin 2010-2017 dönemi eğitim indeksi²⁶ puanı yer almaktadır. Buna göre eğitim indeksinde en iyi olan ülkeler

²⁶ Eğitim indeksi, yapılan eğitim harcamalarını, bu harcamalar sonucunda kazanılan yetenek ve donanımları, ülkelerin ortalama eğitim süresini içeren bir kalite ölçümüdür.

yüksek gelirli ülkeler iken bu ülkeleri üst-orta gelirli ülkeler ve sonrasında alt-orta gelirli ülkeler takip etmektedir. Açıkça görülmektedir ki eğitim indeksi puanı arttıkça ülkelerin gelir düzeyi de artmaktadır. Dolayısıyla eğitim düzeyi ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasında pozitif yönlü bir ilişkiden bahsetmek mümkündür.



Grafik 10: Seçilmiş Ülkelerde Eğitim İndeksi (2010-2017 Ort.)

Kaynak: Birleşmiş Milletler, İnsani Gelişme Raporları, <http://hdr.undp.org/en/content/education-index>

Grafik 10’da görüldüğü üzere Almanya, %94 eğitim indeksi ile dünyada ilk sırada yer almaktadır. 2019 yılı Dünya Bankası verilerine göre Almanya’nın KBMG’si yaklaşık 50.000 dolar düzeyindedir ve dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer almaktadır. Finlandiya’nın eğitim indeksi %90 düzeyinde ve eğitim indeksi sıralamasında dünyada dördüncü sırada yer almaktadır. Almanya gibi Finlandiya’nın da KBMG’si yaklaşık 50.000 dolar düzeyindedir. OGT’ye yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişen Güney Kore ve tuzaktan kurtulan Polonya’nın eğitim indeksi %85 düzeyindedir. OGT’den son yıllarda kurtulan ülkeler arasında yer alan Macaristan’ın eğitim indeksi %82’dir. Buna karşılık 2020 yılı itibariyle OGT’de yer alan Meksika, Brezilya ve Türkiye’nin eğitim indeksi %66 düzeyinde; Kosta Rika ve Malezya’nın eğitim indeksi ise %69 düzeyindedir. Diğer taraftan Arjantin, yüksek gelir düzeyinde yer alan çoğu ülkenin eğitim indeksi ile hemen hemen aynı puana sahiptir. Geçmiş yıllarda belli dönemlerde yüksek gelir düzeyine ulaşmış olması ve sahip olduğu yüksek eğitim düzeyi düşünüldüğünde,

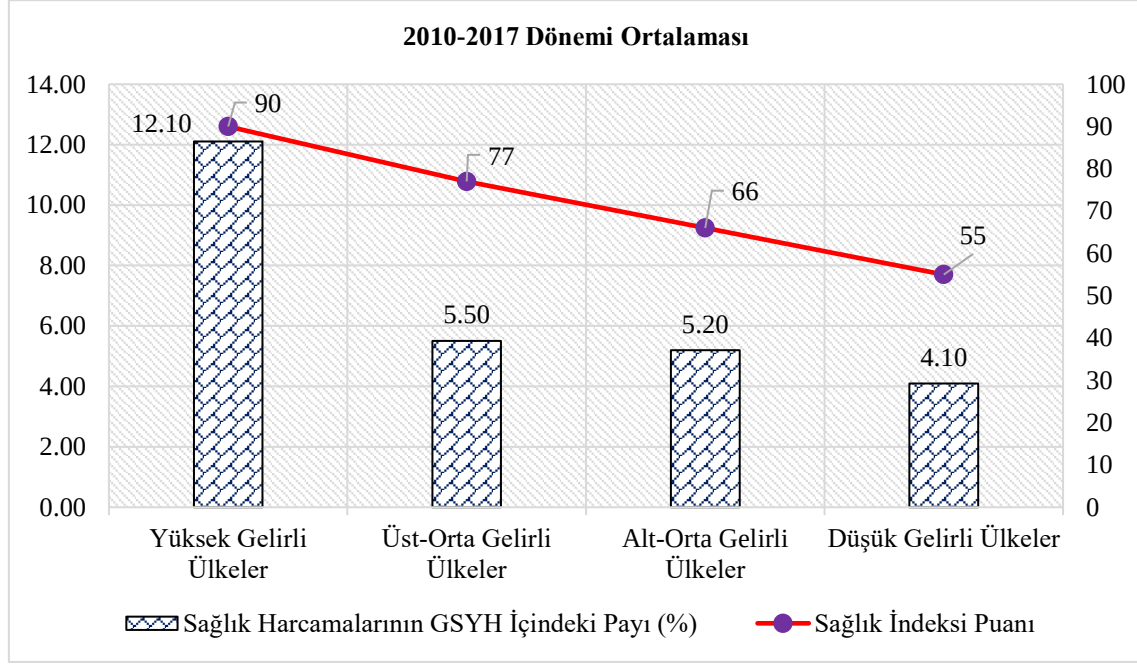
Arjantin'in ilerleyen yıllarda yüksek gelir düzeyine ulaşabilme olasılığı yüksek bir üst-orta gelirli ülke olması tesadüf değildir. Bu bağlamda yüksek gelir düzeyinde yer alan ülkeler ile üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerin eğitim indeksi puanı arasında oldukça yüksek farkların bulunması, yüksek gelirli ülkelerin neden yüksek gelir düzeyinde olduğunu ve üst-orta gelirli bazı ülkelerin neden OGT'de olduğu sorusunun cevabını yanıtlamaktadır.

Ekonomi literatüründe, eğitim ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü anlamlı bir ilişki olduğu yönünde çalışmalar sıklıkla rastlanmaktadır. İyi eğitilmiş toplum, kaliteli iş gücünün oluşumunu ve dolayısıyla üretimde verimliliğin artmasını sağlamaktadır. Ayrıca nitelikli bir eğitim kurumu, yeni buluş ve icatları ortaya çıkararak teknolojik gelişmelere ışık tutmaktadır. Bu bağlamda eğitim kurumunun iyileştirilmesi, ekonomik büyüme ve kalkınmayı daha dinamik hale getirmektedir. Ancak ekonomik büyüme ve kalkınma için salt eğitim politikaları tek başına yetersiz kalmaktadır. Acemoğlu ve Robinson (2018)'e göre bir ülkenin kalkınmasında eğitimin sağlık sektörü ile desteklenmesi gerekmektedir. Çünkü gerçek anlamda, ekonomik kalkınmayı iyi eğitilmiş ve sağlıklı toplumlar gerçekleştirmektedir. Bu noktada sağlık ve eğitimle ilgili sorunların çözümünde geç kalan üst-orta gelirli ülkelerin OGT'ye yakalanma olasılığının daha yüksek olduğu bilinmektedir (Egawa, 2013: 4). Çünkü sağlık hizmetlerinin gelişimi ile ülkedeki yaşam kalitesi yükselirken potansiyel genç ve dinamik nüfusun iş gücüne katılımını da artmaktadır. Sağlıklı bir toplumda iş gücünün de genç ve dinamik olması toplam faktör verimliliğini artırarak ülkenin OGT'den kaçınmasında ve yüksek gelir düzeyine erişmesinde etkili olmaktadır (Aoki, 2011: 9).

Grafik 11'de düşük gelirli, alt-orta gelirli, üst-orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelerin 2010-2017 dönemi sağlık harcamalarının GSYH içindeki payı ile sağlık indeksi²⁷ puanları yer almaktadır. Sağlık harcamalarının GSYH içindeki payı düşük gelirli ülkelere %4,1 düzeyinde; alt-orta gelirli ülkelere %5,2 düzeyinde; OGT riski altında olan üst-orta gelirli ülkelere ortalama %5,5 düzeyinde ve yüksek gelir düzeyinde yer alan ülkelere ortalama %12 düzeyindedir. Bu bağlamda yüksek gelir düzeyinde yer alan ülkelerin GSYH'den sağlığa ayırdığı payın, üst-orta gelirli ülkeler ve alt-orta gelirli ülkelerin sağlığa ayırdığı payın 2 katından fazla; düşük gelirli ülkelerin sağlığa ayırdığı payın

²⁷ Sağlık indeksi, bebek ölüm oranı, doğum oranı, beklenen yaşam süresi ve sağlık harcamaları ve bunların sonucunda ortaya çıkan yaşam kalitesini gösteren bir ölçektir.

yaklaşık 3 katı düzeyinde olduğu görülmektedir. İçsel büyüme modellerinde, ekonomik büyümenin belirleyicisi olan teknolojinin elde edilmesinde ve bunun için beşeri sermayenin oluşturulmasında sağlık sektörünün önemi vurgulanmaktadır. Öyle ki teknoloji düzeyi yüksek olan ülkelerin sağlık ve eğitim sektörüne daha fazla kaynak ayıran toplumlardan oluştuğu bilinmektedir. Nitekim Grafik 11’de de görüldüğü üzere teknoloji düzeyi en yüksek olan ülkeler yüksek gelir düzeyinde yer almaktadır.



Grafik 11: Seçilmiş Ülkelerde Sağlık Harcamaları ve Sağlık İndeksi

Kaynak: Birleşmiş Milletler, İnsani Gelişme Raporları, <http://hdr.undp.org/en/content/education-index>, Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS>

Bir ülkenin sağlık harcamalarının yüksek olması kadar yapılan harcamalar neticesinde elde ettiği verim de önemlidir. Sağlık indeksi puanı yapılan sağlık harcamalarının sonucunda elde edilen çıktının verimliliğini ölçmektedir. Grafik 11’de de görüldüğü üzere sağlığa daha çok pay ayıran yüksek gelirli ülkelerde sağlık indeksi puanı da yüksektir. Sağlık indeksi puanı yüksek gelirli ülkelerde %90 düzeyinde; üst-orta gelirli ülkelerde %77 düzeyinde; alt-orta gelirli ülkelerde %66 düzeyinde ve düşük gelirli ülkelerde %55 düzeyindedir. Buna göre sağlık sektörüne gelişmiş ülkelerin daha çok önem verdiği; buna rağmen diğer gelir gruplarında yer alan ülkelerin aynı önemi göstermediği görülmektedir. Oysa Hartwell (2013)’ün de ifade ettiği gibi üst-orta gelir

düzeyinde yer alan ülkeler, eğitim ve sağlık gibi insani gelişme faktörlerine yeteri kadar önem vermedikçe bu ülkelerin OGT'ye düşmeleri kaçınılmazdır.

Bilindiği üzere ülkelerin hangi gelir grubunda olduğu ve OGT ile ilişkisi KBMG'ye göre belirlenmektedir. Ancak KBMG düzeyi yüksek olan her ülke gelişmiş bir ülke değildir. Çünkü bir ülkenin yüksek gelir düzeyinde yer alması için o ülkenin ekonomik kalkınma evrelerini tamamlamış olması gerekmektedir. Bu bağlamda özünde sürdürülebilir ekonomik büyümeyi barındıran OGT, iktisadi, sosyal ve yapısal kurumların gelişmesini içine alan kalkınma stratejileri ile desteklenmelidir. Dolayısıyla OGT'den kaçınmak ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ivmesini yakalamak için KBMG düzeyinin artırılmasının yanında toplumun insani yaşam koşullarının da iyileştirilmesi gerekmektedir. İnsani gelişme, içerisinde birçok göstergesi barındıran bir indekstir²⁸.

İnsani gelişmişlik indeksi ve OGT arasındaki ilişkiyi görebilmek için Tablo 12 oluşturulmuştur. Buna göre insani gelişmişlik düzeyinde iyi puana sahip olan ülkelerin gelir düzeylerinin de yüksek olduğu görülmektedir. Hatta insani gelişmişlik puanı düşük olan orta gelirli ülkelerin çoğunluğu OGT'de bulunmaktadır. Yüksek gelir düzeyinde yer alan diğer ülkelerin insani gelişmişlik indeksi puanına göre daha geride olan, derecesi 6 olan Uruguay ile derecesi 5 olan Şili ve Hırvatistan OGT'den son dönemde kurtulan (Hırvatistan 2008 yılında; Şili 2011 yılında; Uruguay 2012 yılında) ülkelerdir.

Üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkeler arasında insani gelişmişlik düzeyi Romanya'nın 0,83; Arjantin'in 0,85 ve her iki ülkenin de ülke derecesi 5'tir. Bu bağlamda yüksek gelir düzeyinde yer alan Şili, Hırvatistan ve Uruguay'ın dereceleri ile Arjantin ve Romanya'nın insani gelişmişlik dereceleri aynıdır. Romanya ve Arjantin'in insani gelişmiş indeksi puanının yüksek gelirli ülkelerle hemen hemen aynı düzeyde olması tesadüf değildir. Çünkü Arjantin, özellikle son yıllarda bazı dönemlerde yüksek gelir düzeyine erişmiş ancak tekrar üst-orta gelir düzeyine gerilemiştir. Romanya'nın ise KBMG'sindeki artıştan dolayı son yıllarda yüksek gelir düzeyine ulaşmaya en yakın ülke konumundadır. OGT riski bulunan Çin'in insani gelişmişlik indeksi puanı 0,76 ve derecesi 9'dur. Üst orta gelir düzeyinde yer alan diğer ülkelere göre insani gelişmişlik indeksi puanı nispeten daha düşük olan Çin'in ekonomik büyümesinin yüksek olduğu ancak kalkınma düzeyinin

²⁸ Beklenen yaşam süresi, temiz suya erişim, ortalama eğitim süresi, bilgiye ulaşabilme vb. bu göstergelerden bazılarıdır. Bu bağlamda ekonomik büyümenin yanında insan hayatının kalitesini ölçen bir göstergedir (Birleşmiş Milletler, İnsani Gelişme Raporları).

düşük olduğunu bilinmektedir. Bu bağlamda Çin'in ilerleyen yıllarda OGT'ye yakalanmadan yüksek gelir düzeyine erişmesi söz konusu olabilir ancak yüksek gelir düzeyinde kalıcı olması zordur. Çünkü Çin'de kalkınma stratejilerinin düşük düzeyde olması Çin'in ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılmasının önünde engeldir.

Tablo 12: Orta Gelir Tuzağı ve İnsani Gelişmişlik İndeksi

Gelir Düzeyi	Ülkeler	Üst-Orta Gelir Düzeyine Ulaştığı Yıl	Yüksek Gelir Düzeyine Ulaştığı Yıl	Üst-Orta Gelirli olarak geçirilen süre	Orta Gelir Tuzağı İlişkisi	Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Riski Derecesi	İnsani Gelişme İndeksi (2019)		
							Puanı	Ülke Sırası	Ülke Derecesi
Üst-Orta Gelir Düzeyi	G. Afrika	2005	-	-	OGT'de	Tuzakta	0,71	114	12
	Lübnan	1996	-	-	OGT'de	Tuzakta	0,74	92	10
	Kolombiya	2007	-	-	OGT Riski var	Çok yüksek	0,77	83	9
	Çin	2010	-	-	OGT Riski var	Düşük	0,76	85	9
	Brezilya	1996	-	-	OGT'de	Tuzakta	0,77	84	9
	Tayland	2009	-	-	OGT Riski var	Yüksek	0,78	79	8
	Peru	2010	-	-	OGT Riski var	Orta	0,78	79	8
	Meksika	1993	-	-	OGT'de	Tuzakta	0,78	74	8
	Kosta Rika	2003	-	-	OGT'de	Tuzakta	0,81	62	7
	Malezya	2003	-	-	OGT'de	Tuzakta	0,81	62	7
	İran	2007	-	-	OGT Riski var	Çok yüksek	0,78	70	6
	Kazakistan	2006	-	-	OGT'de	Tuzakta	0,83	51	6
	Türkiye	2004	-	-	OGT'de	Tuzakta	0,82	54	6
	Bulgaristan	2006	-	-	OGT'de	Tuzakta	0,82	56	6
	Rusya	2005	-	-	OGT'de	Tuzakta	0,82	52	6
	Romanya	2006	-	-	OGT'de	Tuzakta	0,83	49	5
	Arjantin	1992	-	-	OGT'de	Tuzakta	0,85	46	5
Yüksek Gelir Düzeyi	Şili	1995	2011	16	OGT'den kurtulmuş		0,85	43	5
	İspanya	1978	1991	13	OGT'den kurtulmuş		0,90	25	3
	Yunanistan	1978	1996	18	OGT'den kurtulmuş		0,89	32	4
	Hırvatistan	1997	2008	11	OGT'den kurtulmuş		0,85	43	5
	Macaristan	1994	2008	14	OGT'den kurtulmuş		0,85	40	4
	İsrail	1974	1991	17	OGT'den kurtulmuş		0,92	19	2
	Japonya	1974	1985	11	OGT'ye hiç yakalanmamış		0,92	19	2
	G. Kore	1988	1996	8	OGT'ye hiç yakalanmamış		0,92	23	3
	Polonya	1997	2009	12	OGT'ye hiç yakalanmamış		0,88	35	4
	Portekiz	1987	2003	16	OGT'den kurtulmuş		0,86	38	4
	Singapur	1979	1991	12	OGT'ye hiç yakalanmamış		0,94	11	2
	Uruguay	1993	2012	19	OGT'den kurtulmuş		0,82	55	6

Kaynak: Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. <http://hdr.undp.org/en>; <https://data.worldbank.org/>

*İnsani gelişme indeksi ülke derecesi ülkelerin bulunduğu onluk sıralamaya verilen değerdir (Örneğin ülke sıralaması 1-10 arasındaysa derecesi 1, 21-30 arası ise derecesi 3, 61-70 arasındaysa derecesi 7 gibi).

İçsel büyüme teorilerinde büyümenin temel kaynağı olan teknolojinin bilgi ve beşerî sermaye ile ortaya çıktığı belirtilmektedir. Beşerî sermayenin ise eğitim, sağlık ve insani

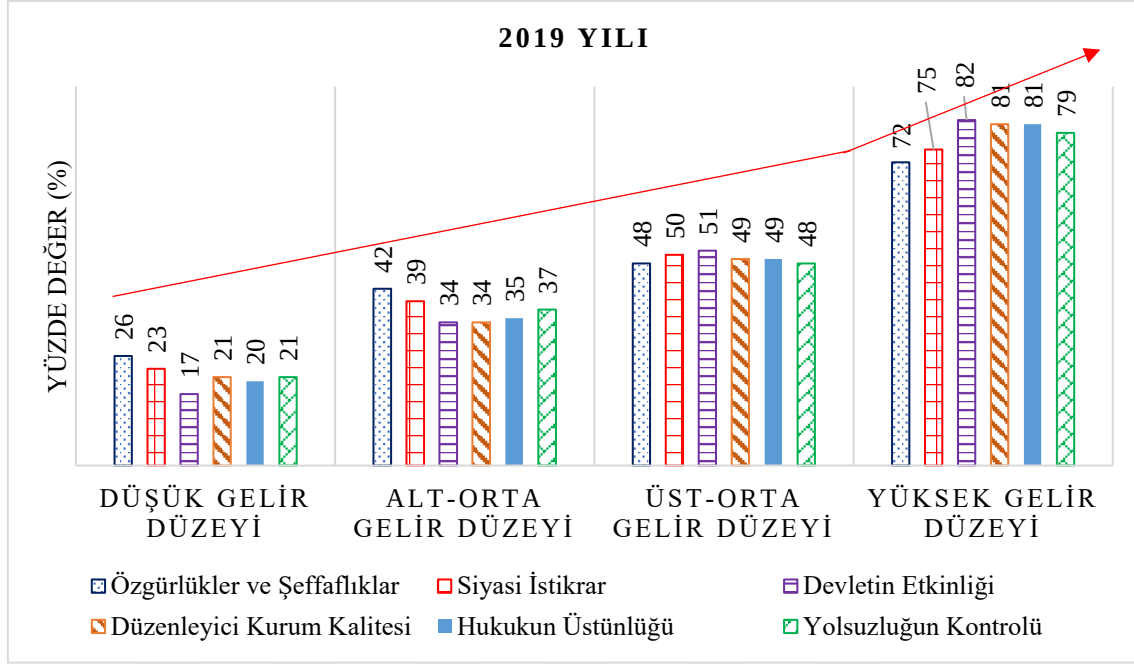
gelişmişlik düzeyi ile beslendiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması ve OGT'den kaçınmak için ülkelerin eğitim, sağlık ve insani gelişme odaklı stratejilere önem vermesi gerekmektedir.

2.1.8. Kurumsal Faktörler

Zakariassen ve Eriksen (2016), Wang (2014), Wang (2016a), Wang (2016b), Doner ve Schneider (2016), Hartwell (2013) ve Luiz (2016), orta gelir düzeyindeki ülkelerde yaşanan sosyal ve kurumsal bazlı sorunların (siyasi istikrarsızlık, gelir dağılımı adaletsizliği, yolsuzluk, rüşvet, demokrasi vb.) OGT'ye neden olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda kurumsal faktörlere değinilmeden OGT'nin sadece ekonomik faktörlerle irdelenmesi eleştirilmektedir. Oysa kurumsal faktörler bir ekonominin uzun dönem performansını belirleyen esas unsurdur (North, 2010: 139). Bu nedenle OGT'nin analizinde kurumsal faktörlerin de yer alması beklenmektedir.

Kurumsal faktörler, içerisinde birçok alt değişkeni barındırmaktadır. Bu değişkenler sosyal, politik ve demokratik unsurlardan oluştuğu gibi veri setlerinde bu unsurların sayısı farklılık göstermektedir. Dünya Bankası kurumsal göstergeleri yolsuzluğu kontrol oranı, devletin etkinliği, siyasi istikrar, düzenleyici kurum kalitesi, hukukun üstünlüğü ile özgürlükler ve şeffaflıklar olmak üzere 6 değişken ile açıklamaktadır.

Grafik 12'de farklı gelir gruplarında yer alan ülkelerin 2019 yılına ait kurumsal göstergelerinin ortalama değerleri yer almaktadır. Buna göre düşük gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine doğru gidildikçe kurumsal faktörlerin indeks değeri artmaktadır. Diğer bir ifade ile kurumsal göstergelerde indeks değeri arttıkça ülkelerin gelir düzeyi de artmaktadır. Bununla birlikte üst-orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçişten sonra indeks değerlerindeki artışın çok daha keskin ve dikey yönlü olduğu görülmektedir.



Grafik 12: Gelir Gruplarında Kurumsal Faktörler İndeksi

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kurumsal Göstergeler, <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>

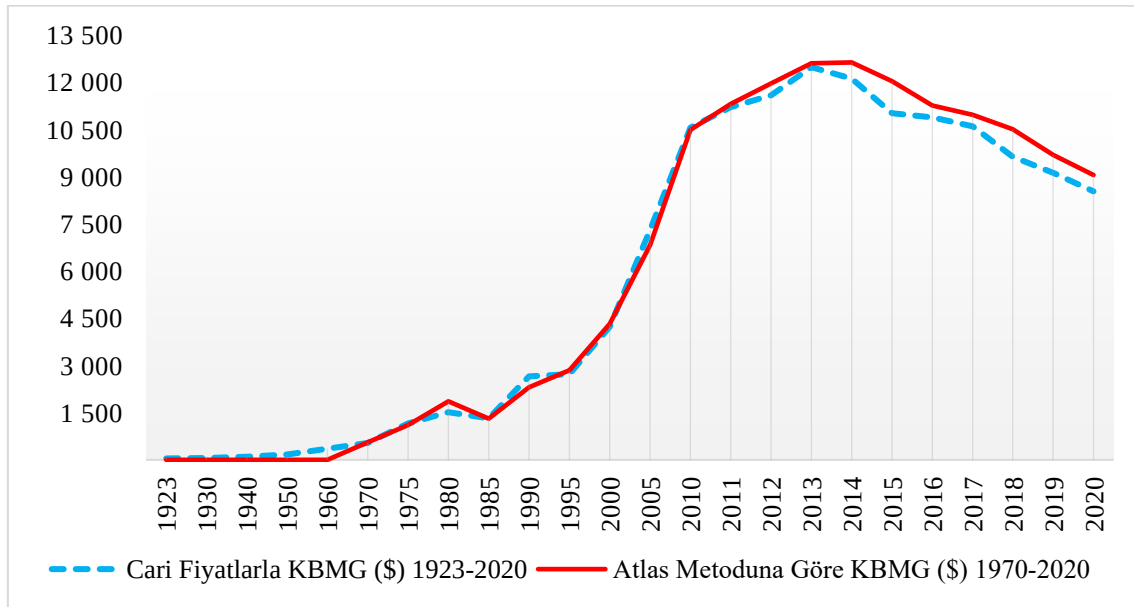
Grafik 12’de görüldüğü üzere özgürlükler ve şeffaflıklar düzeyi üst-orta gelirli ülkelerde %48; yüksek gelirli ülkelerde %72’dir. Siyasi istikrar düzeyi, üst-orta gelirli ülkelerde %50; yüksek gelirli ülkelerde %75’tir. Devletin etkinliği düzeyi, üst-orta gelirli ülkelerde %51; yüksek gelirli ülkelerde %82’dir. Düzenleyici kurum kalitesi düzeyi, üst-orta gelirli ülkelerde %49; yüksek gelirli ülkelerde %81’dir. Hukukun üstünlüğü düzeyi, üst-orta gelirli ülkelerde %49; yüksek gelirli ülkelerde %81’dir. Son olarak yolsuzluğun kontrolü düzeyi, üst-orta gelirli ülkelerde %48; yüksek gelirli ülkelerde %79’dur. Yüksek gelir düzeyindeki ülkelerin sahip olduğu kurumsal faktör puanlarının üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerin puanlarına göre yaklaşık 1,5 kat fazla olması söz konusudur. Kurumsal göstergeler içerisinde yer alan özgürlükler ve şeffaflıklar, devletin etkinliği, siyasi istikrar, yolsuzluğun kontrolü, düzenleyici kurum kalitesi ile hukukun üstünlüğü göstergelerinde indeks puanı düştükçe gelir düzeyi de düşmektedir. Gelir düzeyleri arasında kurumsal kalite açısından farkların olduğu görülürken üst-orta gelir düzeyi ile yüksek gelir düzeyi arasında bulunan kurumsal kalite farkının diğer gelir düzeylerine göre çok daha fazla olması göze çarpmaktadır. Bu bağlamda kurumsal göstergelerle KBMG ve dolayısıyla OGT arasında güçlü bir ilişki durumundan bahsedilebilir. Nitekim

ekonomi literatüründe kurumsal kalitenin ekonomik büyüme ve kalkınmayı yüksek derecede etkilediğine ilişkin birçok çalışma bulunmaktadır.

Hartwell (2013), OGT'den kaçınmak için ülkelerin kurumsal faktörlerinin kalitesinin yüksek olması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü fiziki ve beşerî sermaye yatırımlarının verimli, teknolojik gelişmelerin yüksek, bireyler arası gelir dağılımının adil ve kaynak tahsisinin dengeli olması için iyi işleyen kurumlara ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin sürdürülebilir ekonomik büyümeyi yakalayabilmesi ve OGT'den kaçınması için kurumsal faktörler bir anahtar görevi görmektedir (Hartwell, 2013: 12, 19-20).

2.2. Orta Gelir Tuzağı Çerçevesinde Türkiye Ekonomisi

Bilindiği üzere OGT, üst-orta gelir grubundaki bir ülkenin ekonomik, mali, sosyal ve kurumsal yönden yeterince gelişmemesi nedeniyle ekonomik büyümede yavaşlama olgusu içerisine girmesi ve bu gelir grubunda uzun yıllar kalarak yüksek gelir düzeyine erişememesi durumudur. Bu bağlamda birçok üst-orta gelirli ülke gibi Türkiye'nin de çeşitli yapısal dönüşümlerini gerçekleştirememesi nedeniyle OGT'de olduğu bilinmektedir. Bu alt başlıkta Türkiye'nin OGT'de olmasının nedenleri çeşitli ekonomik, mali, sosyal ve kurumsal göstergelerle incelenmektedir.



Grafik 13: Türkiye’de 1923-2020 Dönemi KBMG

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Konularına Göre İstatistikler; Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Temel Ekonomik Göstergeler; Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD>

Grafik 13'te Türkiye'nin 1923-2020 dönemi cari fiyatlarla ve 1970-2020 dönemi Atlas dönüşüm metoduna göre elde edilmiş KBMG düzeyi yer almaktadır. Buna göre Türkiye'de, tarihsel süreçte KBMG'nin bazı dönemlerde ani olarak azalmasına rağmen genel olarak arttığı görülmektedir. KBMG'de azalış trendinin ilki 1950'li yılların başında, ikincisi 1960'lı, üçüncüsü 1980'li yılların ortalarında ve son olarak 2015 yılından sonrasında meydana gelmiştir.

1950 yılının başında KBMG'deki düşüşün nedenleri çok boyutludur. İç piyasanın gelişimi için düzenlenen korumacı iktisat politikalarının yerini yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için verilen ayrıcalıkların alması bu nedenlerin başında gelmektedir. İthalatın artması, ihracatın azalması, üretimin yerini dış yardımlar ve kredilerin alması, sanayi üretimi yerine tarım, madencilik, altyapı yatırımlarının yapılması ve inşaat sektörüne öncelik veren kanunların çıkarılması da milli gelirdeki düşüşün diğer nedenleridir (Boratav, 2018: 104-105). 1960'lı yılların ortalarında yaşanan siyasi kargaşalar, ülke dinamiklerini olumsuz etkilemiş böylece üretimde düşüş ve ihracatta azalma, KBMG'nin azalmasına neden olmuştur (Eğilmez, 2018a: 144-147).

1980 yılından sonra KBMG'de yaşanan gerilemenin nedeni olarak özellikle 1970'li yılların sonunda ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık ve 1980 askeri müdahalesi gösterilmektedir. Çünkü siyasi istikrarsızlıklar ve askeri müdahaleler ülkede güven ortamını bozduğu için yerli ve yabancı yatırımları olumsuz etkileyerek üretim düzeyinde düşüşler yaşanmasına neden olmuştur (Kazgan, 2002: 120-126; Karluk, 2014: 520-524). Ancak ekonomide liberalleşme politikaları ile Türkiye dışa açık serbest bir ekonomi haline gelmiş ve yerli üretim artırılmış, yabancı sermaye yatırımları ülkeye çekilmiş, böylece 1985 yılından itibaren KBMG artmaya başlamıştır (Eğilmez, 2018a: 154).

1990-1995 döneminde, yaşanan ekonomik krizler nedeniyle KBMG'de önemli bir artış ivmesi görülmemiştir. Ancak 1995-2010 döneminde ekonomik istikrar politikaları (IMF odaklı politikalar ve devlet politikaları) sonucunda KBMG düzeyinde sürekli ve dikey bir artışın olduğu görülmektedir. Bu artışın en büyük nedeni olarak IMF ile yapılan ekonomi politikaları ve AB'ye uyum sürecinde yapılan reformlar (ekonomik, mali, hukuki, sosyal) gösterilmektedir (Alpay ve Alkin, 2019: 193-202).

Dünya Bankası gelir düzeyi sınıflandırmasına göre Türkiye, KBMG'sini 1975 yılında 1.110 dolara çıkararak alt-orta gelir düzeyine; 2004 yılında 5.220 dolara çıkararak üst-

orta gelir düzeyine erişmiştir. Bu bağlamda 1975-2004 yılları arasında 29 yıl süre ile alt-orta gelir düzeyinde; 2004 yılından beri bazı dönemlerde yüksek gelir düzeyine erişse de 2021 yılı itibariyle üst-orta gelir düzeyinde yer almaktadır. Uzun yıllardır üst-orta gelir düzeyinde yer alması ve birçok ekonomi kurumunun öngörülerine göre yakın gelecekte yüksek gelir düzeyine erişme olasılığının düşük olması Türkiye'nin OGT'de olduğunu göstermektedir²⁹.

Atlas metoduna göre Türkiye'de KBMG düzeyi 2013 yılında 12.600 dolar ve 2014 yılında 12.630 dolar ile yüksek gelir düzeyine erişmiştir. Ancak 2015 yılından itibaren Türkiye'nin KBMG düzeyinde gerilemeler başlamış ve üst-orta gelir düzeyine geri dönülmüştür. Bu bağlamda Türkiye'de 1985 yılından itibaren sürekli artış gösteren KBMG düzeyi, ilk kez 2015 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. 2020 yılı itibariyle 9.050 dolar olan KBMG düzeyi, 2008 yılında 9.850 dolar olan KBMG düzeyinin bile gerisinde kalmıştır. Dolayısıyla özellikle orta gelir düzeyinde bulunduğu dönem için Türkiye'nin istikrarlı bir ekonomik büyümeye sahip olduğundan bahsetmek zordur. Tablo 13'te Türkiye ekonomisi, yıllar itibariyle çeşitli dönemlere ayrılmış ve bu dönemlerin yapısal özellikleri belirtilerek ortalama reel büyüme oranlarına yer verilmiştir.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında (1923-1929) %9,4'lük bir büyüme oranı yakalayan Türkiye'de, 1929'da neredeyse tüm dünyada etkisi hissedilen Büyük Depresyonun etkisiyle devletçi politikalar ön plana çıkmış ve ekonomik büyüme oranı ortalama %6 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1930-1939 yılları arasında Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmeye başlaması ve II. Dünya Savaşı neticesinde oluşan kıtlık ve ithalat sorunları nedeniyle Türkiye ekonomisi 1940-1949 döneminde %0,9 küçülmüştür. 1950-1959 döneminde çok partili hayata geçişin etkisi ve ABD'den gelen Marshall yardımları ile piyasada liberal politikalar ön plana çıkmış ve ortalama ekonomik büyüme oranı %7 düzeyine ulaşmıştır. 1960-1969 arası, ekonomide 5 yıllık kalkınma planları ile planlı ekonomiye geçilmiş ve bu planların da etkisiyle ekonomi ortalama %5,7 büyümüştür.

1970-1979 döneminde ortaya çıkan petrol krizi ve bununla birlikte 1974'te gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle Türkiye'ye karşı uygulanan ekonomik ve siyasi ambargolar Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak tüm bu olumsuzluklara

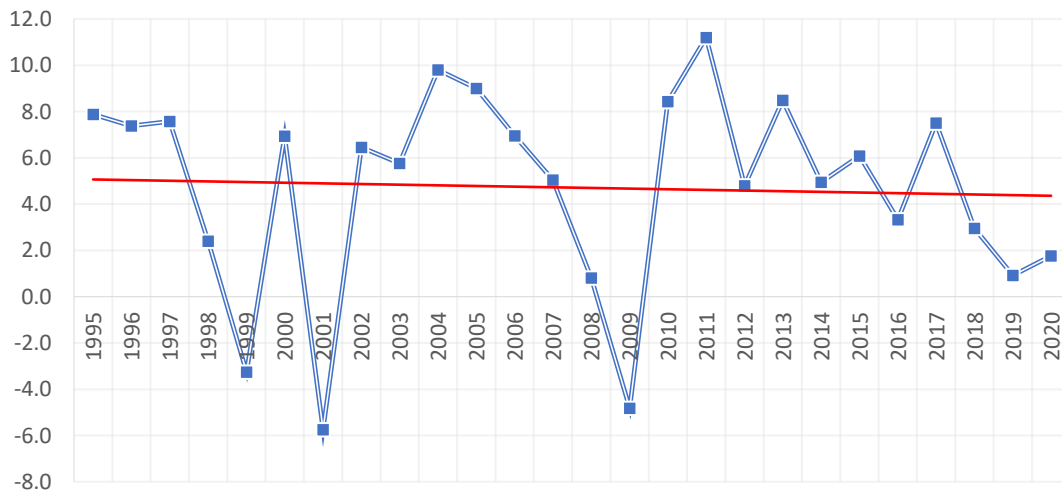
²⁹ T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın 2021-2023 yılları arası için hazırladığı Yeni Ekonomi Programı'na göre Türkiye'nin 2021, 2022 ve 2023 yıllarında; IMF tahminlerine göre 2021, 2022, 2023 ve 2024 yıllarında yüksek gelir düzeyine erişmesinin zor olduğu ifade edilmiştir.

rağmen söz konusu dönemde Türkiye ortalama %5,9 büyümüştür. 1980 yılı askeri müdahalesinden sonra ekonomide liberal politikalar benimsenerek özelleştirme uygulamaları başlamış ve böylece devletin ekonomiye müdahalesi azaltılmaya çalışılmıştır. Liberal politikaların etkisiyle 1980-1989 dönemi ekonomik büyüme oranı %4 olarak gerçekleşmiştir. 1990-1999 dönemi Türkiye, ekonomik ve siyasi krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu dönemde ekonomik krizden çıkmak için IMF desteği alınmaya başlamış ve ekonomik büyüme ortalama %4,2 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 13: Türkiye Ekonomisinde Dönemler ve Ekonomik Büyüme Oranları

Dönem ve Dönemin Yapısal Nitelikleri	Kapsanan Yıllar	Ortalama Büyüme Oranı (%)
Kuruluş, Serbest Ticaret	1923-1929	9,4
Büyük Depresyon, Osmanlı Borçları, Devletçilik Politikaları	1930-1939	6,0
II. Dünya Savaşı, Kıtık, İthalat Sıkıntıları, Varlık Vergisi	1940-1949	-0,9
Çok partili yaşam, liberal politikalar ve Marshall Yardımı	1950-1959	7,0
Planlı dönem, İthal ikamesi	1960-1969	5,7
Petrol krizi, Kıbrıs Harekâtı, Ekonomik ambargo	1970-1979	5,9
Liberalleşme, serbest piyasa düzeni, dışa açılma politikaları	1980-1989	4,0
1994 ekonomik krizi ve IMF desteği	1990-1999	4,2
2001 krizi, IMF desteği, Liberal politikalar	2000-2009	4,0
Neoliberal uygulamalar, Siyasal sorunlar	2010-2020	4,7
Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Ortalama	1923-2020	5,0

Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Sevri (1995-2020)



Kaynak: Eğilmez, 2018a: 154; Parasız, 2013: 110; TÜİK, Konularına Göre İstatistikler; Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG>

Türkiye, 1990'larda olduğu gibi 2000'li yıllara da ekonomik krizle ile başlamıştır. Ekonomik krizin atlatılması için IMF'ye başvurulmuş ve IMF ile anlaşma çerçevesinde liberal politikalar uygulanmaya konularak devletin ekonomideki ağırlığı azaltılmış ve serbest piyasa sistemi güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Türkiye, aslında ekonomik büyüme modelini değiştirmiştir. 2000 öncesi dönemde kamu kesimi borçlandırılırken 2001 sonrası dönemde özel kesim borçlandırılmaya başlanmıştır (Eğilmez, 2018a: 196). Dolayısıyla bütçe açığı yerine cari açık veren bir ülke konumuna gelinmiştir. Bu dönemde mali disiplin ön plana çıkmış ve bankacılık reformu yapılmıştır. 2008 yılında küresel piyasada oluşan ekonomik kriz her ülke gibi Türkiye'yi de ciddi şekilde etkilemiş ancak uygulanan mali disiplin sayesinde bu etki en aza indirilmiştir. Buna rağmen krizin etkisinin daha çok hissedildiği 2009 yılında Türkiye ekonomisi %6 küçülmüştür. Neticede 2000-2009 dönemi ortalama büyüme oranı %4,7 olarak gerçekleşmiştir. 2010-2020 arası dönemde artan siyasi sorunlar beraberinde ekonomik dalgalanmaları getirmiş ve bu dönemde ekonomi ortalama %4,7 büyümüştür.

Türkiye'nin 1923-2020 dönemi ortalama ekonomik büyüme oranının %5 düzeyinde olduğu görülmektedir. Ortalama büyüme oranının %5 düzeyinde kalmasının en büyük nedeni Türkiye'nin tarihsel süreç içerisinde istikrarlı bir ekonomik büyüme süreci (bazı kısa vadeli dönemler hariç) yakalayamamasından kaynaklanmaktadır. İstikrarsız ekonomik büyüme süreçlerinin yaşanmasının en önemli nedenlerinin başında Türkiye'nin belli bir büyüme ve kalkınma stratejisinin olmaması gösterilebilir. Bununla birlikte Türkiye'de hemen hemen her dönem yaşanmış iç ve dış siyasi kargaşalar nedeniyle önceden hazırlanmış planların uygulanamaması ya da planlardan vazgeçilmesi bir diğer neden olarak gösterilebilir. Tablo 13'te yer alan 1995-2020 dönemi ekonomik büyüme grafiği incelendiğinde Türkiye'de sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin olmadığı, hatta bazı yıllar ekonomide küçülmenin olduğu ve bu nedenle ekonomik büyümede inişli-çıkışlı bir kısır döngü durumunun olduğu görülmektedir. Egawa (2013)'e göre bir ekonomide iyi işleyen sürdürülebilir ekonomi politikasının olmaması, yerli-yabancı yatırımları azalttığı gibi ekonomiyi de OGT gibi bir kısır döngünün içine itmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye ekonomisinin belli gelir aralıklarında gelgitler yaşayarak bir kısır döngü içerisinde olduğu görülmektedir.

OGT'nin ortaya çıkmasının altında yatan en temel neden olan ekonomik büyümenin yavaşlaması durumunun Türkiye ekonomisinde de yaşandığı görülmektedir. Wang

(2014), Wang (2016a) ve Wang (2016b), OGT'deki ülkelerin burada bulunma nedenini ekonomi politikalarını kalkınma politikaları ile desteklemeyen yönetimlere bağlamaktadır. Çünkü kalkınma politikalarının uygulanmasında siyasetten bağımsız köklü reformlar gerekmektedir. Ancak yapılması planlanan reformlar piyasadaki baskı ve çıkar gruplarının talepleri ile ters düşebilmektedir. Bu durumda oy kaybedeceğini düşünen politikacılar, uzun zaman alacak reformları içeren kalkınma politikalarından ziyade kısa zamanda etkisi hissedilecek ekonomik büyüme stratejileri ile yoluna devam etmek istemektedir. Dolayısıyla ekonomi, bir kısır döngünün içine girerek OGT ile karşı karşıya kalmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde Türkiye ekonomisinin çok inişli ve çıkışlı bir ekonomik büyüme serüvenine sahip olduğu görülmektedir. Ekonominin istikrarsız bir yapıda olmasının arkasında savaşlar, terör olayları, askeri müdahaleler gibi bazı sosyal, siyasal ve yapısal etkenler bulunmaktadır. Bunun yanında bazı dönemlerde çeşitli ekonomik sistemler denenmeye çalışılmış, bunların bazısında başarısız olunmuş, bazısı daha deneme aşamasında terk edilmiş bazısı ise sadece plan üzerinde kalarak hiç uygulanmamıştır. Sonuç olarak Türkiye gelişmiş ülkeler düzeyine yani yüksek gelir düzeyine henüz ulaşamamıştır. Türkiye'nin ekonomik büyümeyi ivmesini yukarıda bahsedilen sosyal, siyasal ve yapısal olaylar olumsuz yönde etkilemiştir. Bu kapsamda sürdürülebilir bir ekonomi ve OGT'den kaçınmak için ekonomik büyümenin her olumsuz durumdan etkilenmediği bir sistem inşa etmek mümkün müdür? Yani gelişmiş ülkeler sadece ekonomik sistemleri ile mi gelişmişlerdir? Chang (2016), "Merdiveni İtmek" isimli eserinde hangi ekonomik sistemin tercih edildiğinin önemli olmadığını; mevcut ekonomik sistemin sorunsuz işleyebilmesi için sosyal ve kurumsal kaliteyi içine alan kalkınma politikalarına önem verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Benzer şekilde Acemoğlu ve Robinson (2018) ile Acemoğlu ve Robinson (2020) kalite düzeyi yüksek sağlık-eğitim sisteminin ve bireysel özgürlükler ile hukuk düzeninin üst düzeyde olmasının ekonomik hedeflere ulaşmak için anahtar olacağını ileri sürmektedir. Eğilmez (2018) ise Türkiye'nin ekonomik gelişimini tamamlayamamasını ekonomik, sosyal, siyasal ve kurumsal alanlarda yapısal reformların yapılamamasına bağlamaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin OGT'den kaçınması için istikrarlı bir ekonomik büyüme ivmesi yakalamasına ve bunun devamlılığı için uzun dönemli ekonomik büyüme stratejilerini

sosyal ve kurumsal reformları içeren kalkınma politikaları ile desteklemesi gerekmektedir.

Bu başlık altında Türkiye’de KBMG ve ekonomik büyüme oranları tarihsel süreç içerisinde incelenmiştir. İzleyen alt başlıklarda OGT’yi etkileyen faktörler Türkiye açısından değerlendirilecektir.

2.2.1. Türkiye’de İş Gücü

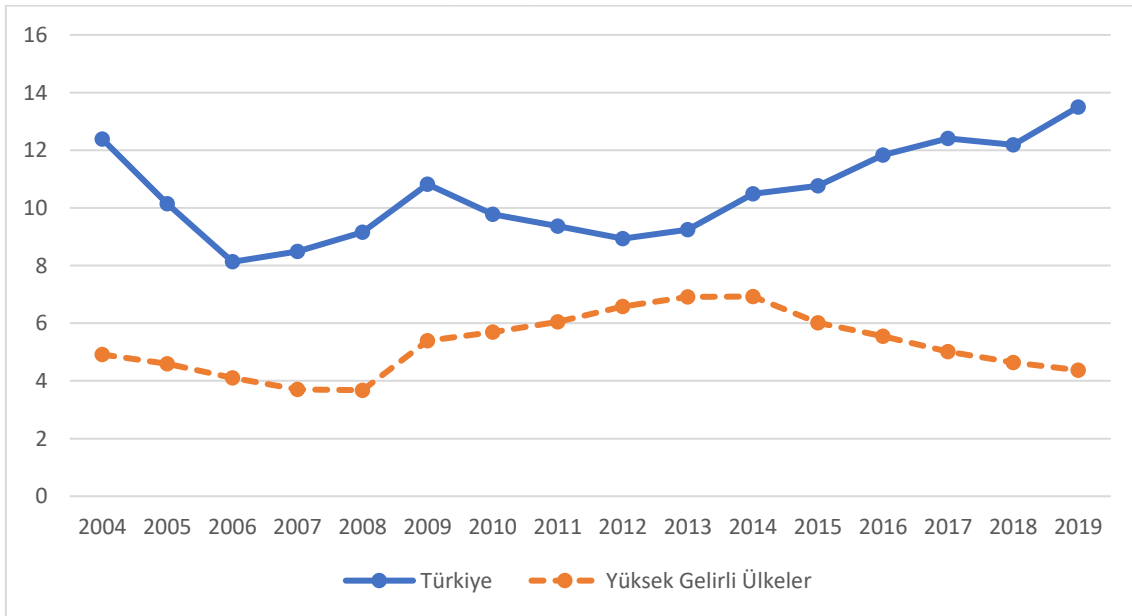
Gelişmekte olan ülkelerde kırdan kente göç oranının fazla olduğu bilinmektedir. Bunun nedeni, tarımdan elde edilen gelirin düşük olması ve kentlerde tarım dışı sektörlerde daha fazla gelir elde etme arzusudur. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye’de de kırdan kente göç oranı oldukça yüksek düzeydedir. Öyle ki cumhuriyetin ilk yıllarında kır nüfusunun toplam nüfus içerisindeki payı %75 iken kent nüfusunun payı %25; 2020 yılında ise kır nüfusunun toplam nüfus içerisindeki payı yaklaşık %7 iken kent nüfusunun payı %93’tür (TÜİK, 2021).

Rostow (1960)’a göre tarımsal faaliyetlerin getirisinin düşük olması insanları göçe zorlamakta ve toplam iş gücü tarımdan daha verimli sektörlerle geçmektedir. Toplam iş gücünün daha verimli sektörlerle geçmesi ile ülkenin gelir düzeyinin de artması beklenmektedir. Ancak Türkiye’de nüfusun çok büyük bir çoğunluğu kırdan kente geçmesine rağmen Türkiye’nin uzun yıllardır orta gelir düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de tarım sektöründen getirisi daha fazla olan diğer sektörlerle geçen iş gücünün yeteri kadar verimli olmadığı söylenebilir. Yıllar içinde sektörel yapıda meydana gelen dalgalanmalar yapısal işsizlik³⁰ sorununun görülmesine yol açmıştır. Örneğin Türkiye’de 2013 yılında oluşan işsizliğin %40,1’inin yapısal nedenlerden kaynaklandığı bilinmektedir (Yıldız, 2014: 22).

Türkiye’de işsizlik oranının, üst-orta gelir ve yüksek gelir düzeyinde yer alan ülkelere göre oldukça yüksek olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de eğitilmiş nüfus içerisindeki işsizlik oranı da oldukça yüksektir. Grafik 14’te Türkiye’de ve yüksek gelirli ülkelerde nitelikli iş gücündeki işsizlik oranları yer almaktadır. Buna göre 2004 yılında üst-orta gelir düzeyine erişen Türkiye’de nitelikli iş gücündeki işsizlik oranı %12

³⁰ Yapısal işsizlik daha çok ülkenin sektörel değişimlerine bağlı olarak çıkan bir işsizlik türüdür (Ertek, 2009: 327-328).

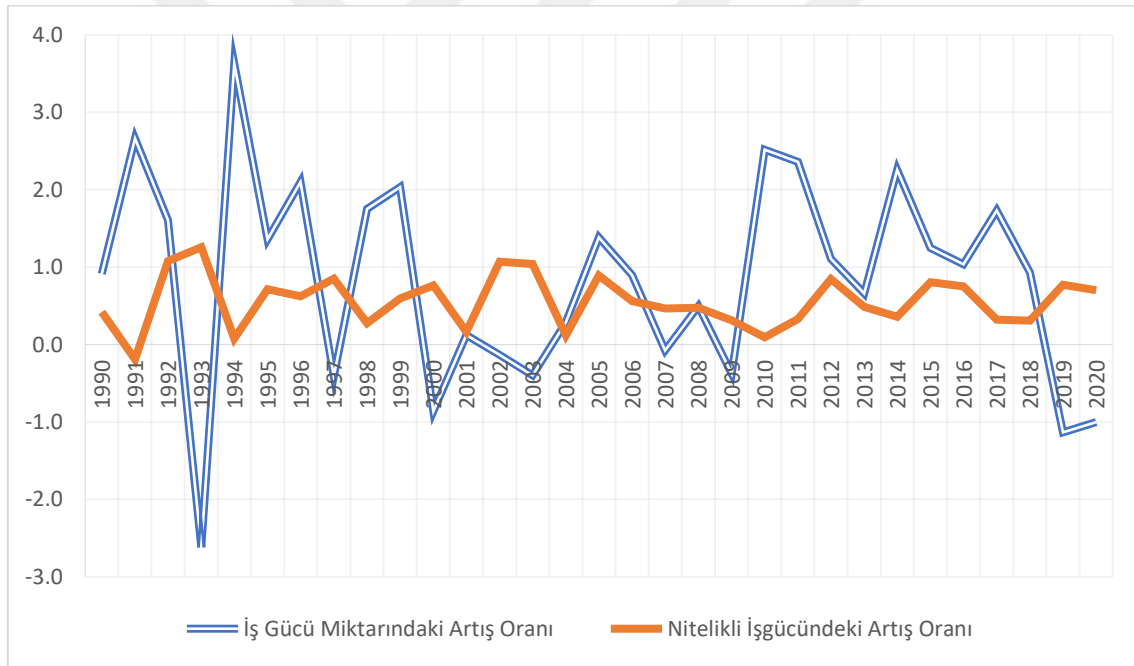
düzeyinde iken 2006 yılında bu oran %8 düzeyine inmiş 2008 küresel ekonomik krizin ardından 2009 yılında %11 düzeyine çıkmıştır. 2012 yılında yeniden %8 düzeyine inen nitelikli iş gücündeki işsizlik 2013 yılından itibaren sürekli artış göstermiş ve 2019 yılında %13,5 düzeyine ulaşmıştır. Yüksek gelir düzeyindeki ülkelerde ise nitelikli iş gücündeki işsizlik oranı 2019 yılında %4 düzeyindedir. Bu bağlamda nitelikli iş gücü ve işsizlik oranı, OGT'den kaçınmak isteyen Türkiye için önemli bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Bu noktada eğitimli nüfus içerisindeki işsizlik oranının yüksek olmasında üç temel neden sıralanabilir. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin henüz teknolojik dönüşümünü tamamlayamamış olması ve buna bağlı olarak yeterli iş sahası olmamasıdır. İkincisi, teknolojik dönüşüme uygun nitelikli iş gücü yerine daha farklı bilim dallarına uygun eğitimin verilmesidir. Üçüncüsü ise eğitimde kalitenin yeterli olmaması nedeniyle potansiyel iş gücünün üretim yapan firmalar için uygun olmamasıdır. Nitelikli iş gücündeki işsizlik oranının yüksek olması, belli bir alanda uzmanlaşan iş gücünün farklı bir alanda istihdamda yer almasına ve bu durum ise iş gücünde verimliliğin azalmasına neden olabilmektedir. Diğer taraftan nitelikli iş gücündeki işsizlik düzeyinin yüksek olması nitelikli iş gücünün ülke dışına göç etmesine ülkenin beşeri sermayesinin israfına olanak sağlamaktadır.



Grafik 14: Türkiye’de Nitelikli İş Gücündeki İşsizlik Oranı

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.ADVN.ZS?locations=TR-XD>

Tho (2013), üst-orta gelirli ülkelerin, emek yoğun sektörler (tarım ve emek-yoğun sanayi) ile teknoloji yoğun sanayiye sahip diğer ülkeler arasında kaldığında OGT'ye yakalandığını öne sürmektedir. Çünkü üst-orta gelirli ülkelerin bu noktada emek yoğun sanayide kullandığı iş gücünden teknoloji yoğun sanayiye geçtikten sonra aynı oranda verim alması mümkün değildir. Bu nedenle üst-orta gelirli bir ülkede teknoloji yoğun sanayiye geçiş aşamasında yapısal işsizlik ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de de sektörel dönüşümle birlikte özellikle son yıllarda yapısal işsizlik daha çok görülmeye başlanmıştır. Tho (2013)'e göre üst-orta gelirli ülkelerde yapısal işsizliğin görülmesi OGT'nin görülmesine işaret etmektedir. Bu bağlamda OGT'den kaçınmak için iş gücüne katılım oranını artırmaktan ziyade eğitilmiş-nitelikli iş gücünün artırılması gerekmektedir. Bunun için teknolojik dönüşüme paralel olarak gerekirse yapısal-yönetimsel reformlar yapılmalı ve beşerî sermaye yükseltilmelidir (Tho, 2013: 5-6).



Grafik 15: Türkiye'de İş Gücüne Katılım Oranı ve Nitelikli İş Gücü

Kaynak: Konferans Kurulu (The Conference Board), <https://conference-board.org/asia/>

Grafik 15'te Türkiye'nin 1990-2020 dönemi nitelikli iş gücü ve toplam iş gücüne katılım oranı yer almaktadır. Buna göre Türkiye'de toplam iş gücünün bazı yıllar aşırı artış gösterdiği, bazı yıllar ise aşırı azalış gösterdiği görülmektedir. Örneğin 1993 yılında toplam iş gücünde %3 azalma varken 1994 yılında %4 artış olmuştur. Nitelikli iş gücünde ise toplam iş gücüne göre yüksek artışlar ya da düşüşler görülmemektedir. Nitelikli iş

gücünde 1990-2020 döneminde genel olarak %0-1 aralığında artış olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin OGT'de olduğu düşünüldüğünde nitelikli iş gücüne yeteri kadar önem vermediği görülmektedir.

İş gücü istatistiklerine genel olarak bakıldığında Türkiye'de yüksek işsizlik oranının geçmişten günümüze düşürülemediği göze çarpmaktadır. Bunun yanında orta ve yüksek teknolojili imalat sanayi üretiminde önemli bir yere sahip olan eğitimli (mesleki ve teknik lise ile yükseköğretim mezunları) iş gücünden yeteri kadar yararlanılamadığı görülmektedir. Şüphesiz ki bu durum OGT'den kurtulmak isteyen Türkiye için arzulanan bir durumdur. Bu nedenle OGT'den kaçınmak için Türkiye'nin iş gücüne katılım oranını artırarak nitelikli iş gücünün oluşturulmasına önem vermesi gerekmektedir.

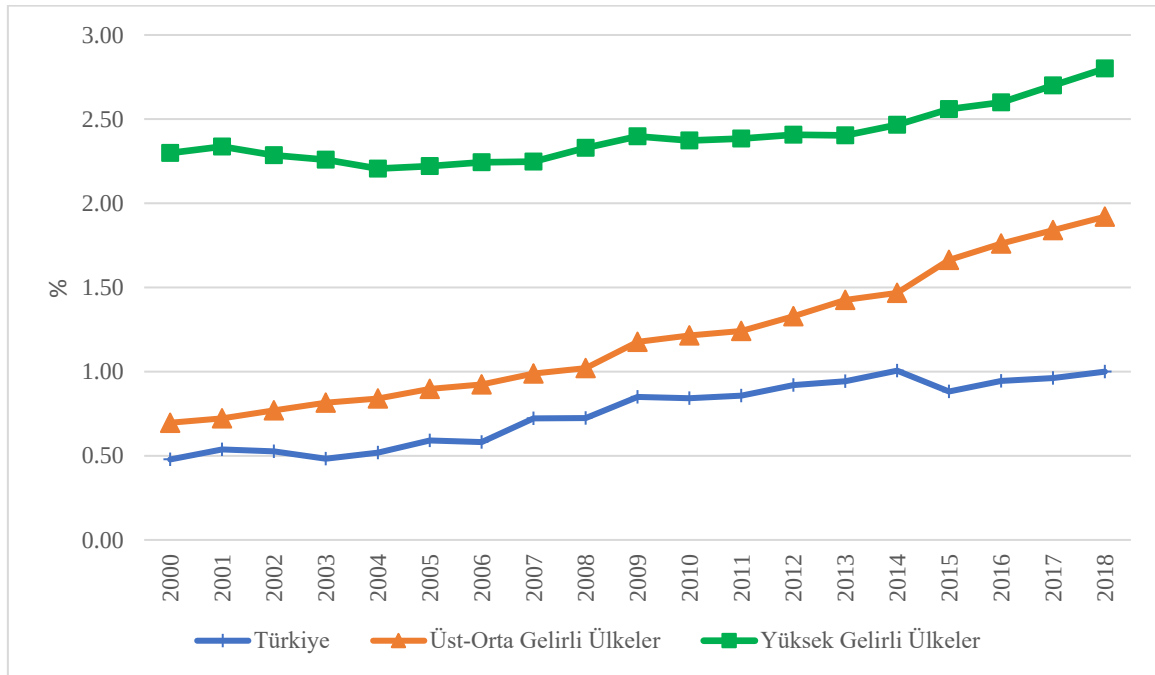
2.2.2. Türkiye'de Ar-Ge ve Teknoloji

Ülkelerin kullandığı teknoloji düzeyi, OGT'den kaçınmak ve bu bağlamda küresel piyasada diğer ülkelerle rekabet edebilmek için belirleyici faktörlerin başında gelmektedir. Teknolojinin arka planında bulunan Ar-Ge ile elde edilen teknolojik yenilikler sayesinde ürünler daha kısa zamanda, daha az zahmet, daha az iş gücü ve hata ile üretilir.

OGT'den kaçınmak için Tho (2013), teknoloji düzeyinin yükseltilmesinde iyi bir eğitim politikasının gerektiğini; Ohno (2009) ise teknoloji transferinin yeterli olabileceğini ancak uzun vadede bunun bir çözüm olmadığını öne sürmektedir. Islam (2013), teknolojinin ülke kaynakları ile desteklenmesi gerektiğini; Kharas ve Kohli (2011), OGT'den kaçınmak için üst-orta gelirli ülkelerin Ar-Ge ile küresel piyasada rekabet edebilir marka ürünler oluşturması gerektiğini savunmaktadır. Solow (1956) ise ülkelerin durgunluktan çıkması için tek çözüm yolunun teknolojiye verilen önemden geçtiğini ve dolayısıyla yatırımların Ar-Ge temelli olması gerektiğinin ileri sürmektedir.

Grafik 16'da Türkiye, üst-orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelerin Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payları yer almaktadır. Buna göre Türkiye'nin Ar-Ge'ye ayırdığı payın tüm dönemlerde üst-orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelerin ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. 2000 yılında Türkiye'nin Ar-Ge'ye ayırdığı pay %0,5; üst-orta gelirli ülkelerin Ar-Ge'ye ayırdığı pay %0,7 ve yüksek gelirli ülkelerin Ar-Ge'ye ayırdığı pay

ise %2,3 düzeyindedir. 2018 yılı itibariyle bu oran Türkiye’de %1; üst-orta gelirli ülkelerde yaklaşık %2 ve yüksek gelirli ülkelerde %2,8 düzeyindedir. Buradan hareketle Türkiye’nin Ar-Ge’ye verdiği önemin yeterli olmadığı görülmektedir. Ar-Ge faaliyetleri sonucunda bir nevi elde edilen kazanımları gösteren yüksek teknoloji mal ihracatında da Türkiye arzu edilen düzeyde değildir. 1990-2018 döneminde Türkiye’de yüksek teknoloji mal ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı ortalama %1-2 düzeyinde (1999, 2000 ve 2001 yıllarında %3’ün üzerinde); yüksek gelirli ülkelerde ise %15-20 düzeyinde gerçekleşmiştir (Dünya Bankası, TCdata360).



Grafik 16: Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS>

Teknolojik ilerlemelerin temelinde Ar-Ge ve dolayısıyla bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Bu nedenle üretilen bilimsel ve teknik makale sayıları ile özellikle bu makalelerin niteliği çok önemlidir. 1996 yılında 5.723 yayın yapan Türkiye, yayın sıralamasında 26. sırada iken izleyen yıllarda yayın sayısını artırarak 2012 yılında 19. sıraya yükselmiş ve 2017 yılında 42.405 yayın 19. sıradaki yerini korumuştur. Ancak Türkiye’de yıllara göre bilimsel yayın sayısı artmasına rağmen yayın başına yapılan atıf oranı düşmüştür. Örneğin 1996 yılında yayın başına yaklaşık 13 atıf yapılırken 2004 yılında bu sayı 18’e ulaşmış ancak 2017 yılı itibariyle 0,36’ya düşmüştür (Scimago Journal & Country Rank). Yayın başına yapılan atıf sayısının düşmesinin birçok nedeni

olmakla birlikte yapılan yayınların, bilimsel değerin yeterli düzeyde olmaması ya da bilime yeni bir katkıdan ziyade çalışmanın tekrar niteliğinde olması bu nedenlerin başında gelmektedir. Bir diğer neden olarak Türkiye’de özellikle son yıllarda bilim insanlarının akademik teşvik ödeneğinin asgari şartlarını sağlayabilmek için yayın sayısını artırma hedefiyle niteliksiz yayın yapmış olma olasılıkları gösterilebilir. Dolayısıyla bir ülkede yapılan yayın sayısı yerine yayınların niteliğine bakmak gerekmektedir. Yayınların niteliği “H indeksi”³¹ olarak adlandırılan bir metotla ölçülmektedir. Bir çalışmanın H indeks değerinin yüksek olması o çalışmanın niteliğinin üst düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 14’te dünyada en çok yayını bulunan 40 ülkenin bilimsel ve teknik makale istatistikleri yer almaktadır. Buna göre 1996-2018 döneminde ABD’nin hem yayın sayısı hem de H indeksi açısından dünyada birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Örneğin Hindistan yayın sayısına göre 9. sırada, H indeksinde 21. sırada; İsveç yayın sayısına göre 18. sırada, H indeksine 11. sırada; Belçika yayın sayısına göre 21. sırada, H indeksine göre 14. sırada yer almaktadır. Oysa yayın sayısına göre 20. sırada, İsveç ile Belçika arasında olan Türkiye, H indeksine göre 36. sırada yer almaktadır. Buradan hareketle Türkiye’de yayınlanan bilimsel ve teknik makalelerin sayının dünya ölçeğinde orta düzeyde olduğu ama nitelik bakımından çok da iyi durumda olmadığı söylenebilir.

OGT’den kaçınmak için, ülkelerin teknolojik ilerlemeyi sağlayabilmek adına bilime önem vermeleri gerektiği bilinmektedir. Bu kapsamda birçok ülkede bilime katkı sağlanması ve bu yönde çalışmaların artırılması ile çalışmaların nitelik düzeyinin yükseltilmesi için çeşitli teşvik politikaları uygulanmaktadır. Ancak Türkiye’de bilimsel çalışmalar için veriler teşviklerin çalışmanın niteliğinden ziyade yapılan çalışmaların sayısına göre verildiği görülmektedir. Halbuki teknolojik ilerlemeyi sağlayabilmek ve OGT’den kaçınmak için ülkeler, bilimsel çalışmaların sayısı yerine bilime yaptığı katkıyı dikkate almalıdır. Bu bağlamda H indeksi dikkate alındığında Tablo 14’te bulunan ülkelere göre ilk 20 sıra içerisinde Çin hariç hiçbir orta gelirli ülkenin bulunamaması tesadüf değildir. Bu durum, OGT’den kurtulma çabası içerisinde olan Türkiye’nin de bilime gerçek anlamda önem vermediğini göstermektedir.

³¹ H indeksi, bir bilimsel çalışmaya kaç tane atıf yapıldığını, eser sahibinin yayınlarının kaç tanesinin belli bir değer üzerinde atıf aldığı gösterildiği bir metottur. H indeksine göre çalışmanın bilimsel değeri ortaya çıkmaktadır (Al, 2008: 265).

Tablo 14: Dünya’da 1996-2017 Dönemi Bilimsel Yayın İstatistikleri

Dünya Sıralaması	Ülke	Yayın	Atıf almış yayın sayısı	Atıf sayıları	Kendine atıf	Yayın başına atıf	H İndeksi Sıralaması
1	ABD	12.070.144	10.701.848	297.655.815	134.368.758	24,66	1
2	Çin	5.901.404	5.785.424	48.833.849	27.480.980	8,27	13
3	İngiltere	3.449.243	2.935.537	77.355.297	17.558.272	22,43	2
4	Almanya	3.019.959	2.787.096	61.262.766	14.946.684	20,29	3
5	Japonya	2.750.108	2.630.141	42.767.077	11.167.050	15,55	6
6	Fransa	2.120.161	1.969.558	42.219.660	8.847.163	19,91	5
7	Kanada	1.744.508	1.569.064	39.431.612	6.894.236	22,6	4
8	İtalya	1.744.314	1.587.823	32.252.528	7.441.940	18,49	8
9	Hindistan	1.670.099	1.551.015	15.035.059	5.135.044	9	21
10	İspanya	1.376.358	1.262.302	23.570.723	5.251.983	17,13	11
11	Avusturya	1.362.848	1.204.470	27.018.516	5.566.860	19,83	10
12	Güney Kore	1.105.110	1.067.096	14.306.940	2.832.984	12,95	17
13	Rusya	1.076.966	1.051.744	7.801.977	2.543.017	7,24	22
14	Hollanda	966.986	872.993	25.586.850	3.854.314	26,46	7
15	Brezilya	938.352	888.530	10.225.275	3.363.421	10,9	24
16	İsviçre	710.672	648.991	19.461.396	2.459.376	27,38	9
17	Tayvan	658.383	633.680	8.757.902	1.645.666	13,3	29
18	İsveç	655.869	604.085	16.383.158	2.356.818	24,98	12
19	Polonya	655.485	627.632	6.683.506	1.685.997	10,2	25
20	Türkiye	588.326	546.684	5.873.898	1.310.390	9,98	36
21	Belçika	530.736	486.066	12.126.138	1.562.150	22,85	14
22	İran	514.496	495.227	4.281.547	1.541.742	8,32	41
23	Danimarka	393.204	357.963	10.115.806	1.353.641	25,73	15
24	Avusturya	386.992	353.818	7.959.145	994.419	20,57	18
25	İsrail	376.506	344.498	8.735.337	1.101.345	23,2	16
26	Finlandiya	334.763	311.398	7.553.739	1.078.823	22,56	19
27	Çek Cum.	326.336	313.365	3.681.392	798.131	11,28	32
28	Meksika	318.095	298.719	3.760.403	737.110	11,82	35
29	Yunanistan	315.659	286.922	5.158.164	756.973	16,34	30
30	Norveç	312.012	280.277	6.477.670	943.274	20,76	20
31	Portekiz	303.053	278.728	4.535.588	804.103	14,97	31
32	Singapur	292.560	269.110	5.656.862	632.326	19,34	23
33	Hong Kong	288.889	267.358	5.795.913	667.617	20,06	26
34	Malezya	286.411	274.464	2.107.306	533.423	7,36	42
35	Güney Afrika	272.886	247.039	3.677.627	771.119	13,48	33
36	Yeni Zelanda	240.206	212.840	4.741.458	654.764	19,74	27
37	Arjantin	209.294	196.041	3.059.605	596.324	14,62	37
38	İrlanda	205.128	180.977	4.033.667	428.413	19,66	28
39	Mısır	203.952	195.777	1.933.453	378.635	9,48	46
40	Romanya	198.390	190.878	1.411.797	317.095	7,12	43

Kaynak: Scimago Journal & Country Rank, <https://www.scimagojr.com/>

Ülkelerin teknolojik ilerleme sağlayabilmesi OGT’den kaçınması için katma değeri yüksek, küresel pazarda rekabet edebilir yüksek teknoloji ürünleri geliştirilmesi gerekmektedir. Teknolojik ilerleme için iki yol bulunmaktadır. Bunlardan birincisi teknoloji ithalatı iken; ikincisi ülkenin eğitim ve bilimde kaliteyi sağlayıp Ar-Ge’yi etkin düzeye getirmesidir. Teknoloji ithalatı, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması

ve OGT'den kaçınılması için kısa vadeli bir çözümdür. Çünkü teknoloji ithalatının sürekli hale gelmesi ülkenin kendi kaynakları ile teknolojiyi geliştirememesine ve teknolojiye dışa bağımlı bir yapıya dönüşmesine neden olmaktadır. Türkiye tarihine bakıldığında özellikle imalat sanayinde gelişim için çeşitli dönemlerde teknoloji ithalatı yolunun tercih edildiği görülmektedir. Bununla beraber Türkiye'de bilimsel yayınların niteliği bakımından arzulanan düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Her ne var ki yapılan Ar-Ge harcamalarında son yıllarda artış görülsede yüksek gelirli ülkelerin çok gerisinde kaldığı ve bu bağlamda Türkiye'nin teknoloji alanında kendini geliştiremediği görülmektedir.

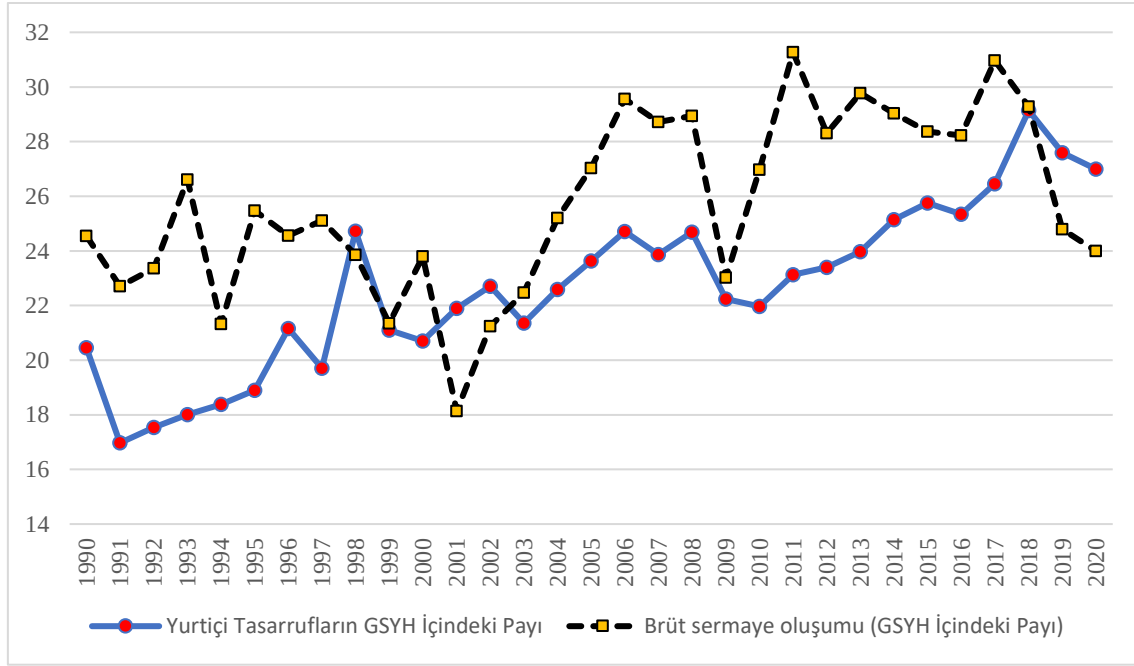
2.2.3. Türkiye'de Tasarruflar ve Yatırımlar

Sürdürülebilir ekonomik büyüme için ülkelerin, yatırımlarını ve dolayısıyla tasarruf düzeylerini artırmaları gerekmektedir. Tasarruflar, sermaye oluşumunu tetiklediğinde yatırımlar ortaya çıktığı için bir ülkede öncelikle tasarruf düzeyinin yüksek olması beklenir. Tasarrufların yetersiz kaldığı ülkelerde, yatırımların finansmanında yabancı sermaye ya da borçlanmaya ihtiyaç duyulur. Ancak ülkelerin OGT'den kaçınması için yabancı sermaye girişi ve borçlanma kısa vadeli bir çözüm olarak görülürken tasarruf düzeyinin artırılması daha kalıcı bir çözüm olarak görülmektedir.

Grafik 17'de Türkiye'de 1990-2020 dönemi yurt içi tasarruflar ve brüt sermaye oluşumun GSYH içindeki payı yer almaktadır. Buna göre genel olarak Türkiye'de tasarrufların yatırım düzeyinden düşük kaldığı; ancak ekonomik kriz ya da bunalım dönemlerinde yurt içi tasarrufların yatırım düzeyine yaklaştığı ya da yatırım düzeyini aştığı görülmektedir (Bkz. 1998, 2001, 2009, 2018 yılı).

Grafik 17'de, üst-orta gelir düzeyine erişilen 2004'te toplam yurt içi tasarruf oranının %22 düzeyinde olduğu göze çarparken 2008-2009 yıllarında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle tasarrufların düştüğü, ancak sonraki yıllarda tekrar artış gösterdiği görülmektedir. 2000-2017 yılları arasında Türkiye'nin toplam yurt içi tasarruf oranı ortalama %23,5 olarak gerçekleşirken 2020 yılı itibariyle bu oran %27 düzeyine ulaşmıştır. Türkiye'nin tasarruf düzeyinde artışlar görülmesine rağmen Dünya Bankası verilerine göre üst-orta gelirli çoğu ülkenin yurt içi tasarruf oranı Türkiye'den oldukça fazladır. Hatta üst-orta gelir düzeyinde yer alan büyük ekonomiler arasında en az tasarruf düzeyine sahip ülkelerin Türkiye, Brezilya ve Güney Afrika olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin OGT'den kaçınması için yurt içi tasarruf oranını artırması

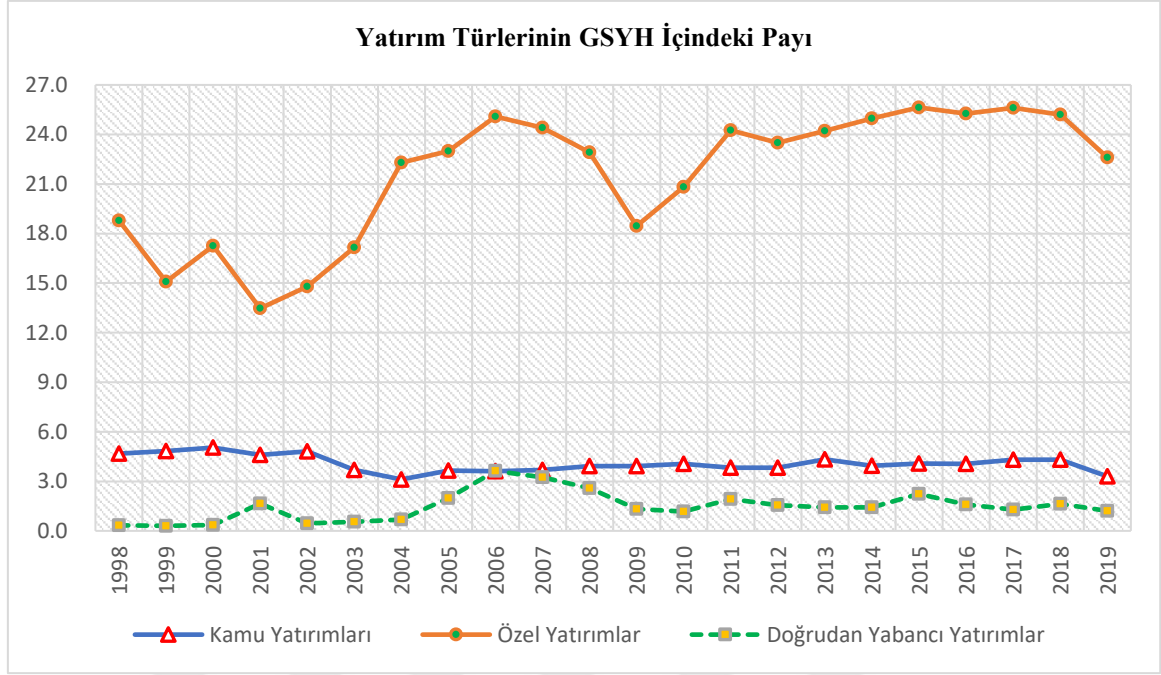
gerekirken diğer taraftan da bu tasarrufları yatırıma çevirmesi gerekmektedir. Türkiye’de brüt sermaye oluşumu 1990-2020 döneminde ortalama %25-30 düzeyinde iken özellikle son yıllarda brüt sermaye oluşumunda düşüşler olduğu görülmektedir. Bu kapsamda 2018 yılında %30 düzeyine ulaşan brüt sermaye oluşumu 2020 yılında %24 düzeyine kadar gerilemiştir.



Grafik 17: Türkiye’de Yurt İçi Tasarruflar ve Brüt Sermaye Oluşumu

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDS.TOTL.ZS?locations=TR>

Yatırımların düzeyi kadar kamu-özel yatırımlarının ayrımı da OGT açısından önemlidir. Çünkü bir ekonomide kamu yatırımlarının özel yatırımlara göre daha fazla artış göstermesi özel kesimin ekonomiden dışlanmasına yol açabilmektedir. Özel yatırımların azalması, rekabetin azalmasına ve böylece niteliksiz mal ve hizmet üretimine neden olabilmektedir. Wang (2014) Wang (2016a) ve Wang (2016b), kamu yatırımlarının, özel yatırımlara göre daha fazla artmasının bazı olumsuz sonuçlar doğurabileceğini ileri sürmektedir. Buna göre bir ülkede kamu yatırımları, çıkar gruplarının baskısı ile yapıldığında bir noktadan sonra yatırımların verimliliği azalmakta ve ülkenin OGT’ye yakalanma olasılığını artırmaktadır.



Grafik 18: Türkiye’de Kamu, Özel ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Kaynak: T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/yatirimlar/yatirimlarin-gsyh-ve-myb-icin-deki-pay/> ; Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>

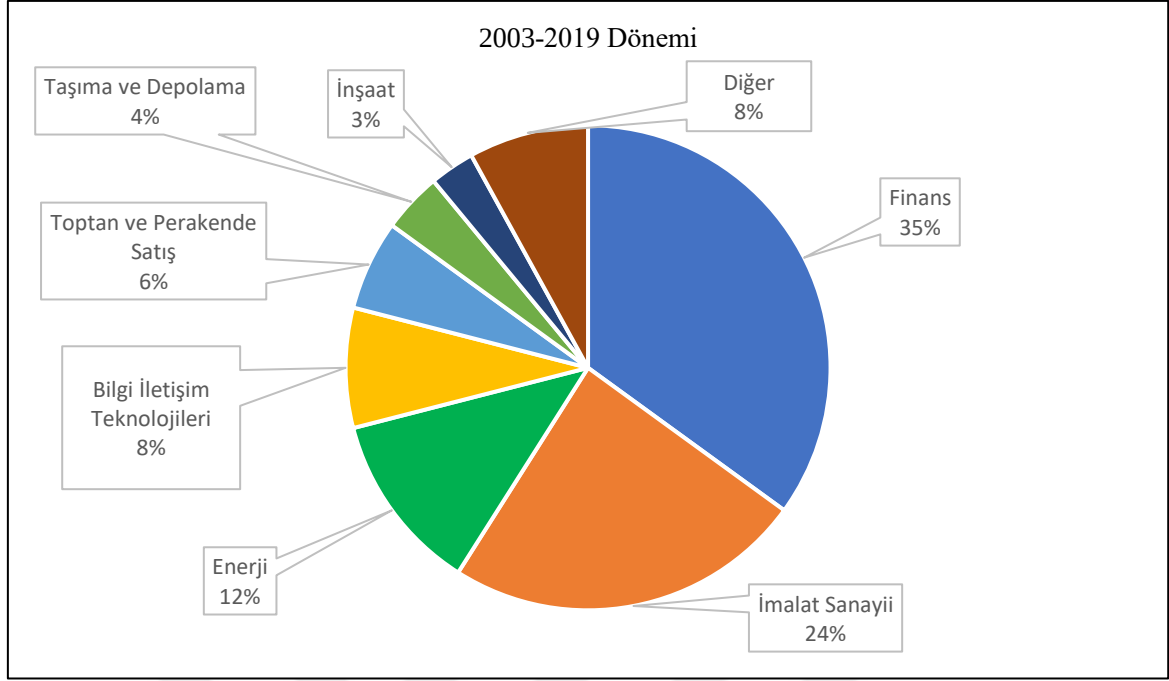
Grafik 18’de Türkiye’de 1998-2019 dönemi kamu-özel yatırımlarının ve doğrudan yabancı yatırımların GSYH içindeki payı yer almaktadır. Buna göre 1998-2002 yılları arası kamu yatırımlarının %5 düzeyinde olduğu ancak 2003’ten itibaren %3-4 düzeyine gerilediği görülmektedir. Kamu yatırımlarının özellikle 2002’den sonra azalmaya başlamasının nedeni 2001 ekonomik krizinden sonra IMF ile imzalanan anlaşmadan kaynaklanmaktadır. Çünkü söz konusu anlaşmada devletin piyasadaki ağırlığının azaltılması yönünde politikalarla yer verilirken 2003’ten sonra kamu yatırımlarının GSYH içindeki payı azaltılmaya başlanmıştır. 1998-2001 döneminde %15-18 düzeyinde olan özel yatırımlar, devletin piyasadaki ağırlığının azalmaya başladığı 2001’den sonra artmaya başlamıştır. 2006 yılında özel yatırımların GSYH içindeki payı %25 düzeyine kadar ulaşmış ancak 2008 ekonomik krizinin de etkisiyle 2009 yılında yeniden %18 düzeyine gerilemiştir. 2010 yılından itibaren özel yatırımlar yeniden artış gösterse de %25 düzeyini aşamamış, 2019 yılında da %22 düzeyinde kalmıştır.

Grafik 18’de yer alan diğer gösterge doğrudan yabancı yatırımlardır. Bir ülkede sabit sermaye yatırımlarının yetersiz kaldığı durumlarda, ülkenin önündeki seçeneklerden biri

borçlanma iken diğeri doğrudan yabancı yatırımlardır³². Sabit sermaye yatırımlarının yetersiz olduğu ülkeler, bu açığı finanse edebilmek için yabancı yatırımları ülkelere çekmek isterler. Buna göre Türkiye’de 1998-2000 yılları arasında %0,3 düzeyinde olan doğrudan yabancı yatırımlar 2001 yılında %1,6’ya ulaşmış ancak aynı yılda yaşanan ekonomik krizin ardından 2002-2004 yılları arasında %0,4 düzeyine gerilemiştir. 2005 yılından itibaren yeniden artmaya başlayan doğrudan yabancı yatırımlar ilk kez 2006 yılında %4 düzeyine yaklaşmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar ülkenin ekonomik, siyasi, kurumsal ve sosyal durumundan hızlı etkilenen bir göstergedir. Bu bağlamda 2006 yılına kadar doğrudan yabancı yatırımların artmasının nedeni olarak Türkiye’nin AB’ye katılım sürecinde uyguladığı reformlar ve IMF ile imzalanan sıkı maliye politikası gösterilmektedir. 2007 yılından 2009 yılına kadar sürekli azalan doğrudan yabancı yatırımlar %1,3 düzeyine kadar gerilerken 2010-2019 arasında ise doğrudan yabancı yatırımların ortalama %1-2 düzeyine gerilediği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin OGT’den kurtulmak için kullanacağı araçlardan biri olan doğrudan yabancı yatırımları yeterince ülkeye çekemediği anlaşılmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların düşük düzeyde olması OGT’deki Türkiye açısından istenmeyen bir durumdur. Ancak bu noktada doğrudan yabancı yatırımların verimli alanlara yapılmaması, istihdama katkı sağlamaması ve kalıcı olmaması (yatırımların ülkeden kolay çıkabilmesi) diğer sorunları oluşturmaktadır. Grafik 19’da 2003-2019 dönemi Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımların alanları yer almaktadır. Buna göre Türkiye’de en çok doğrudan yabancı yatırım yapılan alanın %35 ile finans sektörü olduğu görülmektedir. Finans sektörünü %24 ile imalat sanayi ve %12 ile enerji sektörü takip etmektedir. Finans sektörü, istihdama yeteri kadar katkı sağlamayan, üretime doğrudan etki etmeyen ve her şeyden önemlisi ülkeden çıkışı kolay olan bir yatırım sektörüdür. Bu nedenle Türkiye’ye yapılan doğrudan yabancı yatırımların üçte birinden fazlasının ülke açısından uzun vadede getirisi düşük ve her an ülkeden çıkabilecek bir alana yapıldığı görülmektedir.

³² Doğrudan yabancı yatırımlar kısaca, bir ülke dışındaki yatırımcıların söz konusu ülkeye fabrika, üretim birimleri kurmaları ya da mevcut bir şirketi, fabrikayı, üretim tesisini satın alarak yaptıkları yatırımlardır (Eğilmez, 2016).



Grafik 19: Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Alanları

Kaynak: T.C. Merkez Bankası, İstatistikler

Genel olarak bakıldığında Türkiye ekonomisinde yurt içi tasarrufların yatırımları karşılayamadığı ve bu nedenle Türkiye’nin doğrudan yabancı yatırımlara ihtiyaç duyan bir ülke konumunda olduğu görülmektedir. Bu kapsamda OGT’den kurtulmak için Türkiye’nin öncelikle yurt içi tasarruf düzeyini artırması ve bu tasarrufları yatırımlara çevirmesi gerekirken sonrasında doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmesi ve bu yatırımları verimli alanlara yönlendirmek için reformlar yapması gerekmektedir.

2.2.4. Türkiye’de İmalat Sanayi

OGT’nin temel nedenleri arasında ilk sıralarda üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerin imalat sanayi üretiminin yavaşlaması yer almaktadır. Çünkü üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerin yüksek gelir düzeyine erişebilmesi için katma değeri yüksek ürün üretmesi gerekmektedir. Yüksek katma değerli ürünlerin üretimi için sanayi sektörünün ekonomide itici güç olması beklenmektedir. Türkiye’de nüfus tarihsel süreç içerisinde kırsaldan kente doğru hızlı bir değişime uğramıştır. Bu değişim milli gelirin sektörel dağılımını da etkilemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomide tarım öncü sektör iken daha sonraları bu sektörün payının çoğu hizmet sektörüne, bir kısmı ise sanayi sektörüne kaymıştır. 2020 yılı itibariyle Türkiye ekonomisinde inşaatın payı %6; tarımın payı %7;

sanayinin payı %25; hizmet sektörünün payı %26 ve diğer faaliyetlerin³³ payı ise %36 düzeyindedir (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği-TOBB, Ekonomik Rapor 2020).

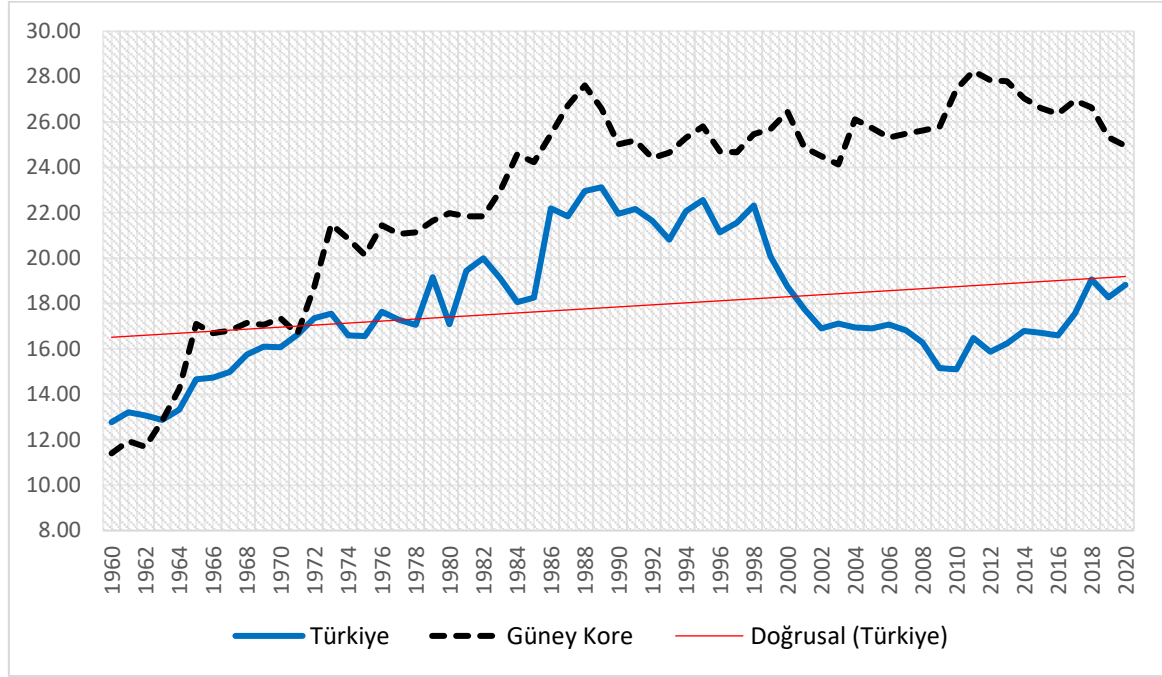
Üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerde OGT'den kaçınmak için sanayi sektörünün ve özellikle imalat sanayinin ekonomi içerisindeki ağırlığının yüksek olması gerekmektedir. Bu bağlamda üst-orta gelir düzeyine ulaştıktan sonra Türkiye'de ekonomik büyümenin itici sektörünün sanayi olması beklenmektedir. Ancak Türkiye'de sanayi sektörünün yeteri kadar geliştirilemediği ve bu dönemde ekonominin özellikle inşaat sektörü ile büyüdüğü bilinmektedir. Çünkü 2004 yılında inşaat sektörünün ekonomideki payı %3-4 düzeyinde iken 2020'ye doğru bu pay iki katına çıkarak %6-8 düzeyine ulaşmıştır (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler). Bu noktada sadece söz konusu dönemde inşaat sektörünün ekonomide hacimsel bir genişlemeye olanak sağladığı ancak uzun vadede üretime doğrudan bir katkısının olmadığı söylenebilir. Bu nedenle OGT'den kurtulmak için Türkiye'nin sanayi sektörü yerine inşaat sektörünü öncü sektör gibi gördüğü anlaşılmaktadır.

İmalat sanayi³⁴ üretiminin zayıflaması ile ihracat düzeyinin düşmesi özellikle geçiş ekonomilerinin OGT ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Ohno (2009), üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerin teknoloji üretebilir konuma gelmemesi durumunda OGT ile karşılaşacaklarını ileri sürerken bu ülkelerin OGT'den kaçınmaları için imalat sanayi üretimini artırmaları gerektiğini ifade etmektedir. Grafik 20'de Türkiye ve OGT'yi aşmış Güney Kore'nin 1960-2020 dönemi imalat sanayinin GSYH içindeki payı yer almaktadır. Buna göre imalat sanayinin ekonomi içerisindeki payının 1970'li yılların başında her iki ülkede de %16 düzeyinde olduğu ve 1972-1998 yılları arasında ise her iki ülkede de imalat sanayi üretiminde artış olduğu, bununla birlikte Güney Kore'nin genel olarak ortalama 5 puan ile Türkiye'nin önünde olduğu görülmektedir. Ancak 1998 yılından sonra Türkiye'de imalat sanayinin ekonomi içindeki payı 2010 yılına kadar sürekli düşüş göstermiştir. 1998 yılında %22 düzeyinde olan imalat sanayinin GSYH içindeki payı 2010 yılında %15 düzeyine gerileyerek 1965'ten sonra ilk kez bu düzeye gerilemiştir. 2004 yılında üst-orta gelir düzeyine eriştiği göz önüne alındığında Türkiye'nin bu tarihten

³³ Diğer Hizmetler: Finans ve sigorta faaliyetleri, bilgi ve iletişim, gayrimenkul faaliyetleri, mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetleri, kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri ve diğer hizmet faaliyetlerini içermektedir.

³⁴ İmalat sanayi, hammaddelerin el emeği ya da makineyle işlenip tüketim, yatırım ya da ara mallarına dönüştürüldüğü sanayi dalıdır (<http://www.nkfu.com/imalat-sanayi-nedir/>).

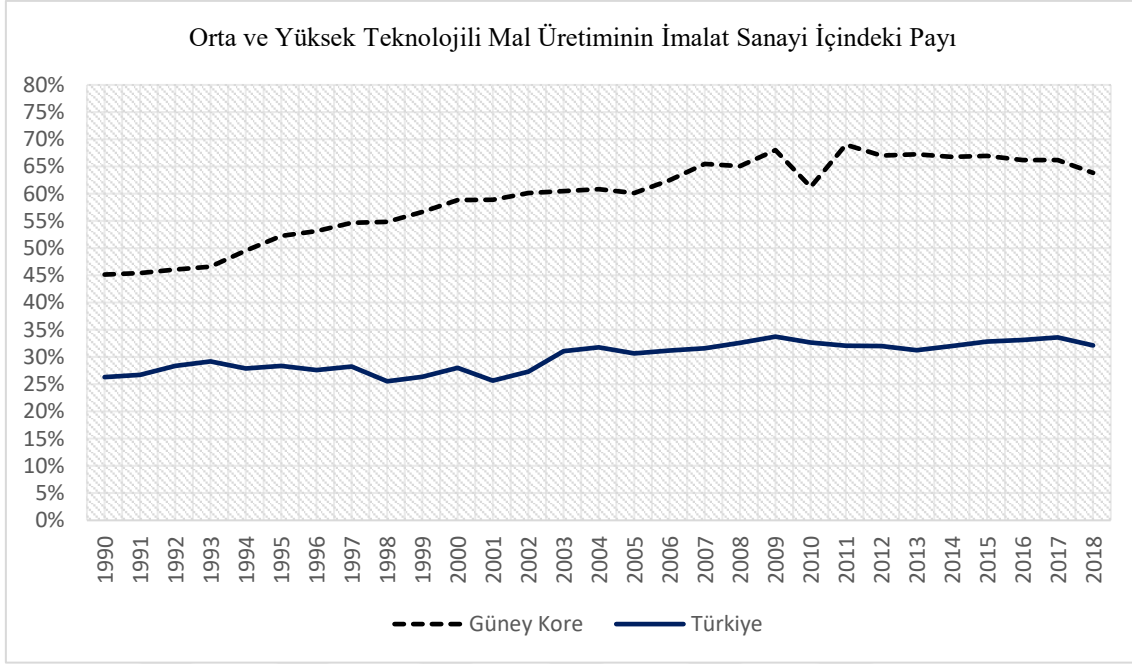
itibaren imalat sanayi üretimini artırması gerekirken üretimin düştüğü görülmektedir. 2010 yılından sonra imalat sanayinde üretim inişli-çıkışlı bir seyir yaşasa da 2020 yılında yeniden %19 düzeyine ulaşmıştır. Aynı yıl Güney Kore'deki imalat sanayi üretiminin GSYH içindeki payı ise %25 olarak gerçekleşmiştir.



Grafik 20: Türkiye ve Güney Kore’de İmalat Sanayinin GSYH İçindeki Payı

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS?locations=TR>

Gelişmiş ve geçiş aşamasındaki ekonomilerde imalat sanayisinin GSYH içerisindeki payının en az %25-30 düzeyinde olması gerektiği kabul edilmektedir. Türkiye, 1960 yılından sonra uyguladığı planlı kalkınma dönemi ve ithal ikameci anlayış ile imalat sanayisini ekonomide itici sektör olarak görmüştür (Eğilmez, 2015). Ancak ekonomide imalat sanayinin payı hiçbir zaman %25-30'lara ulaşamamıştır. Ekonomide imalat sanayi üretim düzeyinin yanında aynı zamanda üretimde orta ve yüksek teknoloji mal üretiminin payına da bakılmaktadır. Grafik 21’de Türkiye ve Güney Kore’nin imalat sanayinde orta ve yüksek teknoloji mal üretimi yer almaktadır. Buna göre Türkiye’nin tüm yıllarda Güney Kore’nin oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir. Türkiye’de toplam imalat sanayi üretiminin yaklaşık %25-35’ini orta ve yüksek teknoloji malı oluştururken bu oran Güney Kore’de %45-70 düzeyindedir. 2018 yılı itibariyle Orta ve yüksek teknoloji mal üretiminin imalat sanayi içerisindeki payı Türkiye’de %32 iken Güney Kore’de bunun tam iki katı olan %64 düzeyindedir.



Grafik 21: Türkiye ve Güney Kore’de Orta ve Yüksek Teknolojili Mal Üretimi

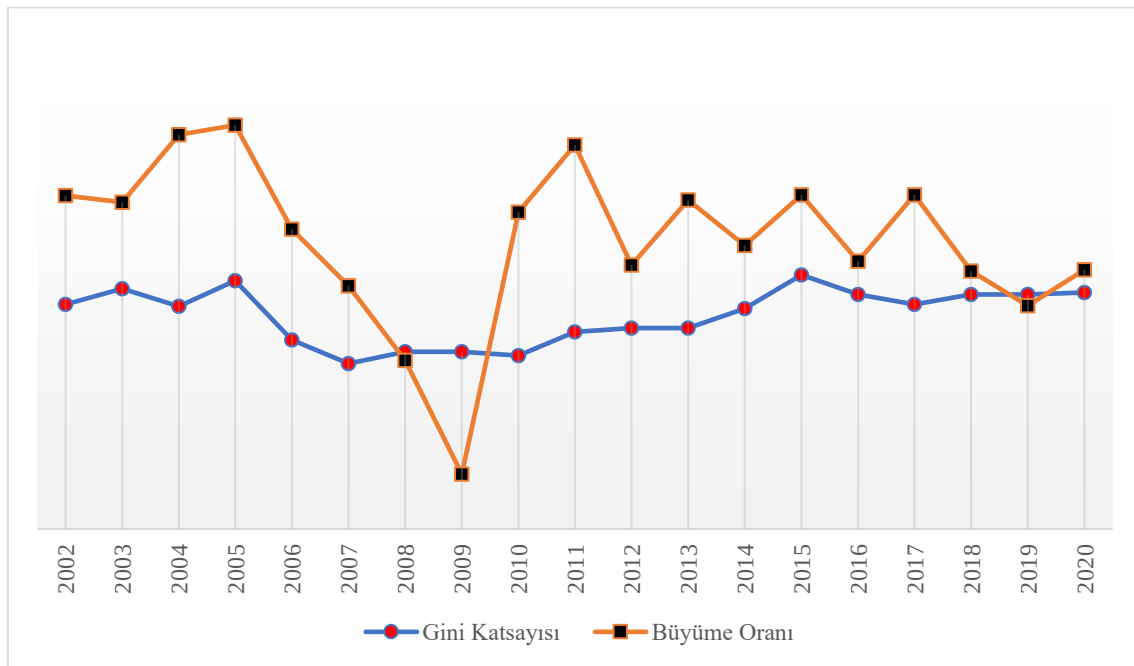
Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NV.MNF.TECH.ZS.UN>

Özetle Türkiye’de imalat sanayinin milli gelir içerisindeki payı arzulanan düzeye ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte orta ve yüksek teknoloji mal üretiminin imalat sanayi içindeki payının ortalama %25-35 olması yüksek gelirli ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşük düzeydedir. Ayrıca imalat sanayinde etkinlik durumunun karşılaştırılması için imalat sanayi kapasite kullanım oranına³⁵ bakıldığında Türkiye’de bu oran 1980 yılında yaklaşık %60 düzeyinde iken 1995 yılında %80 seviyelerine ve 2005 yılında yaklaşık %86 düzeyine ulaşmıştır. Ancak imalat sanayi kapasite kullanım oranı 2010 yılında %73’e gerilemiş ve 2015 yılında %77’ye ulaşsa da bu artışı devam ettiremeyerek 2018 yılında %77 ile aynı seviyelerde kalmıştır. Tarihsel süreç içerisinde Türkiye ekonomisi hiçbir zaman tam kapasite ya da tam kapasiteye yakın imalat sanayi üretimi gerçekleştirememiştir (Özen, 2015: 14). Bu bağlamda Türkiye’nin, OGT’den kurtulması için öncelikle imalat sanayine gerekli önemi vermesi ve her şeyden önce üretim kapasitesini artırması gerekmektedir.

³⁵ İmalat sanayinde firmaların fiili olarak ortaya çıkan üretim miktarının, fiziki olarak üretilebilecek en yüksek miktara oranına kapasite kullanım oranı denir (Özen, 2015: 149).

2.2.5. Türkiye’de Gelir Dağılımı

Gelir dağılımında adaletsizliğin ekonomik büyüme ve kalkınmayı olumsuz etkilediği ve dolayısıyla OGT’ye neden olduğu yönünde çalışmalara literatürde sıklıkla rastlanmaktadır. Egawa (2013), İslam (2013) ve İslam (2015) yaptığı çalışmada OGT’nin temel nedeninin gelir dağılımında adaletsizlik olduğunu öne sürmektedir. Ancak konu ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda ise gelir dağılımında adalet ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki olmadığı ve bu durumun her ülke için geçerli olamayacağı ifade edilmektedir.



Grafik 22: Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

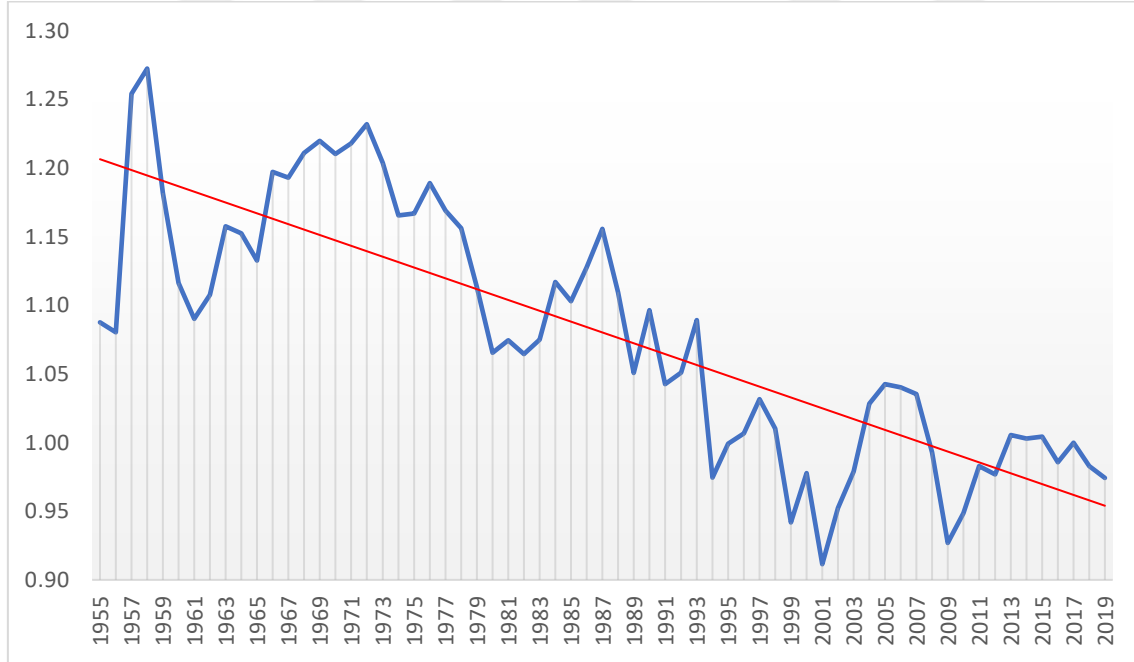
Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/>

Grafik 22’de Türkiye’de 2002-2020 dönemi Gini katsayısı ve ekonomik büyüme oranı ilişkisi incelenmiştir. Bu bağlamda Gini katsayısının arttığı bazı dönemlerde ekonomik büyüme oranının da arttığı, bazı dönemlerde ise azaldığı; Gini katsayısının düştüğü bazı dönemlerde ekonomik büyüme oranının da arttığı, bazı dönemlerde ise azaldığı görülmektedir. Ayrıca bazı dönemlerde Gini katsayısının artış ya da azalış göstermesine rağmen ekonomik büyüme oranında önemli bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de özellikle 2002-2020 dönemi (üst-orta gelir düzeyinde bulunan

yıllar) için gelir dağılımında adalet ve ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olduğundan bahsetmek zordur.

2.2.6. Türkiye’de Toplam Faktör Verimliliği

Üretim sürecinde, nitelikli iş gücü ile istihdam imkanlarını geliştirip yeni alanlar açan, yapılan tasarrufları hızlı bir şekilde yatırıma çevirip mevcut yatırımların fiziki imkanlarını yenileyen, yaptığı teknolojik ilerlemeler ile üretim sürecini bu yeniliklere uyarlayan ve sonunda başarılı olan ülkeler sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştiren ülkeler olarak öne çıkmaktadır (Saygılı ve Cihan, 2008: 134). Kharas ve Kohli (2011), üst-orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine erişen ülkelerde özellikle iki faktörün ön plana çıktığını ve bunlardan birincisinin toplam faktör verimliliği; ikincisinin ise uzmanlaşma olduğunu ileri sürmektedir. Aiyar ve diğerleri (2013) ise Eichengreen, Park ve Shin (2012)’nin büyümede yavaşlama yaklaşımına yeni bir yorum getirerek büyümede yavaşlamaya toplam faktör verimliliğindeki düşüşün neden olduğunu öne sürmektedir. Bu bağlamda literatürde genel olarak OGT’den kaçınmak için toplam faktör verimliliğinin öneminin çok büyük olduğu vurgulanmaktadır.



Grafik 23: Türkiye’de Toplam Faktör Verimliliği (%)

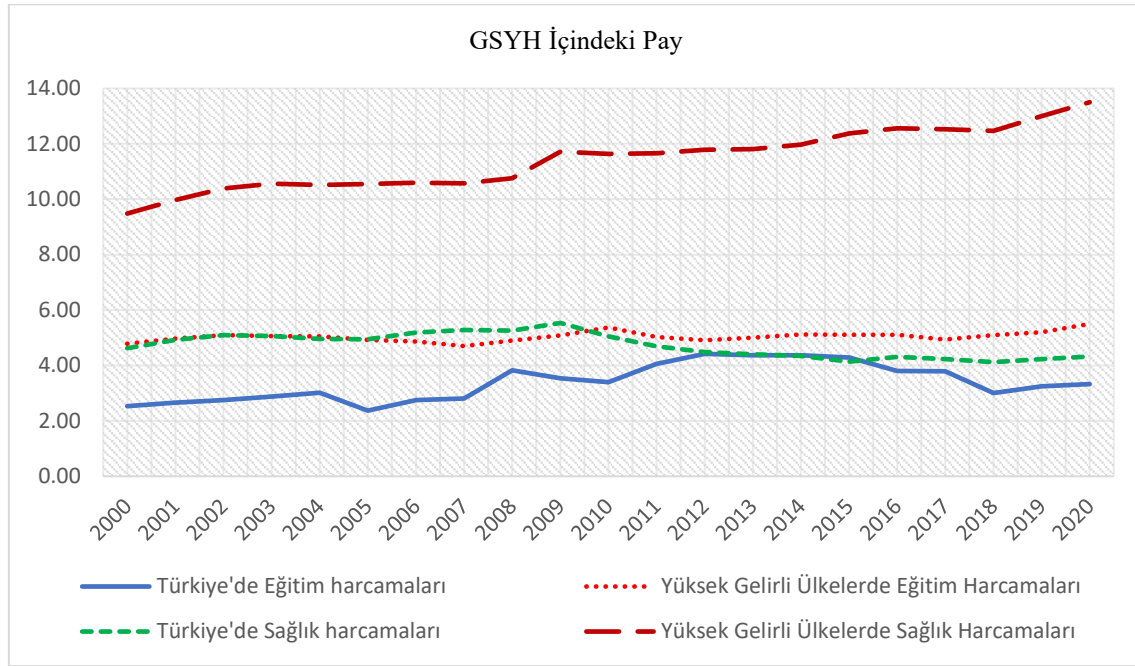
Kaynak: Federal Reserve Bank (FRED), <https://fred.stlouisfed.org/series/RTFPNATRA632NRUG>

Grafik 23'te Türkiye'nin 1955-2019 dönemi toplam faktör verimliliğine yer verilmiştir. Buna göre Türkiye'de 1955-2019 döneminde toplam faktör verimliliğinin aşırı inişli çıkışlı olduğu ancak toplam faktör verimliliğinde yıllar itibariyle düşüş yaşandığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda 1958 yılında toplam faktör verimliliği %1,7 iken 2019 yılı itibariyle %0,97 düzeyindedir. Ülkelerin OGT'ye yakalanmalarının arkasında yatan temel nedenlerin başında toplam faktör verimliliğindeki düşüş olduğu göz önüne alındığında 1955-2019 döneminde düşük gelirden yüksek gelir düzeyine ulaşmayı hedefleyen Türkiye'de toplam faktör verimliliğinin artması gerekirken azaldığı görülmektedir.

2.2.7. Türkiye'de Sosyal Faktörler

İçsel büyüme teorilerinde teknolojik ilerlemenin kaynağı olarak sağlık ve beşerî sermaye gösterilmektedir. İyi eğitilmiş ve sağlıklı bir toplum ekonomik ilerlemede önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte eğitilmiş ve sağlıklı bir toplumda demokrasi ve insani gelişmeler daha aktif olacağından toplumsal refah daha hızlı sağlanabilmektedir (Loser ve Sood, 2011). Bir ülkede eğitim ve sağlık düzeyi genel olarak eğitim-sağlık harcamalarının GSYH içindeki payı ile ölçülebilmektedir. Grafik 24'te Türkiye'nin 2000-2020 dönemi eğitim ve sağlık harcamaları yüksek gelirli ülkelerin eğitim ve sağlık harcamaları yer almaktadır. Buna göre Türkiye'de eğitim harcamaları 2000 yılında %2,5 düzeyinde iken 2008 yılında %3,8'e ve 2012-2016 yılları arası %4'ün üzerine çıkmıştır. Ancak eğitim harcamalarının GSYH içindeki payı 2007 yılından itibaren azalmaya başlamış ve 2020 yılı itibariyle %3,3 düzeyine kadar gerilemiştir. 2000-2020 dönemine bakıldığında Türkiye'nin eğitim harcamalarının ortalama %3-3,5 arasında olduğu; yüksek gelir düzeyindeki ülkelerde ise bu oranın ortalama %5 düzeyinde olduğu görülmektedir. Eğitim harcamalarına göre Türkiye ile yüksek gelirli ülkeler arasında sağlık harcamalarında daha fazla fark olduğu göze çarpmaktadır. 2000 yılında Türkiye'de %4,6 düzeyinde olan sağlık harcamaları 2009 yılında %5,5 düzeyine yükselmiş ancak bu tarihten sonra düşmeye başlamıştır. 2020'de sağlık harcamalarının GSYH içindeki payı %4,3 olarak gerçekleşmiştir. Yüksek gelirli ülkelerde ise 2000 yılında %9,5 olan sağlık harcamaları sürekli artış göstermiş ve 2020 yılında %13,5 düzeyine kadar ulaşmıştır. Bu bağlamda yüksek gelirli ülkelerin Türkiye'nin yaptığı sağlık harcamalarının üç katından daha fazla harcama yaptığı görülmektedir. Özetle eğitim ve sağlık harcamalarında

OGT'den kurtulup yüksek gelir düzeyine ulaşmak isteyen Türkiye'nin, yüksek gelirli ülkelerin oldukça gerisinde bulunmaktadır.



Grafik 24: Türkiye’de Eğitim ve Sağlık Harcamaları

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/>

Eğitim harcamaları, eğitime verilen önemin düzeyini ölçmede kullanılan bir ölçüt iken eğitim için bir diğer nokta eğitim harcamaları sonucunda ne elde edildiğidir. Yani bir ülkenin eğitim harcamalarını artırması her zaman eğitimde kalitenin de arttığının göstergesi değildir. Bu noktada ülkeler eğitim açısından değerlendirilirken eğitim harcamalarının yanında eğitim indeksine, Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PİSA)³⁶ puanlarına veya buna benzer eğitimi değerlendirici puanlara bakılması gerekmektedir. Bu bağlamda Tablo 15’te Türkiye’nin 2003-2018 dönemi PİSA puanları yer almaktadır. Buna göre 2003-2018 döneminin tamamında Türkiye’nin, okuduğunu anlama, fen bilimleri ve matematik alanında OECD ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Türkiye’nin fen bilimleri alanında 2006 yılında puanı 424 iken 2009’da 454’e ve 2012’de 463’e yükselmiş ancak 2015 yılında 425 puana gerilemiştir. 2018 yılında ise 468 puanla OECD ülkeleri arasında son sıralarda yer almıştır. Fen bilimleri alanında olduğu gibi yıllara göre matematik alanında da Türkiye’nin herhangi bir gelişme

³⁶ Açılımı “Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı” olan PİSA testi, OECD tarafında 15 yaş grubundaki öğrencilerin bilgi ve beceri düzeylerini ölçmek için her üç yılda bir yapılmaktadır.

kaydedemediği göze çarpmaktadır. 2003 yılında matematik alanında 423 olan puanı; 2006 yılında 448'e yükselmiş; 2009 yılında 445'e gerilemiş; 2012 yılında 424'e gerilemiş ve 2015 yılında da 423 puana gerilemiştir. 2018 yılında ise puanı 454'tür. Okuduğunu anlamada Türkiye'nin 2003 yılında 441 olan puanı 2006, 2009 ve 2012 yıllarında sırasıyla 447, 464, 475 puana yükselmiştir. 2018 yılında ise puanı 466'dır.

Tablo 15: Türkiye'nin PISA Testi Sonuçları

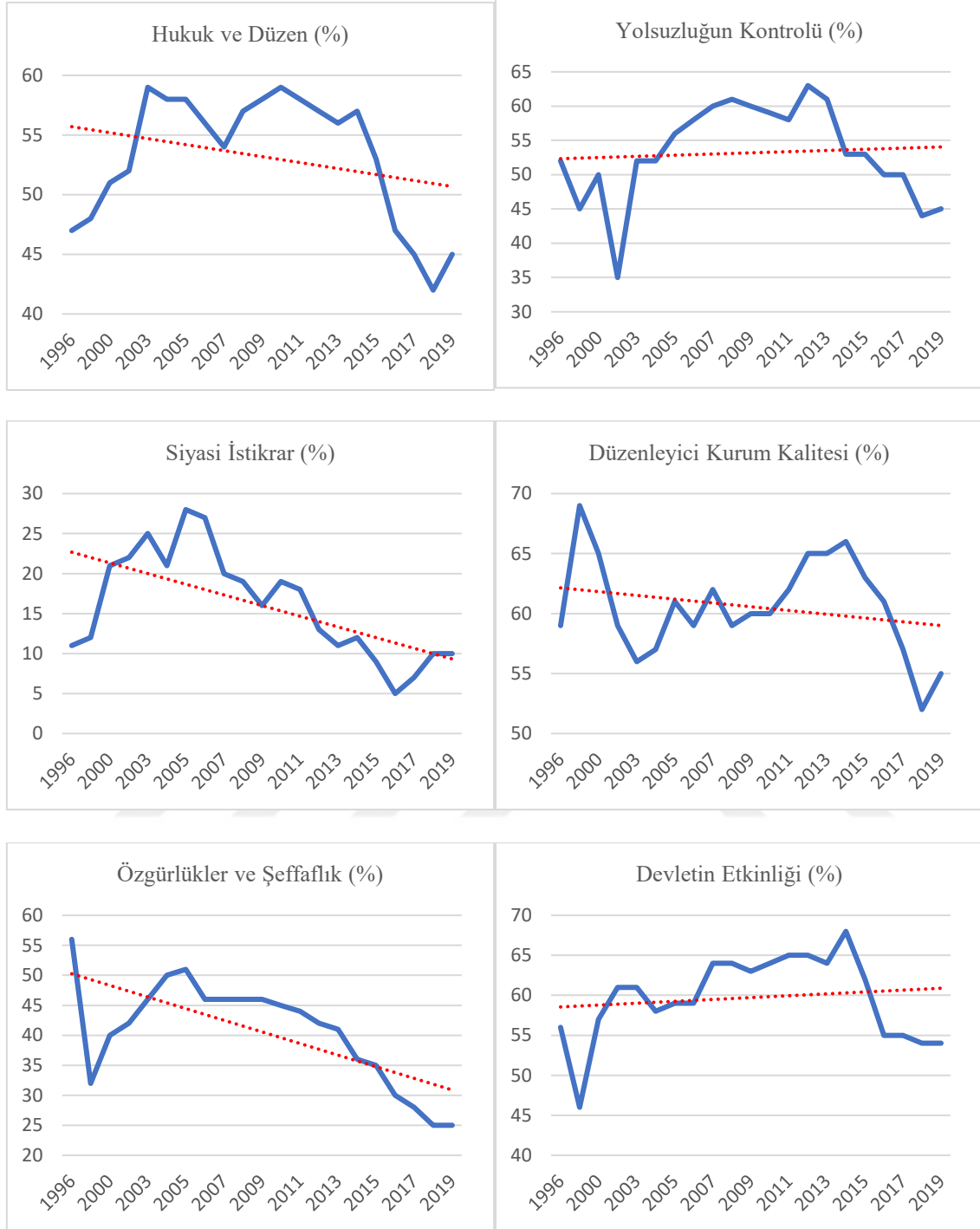
Yıllar	Fen Bilimleri		Matematik		Okuduğunu Anlama	
	Türkiye	OECD ort.	Türkiye	OECD ort.	Türkiye	OECD ort.
2003	-	-	423	503	441	491
2006	424	498	448	494	447	495
2009	454	501	445	495	464	497
2012	463	501	424	494	475	496
2015	425	493	423	490	428	493
2018	468	489	454	489	466	487

Kaynak: OECD, PISA Scores, <https://www.oecd.org/pisa/>

PISA puanlarına genel olarak bakıldığında eğitim alanında Türkiye'nin gelişmiş ülkelere göre geride kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durum Türkiye'nin OGT'de olmasının en önemli nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. Uzun yıllardan beri üst-orta gelir grubunda yer alan Türkiye'nin yüksek gelir düzeyine erişebilmesi için katma değeri yüksek mal üretmesi ve bunun için de yüksek teknoloji düzeyine sahip bir altyapıya ihtiyacı vardır. Tüm bunların kaynağında kalite düzeyi yüksek beşeri sermaye bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin OGT'den kaçınma hedefiyle beşeri sermayenin oluşturulmasında fen bilimleri ve matematikte ileri, sorgulayıcı ve ne okuduğunu anlayan bireylerin yetiştirilmesi için iyi bir eğitim ve sağlık sistemine ihtiyacı vardır.

2.2.8. Türkiye'de Kurumsal Faktörler

Ülkelerin OGT'den kaçınması için sürdürülebilir ekonomik büyümeye ihtiyaç duyulmaktadır. Sürdürülebilir ekonomik büyüme sadece ekonomik faktörlerle değil aynı zamanda sosyal ve kurumsal faktörlerle desteklendiğinde gerçekleşmemektedir. Bir ekonomide kurumsal faktörlerin iyi bir şekilde işlemesi ekonomik faktörlerin de iyi çalışmasını sağlamaktadır. Grafik 25'te Türkiye'nin 1996-2019 dönemi kurumsal göstergelerine yer verilmiştir.



Grafik 25: Türkiye’de Kurumsal Göstergeler

Kaynak: Dünya Bankası, Dünya Kurumsal Göstergeler, <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>

Türkiye’nin 1996-2019 dönemi hukuk ve düzen indeksi 1996 yılında %47 düzeyinde iken 2003 yılında %60 düzeyine yükselmiş ancak 2007 yılında %54’e gerilemiştir. 2010 yılında yeniden %60 düzeyine ulaşan hukuk ve düzen indeksi 2011 yılından itibaren

gerilemeye başlamış ve 2018 yılında %42 olarak gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin 1996-2019 dönemine bakıldığında hukuk alanında ilerleme kaydedemediği görülmektedir. Öyle ki 2019 yılında %45 olan hukuk ve düzen indeksi 1996 yılının bile gerisinde kalmıştır.

1996 yılında Türkiye'de yolsuzluğun kontrolü %51 düzeyinde iken 2002 yılında bu oran %35'lere kadar düşmüş, 2004-2005 yıllarında %52 düzeyine ulaşmış ve 2009 yılında %60'ın üzerine yükselmiştir. 2011 yılında %58'e gerilemesine rağmen 2012 yılında %63 ile yolsuzluğun kontrolü söz konusu dönemde en yüksek düzeye ulaşmıştır. Ancak 2013 yılından itibaren yolsuzluğun kontrolünün sürekli zayıfladığı görülmektedir. 2019 yılı itibarıyla bu oran %45 ile 1996 yılının gerisinde kalmıştır.

Siyasi istikrar indeksi bünyesinde hükümetlerin, anayasaya uyması, şiddet içeren yollara başvurmaması ve ülkede terörizmin olmaması gibi bileşenleri içermektedir. Tarihsel süreç içerisinde terörizm, askeri müdahaleler ve hükümetlerin bazı kanun dışı politikaları nedeniyle siyasi istikrar Türkiye'nin en önemli sorunları arasında yer almıştır. Bu bağlamda 1996 yılında %10 gibi çok düşük bir düzeyde olan siyasi istikrar 2004 yılında %21 ve 2008 yılında yaklaşık %28 düzeyine ulaşmıştır. Ancak Türkiye'de siyasi istikrar 2009 yılından itibaren sürekli azalmış ve 2016 yılında %5 düzeyine kadar gerilemiştir. 2017 yılından sonra siyasi istikrar yeniden kazanılmaya başlansa da 2019 yılında %10 ile 1996 yılındaki siyasi istikrar düzeyine ancak ulaşabilmiştir. Siyasi istikrarın istenilen düzeyde olmamasının en önemli nedenleri olarak özellikle son yıllarda ülke içi ve dışı artan terör faaliyetleri, bu faaliyetleri önlemek için alınan tedbirler, siyasi kargaşalar ve komşu ülkelerde yaşanan savaşlar gösterilebilir.

Düzenleyici kurum kalitesi, özel sektörün gelişimi için gerekli vergi düzenlemelerinin ve teşvik politikalarının yapılması ile ekonomik ve sosyal kurumların devletle ilişkilerini ölçen bir indekstir. Türkiye'de 1996-2019 döneminde düzenleyici kurum kalitesinin istikrarlı bir düzeyde olmadığı görülmektedir. Buna göre Türkiye'de 1996 yılında yaklaşık %60 düzeyinde olan düzenleyici kurum kalitesi indeksinin 1998 yılında %70 düzeyine ulaştığı ancak 2003 yılında %55 düzeyine düştüğü görülmektedir. 2004 yılından sonra istikrarsız bir görüntü çizen düzenleyici kurum kalitesi 2014 yılında yeniden %65 düzeyini aşmıştır. 2015 yılından sonra yeniden azalmaya başlamış ve 2018 yılında %52

düzeyine gerilemiştir. 2019 yılı itibariyle Türkiye’de düzenleyici kurum kalitesi %55 düzeyi ile 1996 yılının gerisinde bulunmaktadır.

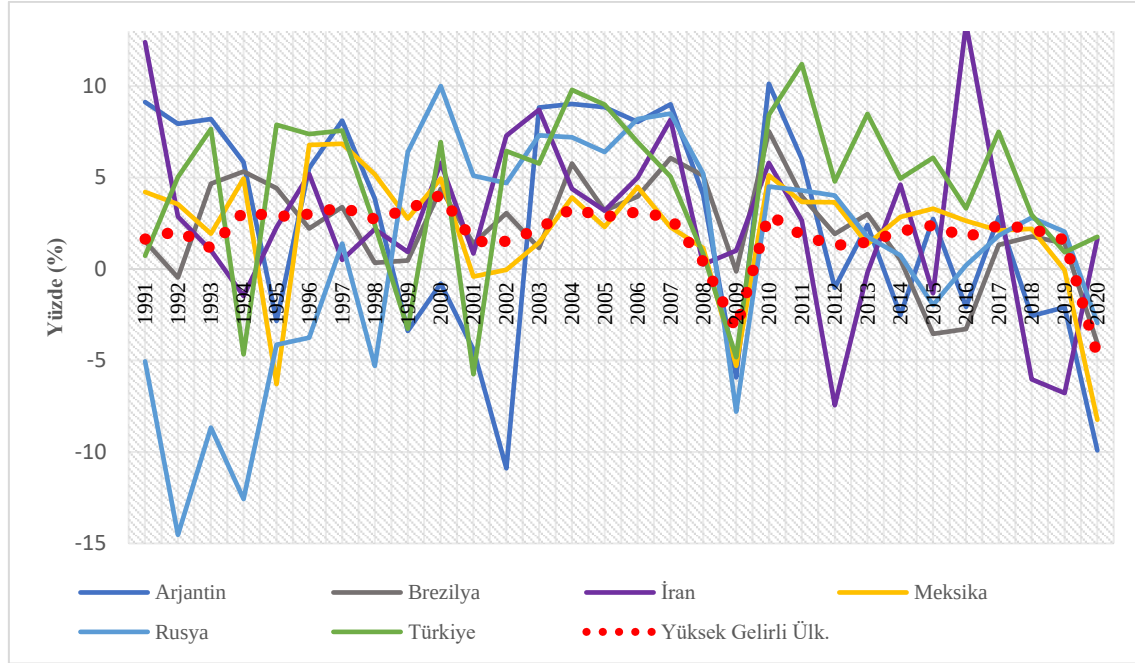
Özgürlükler ve şeffaflık indeksi bireysel özgürlükler, ifade özgürlüğü, medya özgürlüğü ve hesap verilebilirlik düzeyini ölçen indekstir. Türkiye’de özgürlük ve şeffaflık indeksi özellikle 2009 yılı sonrasında sürekli azalan indeks olarak göze çarpmaktadır. Türkiye’de özgürlük ve şeffaflık indeksi 1996 yılında %55 düzeyinden 1998 yılında %32 düzeyine gerilemiştir. 1999 yılında itibaren iyileşmeye başlayan özgürlük ve şeffaflık düzeyinin 2005 yılında %51 düzeyine ulaştığı görülmektedir. Ancak 2006 yılından itibaren özgürlükler ve şeffaflık düzeyinin sürekli azaldığı görülmektedir. Öyle ki 2019 yılı itibariyle %25 düzeyine kadar gerilemiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin özgürlükler ve şeffaflık alanında ilerleme kaydedemediği ve bu yönüyle sorunlarının olduğu görülmektedir.

Devletin etkinliği indeksi, kamu hizmetlerinin kalitesi ile siyasetten bağımsız kamu politikalarının üretilmesi ve uygulanabilmesini içermektedir. Türkiye’de siyasetten bağımsız kamu politikalarının üretilmesi ve uygulanabilmesi 1996 yılında %55 düzeyinde iken 2007-2015 yılları arası %60’ın üzerinde seyretmiş, 2016 yılında %55 düzeyinin altına düşmüştür. 2019 yılı itibariyle devletin etkinliği %54 düzeyindedir. Bu bağlamda 2019 yılında elde edilen indeks değeri 1996 yılı düzeyindedir. Dolayısıyla Türkiye’de kamu hizmetlerinin kalitesinde sorunlar olduğu ve kamu politikalarının siyasetten bağımsız uygulanamadığı söylenebilir.

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında kurumsal göstergeler düzeyinde Türkiye’nin arzuladığı durumda olamadığı görülmektedir. Çünkü yüksek gelirli ülkelerde kurumsal göstergelerin ortalama indeks değeri %70-100 düzeyinde iken Türkiye’nin sahip olduğu kurumsal faktörlerin indeks değerleri söz konusu bu düzeyin oldukça gerisinde kalmaktadır. Kurumsal faktörler, sosyal faktörler gibi ekonomik faktörleri çok yakından ilgilendirmekte ve ülkelerin sürdürülebilir ekonomik büyüme seyrini yakalamasını yüksek düzeyde etkilemektedir. Kurumsal faktörler ekonomik faktörlerin iyi işlemlerini sağlayan bir güvenlik mekanizması görevinde olduğu için OGT’den kaçınmak isteyen Türkiye, sosyal faktörler gibi kurumsal faktörlerin de iyi düzeyde olmasını sağlamalıdır.

2.3. Bölüm Değerlendirmesi

OGT, üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerin yüksek gelir düzeyine ulaşmak için kullandığı üretim olanaklarının eskimiş ve uluslararası piyasada rekabet edemez konumda olması nedeniyle bu ülkelerin ekonomik büyümelerinin durağanlaşması ile ortaya çıkmaktadır. Üst-orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerin ekonomik büyümelerinde sürdürülebilirliğin olmaması ülkeleri OGT ile karşı karşıya bırakmaktadır.



Grafik 26: Orta Gelir Tuzağındaki Bazı Ülkelerin Ekonomik Büyüme Oranları

Kaynak: Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD?locations=IN>

Grafik 26'da OGT'de veya OGT riski altında olan Arjantin, Brezilya, İran, Meksika, Rusya ve Türkiye gibi üst-orta gelirli ülkelerin büyüme oranı ile yüksek gelir düzeyinde bulunan ülkelerin ortalama büyüme oranları yer almaktadır. Buna göre Grafik 26'da yer alan ülkelerin ekonomik büyümelerinin aşırı inişli çıkışlı olduğu ve bu bağlamda sürdürülebilir olmadığı görülürken yüksek gelir düzeyinde yer alana ülkelerin ortalama büyüme oranının aynı dönemde çok daha dengeli olduğu görülmektedir. Öyle ki bazı dönemlerde OGT riski bulunan söz konusu ülkelerin sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlayamadıkları hatta büyük oranda küçüldükleri görülmektedir. Düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine eriştikten sonra yüksek gelir düzeyinde yer alan ülkelerin ekonomik atılımları ile rekabet edebilecek yapılarının olmaması bu ülkeleri OGT'ye

itmektedir. Ekonomik büyümenin sürdürülebilir bir olgu olduğu göz önüne alındığında söz konusu ülkelerin iyi işleyen ekonomik, sosyal ve kurumsal sistemlerinin olmadığı ve bu nedenle ekonomik büyümeyi sürdürülebilir hale getiremeyerek OGT'ye yakalandıkları söylenebilir.

Literatürde ülkelerin ekonomik büyümelerini sürdürülebilir hale getirmesi ve OGT'den kaçınmaları için üretimde teknolojilerini güçlendirmeleri gerektiği ya da bu ülkelerin teknoloji üretmediği durumda teknoloji transferi yolunu tercih etmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Bu noktada teknoloji transferi ülkenin KBMG'sini kısa bir dönem için artırabilirken uzun vadede teknolojiye dışa bağımlılık ülkenin OGT'ye yakalanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda teknolojik gelişimini tamamlayamayan, eskimiş teknolojilerle veya teknoloji transferi yoluyla üretimine devam eden üst-orta gelirli ülkelerin ekonomik büyümeleri sürdürülebilir olmamaktadır. Dolayısıyla ülkelerin OGT'den kaçınması için teknoloji transferi yerine teknoloji üretebilir ülke konumuna gelmesi gerekmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde bazı ülkelerin OGT'yi aşarak yüksek gelir düzeyine ulaştığı, bazı ülkelerin OGT riski ile karşı karşıya olduğu ve bazı ülkelerin ise OGT'de olduğu görülmektedir. Bu noktada OGT'den kaçınmak için uygulanan stratejiler, ülkelerin bulundukları coğrafya, sahip olduğu doğal kaynaklar ile ülkenin ekonomik, sosyal, kurumsal, kültürel ve demografik yapısına göre değişiklik göstermektedir. Ticaretin özgülleştirilmesi için kamu politikalarının yapılması, teşvik politikalarının inovasyon gibi verimli alanlara yapılması, yatırımların artırılması ve özellikle yerli yatırımcıların korunması, yeni ürünlerin ortaya çıkarılması ve desteklenmesi bunlardan bazılarıdır. Ayrıca tekeller ve kartellerin mümkün olan en az sayıya düşürülmesi, rekabetin yaygınlaştırılması, imalat sanayinin GSYH içindeki payının artırılması, yatırımlarda bürokratik sürecin azaltılarak vergisel düzenlemelerin ve kredi imkânlarının sağlanması da OGT'den kaçınmak için ülkelerin uyguladığı diğer stratejiler arasında yer almaktadır (Berliner, Thanh ve McCarty, 2013).

OGT'yi aşmış yüksek gelir düzeyine erişen Güney Kore, Japonya ve Singapur gibi Doğu Asya ülkeleri Latin Amerika ülkelerine göre ekonomik büyümelerini daha canlı tutarak sürdürülebilir kılmışlardır. Bu bağlamda birçok ülkenin aksine Doğu Asya ülkeleri ekonomide farklı stratejiler uygulamışlardır. Öncelikle ürün çeşitliliğinden ziyade mevcut

imalatını yaptıkları ürünlerde uzmanlaşarak uluslararası piyasada öncü olma yolunu tercih etmişlerdir. İkincisi toplam faktör verimliliğinin artırılması için gerekli alt birimleri ve kurumları harekete geçirmişlerdir. Üçüncüsü, yerelde ekonomik yönetim birimleri kurmuşlardır (Kharas and Kohli, 2011:286). Bununla birlikte söz konusu Asya ülkeleri, ekonomik büyümede beşeri sermayeyi ön planda tutarak gündelik değil evrensel değerler üzerine kurulu bir eğitim modeli geliştirmişler ve böylece iyi eğitilmiş kuşaklar yetiştirerek vasıflı iş gücünü oluşturmuşlardır (Asya Kalkınma Bankası, 2011: 33).

Çalışmanın bu bölümünde ayrıca değerlendirilen Türkiye’de ekonomik büyüme oranının ortalama %5 düzeyinde olduğu görülürken bu oranın aslında Türkiye’nin doğal büyüme oranı olduğu da söylenebilir. OGT’nin ölçütü olarak kabul edilen KBMG düzeyi Türkiye’de 1985 yılından 2013 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. 2013 yılında KBMG, 13.000 dolara ulaşmış ancak izleyen yıllarda azalmaya başlamıştır. 2020 yılı itibarıyla Türkiye’de KBMG 9.000 dolar düzeyindedir.

Türkiye’de işsizlik oranının son yıllarda artış gösterdiği, iş gücüne katılım oranında kayda değer bir değişiklik olmadığı ve nitelikli iş gücünün istihdama yeteri kadar katkı sağlamadığı görülmektedir. Özellikle imalat sanayinde üretimde aktif rol alan mesleki ve teknik lise mezunlarında iş gücüne katılım oranının 2004’ten beri değişiklik göstermediği gözlemlenmiştir. Ülkelerin OGT’den kaçınması için teknik altyapıya sahip iş gücüne ihtiyacı vardır. Nitekim modern büyüme teorilerinde de mesleki ve teknik lise mezunlarının ara mallar ve imalat sanayi üretimi için gerekli olduğu vurgulanmaktadır.

Gelişmiş ülkeler için ekonomide itici güç olan sanayi sektörünün Türkiye ekonomisinde aynı etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Çünkü teknoloji düzeyi ve Ar-Ge çalışmaları bakımından Türkiye, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Örneğin yüksek gelirli ülkelerin yüksek teknolojili mallarının toplam ihracat içerisindeki payı %18 düzeyinde iken Türkiye’de bu pay %2 düzeyindedir. Bu bağlamda OGT’de bulunan Türkiye için ithalata bağımlı, düşük ve orta teknolojilere dayalı bir imalat sanayi aynı zamanda üretim ve ihracat yapısının sürdürülebilirliği önünde de önemli açmaz olmaktadır (Eşiyok, 2013: 31-32). Dolayısıyla Türkiye’nin milli gelirini artırabilmesi için üzerinde fikir birliği olan görüş katma değeri yüksek mal üretimidir. Ancak bu üretim için teknoloji gerekmektedir. Bu bağlamda bilimsel faaliyetlerde nicel olarak üstünlük sağlanmaya çalışılması yerine somut olarak hem ulusal hem uluslararası

sermayeye ciddi katkı sağlanması hedeflenmesi gerekmektedir. Örneğin bilimsel yayınlar için verilen teşvikler sayıya göre değil bilime katkısına göre değerlendirilebilir. Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı alt-orta gelirli ülkelerde bile ortalama %1,5 düzeyinde iken Türkiye’de %1 düzeyinde olması arzulanmayan bir durumdur. Bununla birlikte Türkiye açısından sorun sadece Ar-Ge harcamalarının düşük düzeyde olması değil aynı zamanda Ar-Ge faaliyetlerinin verimliliğinin düşük olmasıdır. Konu ile ilgili yapılan ampirik çalışmalarda Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerinin etkinliğinin çok düşük düzeyde olduğu yönünde bulgular bulunmaktadır. Örneğin, İncekara, Demez ve Akyol (2014), çoğu ülkede teşvik sonrası denetim mekanizması işleyerek etkinliğin artırılmaya çalışıldığını ancak Türkiye’de böyle bir durumun geçerli olmadığını ileri sürmektedir. Bulgular, Türkiye’de Ar-Ge teşviklerinin firmaya verilmesinden sonra firmanın faaliyetlerinin takibinin yapılmadığından dolayı yapılan Ar-Ge harcamalarının verimliliğinin düştüğünü göstermektedir.

Türkiye yurt içi tasarrufların gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelere göre daha düşük olduğu bu nedenle yatırımlar için gerekli finansmanın borçlanarak ya da yabancı sermayeyi ülkeye çekerek sağlandığı görülmektedir. Bununla birlikte Türkiye, ihracat düzeyinden daha fazla ithalat yaptığı için dış ticaret açığı ve dolayısıyla cari açık problemi olan bir ülkedir. Özellikle 2000’li yılların başından itibaren yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi ile ekonomik büyüme gerçekleştirilmeye çalışılmış ve bu tarihten sonra ülke cari açık vermeye başlamıştır. Aslında 2000’li yıllara kadar bütçe açığı vererek yani kamu borçlanması yoluna giderek büyüyen ülke, sıkı mali disiplin sayesinde bütçe açığı problemini çözmüş ancak sonrasında özel kesimi borçlandırmış ve cari açık vererek büyüme eğilimine girmiştir (Eğilmez, 2018a: 196, 219). Bu noktada Türkiye, dünyada en çok cari açık veren ülkeler arasındadır (OECD, Temel Ekonomik Göstergeler). Her ne kadar Türkiye için cari açığın en önemli nedenlerinden biri enerji ithalatı olsa da Türkiye’nin tasarruflarını artırıp yatırımlara çevirerek ekonomik büyümesini sürdürülebilir ve bağımsız hale getirmesi gerekmektedir. Aksi halde cari açık problemi Türkiye’nin ayağında bir pranga olarak kalabilir ve OGT çözülmesi daha güç problemlerden biri olabilir.

Ekonomik gelişmede önemli etkenlerden biri olan eğitim alanında, Türkiye yüksek gelirli ülkelerin oldukça gerisinde kalmıştır. PISA puanlarına göre Türkiye’nin, fen bilimleri ve matematik alanında zayıf, okuduğunu anlamada güçlük çeken öğrencilere sahip olduğu

görülmektedir. Teknik elemana ihtiyacı karşılayan mesleki ve teknik liseler OECD ortalamasının çok gerisinde yer almaktadır (Gülmez, 2014: 124-126). Dolayısıyla OGT'den kurtulmak için Türkiye'nin mesleki ve teknik liselere ağırlık vermesi gerekmektedir. Eğitimin kalitesinin artırılması için özellikle son dönemde Türkiye'de eğitim harcamalarının arttığı görülmektedir. Ancak PİSA sonuçları bize bu harcamaların verimli olmadığı hakkında ipucu vermektedir. Bu nedenle eğitimde nicelikten ziyade niteliğe daha çok önem vermek gerekmektedir. Türkiye, eğitim sistemini bilimsel temellere dayandırarak özgür, sorgulayıcı bir neslin yetişmesi için çaba göstermelidir. Aksi halde sadece eğitim harcamaları artırılarak (okul ve derslik sayısının artırılması gibi harcamalar) eğitime destek verilmesi bir işe yaramadığı gibi Türkiye'nin üst-orta gelir düzeyinde (yani OGT'de) patinaj çekmesini engellemeyecektir (Eğilmez, 2018a: 185).

Özetle, OGT'de bulunan Türkiye'nin yüksek gelir düzeyine ulaşabilmesi için öncelikle doğal büyüme oranını aşması ve yakalanan büyüme oranını da sürdürülebilir hale getirmesi gerekmektedir. Ancak gerek ulusal (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı; Yeni Ekonomi Programı-YEP, 2021) gerekse uluslararası (IMF, Dünya Bankası) kaynaklara göre Türkiye'nin kısa vadede yüksek gelir düzeyine erişmesi ön görülmemektedir. Bu nedenle Türkiye'nin OGT'den kurtulup yüksek gelir düzeyine erişmesi için uzun vadeli ekonomik, mali, sosyal, yapısal ve kurumsal planlara ihtiyacı bulunmaktadır.

BÖLÜM 3: ORTA GELİR TUZAĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE EKONOMETRİK UYGULAMALAR: SEÇİLMİŞ ÜLKELER VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Bu bölümde OGT'yi etkileyen değişkenler ve bu değişkenlerin etki büyüklüklerinin belirlenmesi için yapılan istatistiksel ve ekonometrik analizler yer almaktadır. Bu kapsamda hem seçilmiş ülkeler hem de Türkiye için ayrı ayrı ampirik analizler yapılmıştır. İlk olarak verilerine ulaşılabilen seçilmiş 40 ülke için OGT'yi etkilediği düşünülen değişkenlere ait 1995-2017 dönemini kapsayan 23 yıllık bir panel veri seti oluşturulmuştur. OGT'yi etkileyen değişkenlerin belirlenmesinde ikili panel logit modeli kullanılmıştır. Daha sonra seçilmiş ülkeler için OGT'yi etkilediği belirlenen değişkenler kullanılarak; bu değişkenlerin Türkiye'nin OGT'de olma durumu üzerindeki etkileri, 1995-2019 dönemini kapsayan 25 yıllık bir veri seti kullanılarak ikili logit modeli ile araştırılmıştır. Burada değişken sayısının yıl sayısına göre oldukça “fazla” olmasından dolayı faktör analizi kullanılarak boyut indirgemesine başvurulmuştur.

Bu bölümde öncelikle OGT'yi etkileyen değişkenlerin belirlenebilmesi için ilgili ampirik literatür taraması sunulmuştur. Ardından panel veri analizi yöntemi ve ikili panel logit modeli tanıtılmıştır. Seçilmiş ülkeler için ikili panel logit modeli analiz bulguları sunulmuştur. Daha sonrasında Türkiye uygulamaları için kullanılan faktör analizi ve ikili logit modeli tanıtılmıştır. Son olarak Türkiye için ikili logit modeli analiz bulguları sunulmuştur.

3.1. Ampirik Literatür

OGT, gelişmekte olan birçok ülkeyi ekonomik, mali, sosyal ve kurumsal açıdan ilgilendirdiğinden literatürde oldukça fazla sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Bu konuda yapılmış olan seçilmiş ampirik çalışmalar örneklem, zaman aralığı, kullanılan değişkenler, yöntem ve sonuçlar Tablo 16'da derlenmiştir.

Tablo 16: Orta Gelir Tuzağı ile İlgili Yapılmış Ampirik Çalışmalar

Yazar	Ülke	Dönem	Değişken	Yöntem	Sonuç
Eichengreen, Park ve Shin (2011)	Dünya örnekleme	1957 - 2007	KBMG, Ticari açıklık, Tüketim harcamaları, Nispi gelir, Yavaşlama öncesi büyüme oranı, Doğurganlık oranı, Yaşlı bağımlılık oranı, İmalat sanayi, İstihdam oranı, Döviz kuru değişkenliği, Eksik değerlendirilmiş kur, Ticari açıklık, Tüketim harcamaları	Panel Probit Model	OGT'den kaçınmak için en etkili faktör öncelikle beşeri sermayenin yükseltilmesi ve sonrasında yüksek teknoloji ürün ihracatının toplam ihracat içerisindeki payının artırılmasıdır. Diğer taraftan kurumsal faktörler arasında özellikle de demokratikleşme düzeyinin yükseltilmesi OGT riskini azaltmaktadır.
Felipe, Abdon ve Kumar (2012)	124 düşük, orta ve yüksek gelirli ülke	1950 - 2010	Kişi başına düşen GSYH	Eşik değer ile yakınsama analizi	28 yıldan daha uzun süredir alt orta gelir grubunda yer alan ülke Alt-Orta Gelir Tuzağındadır; 14 yıldan daha uzun süredir üst-orta gelir grubunda yer alan ülke Üst-Orta Gelir Tuzağındadır (Üst-Orta Gelir Tuzağı, Orta Gelir Tuzağıdır).
Eichengreen, Park ve Shin (2013)	Dünya örnekleme	1957 - 2010	KBMG, Nispi gelir, Yavaşlama öncesi büyüme oranı, Döviz kuru değişkenliği, Eksik değerlendirilmiş kur, Ortalama toplam eğitim yılı, Ticari açıklık, Tüketim harcamaları, Ortaöğretim ve üzeri ortalama eğitim yılı, Yüksek teknoloji ürün ihracatı	Panel Probit Model	KBMG, nispi gelir, yavaşlama öncesi büyüme, döviz kuru değişkenliği, eksik değerlendirilmiş kur ve ortalama toplam eğitim yılının büyümede yavaşlama olasılığını artırdığı ve dolayısıyla OGT'ye sebep olduğu görülmektedir. Buna rağmen ticari açıklık, tüketim harcamaları, ortaöğretim ve üzeri ortalama eğitim yılı ile yüksek teknoloji ürün ihracatının ise büyümede yavaşlama olasılığını ve OGT riskini azalttığı görülmektedir.
Aiyar vd. (2013)	138 orta ve yüksek gelirli ülke	1955 - 2009	42 açıklayıcı değişken kullanılmıştır. Bu değişkenler kurumlar, nüfus, altyapı, makroekonomik çevre ve politikalar, ekonomik yapı, ticaret yapısı ve diğer biçiminde 7 kategoriye ayrılarak incelenmiştir.	Bayesyen Model Tahmini ve Panel Probit Model	Mülkiyet haklarının gelişimi, özel sektörün gelişimi, kamunun ekonomideki payının azaltılması, altyapının gelişimi, bölgesel ticari entegrasyonun sağlanması, ticari çeşitlilik ve çıktı çeşitliliğinin artırılması ülkelerin orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna geçme olasılığını hızlandırabilmektedir.
Im ve Rosenblatt (2013)	141 gelişmekte olan ülke	1961 - 2011	Kişi başına düşen GSYH ve ABD'nin GSYH'si	Geçiş Matrisi	ABD GSYH'sinin %12,5 - %25 arası orta gelirli ülke olarak tanımlanmaktadır.

Yazar	Ülke	Dönem	Değişken	Yöntem	Sonuç
Egawa (2013)	Çin, Malezya ve Tayland	1990 - 2011	GSYH ve Gini katsayısı	Duyarlılık Analizi (Sensitivity Analysis)	Düşük gelirli ülkelerde gelir eşitsizliği büyümeyi artırırken orta gelirli ülkelerde büyümeyi azaltmaktadır. Bu sonuç Kuznets hipotezini desteklemektedir.
Robertson ve Ye (2013)	46 orta gelirli ülke	1950 - 2010	Kişi başına düşen GSYH ve ABD GSYH'si arasındaki fark	Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi ile Yakınsama Analizi	ABD GSYH'sinin %8-36 arası orta gelirli ülke olarak tanımlanmaktadır.
Xon vd. (2013)	28 orta gelirli ülke	1996 - 2008	Kişi başına düşen GSYH, devletin etkinliği puanı, finansal gelişmişlik indeksi ve ticari açıklık	Havuzlanmış Panel Veri Analizi	Devletin etkinliği, finansal gelişmişlik ve ticari açıklık ile kişi başına düşen GSYH arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğu görülmektedir.
Bozkurt (2014)	28 üst-orta gelirli ülke	1982 - 2012	Reel GSYH, bağımlılık oranı, enflasyon oranı, ilköğretimde okullaşma oranı, sabit sermaye stoku, dış açıklık, özgürlük indeksi, yurt içi tasarruf ve telefon ağı	Beta Yakınsama ve Panel Veri Analizi	Panel veri analizi sonuçlarına göre ele alınan değişkenler büyümeyi etkilemekte fakat etkinin yönü ülkelere göre farklılık göstermektedir. Yakınsama analizinde 28 ülkeden 15'inin yüksek gelirli ülkelere yakınsadığı; 13'ünün ise ıraksadığı belirlenmektedir.
Bozkurt vd. (2014)	Türkiye	1971 - 2012	GSYH, yükseköğretimde okullaşma oranı, yurt içi tasarruf düzeyi, imalat sanayi istatistikleri	Yakınsama ve Zaman Serileri Analizi (ARDL)	Analiz sonuçlarında Türkiye'nin yüksek gelir düzeyine yakınsadığı ve ekonomik büyüme için yükseköğretimde okullaşma ile yurt içi tasarruf düzeyinin belirleyici olduğu tespit edilmektedir.
Koçak ve Bulut (2014)	Türkiye	1950 - 2010	Kişi başına düşen GSYH ve ABD GSYH'si	Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri ile Yakınsama Analizi	Türkiye'nin OGT'de olmadığı görülmektedir.

Yazar	Ülke	Dönem	Değişken	Yöntem	Sonuç
Dalgıç, İyidoğan ve Balıkcıoğlu (2014)	56 orta gelirli ülke	1990 - 2013	Kişi başına düşen GSYH, Brüt sermaye oluşumu, enflasyon, nihai tüketim harcaması, doğrudan yabancı yatırımlar, dışa açıklık, net dış ticaret hadleri, kamu nihai tüketim harcaması, Ar-Ge harcamaları, ortaöğretime kayıt, patent başvuruları, Ar-Ge'de çalışan araştırmacı sayısı, yüksek teknoloji ihracatı, demokratik hesap verilebilirlik endeksi, hükümet istikrar endeksi, yolsuzluk endeksi, hukuk ve düzen yatırım profili endeksi	Panel Probit Model	Analiz sonuçlarında nihai tüketim harcaması, brüt sermaye oluşumu, doğrudan yabancı yatırımlar, yüksek teknoloji ürün ihracatı, iyi işleyen kurumsal yapı ve nitelikli beşeri sermaye ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını artırırken; enflasyon, kamu nihai tüketim harcaması ve ticari açıklık ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını azaltmaktadır.
Felipe, Kumar ve Galope (2014)	124 düşük, alt-orta, üst-orta ve yüksek gelirli ülke	1950 - 2013	Kişi başına düşen GSYH	Polychoric Korelasyon	Çalışma gelir gruplarını sınıflandırarak gelir tuzakları için eşik yıl belirleme esasına dayanmaktadır. Buna göre alt-orta düzeyinde gerçekleşen gelir tuzağı için eşik yıl 55, üst-orta gelir düzeyinde gerçekleşen gelir tuzağı (OGT) için eşik yıl 15 yıldır.
Satoru (2014)	198 ülke	1960 - 2000	KBMG düzeyi ve uluslararası ticaret verileri	Dengesiz Panel Veri Analizi	OGT'de olan ülkeler temel ve işlenmiş mallar ihraç ederken OGT'de olmayan ülkeler ise tüketim ve sermaye malları ihraç etmektedir. Ülkeler ihraç ettiği malların türüne göre endüstrileşme hızını artırmaktadır.
Bulut ve Bulut (2015)	Brezilya, Meksika, Malezya, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye	1950 - 2010	Kişi başına düşen GSYH ile toplam ortalama eğitim süresi	Panel FMOLS ve DOLS, Panel Granger Nedensellik Analizi	Kişi başına düşen GSYH ile toplam ortalama eğitim süresi arasında pozitif ve çift yönlü ilişki olduğu görülmektedir. Ülkelerin yüksek gelir düzeyine erişmesinde ortalama eğitim süresinin artırılması önerilmektedir.
Lavopa (2015)	36'sı gelişmiş ve 64'ü gelişmekte olan 100 ülke	1950 - 2009	GSYH, beşeri sermaye ve teknoloji göstergeleri	Panel Yakınsama Analizi	Ekonomik büyüme için yüksek teknolojiye ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak yüksek teknolojinin ortaya çıkması için beşeri sermaye düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir.

Yazar	Ülke	Dönem	Değişken	Yöntem	Sonuç
Zampelis (2015)	Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri	1960 - 2010	Kişi başına düşen GSYH, büyümenin gecikmesi, brüt sermaye oluşumu, genç ve yaşlı bağımlılık oranı, ticari açıklık, yüksek teknolojlili ürün ihracatı, finansal açıklık, tarım sektörü, hizmetler sektörü, cinsiyet oranı, doğurganlık oranı	Panel Probit Model	Kişi başına düşen GSYH ve toplam bağımlılık oranındaki artışın büyümeyi negatif olarak etkilediği ve dolayısıyla OGT'ye neden olduğu, ticari açıklık, yatırımlar, politik değişim, doğurganlık oranı, okullaşma oranı, yüksek teknolojlili ürün ihracatı, tarım sektörü ve hizmet sektörünün gelişiminin ise büyümeyi olumlu yönde etkilediğinden OGT'yi önlediği görülmektedir.
Şahin, Başer ve Karanfil (2015)	Türkiye	1980 - 2013	KBMG ile enflasyon oranı, bütçe dengesi, para arzı, yurt içi tasarruf düzeyi, sabit sermaye yatırımları ve ihracat oranı	Granger Nedensellik ve Eşbütünleşme Testi	Analiz sonuçlarına göre enflasyon oranı ve yurt içi tasarruf düzeyi ile KBMG arasında bir nedensellik ilişkisi görülmektedir. Ancak ihracat oranı, bütçe açığı ve para arzı ile KBMG arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi görülmektedir.
Tuğcu (2015)	26 orta ve yüksek gelirli ülke	1987 - 2012	21 gelişme göstergesi, eğitim, istihdam, enerji, üretim, sağlık, ticaret ve Ar-Ge'den oluşan 7 gruba ayrılmıştır.	Logit Regresyon Analizi	Yükseköğrenim, sağlık ve Ar-Ge harcamaları, imalat sanayinde yüksek katma değer, yüksek teknolojlili ürün ihracatı ve iyi eğitilmiş iş gücü oluşturulması ülkelerin yüksek gelir düzeyine erişmesinde anahtar olarak görülmektedir.
Ener ve Karanfil (2015)	Türkiye	1980 - 2013	KBMG ile yurt içi tasarruf oranı	Granger Nedensellik ve Eşbütünleşme Analizi	Yurt içi tasarruflardan KBMG'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi görülürken yurt içi tasarruf düzeyinin yükseltilmesi ile ekonomik büyümenin hızlanacağı vurgulanmaktadır.
Lubis ve Saputra (2015)	Çin, Hindistan, Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland	1997 - 2011	Kişi başına düşen GSYH, beşeri sermaye, yüksek teknoloji ihracatı, yatırım harcaması, kamu harcaması, bağımlılık oranı	Faktör Analizi ve Panel veri Analizi	Kamu harcamaları, yatırım harcamaları, yüksek teknolojlili mal ihracatı ile beşeri sermaye oranındaki bir artış kişi başına düşen GSYH'yi pozitif yönlü etkilerken bağımlılık oranı, kişi başına düşen GSYH'yi negatif yönlü etkilemektedir.
Bien vd. (2016)	Brezilya, Malezya, Meksika, Şili ve Güney Kore		Kişi başına düşen GSYH, 15-64 yaş arası nüfus, sermaye birikimi, kamu nihai tüketim harcaması, ticaret, kırsal nüfus, hizmet sektörü katma değeri, bağımlılık oranı ve ihracat oranı	Quartile Regresyon Modeli	Kişi başına düşen GSYH ile 15-64 yaş arası nüfus, bağımlılık oranı, ticaret, ihracat ve kamu nihai tüketim harcaması arasında negatif yönlü ilişki görülmektedir. Buna rağmen kişi başına düşen GSYH ile kırsal nüfus, hizmet sektörünün katma değeri, sermaye birikimi arasında pozitif ilişki görülmektedir.

Yazar	Ülke	Dönem	Değişken	Yöntem	Sonuç
Bozkurt, Sevinç ve Çakmak (2016)	Üst-orta gelirli 28 ülke	1982 - 2012	Kişi başına düşen GSYH, bağımlılık oranı, enflasyon oranı, ilköğretimde okullaşma oranı, sermaye stoku/GSYH, yurt içi tasarruf/GSYH, dış açıklık oranı, özgürlük indeksi, telefon ağı kullanılmıştır	Yakınsama analizi ve Panel veri Analizi	Birim köke dayalı yakınsama analizine göre 28 üst-orta gelirli ülkeden 13'ünün OGT'ye yakalanma tehlikesi bulunmaktadır. Kişi başına düşen GSYH ile bağımlılık oranı, sermaye stoku ve enflasyon oranı arasında negatif yönlü bir ilişki görülürken ilköğretimde okullaşma oranı, yurt içi tasarruf düzeyi, dış açıklık oranı, özgürlük indeksi ve telefon ağı ile pozitif yönlü bir ilişki görülmektedir.
Öztürk (2016)	76 düşük, alt-orta, üst-orta ve yüksek gelirli ülke	1980 - 2012	Kişi başına düşen GSYH, patent sayısı, doğrudan yabancı yatırımların oranı, okullaşma oranı, yaşam beklentisi oranı, üretkenlik (çalışan başına düşen \$), okuma-yazma oranı, doğum oranı, siyasi istikrar, düzenleyici kurum kalitesi, yolsuzluk, şeffaflık, devletin etkinliği, enflasyon ve tasarruf düzeyinden oluşmuştur	İkili Panel Logit Regresyon Analizi	Bulgularda patent sayısı, doğrudan yabancı yatırımlar, üretkenlik, okuma-yazma oranı, yaşam beklentisi, ikincil eğitim, doğum oranı, siyasi istikrar, şeffaflık düzeyi ve tasarruf düzeyinin yüksek gelir düzeyine erişmede pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Buna rağmen enflasyon oranının yüksek gelir düzeyine erişmede negatif yönlü etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır.
Otsuka, Higuchi ve Sonobe (2017)	Singapur, Japonya, Tayvan, Güney Kore, Çin, Malezya, Tayland, Endonezya, Filipinler, Vietnam, Laos ve Kamboçya	1950 - 2015	Kişi başına düşen GSYH, eğitim, ticari açıklık ve mülkiyet hakları, teknolojik kapasite, yapısal dönüşüm kategorisi altındaki değişkenler	Panel veri Analizi	Eğitim ve teknoloji seviyesinin artışı KBMG'yi artırırken beşeri sermaye ve Ar-Ge harcamaları ülkelerin OGT'ye yakalanmamaları için etkili olan değişkenler olarak ortaya çıkmaktadır.
Bulman, Eden ve Nguyen (2017)	Alt ve üst-orta gelirli ülkeler	1960 - 2009	Kişi başına düşen GSYH, Gini katsayısı, doğurganlık oranı, yaşlı bağımlılık oranı, tarımın payı, eğitim, enflasyon oranı ve ticaret	Havuzlanmış Panel veri Analizi	Analiz sonuçlarında hızlı büyüyen ekonomilerin hızlı büyümeye devam ettiği için yüksek gelir düzeyine eriştikleri ve asında OGT'ye yakalanmanın kaçınılmaz olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda yüksek gelir düzeyine erişmede beşeri sermaye, düşük enflasyon, düşük eşitsizlik ve düşük yaşlı bağımlılık oranının orta gelirden yüksek gelire geçişi sağlayan temel dinamikler olduğu görülmektedir.

Yazar	Ülke	Dönem	Değişken	Yöntem	Sonuç
Giap, Duong ve Xiao (2017)	Çin, Hindistan, Endonezya	1993 - 2013	KBMG, Okuma-yazma oranı, Hizmet sektörü istihdam oranı, Ticari açıklık (% GSYH), Tüketim harcaması (% GSYH), Ortaöğretim ve üzeri ortalama eğitim yılı, Yüksek teknolojlili ürün ihracatı, Sanayi sektöründe işçi başı katma değer	İkili Panel Logit Regresyon Analizi	Üst-orta gelirli ve yüksek gelirli bölgelerin oluşturduğu grupta kişi başına düşen GSYH'nin artışı büyümede yavaşlama olasılığını artırırken okullaşma oranı, üçüncül sanayideki işsizlik oranı, ticari açıklık ve işçi başına düşen ikincil sanayide katma değer oranındaki bir artış büyümede yavaşlama olasılığını azaltmaktadır.
Tampakoudis, Subeniotis, Kroustalis ve Skouloudakis (2017)	15 orta gelirli ülke	1980 - 2013	Kişi başına düşen GSYİH, ekonomik büyüme, nüfus, doğrudan yabancı yatırımlar, ticari açıklık, finansal gelişme, yakıt ihracatı, enflasyon ve altyapı	Panel Veri Analizi	Analizde, OGT'den çıkışta etkili olan faktörlerden doğrudan yabancı yatırımlar incelenmektedir. Bulgularda, ülkelerin OGT'den kurtulmaları için doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmeleri gerektiği ve doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekilmesinde de ekonomik büyüme, nüfus, doğrudan yabancı yatırımlar, ticari açıklık, finansal gelişme, yakıt ihracatı, enflasyon ve altyapı faktörlerinin pozitif yönlü anlamlı bir ilişkisinin olduğu görülmektedir.
Su ve Yao (2017)	158 gelişmekte olan ülke	1950 - 2013	İmalat, tarım ve hizmet sektörünün katma değeri ve GSYH	Panel Granger Nedensellik Analizi	İmalat sanayinin gelişmekte olan ülkelerde büyümenin temel kaynağı olduğu görülmektedir. Ayrıca imalat sanayinin diğer alt sektörleri de etkilediği ve böylece yüksek katma değer oluşturduğu görülmektedir.
Jayasooriya (2017)	Güney Asya ülkeleri	1960 - 2014	Bağımlılık oranı, Doğurganlık oranı, Nüfus yoğunluğu, Demografik profil	Panel Probit Model	Analiz sonuçlarında demografik profil, nüfus yoğunluğu ve doğurganlık oranının OGT riskini azalttığı; bağımlılık oranının artmasının ise OGT riskini artırdığı görülmektedir.
Abiad, Debuque-Gonzales ve Sy (2017)	Bir grup düşük ve orta gelirli ülke	-	Kişi başına düşen GSYH ile temel ve ileri altyapı yatırımları Telefon ağı, mobil abonelik sayısı, internet kullanıcı sayısı, elektrik kullanıcı sayısı, toplam karayolu uzunluğu, toplam demiryolu ağı, temiz su erişimi, hijyen gibi altyapı ve üstyapı göstergeleri	Panel Veri Analizi	Analiz sonuçlarında altyapı yatırımları ile kişi başına düşen GSYH arasında doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir. Ülkelerin yüksek gelir düzeyine erişmesinde bilgi ve iletişim teknolojileri yatırımlarının önemi ortaya çıkmaktadır.

Yazar	Ülke	Dönem	Değişken	Yöntem	Sonuç
Tıraşoğlu ve Karasaç (2018)	E7 Ülkeleri (Endonezya, Meksika, Brezilya, Hindistan, Çin, Türkiye ve Rusya	1960 - 2016 ve 1989 - 2016	Yıllık KBMG	Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi	Ülkelerin KBMG'lerinin ABD'nin KBMG'sine oranı ile oluşturulan yakalama indeksi verilerinin yapısal kırılmalı panel birim kök testi sonuçlarına göre Endonezya, Meksika ve Rusya'nın OGT'de olduğu; Brezilya, Çin, Hindistan ve Türkiye'nin ise OGT'de olmadığı görülmektedir.
Zhou, Xiong, Li ve Liao (2018)	Brezilya, İspanya, Güney Afrika, Filipinler, Singapur, Güney Kore	1962 - 2000	Kişi başına düşen GSYH, uluslararası ticarette ihraç ürünleri	Fitness Karmaşıklık Yöntemi (FCM) ve Karmaşık Göreceli Gelişim İndeksi (CIRD)	Orta gelirli ülkelerin yüksek gelir düzeyine erişmesinde ihracat düzeyinin etkisi büyüktür. Ancak bu ülkeler yeterli teknolojiye sahip olmadığı için sadece düşük teknoloji ürünleri ihraç etmektedir. Oysa OGT'ye yakalanmamak ve yüksek gelir düzeyine erişmek için orta gelirli ülkelerin yüksek teknoloji malları ihraç etmesi gerekmektedir.
Lee (2018)	Dünya örnekleme	1960 - 2014	Bağımlılık oranı, Doğurganlık oranı, Kamu borcu/GSYH, Yüksek teknoloji ürün ihracatı, İmalat sanayi ihracatı	Panel Probit Model	Doğurganlık oranı, bağımlılık oranı, yatırım maliyetlerinin artması, ticaret kurallarındaki değişimler ülkelerin büyümelerinde yavaşlama yaşamalarına ve dolayısıyla OGT'ye neden olmaktadır. Buna rağmen kamu borçları, imalat sanayii malları ihracatı ve yüksek teknoloji mal ihracatının büyümede yavaşlama olasılığını azalttığı görülmektedir.
Kim ve Park (2018)	Orta gelirli ülkeler örnekleme	1975 - 2014	Kişi başına düşen GSYH ile beşeri sermaye, Ar-Ge harcamaları, nüfus, döviz kuru	Panel Veri Analizi	Orta gelirli ülkelerin yüksek gelir düzeyine erişmesinde ana faktör, toplam faktör verimliliğidir. Toplam faktör verimliliğinin artışının sağlanması için beşeri sermaye düzeyinin yükseltilmesine ve Ar-Ge harcamalarının artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.
Tiftikçigil, Güriş ve Yaşgöl (2018)	E7 ülkeleri (Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya, Meksika, Türkiye ve Endonezya	1969 - 2015	Kişi başına düşen GSYH, ABD'nin kişi başına düşen GSYH'si	Zaman Serisi ve Panel Birim Kök Testleri	E7 ülkelerinin OGT'de olmadıkları tespit edilmiştir

Yazar	Ülke	Dönem	Değişken	Yöntem	Sonuç
Ünlü ve Yıldız (2018)	Bir grup alt-orta ve üst-orta gelirli ülke (Toplam sayı: 71)	1950 - 2014	2011 fiyatlarıyla reel GSYH	Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi	Ülkelerin KBMG'lerinin ABD'nin KBMG'sine oranı ile oluşturulan yakalama indeksi verilerinin yapısal kırılmalı panel birim kök testi sonuçlarına göre 71 orta gelirli ülkeden 35'inin OGT'de olduğu; 36'sının ise OGT'de olmadığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye OGT'de olmayan ülkeler grubunda yer almaktadır.
Alancioğlu (2019)	16 üst-orta gelirli ülke	1996 - 2015	Kişi başına düşen GSYH bağımlı değişken olmak üzere Ar-Ge harcamaları, dışa açıklık oranı, eğitim harcamaları, iş gücü verimliliği, bilimsel ve teknik makale sayısı, internet kullanım oranı, işsizlik ve enflasyon oranı	Panel Eşbütünleşme Analizi	Analiz sonuçlarına göre modelde yer alan tüm değişkenler ile kişi başına düşen GSYH ile arasında nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Ursavaş (2019)	Üst-orta gelir grubunda yer alan 45 ülke	1980 - 2015	Makroekonomik, Demografik ve Kurumsal faktörlerden oluşan 22 değişken	Panel Probit Model	Analiz sonuçlarına göre makroekonomik değişkenlerden brüt sermaye oluşumu, ticari açıklık, kamu borcu, enflasyon, demografik değişkenlerden ortalama toplam eğitim yılı, ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılı ve yaşlı bağımlılık oranı kurumsal faktörlerden ise sadece kanun-düzen ülkelerin büyümede yavaşlama olasılığını azaltmaktadır.
Tok (2019)	Ar-Ge verilerine ulaşılan 16 ülke ve Ar-Ge verilerine ulaşamayan 15 ülke	1997 - 2017 arası ve 1990 - 2017 yılları arası	Gayrisafi sermaye bileşimi, eğitim harcamaları, dış ticaret, nüfus, savunma harcamaları, Ar-Ge harcamaları	Panel Eşbütünleşme Analizi (FMOLS ve DOLS Tahmini)	Orta gelir düzeyinde yer alan ülkelerin yüksek gelirli ülkeler düzeyine erişebilmesi için sermaye oluşumu, Ar-Ge harcamaları ve savunma harcamalarını artırmaları gerekmektedir. Buna rağmen ithalatın ve nüfus artış hızının artması ülkelerin yüksek gelir düzeyinin önünde yer alan engeller arasında yer almaktadır.
Manga ve Bal (2019)	Brezilya, Türkiye, Meksika, Malezya, Güney Kore, Singapur, Yunanistan ve Portekiz	1996 - 2015	27 alt kategoriden oluşan Küresel İnovasyon Göstergeleri	Temel Bileşenler Analizi ve Panel Veri Analizi	Bulgular, inovasyona dayalı bir politika izlemenin yanında eğitim sisteminin de buna göre tasarlanmasının ve Ar-Ge faaliyetlerinin üretimde aktif olarak kullanılmasının ülkelerin OGT'den çıkma olasılığını arttırdığını göstermektedir.

Yazar	Ülke	Dönem	Değişken	Yöntem	Sonuç
Öztürk ve Tay Bayramoğlu (2019)	Azerbaycan, Bulgaristan, Belarus, Kazakistan, Makedonya, Romanya, Rusya ve Türkiye	1990 - 2016	SAGP'ye göre KBMG	Panel Birim Kök Testi Analizi	Ülkelerin KBMG'lerinin ABD'nin KBMG'sine oranı ile oluşturulan yakalama indeksi verilerinin yapısal kırılmalı panel birim kök testi sonuçlarına göre söz konusu ülkelerin OGT'de olmadıkları görülmektedir.
Kasa (2019)	Türkiye ve 20 OECD ülkesi	1995 - 2015	KBMG, Ar-Ge harcamaları, yüksek teknoloji ürünü ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı ve yurt içi tasarruf oranı	Panel Veri Analizi	Analiz sonuçlarında ağırlıklı olarak Ar-Ge harcamalarına ayrılan payın, tasarruf düzeyinin yükseltilmesinin ve yüksek teknoloji mal ihracatının KBMG'yi artırdığı görülmektedir.
Ahmad ve Nayan (2019)	Bir grup ülke (seçilmiş 117 ülke)	1970 - 2014	Kişi başına düşen GSYH, Gini katsayısı, ekonomik özgürlük indeksi ve demokrasi indeksi	Panel Veri Analizi	Analiz bulgularında gelir eşitsizliğinin OGT'ye yakalanmış ülkelerde daha çok görüldüğü ve OGT'yi aşmada ekonomik özgürlüklerin ve demokrasi düzeyinin yükseltilmesi gerektiği yer almaktadır.
Acheampong ve Udvari (2020)	Bir grup ülke (seçilmiş 56 alt-orta gelirli ve 29 üst-orta gelirli ülke)	1990 - 2018	Kişi başına düşen GSYH, doğrudan yabancı yatırımlar	Panel Veri Analizi	Analiz sonuçlarında doğrudan yabancı yatırımların (ülkelere dış yardım değişkeni olarak düşünülmüştür) OGT'den kaçınmada pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu etkinin üst-orta gelirli ülkelere göre daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir.

Kaynak: Tok ve Uzunöz (2019: 29-35)'den yararlanılarak geliştirilmiştir.

OGT'nin incelendiği ampirik çalışmalarda yatay kesit, zaman serisi ve panel veri analizi yöntemleri kullanılmaktadır. Yatay kesit analizlerde birden fazla ülke deneyimi toplu olarak incelenmiş olup OGT'den kaçınmak için ağırlıklı olarak Ar-Ge harcamaları ile eğitimde yükseköğrenime ayrılan payın artırılması, imalat sanayinde teknoloji ağırlıklı üretimin sağlanması, nitelikli iş gücünün oluşturulması ve gelir eşitsizliğinin azaltılması önerilmektedir (Bkz. Egawa, 2013; Tuğcu, 2015). Diğer bir görüşte ise ticaret ve ihracatın etkisinin aksine sermaye birikimin etkisinin OGT'den kaçınmak için daha önemli olduğu vurgulanmaktadır (Bkz. Bien vd., 2016). Ancak ülkelerin orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine erişmesinde ticaret ve ihracatın etkisinin çok büyük olduğu; hatta bu nedenle yüksek teknoloji ürünlerinin üretimi ve ihracatına daha fazla önem verilmesi gerektiği yönünde çalışmalar da görülmektedir (Bkz. Zhou, Xiong, Li ve Liao, 2018). Dolayısıyla literatürde birbirini destekleyen çalışmalar olduğu gibi birbirinin aksi yönünde çalışmalar da yer almaktadır.

OGT'nin araştırılmasında yakınsama analizine sıklıkla başvurulduğu görülmektedir³⁷ (Bkz. Bozkurt, 2014; Bozkurt vd, 2014; Koçak ve Bulut, 2014; Bozkurt, Sevinç ve Çakmak, 2016; Lavopa, 2015; Traşoğlu ve Karasaç, 2018; Ünlü ve Yıldız, 2018; Tiftikçigil, Güriş ve Yaşgöl, 2018; Öztürk, Tay ve Bayramoğlu, 2019). Ancak kullanılan veri dönemlerinin farklılığından dolayı söz konusu çalışmalarda birbirinden farklı sonuçların elde edildiği gözlemlenmiştir.

Zaman serisi analizleri ile OGT'nin incelendiği çalışmalarda eşbütünleşme ve nedensellik yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Çalışmalarda OGT'den kurtulmak için ağırlıklı olarak imalat sanayi üretimine önem verilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Ayrıca yurt içi tasarruflardan KBMG'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu; yurt içi tasarruf düzeyinin yükseltilmesi ile ekonomik büyümenin istenen ivmeyi yakalayabileceği vurgulanmaktadır (Bkz. Bozkurt vd., 2014; Ener ve Karanfil, 2015; Su ve Yao, 2017). Bazı çalışmalarda ise yurt içi tasarruf düzeyi ile KBMG arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığı ileri sürülmektedir. Ancak KBMG ile ihracat oranı, bütçe açığı ve para arzı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir (Bkz. Şahin, Başer ve Karanfil, 2015).

³⁷ Yakınsama analizlerinin genelinde Robertson ve Ye (2013)'ün analiz bulgularından yararlanılmaktadır. Robertson ve Ye yaklaşımı, bir ülkenin satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen milli gelir düzeyinin, ABD GSYH'sinin %8-36 arasına tekabül etmesi demektir (Robertson ve Ye, 2013).

Günümüzde panel veri setlerinin oluşturulmasına bağlı olarak OGT'yi inceleyen ampirik çalışmalarda panel veri analizi yöntemlerinin ağırlığının arttığı görülmektedir. Bu çalışmada da panel veri analizi yöntem olarak kullanılmıştır. Bu nedenle literatürde bulunan panel veri analizi çalışmaları aşağıda detaylı olarak incelenmiştir.

Eichengreen, Park ve Shin (2011), farklı düzeyde KBMG'ye sahip ülkelerin 1957-2007 dönemi, yedişer yıllık ortalama verilerini (yani ekonomik büyüme göstergelerini) kullanarak panel probit regresyon analizi yapmıştır. Analizde kullanılan değişkenler demografik faktörler, harcamalar, beşerî sermaye, sosyal ve kurumsal faktörlerden oluşmaktadır. Çalışmada, büyümede yavaşlama olgusu sonucunda OGT'nin ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. OGT'den kaçınmak için en etkili faktörün öncelikle beşeri sermayenin yükseltilmesi olduğu ve ardından yüksek teknoloji ürünü ihracatının toplam ihracat içerisindeki payının artırılması olduğu raporlanmaktadır. Diğer taraftan kurumsal faktörler içerisinde yer alan demokratikleşme düzeyinin OGT'den kaçınmak için en önemli değişken olduğu görülmektedir.

Aiyar vd. (2013), 138 ülkenin 1995-2009 dönemini kapsayan bir veri seti oluşturarak OGT'yi etkileyen değişkenleri tespit etmeye çalışmıştır. Burada ilgili dönem 11 alt döneme ve kullanılan 42 açıklayıcı değişken de 7 ayrı sınıfa ayrılmıştır. Bu değişkenler için oluşturulan 7 sınıf kurumlar, demografi, altyapı, çevre, ekonomik yapı, ticaret ve diğer faktörlerden oluşmaktadır. Çalışmada probit regresyon analizi ve Bayesyen Model Ortalaması ile Ağırlıklı En Küçük Kareler (WLS) yöntemi kullanılmaktadır. Bulgular, piyasada kamunun ağırlığının azaltılması, hukuk kurallarının iyi işlemesi, ticari açıklığın düşük düzeyde olması, kamu borçlarının düşük düzeyde kalması, ekonomide tarım ve hizmetler sektörünün payı ile bölgesel ticari birliklerin geliştirilmesinin ülkelerin OGT'ye yakalanma olasılığını azalttığını, ancak brüt sermaye girişinin yetersizliği ve bağımlılık oranının ise ülkelerin OGT'ye yakalanma olasılığını artırdığını göstermektedir.

Bozkurt (2014), 28 orta gelirli ülkenin 1982-2012 dönemini kapsayan bir panel veri seti oluşturarak OGT'yi etkileyen değişkenleri tespit etmek için yakınsama modeli tercih edilmektedir. Burada açıklayıcı değişkenler olarak reel GSYH, bağımlılık oranı, enflasyon oranı, okullaşma oranı, sabit sermaye stokunun GSYH içindeki payı, dış açıklık, yurt içi tasarrufların düzeyi, telefon ağı (100 kişi başına düşen) ve özgürlük indeksi değişkenleri kullanılmaktadır. Ülkelerin yakınsama ya da ıraksama durumuna

göre ekonomik ve sosyal göstergelerle panel birim kök ve eşbütünleşme analizleri sonuçları Botsvana, Ekvator, Kosta Rika, Arjantin, Grenada, Dominik Cumhuriyeti, Çin, Panama, Venezuela, Mauritius, Malezya, Saint Lucia, Meksika, Saint Vincent-Grenadinler ve Türkiye'nin yüksek gelirli ülkeleri yakınsadıklarını; Brezilya, Belize, Gabon, Cezayir, Güney Afrika, İran, Kolombiya, Jamaika, Tunus, Macaristan, Tayland, Peru ve Ürdün'ün ise yüksek gelirli ülkelere ırsadıklarını göstermektedir. Dolayısıyla, yüksek gelirli ülkeleri ırsadıkları görülen bu ülkelerin OGT'ye düşme olasılıklarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda OGT'den kaçınmak için ülkelerin, kısa vadeli yüksek ekonomik büyüme oranı hedeflerinden ziyade, beşeri sermayelerini artırma, ekonomik istikrarı sağlama, dışa açık bir ekonomi ve yurt içi tasarruf oranını yükseltme gibi uzun vadeli yapısal dönüşümler sağlamaları gerektiği ileri sürülmektedir.

Dalgıç, İyidoğan ve Balıkçioğlu (2014), seçilmiş 56 ülkenin 1990-2013 dönemini kapsayan makroekonomik, teknoloji-beşeri sermaye ve kurumsal verilerini kullanarak bir panel veri seti elde etmiştir. Veri setinde brüt sermaye oluşumu, enflasyon oranı, nihai tüketim harcaması, doğrudan yabancı yatırımlar, dışa açıklık (ithalat-ihracat farkı), net dış ticaret hadleri ve kamu nihai tüketim harcaması makroekonomik faktörleri; Ar-Ge harcamaları, ortaöğretime kayıt, patent başvuruları, araştırmacı sayısı, yüksek teknolojili mal ihracatı teknoloji ve beşeri sermaye faktörünü; demokratik hesap verilebilirlik endeksi, hükümet istikrar endeksi, yolsuzluk endeksi, hukuk ve düzen ile yatırım profili endeksi kurumsal faktörleri oluşturmaktadır. Ülkelerin ortalama ekonomik büyüme oranı tespit edilerek bu ortalamanın altında ve üstünde kalan yıllar için kukla değişkenler oluşturulurken makroekonomik, teknoloji-beşeri sermaye ve kurumsal faktörler için de ayrı ayrı modeller oluşturulmaktadır. Çalışmada söz konusu faktörlerin OGT'ye etkilerinin tespiti için panel probit modeli kullanılmaktadır. Kurulan her üç model için SAGP'ye göre kişi başına düşen GSMH ve karesi kontrol değişkeni olarak kullanılmaktadır. Analiz sonuçlarında nihai tüketim harcaması, brüt sermaye oluşumu, doğrudan yabancı yatırımlar, yüksek teknolojili ürün ihracatı, iyi işleyen kurumsal yapı ve nitelikli beşeri sermaye değişkenlerinin OGT'yi aşma olasılığını artırdığı; enflasyon, kamu nihai tüketim harcaması ve ticari açıklık değişkenlerinin ise ülkelerin OGT'yi aşma olasılığını azalttığı görülmektedir.

Satoru (2014), OGT'yi uluslararası ticaret açısından ele almış ve bu bağlamda toplam 198 ülkeyi OGT riski altında ve OGT'yi aşan ülkeler olarak iki gruba ayırmıştır. Çalışmada

Ülkelerin 1960-2000 dönemi KBMG düzeyi bağımlı değişken; dış ticaret verileri de açıklayıcı değişken olarak belirlenerek sabit etkiler modeli ile dengesiz panel regresyon analizi yapılmaktadır. Analiz sonuçlarında OGT’de riski olan ülkelerin genelde temel ve işlenmiş mallar ihraç ettiği; OGT’yi aşmış ülkelerin ise tüketim ve sermaye malları ihraç ettiği görülmektedir.

Bulut ve Bulut (2015), Türkiye, Tayland, Brezilya, Meksika, Malezya ve Güney Afrika’nın 1950-2010 dönemine ait kişi başına düşen GSYH ve ortalama eğitim süresi arasındaki ilişkiyi ölçmek için Panel Tamamen Geliştirilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) ve Panel Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) tahmincileri ile vektör hata düzeltme modeline dayalı panel Granger nedensellik testini kullanmıştır. Bulgular, toplam eğitim süresi ile kişi başına düşen GSYH arasında pozitif ve çift yönlü ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bu nedenle OGT’den kaçınmak ve yüksek gelir düzeyine erişmek için ülkelerin ortalama eğitim sürelerini artırmaları gerektiği ileri sürülmektedir.

Lubis ve Saputra (2015), Çin, Endonezya, Hindistan, Filipinler, Malezya ve Tayland gibi gelişmekte olan Asya lkelerinin 1997-2011 dönemi kamu harcamaları, yatırım harcamaları, yüksek teknolojili mal ihracatı, orta öğretimde ve yükseköğretimde okullaşma oranını içeren beşeri sermaye göstergeleri, bağımlılık oranı ile bir veri seti oluşturarak OGT’yi etkileyen değişkenleri tespit etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda öncelikle orta öğretimde ve yükseköğretimde okullaşma oranını tek bir değişkene indirgemek için faktör analizi yapılmakta ve beşeri sermaye adıyla yeni bir değişken elde edilmektedir. Ardından KBMG bağımlı değişken; kamu harcamaları, yatırım harcamaları, bağımlılık oranı, yüksek teknolojili mal ihracatı ve beşeri sermaye açıklayıcı değişken olmak üzere sabit etkiler modeli ile panel regresyon analizi yapılmaktadır. Analiz sonuçlarında katsayıların büyüklüğüne göre sırasıyla beşeri sermaye, yüksek teknolojili mal ihracatı, kamu harcamaları ve yatırım harcamalarının OGT’den kaçınmak için pozitif bir etkiye sahip olduğu; buna rağmen bağımlılık oranının negatif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Tuğcu (2015), 26 orta ve yüksek gelirli ülkenin 21 farklı kalkınma göstergesini kullanarak bu göstergelerin OGT’ye etkilerini araştırmıştır. Bu bağlamda 1987 ile 2012 yıllarında söz konusu ülkelerdeki gelir düzeyi değişimleri dikkate alınmakta ve 2012 yılında yüksek gelir düzeyine erişenler ve orta gelir düzeyinde kalanlar olmak üzere kukla değişkenler

oluşturulmaktadır. Açıklayıcı değişkenlerin çoklu doğrusal bağlantıya sebep olacağı düşünülmektedir. 21 kalkınma göstergesi eğitim, sağlık, istihdam, enerji, üretim, bilgi ve ticaret olmak üzere 7 gruba ayrılmakta ve ardından logit model tahmini ile her bir grup için ayrı ayrı analiz yapılmaktadır. Bulgular, eğitim grubunda yer alan ortaöğretim düzeyinin (marjinal etki %4,6); istihdam grubunda yer alan ilköğretim (marjinal etki %10), ikincil eğitim (marjinal etki %9,8), üçüncül eğitim (marjinal etki %9,9) düzeyindekilerin iş gücüne katılım oranının ve toplam iş gücüne katılım oranının (marjinal etki %2,8); sağlık grubunda yer alan kamu sağlık harcamalarının (marjinal etki %21); bilgi grubunda yer alan Ar-Ge harcamalarının (marjinal etki %36); üretim grubunda yer alan imalat sanayinin (marjinal etki %16); ticaret grubunda yer alan ihracatın (marjinal etki %2,1) ve yüksek teknolojlü mal ihracatının (marjinal etki %1,8) OGT'den kaçınmak için istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü etkisinin olduğunu göstermektedir. Buna rağmen eğitim grubunda yer alan ilköğretim düzeyinin (marjinal etki %3,7); ilköğretimin finansmanı için ayrılan payın (marjinal etki -%3,7) ve ithalatın (marjinal etki -%1,7) OGT'den kaçınmak için istatistiki olarak anlamlı ancak negatif yönlü etkisinin olduğu görülmektedir. Ayrıca bulgular, enerji grubunda yer alan kömür, doğalgaz, nükleer kaynaklar ve yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen elektrik üretiminin; üretim grubunda yer alan tarım ve hizmetler sektörünün; bilgi grubunda yer alan bilgi-iletişim teknolojisi ürünleri ithalatının; eğitim grubunda yer alan yükseköğretim harcamalarının ve sağlık grubunda yer alan özel sağlık harcamalarının OGT ile istatistiki olarak anlamlı bir ilişkisinin olmadığını göstermektedir.

Zampelis (2015), 35 Karayip ve Güney Amerika ülkesinin 1960-2010 dönemini kapsayan demografik (5 değişken), eğitim (3 değişken), iş gücü (4 değişken), makroekonomik (8 değişken), ticaret (6 değişken), kurumsal (6 değişken) göstergelerle bir panel veri seti oluşturmuştur. İlgili dönemde ortalama büyüme oranı bulunarak bu ortalamanın altında-üstünde kalan yıllar tespit edilmekte ve buna göre kukla değişken oluşturulmaktadır. Analizde her faktör için ayrı bir model oluşturulurken kişi başına düşen GSYH kontrol değişkeni olarak kullanılmakta ve panel probit model tahmini yapılmaktadır. Modellerin ayrı ayrı tahmin edildiği sonuçlarda her bir faktörde bulunan değişkenlerin tamamının istatistiki olarak anlamlı olduğu ancak tüm değişkenlerin kullanıldığı temel model için yapılan analizde birçok değişkenin istatistiki olarak anlamsız bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Temel modele ait bulgular, ticari açıklık, yatırımlar, politik değişim,

doğurganlık oranı, okullaşma oranı, yüksek teknolojili ürün ihracatı, tarım sektörü ve hizmet sektörünün gelişiminin OGT'den kaçınmak için istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü etkisinin olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan bağımlılık oranındaki artışın büyümeyi negatif olarak etkilediği ve dolayısıyla OGT'ye neden olduğu görülmektedir.

Öztürk (2016), 76 düşük, alt-orta, üst-orta ve yüksek gelirli ülkenin 1980-2012 dönemini kapsayan SAGP'ye göre KBMG bağımlı değişken olmak üzere patent sayısı, doğrudan yabancı yatırımlar, okullaşma oranı, yaşam beklentisi, üretkenlik (yani çalışan başına düşen üretim), okuma-yazma oranı, doğum oranı, siyasi istikrar, düzenleyici kurum kalitesi, yolsuzluk, şeffaflık, devletin etkinliği, enflasyon ve tasarruf düzeyi ile bir veri seti oluşturmuştur. Analizde yüksek gelir düzeyine erişilen yıllar ve diğer yıllar olmak üzere kukla değişken oluşturulurken sabit etkiler modeli ile ikili panel logit model yapılmaktadır. Bulgular, patent sayısı (katsayı 0,210), doğrudan yabancı yatırımlar (katsayı 0,009), üretkenlik (katsayı 0,150), okuma-yazma oranı (katsayı 0,010), yaşam beklentisi (katsayı 0,093), ikincil eğitim (katsayı 0,010), doğum oranı (katsayı 0,090), siyasi istikrar (katsayı 0,115), şeffaflık düzeyi (katsayı 0,164) ve tasarruf düzeyinin (katsayı 0,010) ülkelerin yüksek gelir düzeyine erişmesinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu; enflasyonun (katsayı -0,002) ise istatistiki olarak anlamlı ancak negatif yönlü etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Jayasooriya (2017), 7 Güney Asya ülkesinin (Sri Lanka, Bangladeş, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan, Butan) 1960-2014 dönemini kapsayan demografik faktörlerle (çalışan nüfusun çalışmayan nüfusa oranı, doğurganlık oranı, bağımlılık oranı, yaşam beklentisi, iş gücüne katılım oranı, genç bağımlılık oranı, yaşlı bağımlılık oranı, nüfus yoğunluğu) bir panel veri seti oluşturmuştur. Söz konusu dönemde büyümede yavaşlamanın olduğu yıllar ve diğer yıllar belirlenip kukla değişken oluşturularak panel probit model tahmini yapılmaktadır. Analizde kişi başına düşen GSYH ve bunun karesi, büyüme oranı (gecikmeli), ticari açıklık, yatırımlar ile sanayi ve hizmetler sektörünün payı kontrol değişkeni olarak kullanılmaktadır. Bulgular, çalışan nüfusun çalışmayan nüfusa oranının (katsayı 2,76), nüfus yoğunluğu (katsayı 1,67) ve doğurganlık oranının (katsayı 0,90) ülkelerin OGT'ye yakalanma riskini azalttığı; buna rağmen bağımlılık oranındaki artışın (katsayı 0,35) ise ülkelerin OGT'ye yakalanma riskini artırdığı göstermektedir.

Giap, Duong ve Xiao (2017), Çin, Hindistan ve Endonezya'nın alt ulusal ekonomilerini içeren 107 ekonominin 1993-2013 dönemini kapsayan kişi başına düşen GSYH, okullaşma oranı, doğrudan yabancı yatırımlar, kişi başına düşen yol uzunluğu, işsizlik oranı, yaşlı bağımlılık oranı, ticari açıklık, işçi başına düşen ikincil sanayide katma değer ve üçüncü düzey sanayide işsizlik oranı ile bir panel veri seti oluşturmuştur. Sonra Felipe, Abdon ve Kumar (2012)'nin gelir grupları sınıflandırmasından yararlanılarak 107 ekonomi, düşük gelirli, alt-orta gelirli, üst-orta gelirli ve yüksek gelirli olarak dört gruba ayrılarak bu bölgelerdeki büyümede yavaşlama yaşanan yıllar tespit edilmekte ve buna göre kukla değişken oluşturulmaktadır. Söz konusu ekonomilerin dört ana gruba ayrılarak büyümede yavaşlama yaşanan yılların tespit edilmesinin nedeni her bir gelir grubunda, OGT'ye etki eden faktörlerin farklı olduğunun düşünülmesidir. Ancak üst-orta gelirli ve yüksek gelirli bölgeler modelde birlikte ele alınmaktadır. Her bir gelir grubu için panel logit model yöntem olarak kullanılmaktadır. Bulgulara göre düşük gelir düzeyinde yer alan bölgelerde kişi başına düşen GSYH'nin artışının büyümede yavaşlama olasılığı artırdığı ancak okullaşma oranı, doğrudan yabancı yatırımlar ve kişi başına düşen yol uzunluğundaki artışın ise büyümede yavaşlama olasılığını azalttığı görülmektedir. Alt-orta gelir düzeyinde yer alan bölgelerde kişi başına düşen GSYH ve yaşlı bağımlılık oranındaki artış büyümede yavaşlama olasılığını artırırken; okullaşma oranı, doğrudan yabancı yatırımlar ve üçüncül sanayideki işsizlik oranındaki artış ise büyümede yavaşlama olasılığını azaltmaktadır. Üst-orta gelirli ve yüksek gelirli bölgelerin oluşturduğu grupta ise kişi başına düşen GSYH'nin artışının büyümede yavaşlama olasılığını artırdığı görülürken; okullaşma oranı, üçüncül sanayideki işsizlik oranı, ticari açıklık ve işçi başına düşen ikincil sanayide katma değer oranındaki artışın büyümede yavaşlama olasılığını azalttığı görülmektedir.

Lee (2018), 110 ülkenin 1960-2014 dönemini kapsayan demografik ve beşeri sermaye faktörü, kurumsal faktörler, makroekonomik faktörler ile ekonomi ve sanayi faktörleri olmak üzere 4 grupta ve bu grupların içerisinde 26 değişkenle bir panel veri seti oluşturmuştur. Çalışmada, Eichengreen, Park ve Shin (2012)'nin büyümede yavaşlama yaklaşımından yararlanılarak 110 ülkenin büyüme oranının %3'ten büyük olduğu yıllar tespit edilmekte, yüksek gelirli ülkeleri yakınsayan ve yakınsamayan olmak üzere kukla değişkenler oluşturulmaktadır. Analiz için panel probit model kullanılmıştır. Bulgular doğurganlık, yaşlı bağımlılık ve yatırım maliyetlerinin artması ile ticaret kurallarındaki

değişimlerin ülkelerin büyümelerinde yavaşlama olasılığını artırdığını; imalat sanayi ve yüksek teknoloji mal ihracatındaki artış ile kamu borçlarındaki azalışın ise büyümede yavaşlama olasılığını azalttığını göstermektedir. Bu bağlamda ülkelerin OGT'den kaçınması için özellikle Ar-Ge ve getirisi yüksek malların üretimine önem vermesi gerektiği ileri sürülmektedir.

Ursavaş (2019), üst-orta gelir grubunda yer alan 45 ülkenin 1980-2015 dönemi makroekonomik değişkenleri, demografik değişkenleri ve kurumsal değişkenleri ile bir panel veri seti oluşturmuştur. Analize başlamadan her bir değişken grubu için bir model ve tüm değişken grubunu birlikte ele alan bir temel model oluşturulmaktadır. Söz konusu dönemde 45 ülkenin büyümede yavaşlama yaşadığı yıllar ve diğer yıllar olmak üzere kukla değişken oluşturularak panel probit model tahmini yapılmaktadır. Temel modelin kabul edildiği analiz bulgularında makroekonomik değişkenlerden brüt sermaye oluşumu (katsayı 0,188), ticari açıklıktaki azalış (katsayı 0,029), kamu borcundaki azalış (katsayı -0,023) ve enflasyondaki düşüşün (katsayı 0,003); demografik değişkenlerden ortalama toplam eğitim yılı (katsayı 0,898), ortalama ortaöğretim ve üzeri eğitim yılı (katsayı -3,140) ve yaşlı bağımlılık oranının (katsayı 0,334); kurumsal faktörlerden ise kanun ve düzenin (katsayı 1,016) istatistiki olarak anlamlı olduğu ve bu değişkenlerin büyümede yavaşlama olasılığını azaltarak OGT'den kaçınma olasılığını artırdığı görülmektedir.

Tok (2019), Ar-Ge verilerine ulaşılan 16 orta gelirli ülkenin 1997-2017 dönemi ve Ar-Ge verilerine ulaşamayan 15 orta gelirli ülkenin 1990-2017 dönemi verilerini kullanarak panel eşbütünleşme analizi ve bu analiz için panel dinamik sıradan en küçük kare (DOLS- Dynamic Ordinary Least Square) ile panel tam modifiye en küçük kare (FMOLS- Full Modified Ordinary Least Square) tahmininde bulunmuştur. Bu bağlamda Ar-Ge verilerine ulaşılan ülkelerin gayrisafi sermaye bileşimi, eğitim harcamaları, dış ticaret düzeyi, nüfus artış oranı, savunma harcamaları ve Ar-Ge harcamaları; Ar-Ge verilerine ulaşamayan ülkelerin gayrisafi sermaye bileşimi, eğitim harcamaları, dış ticaret düzeyi, nüfus artış oranı ve savunma harcamaları ile bir panel veri seti oluşturularak iki ayrı model oluşturmaktadır. Bulgular, sermaye oluşumu, Ar-Ge harcamaları ve savunma harcamalarındaki artışın ülkelerin yüksek gelir düzeyine ulaşma olasılığını artırdığını; ithalat ve nüfus artış hızının yükselmesinin ülkelerin yüksek gelir düzeyine ulaşma olasılığını azalttığını göstermektedir. Yüksek teknoloji ürün ihracatı, endüstriyel üretim, beşeri sermaye, Ar-Ge harcamaları ve tasarruf düzeyinin düşük olması ile nüfusun yüksek

olmasının gelişmekte olan ülkelerin yüksek gelir grubuna erişmelerini etkileyen en önemli etkenler olduğu ileri sürülmektedir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerin yapısal dönüşüm gerçekleştirmeleri ve toplam faktör verimliliğini artırmaları ile yüksek gelirli ülkeleri yakınsayabilecekleri savunulmaktadır.

Alancıoğlu (2019), Türkiye'nin de arasında olduğu toplam 16 st-orta gelirli ülkenin 1996-2015 dönemi kişi başına düşen GSYH bağımlı değişken; Ar-Ge harcamaları, dışa açıklık oranı, eğitim harcamaları, iş gücü verimliliği, bilimsel ve teknik makale sayısı, internet kullanım oranı, işsizlik ve enflasyon oranı ise açıklayıcı değişken olmak üzere bir panel veri seti oluşturmuştur. Söz konusu değişkenlerle Durbin-Hausmann panel eşbütünleşme ve panel nedensellik analizi yapılmakta ve OGT'yi etkileyen değişkenler tespit edilmektedir. Bulgular, panel veri setinde yer alan bütün kesitler için eşbütünleşmenin var olduğunu; bağımlı değişken ve açıklayıcı değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte modelde yer alan tüm değişkenler ile kişi başına düşen GSYH arasında nedensellik ilişkisinin var olduğu görülmektedir.

Kasa (2019), Türkiye'nin de arasında olduğu 20 OECD ülkesinin 1995-2015 dönemi, KBMG düzeyini bağımlı değişken; Ar-Ge harcamaları, yüksek teknolojikli ürün ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı ve yurt içi tasarruf oranını açıklayıcı değişken ve tüm değişkenlerin logaritması alınmak üzere bir panel veri seti oluşturmuştur. Yapılan panel regresyon analizi bulguları, Ar-Ge harcamalarına ayrılan payın %1 oranında artmasının KBMG'yi %0,109 oranında artırdığını; yurt içi tasarruflarda meydana gelen %1 oranındaki artış KBMG'yi %0,1 oranında artırdığını ve yüksek teknolojikli mal ihracatında meydana gelen %1'lik artışın ise KBMG'yi %0,043 oranında artırdığını göstermektedir. Bu bağlamda, Ar-Ge'ye yapılacak yatırımlarla yüksek teknolojikli mal üretimi ve ihracatının artması düşünülerek OGT riski bulunan ülkelerde yurt içi tasarruf düzeyini yükseltmeye yönelik politikalara önem verilmesi gerektiği ne sürülmektedir.

Manga ve Bal (2019), OGT'den çıkışta inovasyonun etkisini ölçmek amacıyla Robertson ve Ye (2013) yaklaşımına göre OGT'de olan Brezilya, Türkiye, Meksika ve Malezya ile OGT'den kurtulmuş olan Güney Kore, Singapur, Yunanistan ve Portekiz'in 1996-2015 dönemi 27 inovasyon göstergesi ile bir panel veri seti oluşturmuştur. Analize başlamadan 27 inovasyon göstergesinde değişken sayısını azaltmak ve çoklu doğrusal bağlantı

sorunundan kurtulmak için temel bileşenler analizi yapılmaktadır. Ardından ekonomik büyüme oranı bağımlı değişken ve temel bileşenler analizi sonucu elde edilen değişkenler bağımlı değişken olmak üzere her iki ülke grubu için ikinci nesil panel veri analizi yapılmaktadır. Bulgular, inovasyon göstergelerinin OGT’de olan ülkelere göre OGT’yi aşmış ülkelerin ekonomik büyüme oranını daha çok etkilediğini göstermektedir. Bununla birlikte özellikle OGT’de olan ülkelerin inovasyona dayalı bir politika izlemeleri ve eğitim sistemini de buna göre düzenlemeleri gerektiği ileri sürülürken, Ar-Ge faaliyetlerinin üretimde aktif olarak kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır.

OGT kapsamında yapılmış yatay kesit, zaman serisi ve panel veri çalışmalarına genel olarak bakıldığında analizlerde yöntemsel ve veri dönemleri arasında fark olsa bile teorik temele dayalı olarak söylenen ekonomik, kurumsal ve sosyal faktörler içerisinde yer alan bazı değişkenlerin ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Bunların içerisinde OGT’den kaçınmak için en etkili değişkenlerin Ar-Ge harcamaları, orta-yüksek teknoloji mal ihracatı, brüt sermaye oluşumu, eğitim, nitelikli iş gücü, bireysel özgürlükler ile hukuk ve düzen olduğu görülmektedir.

3.2. Seçilmiş Ülkeler Üzerine Ampirik Analiz

Bu alt başlıkta OGT’yi etkileyen değişkenler ve bu değişkenlerin büyüklüklerinin belirlenmesi için yapılan ekonometrik analizler yer almaktadır.

3.2.1. Yöntem

Bu çalışmanın birinci bölümünde, ülkelerin OGT ile karşı karşıya kalmalarına neden olan faktörler teorik olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede seçilmiş ülkeler üzerinde OGT’nin etkisinin araştırılmasında panel veri analizinden yararlanılmıştır. Bu nedenle aşağıda panel veri analiz yöntemi ve ikili panel logit modeli tanıtılmıştır.

3.2.1.1. Panel Veri Analizi

Ekonometrik veriler genel olarak zaman serileri, yatay kesit verileri ve panel veriler olmak üzere üç farklı kategoride değerlendirilir (Gujarati ve Porter, 2020: 22). Zaman serilerinde tek bir birim ve birden fazla zaman var iken (örneğin 1 ülke, $N=1$ / 40 yıl, $T>1$); yatay kesit verilerde birden fazla birim ve tek bir zaman vardır (örneğin 30 ülke, $N=30$ / 1 yıl, $T=1$). Panel verilerde ise birden fazla birim ve birden fazla zaman

bulunmaktadır (örneğin 30 ülke, $N=30 / 40$ yıl, $T=40$). Bu nedenle panel veriler yatay kesit veriler ve zaman serilerinin bileşiminden oluşmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2020a: 1-2). Diğer bir ifade ile farklı bireylerin, firmaların, hane halklarının ve ülkelerin verilerinin hem yatay kesit hem de zaman boyutunda bir araya gelmesiyle oluşan veri setine panel veri denilmektedir (Güriş, 2018: 3-5). Bu bağlamda yatay kesit verisi ve bu kesitlere ait zaman boyutunun birlikte ele alınması ile oluşan panel veri seti, araştırmacıya daha fazla değişken kullanarak analiz yapma imkânı sunmaktadır (Baltagi, 2005: 4).

Panel veride, yatay kesitte yer alan birimlerin etkisine birim etkisi denilirken; zaman boyutunda yer alan devrelerin etkisine ise zaman etkisi adı verilir (Yerdelen Tatoğlu, 2020a: 5). Birim etki, birimlere göre değişen, zamana göre sabit bir durumdur. Zaman etkisi ise birimlere göre sabit, zamana göre değişen bir durumdur (Güriş, 2018: 6). Genel olarak uygulamalarda birim etkinin olduğu durumlarla karşılaşılrken bir dönemi diğer dönemden ayıran özelliklerin olduğu durumlar (yani zaman etkisi) çalışmalarda nadiren görülmektedir. Panel veri, verinin türüne göre farklı isimlerle tanımlanmaktadır. Her bir birimde tüm zamanlara ait veriler mevcut ise dengeli panel; bazı birimlerde bazı zamanlara ait veriler mevcut değilse dengesiz panel söz konusudur (Greene, 2016: 348). Panel verilerde bir diğer ayrım ise panelin kısa ya da uzun olması ile ilgilidir. Panel veri setleri, veri setinde birim sayısı (yani yatay kesit boyutu) zaman boyutundan büyük ise kısa panel, zaman boyutu birim sayısından büyük ise uzun panel olarak nitelendirilmektedir (Sarıkovanlık vd., 2019: 168).

Bu çalışmada, zaman etkisinin farklılaşmadığı, buna karşın birimlerde (ülkelerde) farklılaşmanın olduğu varsayımı yapılmıştır. Veri setinde birim sayısı zaman boyutundan büyüktür. Bu bağlamda çalışmanın veri seti kısa panel olarak nitelendirilebilir. Ayrıca bu çalışmanın veri setinde tüm zamanlara ait herhangi bir veri kaybı olmadığı için dengeli panel veri analizi söz konusudur.

Panel veri analizinin bazı avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Panel veri analizinin avantajları şunlardır (Baltagi, 2005: 3-5; Tarı, Koç ve Abasız, 2019: 492):

- Panel veriler zaman serisi ve yatay kesit verilerin bileşiminden oluştuğu için araştırmacıya daha fazla veri ile çalışma ve böylece daha tutarlı sonuçlar elde etme imkânı sunmaktadır.

- Panel veri analizi, birimlere özgü farklılığı dikkate alarak bu farklılığın model içindeki kontrolüne ve ölçülebilmesine imkân sağlamaktadır.
- Panel veri analizi, zaman serileri ve yatay kesit verilerine göre daha karmaşık davranış modelleri ile çalışma imkânı sunmaktadır.
- Yatay kesit verileri ve zaman serilerinin birleşimi ile daha geniş bir veriye sahip olan panel veride değişkenler arası çoklu doğrusal bağlantı sorunu daha az, serbestlik derecesi ve etkinliğin ise daha fazla olması durumu söz konusudur.
- Panel veriler, geniş veri setine sahip olduğu için zaman serileri ve yatay kesit analizlerde gözlemlenemeyen etkileri daha iyi belirleyip, ölçebilir.

Özetle panel veri analizi, zaman serileri ve yatay kesit verilerinin sağladığı avantajları içerdiği gibi aynı zamanda araştırmacıya zengin bir veri seti ve daha tutarlı analiz sonuçları sunmaktadır (Gujarati ve Porter, 2020: 592-593). Buna rağmen panel veri analizinin bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlar, şu şekilde sıralanabilir (Hsiao, 2014: 4-10; Yerdelen Tatoğlu, 2020a: 14-15; Güriş, 2018: 11-12):

- Panel veriler, zaman serileri ve yatay kesit verilerden oluştuğu için hem birim sayısı hem de zaman sayısı fazladır. Bu nedenle veri toplamada güçlükler yaşanabilmektedir.
- Mikro bazda analiz yapıldığında panel veride çoğunlukla birim boyutu zaman boyutundan fazla olmaktadır. Bu nedenle bazen analizlerde tutarsız sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bu durum özellikle doğrusal olmayan panel veri modellerinde görülmektedir.
- Panel veri modellerindeki hata terimi, zaman serisi ve yatay kesit veri modeline özgü sapmayı gösterdiği için çoğu zaman sapmalı olabilmektedir.

Panel veri analizinde yer alan birimler (bireyler, firmalar, ülkeler, şehirler vb.) genelde heterojendir. Heterojenlik, yapılan analizde tutarsız tahmin sonuçlarının elde edilmesine yol açabilir. Bu nedenle heterojenliğin modele yansıtılması gerekmektedir. Heterojenliği modele yansıtmanın en kolay yolu ise sabit ve/veya eğim parametrelerinin heterojen olduğunu varsayarak, buna uygun tahmin yöntemini tercih etmektir (Yerdelen Tatoğlu, 2020a: 7).

3.2.1.2. Panel Veri Modelleri

Panel veri modelleri, panel veri setleri kullanılarak tahmin edilen regresyon modelleridir. Bu bağlamda klasik regresyon modellerinde olduğu gibi bir bağımlı değişken ve bir veya birden çok açıklayıcı (bağımsız) değişken modelde yer almaktadır (Güriş, 2018: 6-7). Ayrıca model, zaman serileri ve yatay kesit verilerden oluştuğu için modelde yer alan değişkenlerin hem birimlere hem de zamana göre değişimi söz konusudur. Bu nedenle modelde birim ve zaman boyutu birlikte yer almaktadır. i birim boyutunu, t zaman periyodunu, Y bağımlı değişkeni ve $X_{1it} \dots X_{kit}$ nin bağımsız değişkenleri ifade ettiği düşünüldüğünde doğrusal panel regresyon modeli,

$$Y_{it} = \beta_{it} + \beta_1 X_{1it} + \dots + \beta_k X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N; t = 1, 2, \dots, T \quad (1)$$

şeklinde yazılabilir (Yerdelen Tatoğlu, 2020: 4). Burada i alt indisi birimleri, t alt indisi ise zamanı göstermekte olup; $N \times T$ boyutunda bir örneklem hacmi ile analiz yapılmaktadır. Y_{it} (bağımlı değişken), β_{it} sabit terimi ve ε_{it} hata terimini ifade etmektedir. ε_{it} hata teriminin ortalamasının sıfır olduğu ve sabit varyansa sahip olduğu kabul edilir. Dolayısıyla hata teriminde değişen varyans ve otokorelasyon olmamalıdır. Bununla birlikte denklemde çoklu doğrusal bağlantı sorunu da olmamalıdır (Hsiao, 2014: 34-39).

Panel veri analizinde, veri seti ve iktisadi model oluşturulmasından sonra kullanılacak panel veri modelinin belirlenmesi gerekmektedir. Genel olarak panel veri analizinde üç farklı model kullanıldığı görülmektedir. Bunlar: klasik model, sabit etkiler modeli ve rassal (tesadüfi) etkiler modelidir. Klasik model, tüm gözlemlerin homojen olduğu ve birim/zaman etkilerinin olmadığı varsayımı altında kullanılmaktadır. Klasik modelin tahmininde Havuzlanmış En Küçük Kareler yöntemi kullanılmaktadır (Greene, 2016: 346). Sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modeli, gözlemlerde birim ve zaman etkilerin olduğu düşünüldüğünde kullanılmaktadır (Özekicioğlu ve Soyyiğit, 2019: 135). Panel veriler hem yatay kesit hem de zaman serilerini içerdiğinden her bir birimde gözlemlenemeyen etkiler ortaya çıkabilmektedir. Bu etkilerin hata terimi gibi tesadüfi bir değişken olduğu düşünülüyorsa rassal etkiler, her bir birim için tahmin edilen parametre olarak düşünülüyorsa sabit etkiler tahmincisinin kullanımı söz konusudur (Gujarati ve Porter, 2020: 593-594). Sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modelinden hangisinin

kullanılacağı analize başlamadan önce gözlemlenerek önsel olarak belirlenebileceği gibi Hausman testi yapılarak da belirlenebilmektedir.

3.2.1.3. Sabit Etkiler ve Rassal (Tesadüfi) Etkiler Modeli

Sabit etkiler modelinde (fixed effect), katsayılar birimlere, zamana veya birimlere ve zamana göre değişiklik gösterebilir. Modelde birimlere veya zamana göre bir değişim söz konusu ise tek faktörlü sabit etkili model; birimler ve zamana göre bir değişim söz konusu ise iki faktörlü sabit etkili model durumu vardır (Güriş, 2018: 16).

Sabit etkiler modelinde zamana göre her bir birim için birime özgü katsayısının sabit olduğu kabul edilmektedir. Yatay kesit boyutunda yer alan birimlerden farklı sabit katsayılar elde edilir. Farklı sabit katsayılar elde edilmesi birim etkinin varlığını ve kendine has özelliklere sahip olduğunu göstermektedir (Asteriou ve Hall, 2011: 418-419). Ayrıca bu modelde gözlemlenemeyen birim etkilerin bağımsız değişkenlerle ilişkili olduğu varsayılır. Bu bağlamda sabit etkiler modeli, birim etki ile bağımsız değişkenlerin ilişkisini dikkate alan modeldir (Greene, 2020: 433-437). Sabit etkiler modelinin yapısı;

$$Y_{it} = \bar{\beta} + \alpha_i + \beta_1 X_{1it} + \dots + \beta_k X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N \text{ ve } t = 1, 2, \dots, T \quad (2)$$

şeklindedir. Modelde $\bar{\beta}$ ortalama sabit terimi ifade ederken α_i , i kesiti için ortalama sabit terimden farklılığı göstermektedir.

Literatürde sabit etkiler modeli “En Küçük Kareler Kukla Değişkeni Modeli” olarak da bilinmektedir. Kukla değişkene ait katsayıların anlamlılık testi F istatistiği ile elde edilmektedir. H_0 hipotezi, etkin tahmin modelinin gruplara özgü sabit katsayıların değişmediğini varsayan en küçük kareler modelinin geçerli olduğunu ifade ederken, alternatif hipotez olan H_1 hipotezi sabit etkiler modelinin uygun olduğunu belirtmektedir (Baltağı 2005: 21).

Panel veri analizinde birim etkiler ile bağımsız değişkenler arasında herhangi bir ilişki olmadığı durumda kullanılabilecek tahminci rassal etkiler modelidir. Rassal etkiler modelinde birim etkiler hata teriminin bir bileşenidir (Greene, 2016: 347). Rassal etkiler modeli literatürde hata bileşenleri modeli olarak isimlendirildiği gibi varyans bileşenleri modeli olarak da isimlendirilmektedir. Rassal etkiler modelinde birim etki sabit değildir (Toramanoğlu ve Görmüş, 2018: 5). Rassal etkiler modelinin genel yapısı,

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{1it} + \dots + \beta_k X_{kit} + \alpha_i + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N \text{ ve } t = 1, 2, \dots, T \quad (3)$$

şeklindedir (Asteriou ve Hall, 2011: 420).

3.2.1.4. Model Seçimi: Hausman Testi

Sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modelinden hangisinin kullanılacağı analize başlamadan önsel olarak belirlenebilir. Genel olarak, analizde kullanılacak veri, yatay kesit boyutu büyük veri havuzundan rassal olarak çekilmişse, rassal etkiler modeli; eğer belli bir örneklem grubunu içeren bir veri seti söz konusu ise, sabit etkiler modelini tercih etmek daha doğrudur (Yerdelen Tatoğlu, 2020a: 79).

Sabit etkili modellerde açıklayıcı değişkenlerin hata terimi bileşenleri ile ilişkisiz olduğu varsayımı söz konusu değilken, rassal etkili modellerde hata terimi bileşenleri ile modeldeki açıklayıcı değişkenlerin ilişkisiz olduğu varsayımı söz konusudur. Bu iki farklı duruma dayanarak geliştirilmiş, sabit ve rassal etkiler modelleri arasında bir seçim yapmak için kullanılan en yaygın test Hausman (1978) testidir (Frees, 2004: 247). Hausman testi, spesifikasyon (tanımlama) hatalarını test etmek için geliştirilmiş bir spesifikasyon testidir ve bu anlamda çeşitli alanlarda kullanılmaktadır (Hausman, 1978: 1251).

Hausman testi, birim etki nedeniyle hata terimi ile bağımsız değişkenler arasında bir ilişkinin olup olmadığını ölçmektedir. Hata terimi ile bağımsız değişkenler arasında bir ilişkinin olmaması durumunda sabit etkiler ile rassal etkiler tahmincileri arasındaki farkın minimum düzeyde olması beklenmektedir. Tahminciler arası farkın küçük olması durumunda rassal etkiler modelinin kullanılması daha uygundur. Ancak hata terimi ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon olması durumunda sabit etkiler ile rassal etkiler tahmincileri arasındaki fark maksimum düzeydedir. Bu durumda rassal etkiler tahmincisi sapmalıdır ve sabit etkiler modelinin analizde kullanılması daha uygundur (Yerdelen Tatoğlu, 2020a: 195-196). Hausman testinde temel hipotezler matematiksel olarak aşağıdaki gibidir (Güriş, Astar ve Kömüryakan, 2019: 82);

$H_0 = E(X_{it}, \mu_i) = 0$ (Bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında korelasyon yoktur – Rassal etkiler modeli geçerlidir)

$H_1 = E(X_{it}, \mu_i) \neq 0$ (Bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında korelasyon vardır – Sabit etkiler modeli geçerlidir)

Sıfır hipotezinde hem sabit etkiler hem de rassal etkiler tahmincileri tutarlıdır. Ancak Sabit etkiler tahmincileri etkinlik özelliklerini kaybederler. Bu nedenle analize rassal etkiler modeli ile devam edilmelidir (Ün, 2018: 72). Hipotezleri kurulan Hausman testi istatistiği,

$$H = (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{RE})' [V(\hat{\beta}_{SE}) - V(\hat{\beta}_{RE})]^{-1} (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{RE}) \sim X_k^2 \quad (4)$$

şeklinde hesaplanmaktadır (Wooldridge, 2001: 289). Denklemden yer alan $\hat{\beta}_{SE}$ sabit etkiler tahmincisini ve $\hat{\beta}_{RE}$ rassal etkiler tahmincisini ifade etmektedir. $V(\hat{\beta}_{SE})$ ve $V(\hat{\beta}_{RE})$ ise sabit etkiler ve rassal etkiler tahmincilerinin asimptotik varyanslarını göstermektedir. Elde edilen test istatistiği asimptotik olarak X^2 ile dağılmaktadır. Elde edilen sonuç ise k bağımsız değişken sayısını temsil etmek üzere X_k^2 tablo değeri ile karşılaştırılmaktadır (Baltagi, 2005: 66-70).

Özetle, yapılan Hausman spesifikasyon testi sonucunda temel hipotezin kabul edilmesi durumunda rassal etkiler modeli; temel hipotezin reddedilmesi durumunda sabit etkiler modeli tercih edilmelidir.

3.2.1.5. Panel Nitel Tercih Modelleri

Bağımsız değişkenlerin bazılarının nitel olduğu durumlarda bu değişkenler modele kukla değişken olarak dâhil edilmekte ve kukla değişkenli modeller olarak literatürde bilinmektedir. Ancak bağımlı değişkenin de nitel olabildiği, yani bağımlı değişkenin kukla değişken olarak oluşturulduğu durumlar da söz konusu olmaktadır. Bağımlı değişkenin nitel olduğu modellere nitel bağımlı değişkenli modeller denilirken (Metin, 2002: 38); panel veri seti kullanılarak oluşturulan nitel tercih modellerine, panel nitel tercih modelleri denilmektedir (Çağlayan Akay, 2018: 203). Nitel tercih modelleri ikili, çoklu ve sıralı olarak sınıflandırılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2020b: 215). Bu çalışmada, bir ülkenin OGT’de olma ya da yüksek gelir düzeyine erişme durumu gibi iki durumlu bir ilişki araştırıldığı için ikili panel nitel tercih modelleri kullanılmıştır.

3.2.1.6. İkili Panel Nitel Tercih Modelleri

Bağımlı değişkenin iki seçenekten oluşması ikili nitel tercih modellerini ifade etmektedir. İkili nitel tercih modelleri araştırmacının (bireyler, hane halkları, firmalar, ülkeler vb.) tercih yapmak üzere farklı alternatiflerle karşı karşıya olduklarını ve sahip oldukları

özelliklerin yapacakları tercihte etkili olduğunu varsayar (Özer, 2004: 61). İkili tercih modellerinin ana amacı bir olayın gerçekleşme olasılığını etkileyen faktörlerin belirlenmesidir. Bu modeller ile analiz edilen ekonomik durumun gerçekleşme olasılığı üzerinde etkili olan değişkenlerin etkisi ortaya çıkarılmaktadır (Çağlayan Akay, 2018: 203). Ampirik uygulamalarda, genel olarak kullanılan ikili tercih modelleri, doğrusal olasılık modeli (DOM), probit ve logit modelleridir (Akın, 2002: 15). Panel veriler için ikili tercih modeli,

$$Y_{it} = \beta'X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

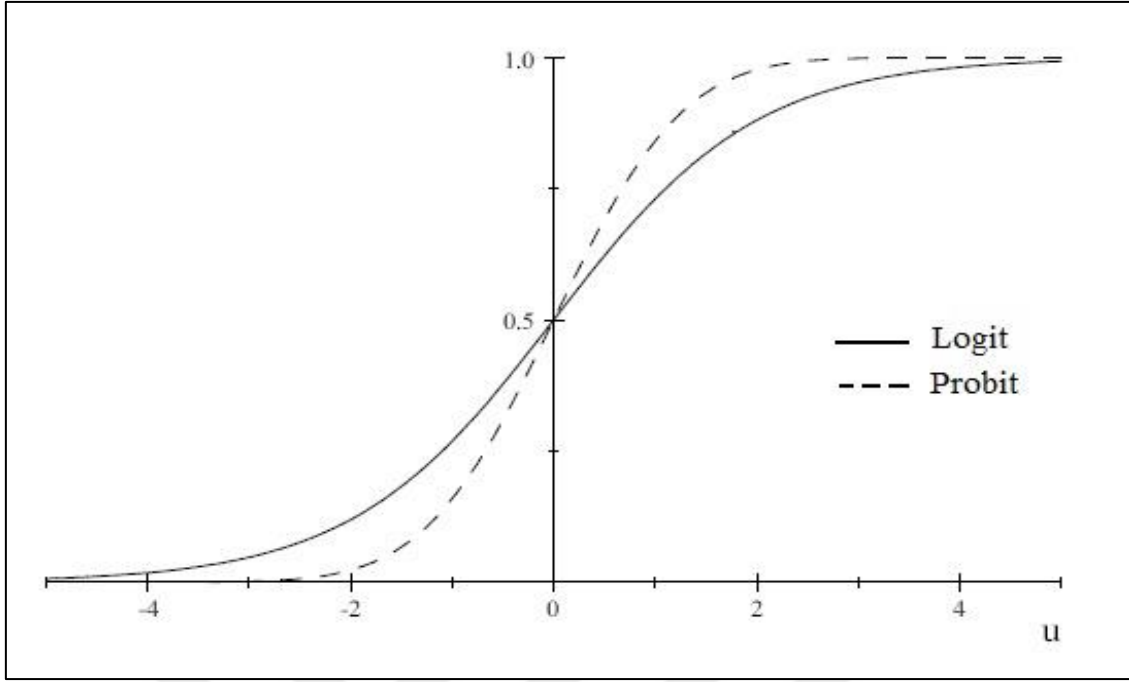
şeklindedir. Burada Y nitel bağımlı değişkeni, X_{it} , (1xk) boyutlu bağımsız değişkenleri ve ε_{it} ise hata terimini ifade etmektedir. Bu modelde bağımlı değişken Y_{it} , t zamanında i 'inci birim için söz konusu olay gerçekleşmişse $Y_{it}=1$, olay gerçekleşmemişse $Y_{it}=0$ 'dır. Dolayısıyla bağımlı değişkenin 1 değerini alma olasılığı P_{it} olarak ifade edilirse 0 alma olasılığı $(1 - P_{it})$ olacaktır. Bu bağlamda iki tercihli nitel bağımlı değişken için Y_{it} 'nin beklenen değeri,

$$E(Y_{it}) = P_{it}(1) + (1 - P_{it})(0) = P_{it} \quad (6)$$

olarak gerçekleşir. Elde edilen beklenen değer, olayın gerçekleşme olasılığına eşit olduğu için Y_{it} 'nin beklenen değerini olasılık olarak yorumlamak uygundur. t zamanında i 'inci biriminin gerçekleşme olasılığı ise,

$$P_{it} = Pr(Y_{it} = 0) = E\left(\frac{Y_{it}}{X_{it}}\right) = F(\beta'X_{it}) \quad (7)$$

şeklinde olacaktır. Burada $F(.)$ kümülatif dağılım fonksiyonudur ve 0 etrafında simetriktir. Panel veriler kullanıldığında $F(.)$ fonksiyonunun farklı tanımlamaları için DOM, probit ve logit modellerinden biri seçilebilir (Çağlayan Akay, 2018: 203-204).



Grafik 27: Logit ile Probit Modelin Farkı

Kaynak: Gujarati, 2010: 568

DOM'da hata teriminin normal dağılmayışı, tahmin sınırlarının 0-1 aralığı dışına çıkabilmesi, değişen varyans sorunu ve R^2 değerinin şüpheli olması gibi sorunlar görülebilmektedir (Gujarati, 2010: 575, 576). Dolayısıyla, DOM'a alternatif olarak logit ve probit modeller geliştirilmiştir. Logit ve probit modeller birbirine benzer ve daha güvenilir tercihlerdir (Wooldridge, 2001: 457-459). Logit model ile probit modelin tahmininde istatistiksel olarak çok önemli bir fark bulunmamaktadır (Asteriou ve Hall, 2011: 253). İki model arasındaki en temel fark, lojistik dağılım fonksiyonunun probit dağılım fonksiyonuna göre daha kalın kuyruklu olmasıdır. Yani Grafik 27'de görüldüğü gibi logit modelde koşullu olasılık, probit modelden daha düşük bir hızla 0'a veya 1'e yaklaşmaktadır. Logit model lojistik birikimli dağılım fonksiyonundan türetilirken probit model normal birikimli dağılım fonksiyonundan türetilmektedir (Amemiya, 1985: 268-270; Greene, 2020: 688-689; Cramer, 2003: 24-26). Bu nedenle matematiksel hesaplama açısından logit modelin tahmin edilmesi, probit modele göre daha kolaydır (Gujarati, 2010: 568; İşyar, 1999: 269). Modellerin tahmininde karşılaşılan matematiksel hesaplama zorluğundan dolayı genelde logit modelin kullanımı probit modele tercih edilmektedir (Maddala, 1992: 23-27). Ancak günümüzde ekonometrik analizlerde istatistik paket programları kullanıldığı için matematiksel hesaplama zorluğu

söz konusu değildir. Bu nedenle Damodar N. Gujarati'nin de ifade ettiği gibi bir modeli diğer modele tercih etmenin ikna edici bir nedeni bulunmamaktadır (Gujarati, 2016: 246).

3.2.1.7. İkili Panel Logit Model

Logit modeller, DOM'da karşılaşılan sorunları gidermek amacıyla kullanılan ikili tercih modellerinden biridir. Bu modeller aracılığıyla söz konusu olayın olma olasılığı ve açıklayıcı değişkenler arasında doğrusal olmayan ilişkinin incelenmesi için tahminler yapılmaktadır (Gujarati ve Porter, 2020: 541-542). Lojistik birikimli dağılım fonksiyonuna sahip olan panel logit modeli,

$$F(\beta X_{it}) = \frac{e^{\beta X_{it}}}{1 + e^{\beta X_{it}}} \quad (8)$$

şeklinde ifade edilmektedir.

Klasik panel veri modellerinde olduğu gibi panel logit modelleri için de homojen ve heterojen modeller söz konusudur. Heterojenitenin dikkate alınmaması tutarsız tahminler elde edilmesine sebep olabilmektedir (Koop, 2003: 176). Bunun için modellerde birime özgü parametreler seti (μ_i) ile gözlemlenemeyen heterojenite modele eklenir. Heterojen panel logit modellerinde olasılık,

$$P_{it} = P(Y_{it} = 1) = F(\mu_i + \beta X_{it}) \quad (9)$$

ve

$$P_{it} = \frac{e^{\mu_i + \beta X_{it}}}{1 + e^{\mu_i + \beta X_{it}}} \quad (10)$$

şeklindedir. Klasik panel modellerde olduğu gibi panel logit modellerde de birimlere özgü parametreler (μ_i) sabit veya rassal etkili olabilir (Çağlayan Akay, 2018: 209). Bu bağlamda panel logit modellerde de klasik modellerde olduğu gibi rassal ve sabit etkili modellerden biri tercih edilmelidir.

Sabit etkili panel logit ve probit modelleri doğrusal modeller olmadığı için parametrelerin tahmini en küçük kareler yöntemi (EKK) yerine en çok benzerlik (maximum likelihood) yöntemi ile yapılır (Aldrich ve Nelson, 1984: 49-50). En çok benzerlik yöntemi logaritmik benzerlik fonksiyonunun maksimizasyonuna dayanmaktadır. Maksimizasyon ise genellikle Fisher veya Newton-Raphson Skorumlama yöntemi ile yapılmaktadır. Logaritmik benzerlik fonksiyonu,

$$L(\mu, \beta) = - \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \log [1 + e^{(\mu_i + \beta X_{it})}] + \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T Y_{it} (\mu_i + \beta X_{it}) \quad (11)$$

şeklindedir (Çağlayan Akay, 2018: 210). Analizlerde daha tutarlı sonuçlar verdiği için Andersen (1970)'in logit modeller için önerdiği koşullu yoğunluk fonksiyonunun maksimizasyonu kullanılmaktadır. Logit modeller için koşullu benzerlik fonksiyonu,

$$P(Y_i | \sum_{t=1}^T Y_{it}) = \frac{e^{\beta \left(\sum_{t=1}^T X_{it} Y_{it} \right)}}{\sum_{d \in \bar{B}_i} e^{\beta \sum_{t=1}^T X_{it} d_{it}}} \quad (12)$$

şeklindedir. Koşullu benzerlik fonksiyonunda birim etkilere (μ_i) bağıllık olmadığından elde edilecek koşullu en çok benzerlik tahminçileri tutarlıdır (Çağlayan Akay, 2018: 212; Hsiao, 2014: 45-47; Matyas ve Sevestre, 2008: 232-233).

Klasik modellerde olduğu gibi rassal etkili panel logit modellerde de birimlere ve zamana göre meydana gelen değişiklikler rassal olarak ele alınmakta ve bu değişiklikler modele hata teriminin bir bileşeni olarak dâhil edilmektedir (Baltagi, 2005: 209-213).

Rassal etkili panel logit modellerde olayın gerçekleşme koşullu olasılığı,

$$P(Y_{it} = 1 | \mu_i) = F(\mu_i + \beta X_{it}) \quad (13)$$

ve

$$P(Y_{it} = 1 | \mu_i) = \frac{1}{1 + e^{-(\mu_i + \beta X_{it})}} \quad (14)$$

şeklindedir (Frees, 2004: 329-331). Sabit etkili panel logit modellerde olduğu gibi rassal etkili panel logit modellerde de en çok benzerlik yöntemi kullanılmaktadır (Ursavaş, 2019: 61).

İkili panel tercih modellerinde, tıpkı klasik modelde olduğu gibi sabit etkiler veya rassal etkiler modellerinden biri, analize başlamadan önsel olarak belirlenebileceği gibi Hausman testi ile de belirlenmektedir.

İkili panel logit modelin bazı varsayımları söz konusudur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Aldrich ve Nelson, 1984: 49):

- Y bağımlı değişkenin iki durumlu olduğu varsayılmaktadır.

- Bağımlı değişkene ait gözlemler birbirinden bağımsız olmalı, modelde otokorelasyon sorunu olmamalıdır.
- Değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmamalıdır.

Logit modelin varsayımlarından biri olan çoklu doğrusal bağlantıda, açıklayıcı değişkenlerin birbirleri arasında doğrusal ilişkilerin olma durumu söz konusudur. Klasik regresyon modellerinde, çoklu doğrusal bağlantı sorunu genel olarak VIF (variance inflation factor) ve tolerans değeri gibi ölçüm metotlarıyla incelenmektedir (Gamgam ve Altunkaynak, 2017: 234-235). Bu modellerde tolerans değerinin 0,10'un altında olması veya varyans şişme değerinin 10'un üzerinde olması durumunda açıklayıcı değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunundan bahsedilebilmektedir. Klasik modellerde çoklu doğrusal bağlantının tespiti için söz konusu yöntemler (VIF, tolerans değeri) mevcut iken logit modelde çoklu doğrusal bağlantının varlığını ölçen bir istatistik bulunmamaktadır (Alpar, 2017: 613). Goldberger (1964), Blanchard (1967), Achen (1982) ve Kennedy (1992), çoklu doğrusal bağlantının sınanması için, veri setine herhangi bir test yapılamıyorsa, buna istatistiki olarak bir şey yapılamayacağını ve modelin sonraki varsayımlarına geçilmesini önermektedir (Gujarati ve Porter, 2020: 326, 341-342).

Otokorelasyon, hata terimlerinin birbiri ile ilişkili olması durumudur (Dikmen, 2009: 149). Klasik doğrusal regresyon modellerinde olduğu gibi logit modelde de varsayım gereği, hata terimleri arasında ilişki yoktur. Klasik regresyon modellerinde otokorelasyon olup olmadığını belirlemek için Durbin-Watson *h* testi, Wallis testi ve Breusch-Godfrey testi gibi yöntemler kullanılırken; logit ve probit modelde Wooldridge otokorelasyon testi kullanılmaktadır.

Değişen varyans (heteroscedasticity), hata terimi varyansının açıklayıcı değişkendeki değişimlere bağlı olarak değişmesi durumudur (Akkaya, 1990: 450-451). Logit modelde değişen varyans sorununun olması durumunda en çok benzerlik tahmincisi tutarsız sonuçlar verebilmektedir (Cramer, 2003: 57-58). Klasik regresyon analizlerinde Spearman sıra korelasyon testi, White testi, Ramsey'in reset testi, Park testi, Glejser testi, Breusch-Pagan-Godfrey testi gibi testler kullanılmakta ve bu testlerle değişen varyans sorunu tespit edilmektedir. Logit ve probit modellerde ise değişen varyansın tespiti için

genel olarak Langrange Çarpanı (LM) testi önerilirken, Langrange Oranı (Langrange Ratio) testi de analizlerde kullanılmaktadır (Davidson ve MacKinnon, 1982: 1-6).

Modelde, olası değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarından en az birinin olması durumunda, buna uygun farklı yöntemler tercih edilmeli ya da parametrelere dokunmadan standart hatalar düzeltilmelidir (dirençli standart hatalar elde edilmelidir) (Gujarati ve Porter, 2020: 389-394, 411, 447-448). Dolayısıyla analizlerde, otokorelasyon ve değişen varyansın etkilenmeyen dirençli (robust) tahmincilerin kullanılması önerilmektedir. Logit ve probit modelde genel olarak Bootstrap, Jackknife ve Clustering-robust (kümelenmiş dirençli) tahminciler kullanılmaktadır. Söz konusu yöntemlerin tahminleri arasında önemli bir fark bulunmamaktadır. Ancak kısa panellerde, kümelenmiş dirençli (clustering-robust) tahmincilerin daha tutarlı sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir (Cameron ve Miller, 2015: 317).

Doğrusal regresyon modellerinde, modelin uyum iyiliğini ölçmek için kullanılan belirlilik katsayısı (R^2), bağımlı nitel tercih modellerinde oldukça düşük değerlerde olacağından logit ve probit modeller için uygun bir ölçüt değildir. Çünkü doğrusal regresyon modellerinde bağımlı değişkenin ortalama ve varyansı farklı parametreler iken nitel tercih modellerinde ortalama P ve varyans $1-P$ 'dir. Dolayısıyla ölçüm P parametresine bağlıdır. Bu nedenle bu tür modellerde R^2 yerine Pseudo- R^2 kullanılmaktadır. Pseudo- R^2 , 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır (Güriş ve Çağlayan Akay, 2018: 681). Nitel tercih modellerinde uyum iyiliğini ölçmek için farklı Pseudo- R^2 ölçütleri kullanılmakla birlikte genelde logit model için McFadden (1974)'ün önerdiği Pseudo- R^2 kullanılmaktadır (Gujarati ve Porter, 2020: 563; Gujarati, 2016: 238). McFadden'ın önerdiği Pseudo- R^2 ,

$$\text{McFadden Pseudo-}R^2 = 1 - \frac{\log L_{UR}}{\log L_R} \quad (15)$$

şeklinde elde edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2020c: 274).

Panel logit modellerinde, doğrusal regresyon modellerinin aksine açıklayıcı değişkenler ile incelenen olayın gerçekleşip gerçekleşmeme olasılığı arasındaki ilişki doğrusal değildir. Bu nedenle analiz sonucunda elde edilen katsayılar doğrudan yorumlanmaz (Çağlayan Akay, 2018: 218). Katsayıların yorumunda bahis oranı (odds ratio) ve/veya marjinal etkilerden yararlanılır. Bahis, bir olayın olma olasılığının (p), olmama olasılığına ($1-p$) oranıdır. Bahis oranı ise iki farklı bahsin birbirine oranıdır (Gürsaka, 2019: 151-

153). Katsayıların yorumunda yararlanılan diğer seçenek olan marjinal etki ise bağımsız değişkendeki bir birimlik değişimin ilgili seçeneğin seçilme olasılığını yüzde kaç değiştirdiği üzerine bilgi vermektedir. (Gujarati, 2016: 239). Olasılığın bağımsız değişkene göre kısmi türevi alınması, bağımsız değişkendeki değişimin olasılık üzerinde sabit bir etkiye sahip olduğunun hesaplanması, X_i 'nin P_i üzerine marjinal etkisi ile bulunmaktadır. Marjinal etki;

$$\frac{\partial P_i}{\partial X_i} = \frac{\hat{\beta}_i \cdot e^{-I_i}}{(1 + e^{-I_i})^2} = \frac{\hat{\beta}_i \cdot [(1 - P_i)/P_i]}{[1 + ((1 - P_i)/P_i)]^2} = \hat{\beta}_i \cdot P_i \cdot (1 - P_i) \quad (16)$$

olarak hesaplanmaktadır (Astar, 2009: 59).

3.2.2. Model ve Veri Seti

Çalışmanın bu kısmında OGT'yi etkileyen değişkenlerin etkileri araştırılmıştır. Model ve veri setinin oluşturulmasında içsel büyüme teorileri ve literatürde genel kabul görmüş OGT teorilerinden yararlanılmıştır.

Modelde kullanılan değişkenler ve bu değişkenlere ait tanımlar ile veri kaynakları Tablo 17'de verilmiştir³⁸. Bu bağlamda değişkenlerin ayrıntıları aşağıda yer almaktadır.

KBMG: Ülkelerin ABD doları cinsinden ve Atlas metodu ile hesaplanarak kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hâsıla miktarlarını ifade etmektedir. Modelde bağımlı değişken olarak yer almaktadır.

AGH: Ar-Ge harcamaları, bir ülkenin bir yıl içerisinde Ar-Ge için yaptığı harcamaların GSYH'ye oranlanmasıyla elde edilen bir değişkendir.

BSO: Brüt sermaye oluşumu (yurt içi yatırımlar), milli ekonominin sahip olduğu tasarruflar ile ekonominin sahip olduğu üretim, altyapı ve üstyapı gibi varlıklarına yapılan yatırımlardan oluşmaktadır. Diğer bir ifade ile tasarrufların yatırımlara dönüştürülebilme oranını ifade etmektedir.

IH: İhracat (IH) değişkeni bir ülkenin bir yıl içerisinde tüm dünyaya yaptığı mal ve hizmet ihracatının GSYH içindeki payını göstermektedir.

³⁸ Çalışmada 22 değişkenli bir veri seti oluşturulmuştur. Ancak, bazı değişkenlerin aynı konuların ölçülerini ifade etmesi ve birbiri ile yüksek korelasyona sahip olmaları nedeniyle veri seti daraltılmıştır. Bu bağlamda analizde bağımlı değişken de dahil olmak üzere 12 değişken kullanılmıştır.

DYY: Doğrudan yabancı yatırımlar, bir yatırımcının ülkesi dışındaki bir ülkede faaliyet gösteren bir işletmeye kalıcı bir yönetim payı (oy hakkına sahip hissenin en az %10'u) ile yatırım yapmasını ifade etmektedir³⁹. Doğrudan yabancı yatırımlar ülkeye girişler ve ülkeden çıkışlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu çalışmada yer alan doğrudan yabancı yatırımlar, ülkeye net yabancı yatırım girişlerinin GSYH'ye oranını ifade etmektedir.

IM: İş gücü miktarındaki artış, bir ülkede bir yılda toplam iş gücündeki artış düzeyini ifade etmektedir.

IK: İş gücünde kalite artış oranı (nitelikli iş gücü), bir ülkede bir yılda ortaya çıkan eğitilmiş-nitelikli, nitelikli iş gücü artış düzeyini göstermektedir. Ayrıca, nitelikli iş gücündeki artış oranı, iş gücünde verimliliği ifade ederken aynı zamanda bu değer toplam faktör verimliliğinin hesaplanmasında da kullanılmaktadır.

TECH: Orta ve yüksek teknoloji imalat sanayi üretiminin toplam sanayi üretimi içerisindeki payını göstermektedir. Orta ve yüksek teknoloji mallar, elektrikli makineler, motorlu araçlar, plastik, metal ürünler ile demiryolu üretimi ve haberleşme cihazları gibi üretim sınıflarını içermektedir.

KE: Kamunun toplam ekonomi içindeki payı, bir devletin yaptığı toplam kamu harcamalarının gayrisafi milli hâsıla içerisindeki payını göstermektedir. Kamunun toplam ekonomi içindeki payı, devletin ekonomideki ağırlığını ölçmektedir.

KUG: Kurumsal gösterge, bünyesinde hukuk ve kamu düzeninin kalitesinin ölçütünü barındıran bir değişkendir. Hukuk ve düzen, bir ülkede iyi işleyen hukuk sisteminin olduğu ve tüm vatandaşların haklarının eşit şekilde savunulduğunu ifade eden bir göstergedir.

YOD: Yolsuzluğun Önlenebilirlik Düzeyi, adam kayırmacılığın olmadığı, rüşvet gibi uygulamaların devlet kurumlarından arındırıldığı, özel çıkarların devlet kurumuna zarar vermemesi adına önlendiği bir göstergeden oluşmaktadır.

EH: Eğitim harcamaları, bir ülkenin bir yılda eğitim için yaptığı harcamaların GSYH içindeki payını ifade etmektedir.

³⁹ Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS>

Tablo 17: Orta Gelir Tuzağını Etkileyen Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişkenin Türü	Değişkenin Sembolü	Değişkenin Adı	Veri Kaynağı	Katsayının İşaret Yönü Beklentisi
Bağımlı Değişken	KBMG	Kişi Başına Düşen Milli Gelir	Dünya Bankası	
Ekonomik ve Mali Faktörler	AGH	Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı	Dünya Bankası, OECD, Knomea, Indexamundi	+
	BSO	Brüt Sermaye Oluşumu (%)	Dünya Bankası	+
	IH	İhracatın GSYH İçindeki Payı	Dünya Bankası	+
	DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYH İçindeki Payı	Dünya Bankası	+
	IM	İş Gücü Miktarındaki Artış	Konferans Kurulu	+, -
	TECH	Orta ve Yüksek Teknolojili İmalat Sanayi Üretiminin Toplam Sanayi Üretimi İçerisindeki Payı	Dünya Bankası	+
	KE	Kamu Sektörünün Toplam Ekonomi İçerisindeki Payı	Ekonomik Özgürlükler Kurulu	-
Sosyal ve Kurumsal Faktörler	KUG	Kurumsal Gösterge (Hukukun Üstünlüğü ve Kamu Düzeni) (%)	Dünya Bankası, Ekonomik Özgürlükler Kurulu	+
	YOD	Yolsuzluğun Önlenebilme Düzeyi (%)	Ekonomik Özgürlükler Kurulu	+
	EH	Eğitim harcamalarının GSYH İçindeki Payı	Dünya Bankası	+
	IK	Nitelikli İş Gücü- Nitelikli İş Gücündeki Artış	Konferans Kurulu	+

Araştırmada, ikili panel logit modeli kullanılmış ve oluşturulan modeller,

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 AGH_{it} + \beta_2 IH_{it} + \beta_3 IM_{it} + \beta_4 BSO_{it} + \beta_5 DYY_{it} + \beta_6 TECH_{it} + \beta_7 KE_{it} + \varepsilon_{it} \quad \text{Model 1}$$

$$Y_{it} = \beta_0 + KUG_{it} + \beta_9 EH_{it} + \beta_{10} IK_{it} + \beta_{11} YOD_{it} + \varepsilon_{it} \quad \text{Model 2}$$

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 AGH_{it} + \beta_2 IH_{it} + \beta_3 IM_{it} + \beta_4 BSO_{it} + \beta_5 DYY_{it} + \beta_6 TECH_{it} + \beta_7 KE_{it} + \beta_8 KUG_{it} + \beta_9 EH_{it} + \beta_{10} IK_{it} + \beta_{11} YOD_{it} + \varepsilon_{it} \quad \text{Model 3}$$

şeklindedir. Modellerde i alt indisi birimleri (ölkeleri), t alt indisi zamanı (yılları) göstermektedir. Bu bağlamda çalışmada zaman boyutu 23 yıldan (1995-2017), birim boyutu ise 40 ölkeden⁴⁰ oluşmaktadır. Y , kişi başına düşen milli gelir (KBMG) olup Dünya Bankası tarafından yapılan üst-orta gelir grubu tanımındaki 12.235 doların üzerindeki KBMG değerleri için 1, diğer durumlar için 0 şeklinde tanımlanan iki değerli bir kukla değişkendir. ε ise hata terimidir. Model 1, OGT'yi etkileyen ekonomik ve mali değişkenleri içerirken; Model 2, sosyal ve kurumsal değişkenleri içermektedir. Model 3 ise OGT'yi etkileyen ekonomik, mali, sosyal ve kurumsal değişkenleri birlikte alan temel modeldir.

3.2.3. Uygulama ve Bulgular

OGT'yi etkileyen değişkenlerin belirlenmesinde ilk olarak, kurulan Model 1, Model 2 ve Model 3 için uygun panel veri modellerinin tespiti ile analizlere başlanmıştır⁴¹.

Tablo 18: F Testi, Breusch-Pagan LM Testi ve Hausman Testi İstatistikleri

Model	Değerler	F Testi İstatistiği	Breusch-Pagan LM Testi İstatistiği	Hausman Testi
Model 1	Ki-kare değeri	95,9700	304,1500	8,7800
	Olasılık değeri	0,0000	0,0000	0,2690
Model 2	Ki-kare değeri	77,2400	188,5900	2,6500
	Olasılık değeri	0,0000	0,0000	0,6185
Model 3	Ki-kare değeri	73,6200	199,5300	35,6500
	Olasılık değeri	0,0000	0,0000	0,0002
Hipotezler	H_0 :	Havuzlanmış EKK Modeli tercih edilir	Havuzlanmış EKK Modeli tercih edilir	Rassal Etkiler Modeli tercih edilir
	H_1 :	Sabit Etkiler Modeli tercih edilir	Rassal Etkiler Modeli tercih edilir	Sabit Etkiler Modeli tercih edilir

Tablo 18'de görüldüğü üzere modellerde birim etkilerin var olup olmadığının araştırılması için önce F testi, sonra Breusch-Pagan LM testi yapılmıştır. Hem F testi hem

⁴⁰ Arjantin, Brezilya, Şili, Kosta Rika, Hırvatistan, Çekya, Estonya, Macaristan, Kazakistan, Güney Kore, Letonya, Litvanya, Malezya, Panama, Polonya, Portekiz, Rusya, Slovakya, Slovenya, Türkiye, Uruguay, Barbados, Yunanistan, İrlanda, İsrail, Mauritius, Yeni Zelanda, İspanya, Venezuela, Malta, Bulgaristan, Çin, Kolombiya, İran, Meksika, Paraguay, Peru, Romanya, Arnavutluk, Azerbaycan.

⁴¹ Analiz için Stata 15 istatistik programı kullanılmıştır.

de Breusch-Pagan *LM* testi sonuçları tüm modeller için birim etkilerin var olduğunu göstermektedir. Birim etkilerin türüne karar verebilmek için Hausman testi yapılmıştır. Hausman test istatistiğine göre Model 1 ile Model 2 için H_0 hipotezi kabul edilmiş ve rassal etkiler modelinin uygun olduğuna; Model 3 için H_0 hipotezi reddedilmiş ve sabit etkiler modelinin uygun olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 19: Değişen Varyans ve Otokorelasyon Testi İstatistikleri

Modeller	Değerler	Değişen Varyans	Otokorelasyon
		LM (Langrange Multiplier) Heteroskedasite Testi İstatistiği	Wooldridge Otokorelasyon Testi İstatistiği
Model 1	Ki-kare değeri	19,7700	12,2690
	Olasılık Değeri	0,0061	0,0012
Model 2	Ki-kare değeri	45,5800	11,4710
	Olasılık Değeri	0,0000	0,0018
Model 3	Ki-kare değeri	15,7500	11,5890
	Olasılık Değeri	0,1506	0,0017
Hipotezler	H_0 :	Değişen varyans yoktur	Birinci dereceden otokorelasyon yoktur
	H_1 :	Değişen varyans vardır	Birinci dereceden otokorelasyon vardır

Modeller için diagnostik testler LM (Langrange Multiplier) Heteroskedasite (değişen varyans) ve Wooldridge otokorelasyon testi sonuçları elde edilmiştir. Tablo 19’da görüldüğü üzere Model 1 ve Model 2’de değişen varyans ve otokorelasyon sorunu tespit edilmiştir. Model 3’te ise otokorelasyon sorunu görülürken değişen varyans sorunu görülmemiştir. Bu bağlamda modellerde değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarından en az birinin var olması nedeniyle kümelenmiş dirençli (clustering-robust) standart hatalarla Model 1, Model 2 ve Model 3 tahmin edilmiştir⁴². Modellere ilişkin tahmin sonuçları Tablo 20, Tablo 21 ve Tablo 22’de verilmiştir⁴³.

⁴² Kümelenmiş-dirençli (clustering-robust) standart hata tahmincilerinin kullanımı hususunda Orta Gelir Tuzağı kapsamında yapılmış logit ve probit analizlere ayrıca bakılabilir: Eichengreen, Park ve Shin (2011), (2013), (2014); Zampelis (2015); Öztürk (2016); Su ve Yao (2016); Boffa vd. (2016); Giap, Duong ve Xiao (2017); Jayasooriya (2017); Aiyar vd. (2018); Ursavaş (2019).

⁴³ Tablolarda Akaike Bilgi Kriteri ölçütü (Akaike Information Criterion-AIC) ve Bayes Bilgi Kriteri ölçütü (Bayesian Information Criterion BIC) yer almaktadır. Bu ölçütler herhangi bir modelin uyum iyiliğinin ölçülmesinde kullanılan yöntemlerdir. AIC ve BIC aday modeller arasında en doğru modelin tercih edilmesine olanak sağlamaktadır. $AIC = 2k - 2\ln(\hat{L})$ ve $BIC = k\ln(n) - 2\ln(\hat{L})$ şeklinde formüle edilmektedir. Denklemden yer alan k modelde tahmin edilen parametre sayısını, $\hat{L}$ modelin olasılık fonksiyonunun maksimum değerini, n ise veri sayısını göstermektedir. Bu bağlamda AIC ve BIC ölçütü ne

Model 1: Tablo 20’de ekonomik ve mali faktörleri içeren Model 1 için yapılan panel logit modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Bu bağlamda ülkelerin OGT’den kaçınıp yüksek gelir düzeyine erişmesinde: Ar-Ge harcamaları, brüt sermaye oluşumu, doğrudan yabancı yatırımlar, ihracat düzeyi ile orta ve yüksek teknoloji mal üretiminin pozitif yönlü; iş gücü miktarındaki artış ve kamu sektörünün ekonomi içerisindeki payındaki artışın negatif yönlü etkisi olduğu görülmüştür. Modelde değişkenlere ait katsayıların yönü ekonomi teorisi ile uyumlu olarak beklendiği şekilde elde edilmiştir.

Tablo 20: Panel Logit Model Tahmin Sonuçları- Model 1

Değişken Grubu	Değişken Adı	Model 1 Tahmin Sonuçları		
		Katsayı	Bahis Oranı (Odds Ratio)	Marjinal Etki
Ekonomik ve Mali Faktörler	AGH	0,05309*** (0,01634)	1,05453 *** (0,01723)	0,00177 *** (0,00065)
	BSO	0,10958 ** (0,04739)	1,11581 ** (0,05288)	0,00365 *** (0,00142)
	DYY	0,01368** (0,00621)	1,01377 ** (0,00630)	0,00045 ** (0,00023)
	IH	0,15325 *** (0,03689)	1,16562 *** (0,04301)	0,00511 *** (0,00051)
	IM	(-) 0,27555*** (0,07498)	0,75916 *** (0,05692)	0,00918 *** (0,00223)
	TECH	0,04391*** (0,01464)	1,04489 *** (0,01530)	0,00146 *** (0,00035)
	KE	(-) 0,05198* (0,02967)	0,94934 * (0,02817)	0,00173 * (0,00101)
Gözlem		840		
Wald Ki-kare		40,20		
p-değeri		0,0000		
Pseudo R-kare		0,4019		
AIC		439,8654		
BIC		482,466		

Not 1: Parantez içindeki değerler kümelenmiş dirençli (cluster-robust) standart hataları göstermektedir. Model 1, Rassal etkiler modeli ve kümelenmiş dirençli (cluster-robust) standart hatalarla elde edilmiştir.

Not 2: Katsayılar üzerinde yer alan *** üst indisi %1, ** üst indisi %5 ve * üst indisi %10 güven aralığında katsayıların anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

AGH (Ar-Ge harcamaları) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait

kadar küçük olursa model uyum iyiliği o kadar iyidir ve söz konusu modelin tercihi önerilmektedir (Gayawan ve İpinyomi, 2009).

marjinal etkiye bakıldığında AGH'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,17 artırmaktadır.

BSO (brüt sermaye oluşumu) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında BSO'daki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,36 artırmaktadır.

DYY (doğrudan yabancı yatırımlar) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında DYY'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,04 artırmaktadır.

IH (ihracat) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında IH'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,51 artırmaktadır.

TECH (orta ve yüksek teknolojili imalat sanayi üretimi) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında TECH'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,14 artırmaktadır.

IM (iş gücüne katılım) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında IM'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,91 azaltmaktadır.

KE (kamunun ekonomideki payı) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında KE'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,17 azaltmaktadır.

Tablo 20'de görüldüğü üzere ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını ekonomik ve mali faktörler arasında en fazla artıran değişkenin IH değişkeni; ardından BSO değişkeni olduğu görülmektedir. Bu değişkenlerin ardından ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını, etki derecelerine göre sırasıyla AGH, TECH ve DYY değişkenlerinin artırdığı

görülmektedir. Ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını en fazla azaltan değişken ise IM değişkeni iken bu değişkeni KE değişkeni izlemektedir.

Model 2: Tablo 21'de sosyal ve kurumsal faktörleri içeren Model 2 için yapılan panel logit model tahmin sonuçları yer almaktadır. Bu bağlamda ülkelerin OGT'den kaçınma yüksek gelir düzeyine erişmesinde: eğitim harcamaları, kurumsal göstergelerdeki iyileşme, nitelikli iş gücü ve yolsuzluğun önlenebilme düzeyindeki artışın pozitif yönlü etkisinin olduğu görülmüştür. Modelde değişkenlere ait katsayıların yönü ekonomi teorisi ile uyumlu olarak beklendiği şekilde elde edilmiştir.

Tablo 21: Panel Logit Model Tahmin Sonuçları- Model 2

Değişken Grubu	Değişken Adı	Model 2 Tahmin Sonuçları		
		Katsayı	Bahis Oranı (Odds Ratio)	Marjinal Etki
Sosyal ve Kurumsal Faktörler	EH	0,77730 ** (0,36706)	2,17559 ** (0,79858)	0,06163 *** (0,00065)
	KUG	0,12700 ** (0,06471)	1,13542 ** (0,07348)	0,01007 *** (0,00142)
	IK	0,51365 ** (0,27242)	1,67138 ** (0,45532)	0,04072 *** (0,00051)
	YOD	0,06152 ** (0,02482)	1,06345 ** (0,02640)	0,00487 *** (0,00023)
Gözlem		801		
Wald Ki-kare		19,11		
p-değeri		0,0007		
Pseudo R-kare		0,1910		
AIC		537,0352		
BIC		565,15.04		

Not 1: Parantez içindeki değerler kümelenmiş dirençli (cluster-robust) standart hataları göstermektedir. Model 2, Rassal etkiler modeli ve kümelenmiş dirençli (cluster-robust) standart hatalarla elde edilmiştir.

Not 2: Katsayılar üzerinde yer alan *** üst indisi %1, ** üst indisi %5 ve * üst indisi %10 güven aralığında katsayıların anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

EH (eğitim harcamaları) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında EH'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %6,16 artırmaktadır.

KUG (kurumsal göstergeler-hukuk ve düzen) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında EH'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %1,00 artırmaktadır.

IK (nitelikli iş gücü) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında IK'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %4,07 artırmaktadır.

YOD (yolsuzluğun önlenibilme düzeyi) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında YOD'daki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,48 artırmaktadır.

Tablo 21'de görüldüğü üzere ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını sosyal ve kurumsal faktörler arasında en fazla artıran değişkenin eğitimi ifade eden EH değişkeni olduğu; ardından sırasıyla nitelikli iş gücünü ifade eden IK değişkeni; kurumsal göstergeleri ifade eden KUG değişkeni ve yolsuzluğu ifade eden YOD değişkeni olduğu görülmektedir.

Model 3: Tablo 22'de ekonomik, mali, sosyal ve kurumsal faktörleri içeren, Model 1 ve Model 2'nin bileşiminden oluşan Model 3 için yapılan panel logit model tahmin sonuçları yer almaktadır. Model 1, Model 2 ve Model 3 arasından hangi modelin temel model olarak tercih edilmesi gerektiği ile ilgili AIC ve BIC ölçütlerine bakılmıştır. Model 1'de $AIC = 439.8654$ ve $BIC = 482.466$; Model 2'de $AIC = 537.0352$ ve $BIC = 565.1504$; Model 3'te $AIC = 207.2646$ ve $BIC = 253.6692$ olduğu görülmektedir. Bu bağlamda en küçük AIC ve BIC değerine sahip Model 3 temel model olarak kabul edilmiştir.

Model 3'te ülkelerin OGT'den kaçınıp yüksek gelir düzeyine erişmesinde: AGH, BSO, IH, DYY, TECH, EH, KUG ve IK değişkenlerinin istatistiki olarak anlamlı ve katsayılarının işareti pozitif yönlü; IM ve KE değişkenlerinin istatistiki olarak anlamlı ancak katsayılarının işareti negatif yönlü olduğu görülmüştür. YOD değişkeninin ise katsayı işaretinin beklendiği gibi pozitif yönlü olduğu ancak söz konusu değişkenin %10 güven aralığında bile istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Modelde değişkenlere ait katsayıların yönü ekonomi teorisi ile uyumlu olarak beklendiği şekilde elde edilmiştir.

Tablo 22: Panel Logit Model Tahmin Sonuçları- Model 3

Değişken Grubu	Değişken Adı	Model 3 (Temel Model) Tahmin Sonuçları		
		Katsayı	Bahis Oranı (Odds Ratio)	Marjinal Etki
Ekonomik ve Mali Faktörler	AGH	0,04778 ** (0,02110)	1,04894 ** (0,02214)	0,00039 ** (0,00019)
	BSO	0,15383 *** (0,05087)	1,16630 *** (0,05933)	0,00126 *** (0,00050)
	IH	0,16154 *** (0,03820)	1,17532 *** (0,04489)	0,00132 *** (0,00032)
	DYY	0,00852 * (0,00468)	1,00855 * (0,00472)	0,00007 * (0,00003)
	IM	(-) 0,18553 *** (0,05875)	0,83066 *** (0,04880)	(-) 0,00152 *** (0,00060)
	TECH	0,05296 *** (0,02228)	1,05439 *** (0,02349)	0,00043 *** (0,00018)
	KE	(-) 0,05390 * (0,02890)	0,94752 * (0,02739)	(-) 0,00044 (0,00029)
Sosyal ve Kurumsal Faktörler	EH	0,90763 ** (0,41939)	2,47844 ** (1,03945)	0,00745 ** (0,00326)
	KUG	0,10221 * (0,05789)	1,10762 * (0,06412)	0,00083 ** (0,00038)
	IK	0,41786 ** (0,21819)	1,51870 ** (0,33137)	0,00343 * (0,00188)
	YOD	0,03963 (0,02717)	1,04042 (0,02827)	0,00032 (0,00024)
Gözlem		502		
Wald Ki-kare		187,98		
p-değeri		0,0000		
Pseudo R-kare		0,5945		
AIC		207,2646		
BIC		253,6692		

Not 1: Parantez içindeki değerler kümelenmiş dirençli (cluster-robust) standart hataları göstermektedir. Model 3, Sabit etkiler modeli ve kümelenmiş dirençli (cluster-robust) standart hatalarla elde edilmiştir.

Not 2: Katsayılar üzerinde yer alan *** üst indisi %1, ** üst indisi %5 ve * üst indisi %10 güven aralığında katsayıların anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

AGH (Ar-Ge harcamaları) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında AGH'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,03 artırmaktadır. Literatürde, Ar-Ge harcamalarının OGT'den çıkışta

pozitif yönlü etkiye sahip olduğu yönünde ampirik çalışmalar bulunmaktadır (Bkz. Dalgıç, İyidoğan ve Balıkçioğlu, 2014; Zampelis, 2015; Lavopa, 2015; Lubis ve Saputra, 2015; Tuğcu, 2015; Öztürk, 2016; Giap, Duong ve Xiao, 2017; Bulman, Eden ve Nguyen, 2017; Otsuka, Higuchi ve Sonobe, 2017; Kim ve Park, 2018; Tok, 2019; Alancıoğlu, 2019; Kasa, 2019; Manga ve Bal, 2019).

BSO (brüt sermaye oluşumu) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında BSO'daki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,12 artırmaktadır. Literatürde, brüt sermaye oluşumunun OGT'den çıkışta pozitif yönlü etkiye sahip olduğu yönünde ampirik çalışmalar bulunmaktadır (Bkz. Bozkurt, 2014; Bozkurt vd., 2014; Dalgıç, İyidoğan ve Balıkçioğlu, 2014; Zampelis, 2015; Ener ve Karanfil, 2015; Şahin, Başer ve Karanfil, 2015; Bien vd., 2016; Bozkurt, Sevinç ve Çakmak, 2016; Öztürk, 2016; Ursavaş, 2019; Tok, 2019; Kasa, 2019).

IH (ihracat) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında IH'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,13 artırmaktadır. Literatürde, ihracatın OGT'den çıkışta pozitif yönlü etkiye sahip olduğu yönünde ampirik çalışmalar bulunmaktadır (Bkz. Eichengreen, Park ve Shin, 2011 ve 2013; Satoru, 2014; Zampelis, 2015; Tuğcu, 2015; Bien vd., 2016; Zhou vd., 2018; Kasa, 2019).

DYY (doğrudan yabancı yatırımlar) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında DYY'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,007 artırmaktadır. Literatürde, doğrudan yabancı yatırımların OGT'den çıkışta pozitif yönlü etkiye sahip olduğu yönünde ampirik çalışmalar bulunmaktadır (Bkz. Dalgıç, İyidoğan ve Balıkçioğlu, 2014; Öztürk, 2016; Tampakoudis vd., 2017; Acheampong ve Udvari, 2020).

TECH (orta ve yüksek teknolojili imalat sanayi üretimi) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında, TECH'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,04 artırmaktadır. Literatürde, orta ve yüksek

teknolojili imalat sanayi üretimi, OGT'den çıkışta pozitif yönlü etkiye sahip olduğu yönünde ampirik çalışmalar bulunmaktadır (Bkz. Eichengreen, Park ve Shin, 2011 ve 2013; Dalgıç, İyidoğan ve Balıkçioğlu, 2014; Zampelis, 2015; Lavopa, 2015; Lubis ve Saputra, 2015; Tuğcu, 2015; Su ve Yao, 2017; Zhou vd., 2018; Lee, 2018; Kasa, 2019).

IM (iş gücüne katılım) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında IM'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,15 azaltmaktadır. Literatürde, iş gücüne katılım oranının OGT'den çıkışta negatif yönlü etkiye sahip olduğu yönünde ampirik çalışmalar bulunmaktadır (Bkz. Ohno, 2009; Aoki, 2011; Yeldan vd., 2012; Agénor, Januto ve Jelenic, 2012; Zhuang, Vandenberg ve Huang, 2012; Gürsel ve Soybilgen, 2013 ve 2014; Ünlü ve Yıldız, 2017).

KE (kamunun ekonomideki payı) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında KE'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,04 azaltmaktadır. Literatürde, kamu ekonomisinin ekonomi içindeki payındaki artışın OGT'den çıkışta negatif yönlü etkiye sahip olduğu yönünde ampirik çalışmalar bulunmaktadır (Bkz. (Barro, 1990; Aiyar vd., 2013; Wang, 2014; Wang, 2016a; Wang, 2016b; Bien vd., 2016).

EH (eğitim harcamaları) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında, EH'deki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,74 artırmaktadır. Literatürde, eğitim harcamalarının OGT'den çıkışta pozitif yönlü etkiye sahip olduğu yönünde ampirik çalışmalar bulunmaktadır (Bkz. Eichengreen, Park ve Shin, 2013; Bozkurt, vd., 2014; Bulut ve Bulut, 2015, Zampelis, 2015; Öztürk, 2016; Otsuka, Higuchi ve Sonobe, 2017; Kim ve Park, 2018; Alancıoğlu, 2019).

KUG (kurumsal göstergeler-hukuk ve düzen) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında, KUG'daki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,08 artırmaktadır. Literatürde, kurumsal göstergelerin OGT'den çıkışta pozitif yönlü etkiye sahip olduğu yönünde ampirik

alışmalar bulunmaktadır (Bkz. Aiyar vd., 2013; Xon vd., 2013; Bozkurt, 2014; Dalgıç, İyidoğan ve Balıkçioğlu, 2014; Bozkurt, Sevinç ve akmak, 2016; Öztürk, 2016; Ursavaş, 2019; Ahmad ve Nayan, 2019).

İK (nitelikli iş gücü) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumlu olup %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında, İK'daki %1'lik bir artış ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını %0,34 artırmaktadır. Literatürde, nitelikli iş gücünün OGT'den çıkışta pozitif yönlü etkiye sahip olduğu yönünde ampirik çalışmalar bulunmaktadır (Bkz. Yeldan vd. 2012; Wu, 2014; Tuğcu, 2015; Yıldız, 2014; Yılmaz, 2014; Kim ve Park 2018; Alancioğlu 2019).

YOD (yolsuzluğun önlenebilme düzeyi) değişkeninde tahmin edilen katsayının işareti beklentimiz ile uyumludur. Ancak söz konusu değişken %10 anlamlılık düzeyinde bile istatistiksel olarak anlamlı değildir. Literatürde, yolsuzluğun OGT'den çıkışta istatistiki olarak bir etkisinin olmadığı yönünde ampirik çalışmalar bulunmaktadır (Bkz. Dalgıç, İyidoğan ve Balıkçioğlu, 2014; Ursavaş, 2019).

Model 1, Model 2 ve temel model olarak kabul edilen Model 3'te yer alan tüm değişkenlerin işaretlerinin yönü ekonomi teorisi ile uyumlu olarak beklendiği şekilde elde edilmiştir. Bu bağlamda elde edilen bulguların OGT literatürü ile uyumlu olduğu görülmektedir. Analiz bulguları, ülkelerin OGT'den kaçınması ve yüksek gelir düzeyine erişmesi için pozitif yönlü en çok etkiye sahip değişkenin sosyal ve kurumsal faktörlerden eğitim ve nitelikli iş gücü değişkeni olduğunu; sonrasında ise ekonomik ve mali faktörlerden ihracat ile brüt sermaye oluşumu değişkeni olduğunu göstermektedir. Bu değişkenlerin ardından en çok etkiye sahip değişkenin kurumsal göstergeler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bulgular, etki derecelerine göre sırasıyla orta-yüksek teknoloji imalat sanayi retimi, Ar-Ge harcamaları ve doğrudan yabancı yatırımlar değişkenlerinin ülkelerin OGT'den kaçınma olasılığını artırdığını göstermektedir. Ayrıca iş gücü miktarındaki ve ardından kamunun ekonomideki payının artışının ülkelerin OGT'den kaçınma ve yüksek gelir düzeyine erişme olasılığını azalttığı görülmektedir. Yolsuzluk değişkeninin ise ülkelerin OGT'den kaçınmasında istatistiki olarak bir etkiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin OGT'den kaçınması için eğitim, nitelikli iş gücü, kurumsal kalite, ihracat düzeyi, brüt sermaye oluşumu orta-yüksek

teknolojili imalat sanayi üretimi, Ar-Ge harcamaları ve doğrudan yabancı yatırımların düzeyinin artırılmasına yönelik politikalara daha fazla ağırlık vermesi gerektiği söylenebilir. Bununla birlikte ülkelerin, kamunun ekonomideki payı azaltılması ve iş gücünde miktar yönünden artış yerine iş gücünde verimliliğin sağlanması yolunda politikalara yönelmesi gerektiği ileri sürülebilir.

3.3. Türkiye Üzerine Ampirik Analiz

Bu alt başlıkta seçilmiş ülkeler için OGT'yi etkilediği belirlenen değişkenler kullanılarak; bu değişkenlerin Türkiye'nin OGT'de olma durumu üzerindeki etkilerinin araştırılması için yapılan istatistiksel ve ekonometrik analizler yer almaktadır.

3.3.1. Veri Seti, Model ve Yöntem

OGT'yi etkileyen faktörlerin Türkiye özelinde analiz edilmesi amaçlanmış ve Türkiye'nin neden OGT'de olduğunun nedenleri araştırılmıştır. Türkiye için yapılan analizde, panel logit modelde kullanılan değişkenlerin tamamı kullanılmıştır. Veri setinde, zaman aralığı genişletilmek istenmiş ancak panel logit modelde olduğu gibi, Türkiye için de 1995 yılı öncesi döneme ait verilere ulaşılamamıştır. Bununla birlikte tüm değişkenlere ait verilerin 2019 yılı sonrasında henüz yayınlanmamış olması nedeniyle veri seti 1995-2019 dönemi ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla veri seti, 25 yıla ait 11 bağımsız değişkenden oluşmuştur⁴⁴.

Veri setinde 25 yıl ve 11 bağımsız değişkenin⁴⁵ olması analiz açısından iki kısıtlılığı ortaya çıkarmıştır. Birincisi, veri setinin 25 yıllık bir dönemi kapsamaması nedeniyle zaman serisi analizleri için bu sürenin yetersiz olmasıdır⁴⁶. İkincisi, açıklayıcı değişken sayısının gözlem sayısına göre “fazla” olması (11 tane); değişkenler arası korelasyonun yüksek olmasına ve çoklu doğrusal bağlantı sorununa neden olmaktadır. Genel olarak, bu tür durumlarda bağımsız değişkenlerden bazılarının modelden atılması ya da temel bileşenler

⁴⁴ Veri seti ile ilgili ayrıntılı bilgi için “Model ve Veri Seti” başlığına bakılabilir.

⁴⁵ Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı, Brüt Sermaye Oluşumu, İhracatın GSYH İçindeki Payı, Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYH İçindeki Payı, İş Gücü Miktarındaki Artışın GSYH İçindeki Payı, Orta ve Yüksek Teknolojili İmalat Sanayi Üretiminin Toplam Sanayi Üretimi İçerisindeki Payı, Kamu Sektörünün Toplam Ekonomi İçerisindeki Payı, Kurumsal Gösterge (Hukuk ve Düzen / Yolsuzluğun Önlenmesi ve Şeffaflık), Eğitim Harcamalarının GSYH İçindeki Payı, İş Gücündeki Kalite Artışının GSYH İçindeki Payı (Eğitimli-nitelikli emek girdisi), Yolsuzluğun Önlenebilir Düzeyi olmak üzere toplam 11 bağımsız değişken. Ayrıntılı bilgi için “Veri Seti” başlığına bakılabilir.

⁴⁶ Zaman Serileri analizinde en az 30 gözlem olması beklenmektedir (Turner, 2006: 479-482). Hatta tutarlı tahminler elde etmek için gözlem sayısının en az 50 olması önerilmektedir (McCleary vd., 1980: 20).

analizi ile değişken sayısının azaltılması önerilmektedir (Gujarati ve Porter, 2020: 346 Green, 2020: 137; Baltagi, 2008: 75-76; Maddala, 1992: 280-285). Bununla birlikte az sayıda gözlemin ve çok sayıya değişkenin olduğu uygulamalarda logit regresyon analizi öncesinde faktör analizinin yapılmasının gerekliliği de önerilmektedir (Bartholomew, 1980; Starkweather, 2014). OGT çerçevesinde faktör analizi ve lojistik regresyon analizinin birlikte kullanıldığı çalışmalar da literatürde yer almaktadır⁴⁷. Bu nedenle çalışmada ikili lojistik regresyon analizi öncesinde faktör analizi yapılmıştır.

Türkiye'nin orta gelir düzeyinde ya da yüksek gelir düzeyinde olma gibi iki durum söz konusudur. Türkiye'nin orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine erişmesinde uygulanması gereken politikaların tespiti, bu çalışmanın amaçlarından birini oluşturduğu için ikili (binary) tercih modelinin⁴⁸, faktör analizinin ardından yapılacak ikinci yöntem olarak kullanılmıştır. Seçilmiş ülkeler üzerine yapılan ikili panel logit model ile uyumun hedeflenmesi amacı ile nitel tercih modellerinden, ikili logit modelinin kullanımı tercih edilmiştir.

İkili tercih modelinde bağımlı değişkenin oluşturulmasında, tek ülke için yapılan analizlerde genel olarak Robertson ve Ye (2013) yaklaşımının kullanılması⁴⁹ nedeniyle bu yaklaşım tercih edilmiştir. Bu yaklaşıma göre bir ülkenin SAGP'sine göre KBMG düzeyi, ABD GSYH'sinin %8-36 arasına tekabül ediyorsa bu ülkenin orta gelir düzeyinde olduğu kabul edilir. Buna göre bağımlı değişken satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış olan Türkiye KBMG'nin ABD GSYH'sinin %8-36'sı olması durumunda 0, %36'sından daha büyük değerler için 1 değerini almıştır.

3.3.1.1. Faktör Analizi

Türkiye üzerine yapılan ampirik analizde kullanılan ilk yöntem faktör analizidir. Faktör analizi, yorumlanması güç, birbiri ile ilişkili olan çok sayıdaki değişkeni en az bilgi kaybı ile az sayıda, anlamlı ve birbirinden bağımsız faktörler haline getiren, çok değişkenli

⁴⁷ Regresyon analizi öncesinde değişken indirgemeye yönelik Orta Gelir Tuzağı ile ilgili örnek çalışmalar için bakınız: Lubis ve Saputra (2015); Manga ve Bal (2019). Diğer (regresyon harici) istatistiki analizler öncesinde değişken indirgemeye yönelik Orta Gelir Tuzağı ile ilgili örnek çalışmalar için bakınız: Ünlü (2016).

⁴⁸ İkili Tercih modelleri ile ilgili detaylı bilgi için "İkili Panel Nitel Tercih Modelleri" başlığına bakılabilir.

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: "Ampirik Literatür" başlığı.

istatistik uygulamalarında kullanılan bir yöntemdir (Schilderinck, 1978: 59-60; Alpar, 2017: 245).

Faktör analizinde $z_1, z_2, \dots, z_p$ gibi p kadar gözlemsel değişken ile $F_1, F_2, \dots, F_p$ gibi yine p kadar yapay değişken arasında, $z_j = a_{j1} \cdot F_1 + a_{j2} \cdot F_2 + \dots + a_{jp} \cdot F_p$ biçiminde doğrusal ilişkiler kurulmaktadır. Burada z 'ler gözlemsel, F 'ler ise yapay niteliktedir (Işık, Duman ve Korkmaz, 2004: 54). Diğer bir ifade ile faktör analizi, aralarında ilişki bulunan p sayıdaki değişkenle açıklanan bir yapıyı, kendi içlerinde ilişkili; ancak aralarında ilişki bulunmayan daha az sayıdaki F kadar değişkenle açıklamaya yarayan yöntemdir (Tatlıldil, 2002: 168).

Faktör analizi ile elde edilen yapay değişkenler asıl değişkenlerin doğrusal bileşenleri olduğundan birbirlerine diktir. Yani oluşan yapay değişkenler arasındaki ilişki katsayısı sıfırdır (Sharma, 1996: 90-93). Bu nedenle yapay değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu bulunmamaktadır. Ancak yapay değişkeni oluşturan asıl değişkenler arası korelasyon oldukça yüksektir. Oluşan yapay değişkenlere faktör adı verilmektedir (Loehlin ve Beaujean: 2017: 171-173).

İki farklı faktör analizi literatürde yer almaktadır. Bunlardan ilki açıklayıcı faktör analizidir. Açıklayıcı faktör analizi, değişkenlerden aynı doğrultuda olanları bir araya getirerek veri setini daha az sayıda değişkenle (faktörle) gösterilebilir hale getirmektedir (Osborne ve Banjanovic, 2016: 2-5). İkincisi doğrulayıcı faktör analizidir. Doğrulayıcı faktör analizinde, açıklayıcı faktör analizi sonucu oluşan faktörlerin birbiri ile ilişkileri incelenmektedir (İslamoğlu ve Alınacı, 2016: 416). Bu çalışmada veri setinde yer alan değişkenlerin azaltılması ve faktör elde edilmesi amaçlandığından açıklayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Bu nedenle bu kısımda açıklayıcı faktör analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Faktör analizinin bazı varsayımları bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir (Watkins, 2021: 89; Gürsakal, 2019: 76):

- Değişkenler arası ilişki doğrusal olmalıdır,
- Değişkenlerin ölçümleri eşit aralıklı ölçek düzeyinde olmalıdır,
- Normal dağılan iki değişkenin oluşturduğu bileşik değişkenin de normal dağılacığına dair bir garanti yoktur,

- Elde edilen faktörlerin birbiri ile ilişkisiz (orthogonality) olması gerekmektedir.

Faktör analizinin uygulanmasında aşağıda verildiği şekilde 4 temel aşama bulunmaktadır (Kalaycı, 2019: 321). Bunlardan ilki veri setinin analiz için uygunluğunun test edilmesidir. Bunun için üç yöntem bulunmaktadır. Bunlar, değişkenler için korelasyon matrisinin oluşturulması, Bartlett testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testidir (Akgül ve Çevik, 2003: 418-419). Değişkenler için oluşturulan korelasyon matrisinde, değişkenlerin birbiri ile yüksek korelasyonlu olması beklenir. Çünkü değişkenler arası korelasyonun yüksek olması faktör ayrışmalarının iyi olmasına işarettir. Değişkenler arası korelasyon düzeyinin düşük olması, değişkenlerin ortak faktörler oluşturamayacağını göstermektedir (Büyüköztürk, 2002: 472-473). Ancak değişken sayısının çok olması durumunda korelasyon matrisini analiz etmek ve yorumlamak zor olabilir. Bu nedenle Bartlett testi ve Kaiser-Meyer-Olkin testi, uygulamada daha yaygın olarak kullanılan yöntemlerdir.

Bartlett testi, korelasyon matrisinde, değişkenlerin en azından bir kısmının korelasyonlu olduğunu test etmektedir. Çünkü değişkenlerden en azından bir kısmının birbiri ile korelasyonlu olması, analizde faktör ayrışmalarının olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla analizin devamı için “korelasyon matrisi birim matristir” hipotezinin (H_0) reddedilmesi gerekmektedir (Kalaycı, 2019: 322). Sıfır hipotezinin reddedilmesi, değişkenler arasında korelasyon düzeyinin yüksek olduğunu ve veri setinin analiz için uygun olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda sıfır hipotezinin reddedilmesi için anlamlılık testinin (p değeri) 0,05’ten küçük olması beklenir (Hair vd. 2010: 102-103).

Kaiser-Meyer-Olkin istatistiği, değişkenlere ait korelasyon katsayısı ile kısmi korelasyon katsayılarını karşılaştıran indekstir (Akgül ve Çevik, 2003: 420-425). Analizde örneklem yeterliliğinin ölçülmesi için kullanılır (Gürsaka, 2019: 77). Kaiser-Meyer-Olkin istatistiği, 0 ile 1 arasında bir değer alır. Değer 1’e yaklaştıkça veri setinin faktör analizi için uygunluk düzeyi artar. Kaiser-Meyer-Olkin değerinin 0,5’ten küçük olması, veri setinin faktör analizi için kabul edilemez olduğunu gösterir (Kaiser, 1974: 35). Veri setinin faktör analizi için uygunluk düzeyinin ölçümünde Kaiser-Meyer-Olkin istatistik değerinin 0,5-0,7 arası olması vasat-orta, 0,7-0,8 arası iyi, 0,8-0,9 arası çok iyi ve 0,9-1,0 arası süper olarak nitelendirilir (Hutcheson ve Sofroniou, 1999: 225; Field, 2009: 659).

Veri setinin, faktör analizi için uygunluğunun test edilmesinden sonraki aşama faktörlerin belirlenmesidir. Faktörler belirlenirken, değişkenler arasındaki korelasyonun yüksek

olmasına ve elde edilecek faktör sayısına dikkat edilmelidir. Bu bağlamda değişkenlerden kaç tane faktör elde edileceği ile ilgili çeşitli kriterler bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir (Dunteman, 1989: 16-23; Kalaycı, 2019: 322):

- Özdeğer (Eigenvalues) istatistiği: Özdeğer istatistiğinde 1'den büyük faktörler kabul edilir.
- Çizgi grafiği: Çizgi grafiğinde (scree test) yatay şekil alan noktaya kadar olan faktörler elde edilecek maksimum faktörü gösterir.
- Toplam varyansın yüzdesi yöntemi: Her ilave faktörün toplam varyansın açıklanmasına katkısı %5'in altına düştüğünde maksimum faktör sayısına ulaşılmış demektir.
- Joliffe kriteri: 0,7 faktör değerinin altındaki tüm faktörler modelden çıkarılır.
- Açıklanan varyans kriteri: Varyansın %80'ini açıklayan faktör sayısı yeterli kabul edilir.
- Faktör sayısının araştırmacı tarafından belirlenmesi: Araştırmacının, faktör sayısına kendisinin karar vermesidir.

Faktör analizinde, üçüncü aşama olarak değişkenlerin faktörleştirilmesidir. Bunun için bazı teknikler bulunmaktadır⁵⁰. Temel bileşenler analizi (Principal Components Analysis), literatürde en sık kullanılan tekniktir. Bu teknikte temel amaç, her bir bileşenle veri setinden en fazla varyansı çıkarmaktır. Temel bileşenler analizi fazla sayıdaki değişkeni, daha küçük sayıda bileşen altında azaltarak toplamak isteyen araştırmacılar için önerilmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018: 198). Ayrıca değişkenler arası ilişki yapısının yok edilmesi ve/veya boyut indirgeme amacıyla kullanılan temel bileşenler analizi, faktör analizi içerisinde başlı başına bir analizdir ve başka analizler için veri hazırlama tekniği olarak da kullanılmaktadır (Tatlıdıl, 2002: 138).

⁵⁰ Faktörleştirmede kullanılan teknikler şunlardır: Temel Bileşenler Analizi (Principal Components Analysis), Ağırlıklandırılmamış En Küçük Kareler Analizi (Unweighted Least Squares Analysis), Genelleştirilmiş / Ağırlıklandırılmış En Küçük Kareler Analizi (Generalized / Weighted Least Squares Analysis), Maksimum Olabilirlik Faktör Analizi (Maximum Likelihood Factor Analysis), Temel Eksenler Faktörleştirmesi (Principal Axis Factoring), Alfa Faktörleştirmesi (Alpha Factoring) ve İmaj Faktörleştirmesidir (Image Factoring). Tekniklerle ilgili detaylı bilgi için bakınız: Gorsuch, 1974: 85-112.

Faktörleştirme işleminin ardından elde edilecek faktörlerin isimlendirilebilir ve yorumlanabilir olması için faktörleri döndürme işlemi yapılmalıdır. Döndürme, faktör uzayı içerisindeki değişkenlerin konumlarını ölçerek faktör eksenlerini hareket ettirmeyi sağlar (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018: 200). Faktör döndürmenin amacı, basit bir yapıya ulaşarak faktörlerin yorumlanmasını kolaylaştırmaktır. Eğer döndürme yapılmazsa, ilk faktör çoğu değişkenin yüklendiği ve en büyük varyans miktarını açıkladığı genel faktör olur (Gürsakaç, 2019: 79). Faktör döndürmede Orthogonal ve Orthogonal olmayan (oblique) şeklinde iki yöntem bulunmaktadır. Orthogonal döndürmede, elde edilen faktörler birbirleri ile korelasyon içinde değilken; Orthogonal olmayan döndürmede faktörler birbiri ile korelasyon içindedir (Gorsuch, 1974: 189-190). Orthogonal döndürmede equamax, quartimax ve varimax olmak üzere üç teknik; Orthogonal olmayan döndürmede promax ve doğrudan oblimin olmak üzere iki teknik kullanılmaktadır (Akgül ve Çevik, 2003: 423). Genel olarak teknikler arasında önemli bir fark olmamakla birlikte, yorumlanması daha kolay olan ve daha sık kullanılan varimax tekniği uygulamalarda tercih edilmektedir (Kalaycı, 2019: 323).

Faktör analizinin uygulanmasında son aşama faktörlerin isimlendirilmesidir. İsimlendirmede, genel olarak faktörlerin içerisinde yer alan değişkenler ekonomi literatüründen yararlanılır.

3.3.1.2. İkili Logit Model Tahmini

Türkiye üzerine yapılan ampirik analizde kullanılan ikinci yöntem ikili logit model tahminidir. Bağımlı değişkenin kategorik bir yapıya sahip olduğu durumlarda bağımsız değişken ile bağımlı değişkenin tahmin edilmeye çalışıldığı yöntemlerden biri logit model tahminidir (Özer, 2004: 61, 62).

DOM'da, hata teriminin normal dağılımı, tahminlerin 0-1 sınırlarının dışına çıkabilmesi ve değişen varyans sorunları gibi nedenlerden dolayı çok kullanışlı bir model olarak değerlendirilmemektedir. Logit ve probit modeller ise birbirine benzer ve daha güvenilir tercihlerdir (Gujarati, 2010: 575, 576). Logit model ile probit model arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farka nadiren rastlanmaktadır (Asteriou ve Hall, 2011: 253). Bu çalışmada, Türkiye'nin orta gelir düzeyinde olma durumu ve yüksek gelir düzeyinde olma durumu gibi iki seçenek araştırıldığı ve panel veri analizinde de ikili

panel logit modeli kullanıldığı için, Türkiye üzerine uygulanacak analizde yöntem uyumunun sağlanması amacıyla ikili logit modeli tercih edilmiştir.

Logit model,

$$P_i = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_0 + \beta_1 X_i)}} \quad (17)$$

şeklindedir. $Z_i = \beta_0 + \beta_1 X_i$ dönüşümü uygulandıktan sonra denklem,

$$P_i = \frac{1}{1 + e^{-(Z_i)}} \quad (18)$$

şeklinde elde edilmektedir. Elde edilen eşitlik logit dağılım fonksiyonudur. Denklemden yer alan Z_i $-\infty$ ile $+\infty$ arasında bir değer almaktadır. P_i ise bir olasılık olduğu için 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Z_i ve dolayısıyla X_i 'nin P_i ile ilişkisinin doğrusal olmadığı görülmektedir (Field, 2009: 266). Bu nedenle parametreleri tahmin etmek için doğrusal olmayan tahmin yöntemleri kullanılabilir (Akın, 2002: 36). Logit modelde, bağımlı değişken iki kategorili olduğu için bağımlı değişkenin kestirilmeye çalışılması yerine oluşturulan kukla değişkenlerden (0 ve 1) 1 değerini alma olasılığı kestirilmeye çalışılır (Gürsakaç, 2019: 152).

P_i , kategorik değişkene ait olayın gerçekleşme olasılığını ifade eder. Bu bağlamda olayın gerçekleşme olasılığı,

$$1 - P_i = \frac{1}{1 + e^{-(Z_i)}} \quad (19)$$

olarak bulunur. Olayın gerçekleşme olasılığının, gerçekleşmeme olasılığına oranı ise,

$$\frac{P_i}{1 - P_i} = \frac{1 + e^{(Z_i)}}{1 + e^{-(Z_i)}} = e^{(Z_i)} \quad (20)$$

şeklindedir. Bu orana, yani olayın gerçekleşmesinin gerçekleşmeme olasılığına oranına bahis oranı (odds ratio) denir (Hutcheson ve Sofroniou, 1999: 119-120). Bahis oranı logit modelde katsayıların yorumlanmasında da kullanılan bir kavramdır. Eşitlik (20) her iki tarafın doğal logaritmasının alınması sonucu,

$$L_i = \ln \left[\frac{P_i}{1 - P_i} \right] = \ln e^{(Z_i)} \quad (21)$$

logit model elde edilir. Burada $Z_i = \beta_0 + \beta_1 X_i$ eşitliği düşünüldüğünde,

$$L_i = \ln[e^{(\beta_0 + \beta_1 X_i)}] = \beta_0 + \beta_1 X_i \quad (22)$$

şeklinde elde edilir (Akın, 2002: 36-37). Burada L_i , hem katsayılar hem de değişkenlere göre doğrusal hale getirilmiştir. L_i , logit olarak adlandırılırken, eşitlikteki denklem (22) biçimindeki modeller de logit model olarak adlandırılmaktadır. Logit modelde P_i , 0-1 aralığında değer alırken; L_i (logit) de $-\infty$ ile $+\infty$ arasında değer alır. Diğer bir ifade ile olasılıkların zorunlu olarak 0-1 arasında yer almalarına karşın, logitler için böylesi bir sınırlama yoktur (Özer, 2004: 76).

Logit model tahmininde, model uyum iyiliğinin incelenmesi için bazı istatistikler bulunmaktadır. Bunlar, Pearson ki-kare istatistiği, sapma istatistiği, sınıflandırma tablosu ve Hosmer-Lemeshow testidir (Kleinbaum ve Klein, 2010: 304). Hosmer-Lemeshow testi ki-kare testinden daha güçlü bir testtir ve literatürde en sık kullanılan testtir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018: 81-82; Akkuş ve Özkoç, 2016: 68-69). Model uyum iyiliğinin test edilebilmesi için hipotezler,

H_0 : Model veriye uygundur

H_1 : Model veriye uygun değildir

şeklinde (Kleinbaum ve Klein, 2010: 304). Modelin veriye uygun olması açısından H_0 hipotezinin red edilebilmesi için test istatistiğinin p değerinin anlamlılık düzeyinden büyük olması gerekir.

Model uyum iyiliğinin ölçülmesinde belirlilik katsayılarına da bakılmalıdır. Doğrusal regresyon modellerinde R^2 istatistiğine bakılırken logit model tahmininde Cox ve Snell R^2 ile Nagelkerke R^2 istatistiklerine bakılmaktadır (Gamgam ve Altunkaynak, 2017: 272). Cox ve Snell R^2 ,

$$Cox \text{ ve Snell } R^2 = 1 - \left[\frac{L_1}{L_0} \right]^{\frac{2}{n}} \quad (23)$$

şeklinde elde edilirken; Nagelkerke R^2 ,

$$Nagelkerke R^2 = \frac{1 - \left[\frac{L_1}{L_0} \right]^{\frac{2}{n}}}{1 - (L_1)^{\frac{2}{n}}} = \frac{Cox \text{ ve Snell } R^2}{1 - (L_1)^{\frac{2}{n}}} \quad (24)$$

şeklinde elde edilmektedir. Burada L_1 , sabit terim ve değişkenleri içeren model iken L_2 , sadece sabit terimi içeren modeldir ve n ise gözlem sayısını ifade etmektedir. Formülde görüldüğü üzere Nagelkerke R^2 , Cox ve Snell R^2 'nin modifiye edilmiş halidir. Nagelkerke R^2 0 ile 1 arasında değer alırken; Cox ve Snell R^2 'nin alabileceği en büyük değer bile 1'in altındadır (Alpar, 2017: 619-620).

Logit modelinin doğrusal bir model olmamasından dolayı parametrelerin tahminde EKK yerine en çok olabilirlik yöntemi, minimum logit ki-kare veya yeniden ağırlıklandırılmış iteratif en küçük kareler tekniklerinden biri kullanılır (Arıkan Tezergil ve Bülbül, 2018: 93). Ancak, modeldeki diğer testlerle uyumluluğu nedeniyle genelde en çok olabilirlik yöntemi tercih edilmektedir. Burada gözlenen verinin olasılığı, bilinmeyen parametrelerin bir fonksiyonu olarak belirtilir. Yani bu fonksiyonu en büyük yapan değerler, bilinmeyen parametrelerin en çok olabilirlik kestiricileridir. Bu nedenle bir olayın olma olasılığı en çok yapılmaya çalışılmaktadır (Alpar, 2017: 601).

Logit model tahmininde parametrelerin anlamlılığının test edilmesi için Wald veya olabilirlik oranı (likelihood ratio-LR) testi kullanılmaktadır (Gürsakal, 2019: 154). Ancak logit modelde Wald testi ile bazen tutarsız tahmin sonuçları elde edildiği için analizlerde LR testi daha çok tercih edilmektedir. LR test istatistiği en çok olabilirlik algoritması ile elde edilmektedir (Kalaycı, 2019: 292). Bu bağlamda LR testi,

$$LR = -2 \ln \left(\frac{(\text{Değişken modelde olmadığındaki olabilirlik (Azaltılmış modelin olab.))}}{(\text{Değişken modelde olduğundaki olabilirlik (Tüm modelin olabilirliği))}} \right) \quad (25)$$

şeklinde formüle edilmektedir. LR testini hesaplamak için önce sabit terimin olduğu, sonra sabit terim ve bağımsız değişkenin olduğu model oluşturulur. Bu modellerden elde edilen değer -2 ile çarpılır. Modelin anlamlı olup olmadığını test etmek için oluşturulan hipotezler şunlardır: H_0 : Sabit terim dışındaki tüm parametreler sıfırdır. H_1 : Sabit terim dışındaki tüm parametreler sıfırdan farklıdır. H_0 hipotezinin reddedilebilmesi için test istatistiğinin p-değerinin anlamlılık düzeyinden küçük olması gerekir. (Akkuş ve Özkoç, 2016: 61-63):

Tahmin edilen logit modelin katsayıları doğrudan yorumlanmaz. Katsayıların yorumunda, panel logit modelde olduğu gibi bahis oranı (odds ratio) ve/veya marjinal etkilere dayanarak yorumlanır. Bahis, olayın olma olasılığının olmama olasılığına oranı iken bahis oranı iki farklı bahsin birbirine oranını ifade etmektedir (Gürsakal, 2019: 151-153).

Marjinal etki ise bağımsız değişkendeki değişimin, olayın gerçekleşme olasılığı üzerindeki etkisidir (Gujarati, 2016: 239, Gürış, 2005: 58).

3.3.2. Uygulama ve Bulgular

Türkiye ile ilgili uygulamada, OGT'yi etkileyen faktörler, Türkiye açısından analiz edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin 1995-2019 dönemi verileri kullanılarak önce faktör analizi yapılmıştır. Sonra faktör analizi sonucunda elde edilen yapay değişkenler kullanılarak ikili logit model tahmin edilmiştir⁵¹.

3.3.2.1. Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Faktör analizinde ilk olarak veri setinin analize uygunluğunun test edilmesi gerekmektedir. Bunun için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) istatistiği ve Bartlett testi kullanılmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) istatistiği 0,552 olup 0,5 değerinin üzerindedir ve Bartlett test istatistiği 121,319 (p-değeri=0,000) %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu için veri setinin faktör analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir. Daha sonra faktör sayısının belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın birinci bölümünde tartışıldığı üzere OGT üzerinde ekonomik, sosyal ve kurumsal faktörlerin etkili olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda çalışmada kullanılan 11 değişkenden bu üç faktörü ifade edebilmek için araştırmacı tarafından faktör analizindeki faktör sayısının 3 olmasına karar verilmiştir.

Tablo 23'te görüldüğü üzere kurumsal göstergeler, eğitim harcamalarının milli gelir içerisindeki payı, nitelikli iş gücü, Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı birinci faktörü; ihracatın milli gelir içerisindeki payı ve brüt sermaye oluşumu ikinci faktörü ve doğrudan yabancı yatırımların milli gelir içerisindeki payı ile orta ve yüksek teknoloji imalat sanayi üretiminin toplam sanayi üretimi içerisindeki payı üçüncü faktörü oluşturmuştur. Elde edilen bu 3 faktöre ekonomi ve maliye literatüründen yararlanılarak isimler verilmiştir. Birinci faktöre sosyal ve kurumsal göstergeleri içermesinden dolayı yapısal faktörler (YAF), ikinci faktöre ihracat ve brüt sermaye oluşumunun yer alması nedeniyle sermaye ve ticaret faktörü (STF) ve üçüncü faktöre de doğrudan yabancı

⁵¹ Analizde SPSS 22.00 bilgisayar paket programı kullanılmıştır.

yatırımları ve teknoloji üretimini içermesi nedeniyle yatırım ve nitelikli üretim faktörü (BNF) isimleri verilmiştir.

Tablo 23: Döndürülmüş Bileşen Matrisi

Değişkenler	Bileşen (Faktörler)		
	1 (YAF)	2 (STF)	3 (BNF)
Kurumsal Gösterge (Hukukun Üstünlüğü ve Kamu Düzeni)	0,81500		
Eğitim harcamalarının milli gelir içerisindeki payı	0,72800		
Nitelikli İş Gücü (İş Gücündeki Kalite Artışının GSYH Büyümesine katkısı, Eğitimli-nitelikli emek girdisi)	-0,70200		
Ar-Ge Harcamalarının Milli Gelir İçerisindeki payı	0,63300		
İhracatın milli gelir içerisindeki payı		0,88700	
Brüt Sermaye Oluşumu		0,77400	
Doğrudan Yabancı Yatırımların Milli Gelir İçerisindeki Payı			0,92300
Orta ve Yüksek Teknolojili İmalat Sanayi Üretiminin Toplam Sanayi Üretimi İçerisindeki Payı			0,74300

3.3.2.2. İkili Logit Model Tahminine İlişkin Bulgular

Faktör analizi sonucunda elde edilen yapay değişkenler ile kurulan logit modeli,

$$LY = \beta_0 + \beta_1 YAF + \beta_2 STF + \beta_3 BNF + \varepsilon \quad (26)$$

şeklinde dir. Burada Y, satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış olan Türkiye KBMG'nin ABD GSYH'sinin %8-36'sı olması durumunda 0, %36'sından daha büyük değerler için 1 değerini almıştır. ε ise hata terimidir. Açıklayıcı değişkenler olan YAF, STF ve BNF faktörlerine ilişkin hipotezler aşağıda verilmiştir.

H_1 : $YAF > 0$ (YAF faktörünün Türkiye'nin OGT'den çıkışta pozitif yönlü bir etkisi vardır.)

H_2 : $STF > 0$ (STF faktörünün Türkiye'nin OGT'den çıkışta pozitif yönlü bir etkisi vardır.)

H_3 : $BNF > 0$ (BNF faktörünün Türkiye'nin OGT'den çıkışta pozitif yönlü bir etkisi vardır.)

Türkiye için OGT'yi etkileyen faktörlerin belirlenmesi için denklem 26'daki ekonometrik modelin tahmin sonuçları Tablo 24'te verilmektedir.

Tablo 24: İkili Logit Model Tahmin Sonuçları

Değişken Adı	Model Tahmin Sonuçları			
	Katsayı	Standart Hata	Bahis Oranı (Odds Ratio)	Marjinal Etki
Yapısal Faktörler (YAF)	1,56100 ***	0,603	4,76200 ***	0,23783 ***
Sermaye ve Ticaret (STF)	0,702	0,665	2,019	0,09273
Yatırım ve Nitelikli Üretim (BNF)	0,163	0,467	1,177	0,02507
Sabit	0,23	0,526	1,259	---
Gözlem	25			
LR testi	24,07500			
Hosmer-Lemeshow testi	5,48000			
p-değeri	0,60100			
Cox ve Snell R-kare	0,36500			
Nagelkerke R-kare	0,48800			

Not: Katsayılar üzerinde yer alan *** üst indisi %1, ** üst indisi %5 ve * üst indisi %10 güven aralığında katsayıların anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 24'te görüldüğü üzere modelde yer alan Yapısal (YAF), Sermaye ve Ticaret (STF) ile Yatırım ve Nitelikli Üretim (BNF) değişkenlerinin (faktörlerinin) katsayı işaretleri, ekonomi teorisine göre beklenen ile uyumlu şekilde elde edilmiştir. Ancak bu değişkenlerden sadece YAF değişkeni %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla 1995-2019 döneminde Türkiye'nin orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine erişmesinde, etkili ve tek faktörün YAF değişkeni olduğu görülmektedir.

YAF değişkene ait marjinal etkiye bakıldığında, YAF'taki %1'lik bir artış Türkiye'nin OGT'den çıkma olasılığını %23,78 artırmaktadır. Literatürde, Türkiye'nin OGT'den kaçınma stratejileri bağlamında bu çalışmada elde edilen sonuçları destekleyen ampirik ve betimleyici çalışmalar bulunmaktadır (Bkz. Bozkurt vd., 2014; Ener ve Karanfil 2015; Şahin, Başer ve Karanfil, 2015; Dirice, 2018; Alkan ve Ümit 2018; Kasa, 2019; Manga ve Bal, 2019; Hamaloğlu, 2020). Bu bağlamda Türkiye'nin üst-orta gelir düzeyinden

yüksek gelir düzeyine erişme olasılığında etkili olan değişkenin yapısal faktörler (YAF) olduğu görülmüştür. STF ve BNF değişkenlerinin katsayı işaretleri, ekonomi teorisine göre beklenti ile uyumlu olmasına rağmen bu değişkenlerin %10 anlamlılık düzeyinde dahi istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür.

Özetle örneklem dönemi itibariyle Türkiye'nin hukuk, kamu düzeni, eğitim, nitelikli iş gücü ve Ar-Ge'ye daha fazla önem vermesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Elde edilen bulguların ekonomi teorisi bağlamında beklenti ile uyumlu olduğu görülmektedir. Bu analiz ile elde edilen bulgular, Türkiye'de ekonomik büyüme stratejilerinin kalkınma stratejileri ile desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışma, bu yönüyle yapısal reformların gerekliliğini vurgulayan araştırmacıların savlarını ve çalışmalarını destekler niteliktedir (Ayrıntılı bilgi için bkz: Acemoğlu, 2003; Savaşan, 2005; Kasper, 2007; Rodrik, 2009; North, 2010; Günsoy ve Günsoy, 2009; Veljanovski, 2016; Acemoğlu ve Robinson, 2018; Demirtaş, 2018; Eğilmez, 2018a; Eğilmez, 2018b; Acemoğlu ve Robinson, 2020; Eğilmez, 2020). Bu bağlamda Türkiye'nin OGT'den kurtulup yüksek gelir düzeyine erişmesi ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlaması için sosyal ve kurumsal alanda yapısal reformlara ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

SONUÇ

Ekonomik büyüme ve kalkınma problemi olarak son yıllarda literatürde yerini alan OGT, gelişmekte olan ülkeler için çözümü zaman alabilecek önemli bir ekonomik tehdit olarak görülmektedir. Ülkelerin OGT'ye yaklaşımı ulusal çıkarları doğrultusunda farklılaşmaktadır. Bazı ülkeler sorunun önemini kavrayıp OGT'den kaçınmak için önlem alırken, bazı ülkeler bu sorunu geçici bir durum olarak görmektedir. Ancak araştırmalar yüksek gelir düzeyine ulaşmak isteyen ülkeler için OGT'nin görmezden gelinebilecek bir ekonomik büyüme ve kalkınma problemi olmadığını göstermektedir.

Ekonomik büyüme, geçmişten günümüze önemini yitirmeyen ve ülkelerin temel hedefleri arasında ilk sıralarda yer alan bir kavramdır. Ekonomik büyümenin hangi nedenlerle durağanlaştığı ve hatta gerilediği tartışılırken, ekonomik büyüme ve kalkınma problemi olarak ortaya çıkan OGT, üst-orta gelir düzeyinde yer alan bir ülkenin uzun bir süre boyunca yüksek gelir düzeyine ulaşamaması ve düşük gelir düzeyi ile yüksek gelir düzeyi arasında sıkışıp kalması durumu olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, OGT, üst-orta gelir düzeyinde yer alan bir ülkenin ekonomik gelişimi için gerekli yapısal dönüşümünü sağlayamaması ve dolayısıyla kişi başına düşen milli gelir düzeyini artıramayarak yüksek gelir düzeyine erişememesi durumudur. Özellikle orta gelirli ülkeleri ilgilendirmesi nedeniyle OGT, gelişmekte olan ülkeler tarafından uzun süredir tartışılan ve son yıllarda yoğun bir şekilde ilgi gören bir kavram halini almıştır. Literatürde yeni bir çalışma alanı olan OGT ile ilgili kavramlar hakkında tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Örneğin OGT'nin göstergesi olan gelir düzeyleri hakkında bir fikir birlikteliği oluşturulabilmiş değildir. Konu ile ilgili çok farklı görüşler olsa da nihayetinde Dünya Bankası, ülkelerin kişi başına düşen milli gelir aralığını düşük, alt-orta, üst-orta ve yüksek gelir düzeyi olarak dört gruba ayırmış ve belli aralıklarla bu gelir düzeyi eşiklerini güncellemektedir.

Araştırmalarda, bazı ülkelerin üst-orta gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçişte zorlandığı ve hatta bu ülkelere birçoğunun uzun yıllar burada takılı kalarak, OGT'ye yakalandığı görülmektedir. Düşük gelir düzeyinden orta gelir düzeyine geçerken ülkelerde hızlı büyüme oranlarının görüldüğü ancak, orta gelir düzeyinde iken bu ülkelerin büyümelerinin yavaşlamaya başladığı gözlemlenmektedir. Ekonomik büyümede yavaşlamanın ortaya çıkmasının ardında çeşitli nedenler bulunduğu ileri sürülmektedir. Üst-orta gelir düzeyindeki ülkelerin yüksek gelir düzeyine ulaşmak için

kullandığı üretim olanaklarının, eskimiş, ekonomik ömrünü doldurmuş ve uluslararası piyasada rekabet edemez konumda olması bu nedenlerin başında gelmektedir. Eskimiş teknolojilerin kullanılması, üretim için gösterilen çabanın büyüklüğüne göre daha az verim ve kalite elde edilmesine neden olmaktadır. Böylece, üst-orta gelirli ülke, düşük gelirli ve yüksek gelirli ülkeler arasında sıkışıp kalırken bu ülkenin ekonomik büyümesinin durağanlaşması ile OGT'ye yakalandığı iddia edilmektedir.

Ekonomik büyümede yavaşlamanın görülmesi ile ortaya çıkan OGT'ye karşı herhangi bir önlem alınmadığında, üst-orta gelirli ülke, belli bir kişi başına düşen milli gelir aralığında inişli çıkışlı bir grafik çizerek bir kısır döngünün içerisine girmektedir. Ekonomik büyümenin inişli çıkışlı bir grafik sergilemesi, söz konusu ülkelerde ekonomik büyümenin sürdürülebilir olmadığına ve ülkelerin yüksek gelir düzeyine erişmesinin önünde büyük bir engel olduğuna işaret etmektedir. Benzer şekilde gelişmekte olan ülkeler gibi OGT sorunu ile iç içe olan Türkiye'de de özellikle son yıllarda kişi başına düşen milli gelirden ortaya çıkan dalgalanma ve nihayetinde azalma durumu Türkiye'nin ekonomik büyümesinin sürdürülebilir olmadığını göstermektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye'nin sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlayabilmesi ve yüksek gelir düzeyine erişebilmesi için OGT soruna bir çözüm bulması oldukça önemlidir.

Literatürde ülkelerin OGT'ye yakalanmalarının nedenleri tartışılırken, çalışmaların genelinde OGT'den kaçınmak için optimum ekonomik büyüme oranının belirlenmesi ve bu büyüme ivmesinin sürdürülebilir hale getirilmesi için ülke dinamiklerine uygun ekonomi politikaların yapılması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda OGT'den kaçınmak için özellikle içsel büyüme modelleri üzerinde durulması gerektiği savunulurken, konunun çoğunlukla ekonomik faktörlerle değerlendirilmesi literatür açısından önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. OGT'den kaçınmak için ülkeler sürdürülebilir ekonomik büyüme hedeflerine ihtiyaç duyarken sürdürülebilir ekonomik büyümenin de ekonomik kalkınma stratejileri ile desteklenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla OGT'den kaçınmak ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ivmesi yakalayabilmek için ekonomik faktörlerin yanında sosyal ve kurumsal faktörlerin de desteklenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Literatürde ülkelerin OGT'ye yakalanmalarının arkasında yatan temel nedenler olarak eğitim sisteminin belli standartların altında kalması, beşeri sermayenin niteliksiz ve yetersiz olması, teknolojiyle ilgili faaliyetlerin

geri planda kalması, ülkenin uluslararası piyasada rekabet edebilir düzeyde ve kaliteli üretiminin olmaması ile kurumsal faktörlerin geliştirilememesi olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, neden üst-orta gelirli ülkelerden bazılarının sorunsuz bir şekilde yüksek gelir düzeyine ulaştığı ve buna karşılık neden bazı ülkelerin yüksek gelir düzeyine ulaşamayıp OGT'ye takılıp kaldığı sorusunun cevabı aranmıştır.

Bu kapsamda, iki farklı uygulama yapılmıştır. Bunlardan birincisi, OGT'yi etkileyen faktörler ve bu faktörlerin ağırlıklarının tespiti için yapılan analizdir. Analizde OGT'yi etkilediği düşünülen iş gücü, teknoloji, Ar-Ge faaliyetleri, toplam faktör verimliliği, gelir dağılımında adalet, imalat sanayinde nitelikli mal üretimi, tasarruflar, yatırımlar, kamunun ekonomideki payı, sosyal göstergeler (eğitim, sağlık, insani gelişme) ve kurumsal göstergeler (hukuk, yolsuzluk, özgürlükler ve şeffaflık, düzenleyici kurum kalitesi, siyasi istikrar ve devletin etkinliği) için 1995-2017 dönemini kapsayan 23 yıllık bir panel veri seti oluşturulmuştur. Verilerine ulaşılabilen 40 ülke analizde yer almıştır. Analiz için ikili panel logit model kullanılmıştır. Elde edilen bulgular ülkelerin OGT'den kaçınmasında ağırlıklı olarak sosyal ve kurumsal faktörlerin etkili olduğunu, sonrasında ise ekonomik ve mali faktörlerin etkisinin olduğunu göstermektedir. Bu faktörler içerisinde yer alan eğitim, nitelikli iş gücü, kurumsal göstergeler, ihracat, brüt sermaye oluşumu, orta-yüksek teknolojili imalat sanayi üretimi, Ar-Ge ve doğrudan yabancı yatırımlar, ülkelerin OGT'den çıkış olasılığını artırmaktadır. Ancak, iş gücü miktarındaki ve kamunun ekonomideki payındaki bir artış ise ülkelerin OGT'ye yakalanma riskini artırmaktadır.

Çalışmada yer alan ikinci uygulamada ise Türkiye'nin OGT'den kurtulması için hangi faktörlerin etkili olduğu ve bu faktörlerin etki dereceleri araştırılmıştır. İkili panel logit modelinde yer alan değişkenler aynen Türkiye için de kullanılmış ve 1995-2019 dönemini kapsayan 25 yıllık bir veri seti oluşturulmuştur. Uygulamada önce faktör analizi ve ardından ikili logit model tahmini yapılmıştır. İlk olarak değişken sayısını azaltıp tasnif etmek için boyut indirme yoluna gidilmiş ve faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda üç faktör ve bu faktörlere ait yapay değişkenler elde edilmiştir. Faktör analizi ile elde edilen faktörler, yapısal faktörler (eğitim, kurumsal gösterge, nitelikli iş gücü, Ar-Ge), sermaye ve ticaret faktörü (ihracat, brüt sermaye oluşumu) ile yatırım ve üretim faktörü (doğrudan yabancı yatırımlar, orta-yüksek teknolojili imalat sanayi üretimi)

olarak isimlendirilmiştir. Sonra, faktör analizi sonucu edilen yapay değişkenler için ikili logit model tahmini yapılmış ve bu faktörlerin OGT'den çıkışta etkileri araştırılmıştır. Bulgular, Türkiye'nin OGT'den kurtulmasında yapısal faktörlerin etkili olduğunu ve bu etkinin oldukça yüksek düzeyde olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmada yer alan analizlerin ortaya koyduğu sonuçlar, üst-orta gelirli ülkeler ve bu ülkeler arasında yer alan Türkiye'nin OGT'den kaçınması ve yüksek gelir düzeyine erişmesi için etkili olan faktörlerin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Bulgular, OGT'den kaçınmak için ülkelerin eğitime daha çok önem vermesi ve özellikle nitelikli iş gücü oluşturma yolunda eğitim sisteminin buna uygun düzenlenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda OGT riski bulunan ülkelerde mesleki-teknik eğitim özendirilmeli ve Ar-Ge harcamaları artırılarak bu faaliyetlerin çıktısı daha verimli hale getirilmelidir. Öte yandan OGT'den çıkış stratejileri bağlamında imalat sanayi üretiminde getirisi yüksek olan orta-yüksek teknoloji mal ve hizmet üretimi desteklenmelidir. OGT'de bulunan ülkelerin temel sorunları arasında yer alan ihracat düzeyi ile ilgili olarak analiz bulguları, ihracatın ve dolayısıyla üretim düzeyinin artırılması gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle ülkeler OGT'den kaçınmak için üretim temelli ekonomi politikalarına daha fazla ağırlık vermelidir. OGT'de bulunan ülkelerin ortak özellikleri arasında tasarruf ve yatırım düzeyinin düşük olması yer almaktadır. Yatırım düzeyinin düşük olduğu bazı ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekildiği ancak bu yatırımların, kalıcı olmayan, ani ekonomik dalgalanmalarda ülkeden hızlı bir şekilde çıkan sektörlerle (finans sektörü gibi) yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle ülkelerde tasarruf düzeyini yükseltecek ve yatırımlara dönüştürülebilecek politikalara ihtiyaç duyulurken doğrudan yabancı yatırımların, uzun vadede getiri sağlayacak kalıcı alanlara yapılması için çeşitli düzenlemeler yapılmalıdır. OGT'den kaçınmak için yapılan tüm ekonomik ve sosyal faaliyetler evrensel değerlere bağlı adil ve sorunsuz işleyen bir hukuk sistemi, bireysel özgürlüklerin yasalarla tanımlandığı ve iyi çalışan bir devlet sistemi gibi kurumsal faktörlerle desteklenmelidir. Çünkü bir ülkede kurumsal faktörlerin sorunsuz çalışması; ekonomik, mali ve sosyal politikalarının da sorunsuz uygulanmasını sağlayan bir mekanizmadır. Bu bağlamda OGT'den kaçınmak isteyen ülkeler, kurumsal faktörleri göz ardı etmemeli, aksine sorunsuz uygulanması arzu edilen ekonomi politikalarının amacına ulaşması için garantör olarak görmelidir. Özetle, analizlerde elde edilen bulgular ekonomik faktörlerin, sosyal ve kurumsal faktörleri içeren kalkınma hamleleri ile

desteklenmediğinde üst-orta gelirli ülkede ekonomik büyümenin sürdürülebilir olmayacağı ve bunun da OGT'ye neden olacağını göstermektedir.

Tarihsel süreçte Türkiye'de ekonomik büyümenin istikrarlı olmadığı ve özellikle son yıllarda ekonomik büyümenin yavaşladığı görülmektedir. Türkiye'de ekonomi programlarında ekonomik büyümenin canlandırılması için ağırlıklı olarak enflasyon düzeyinin düşürülmesi, istihdam düzeyinin artırılması, Ar-Ge harcamaları ve ihracatın artırılması, yabancı yatırımları ülkeye çekmek için teşvik politikalarının düzenlenmesi gibi hedefler yer almaktadır. OGT'de bulunan Türkiye'nin ekonomik programları incelendiğinde, belirlenen politikaların OGT'den kurtulmaya yönelik olmadığı düşünülmektedir. Bu bağlamda OGT'ye yönelik belirlenmiş bir hedef de mevcut değildir. Oysa uzun yıllardır üst-orta gelir düzeyinde yer alan Türkiye'nin, ekonomideki bu kısır döngüden kurtulup gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşabilmesi için öncelikle OGT'de olduğunu kabul etmesi, ardından kısa-uzun vadeli plan ve programlarını buna uygun düzenlemesi gerekmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulgular Türkiye'nin OGT'den kurtulmasında en etkili faktörün sosyal ve kurumsal faktörleri içeren yapısal faktörler olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin eğitim, beşeri sermaye, hukuk ve bireysel özgürlükler alanında ilerleme kaydederek yapısal bir dönüşüm gerçekleştirmesi gerekmektedir. Yapısal dönüşümün gerçekleştirilmesi, Türkiye'de ekonomik ve mali faktörlerin de iyi işlemesi için bir güven faktörüdür. Bu bağlamda Türkiye, OGT'den kurtulmak için evrensel değerlere dayalı hukuk ve eğitim reformu yaparak bu reformları hızlıca uygulamaya koymalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Acemoğlu, D. ve Robinson J., A. (2018). *Ulusların Düşüşü*. 28. Baskı. İstanbul: Doğan Kitap
- Acemoğlu, D. ve Robinson J., A. (2020). *Dar Koridor*. 1. Baskı. İstanbul: Doğan Kitap
- Adaçay, F. R. (2012). *İktisadi Kalkınma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Akgül, A. ve Çevik, O. (2003). *İstatistiksel Analiz Uygulamaları*. 1. Baskı. Ankara: Emek Ofset Ltd. Şti.
- Akın, F. (2002). *Kalitatif Tercih Modelleri Analizi*. 1. Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi
- Akkaya, Ş. (1990). *Ekonometri I*. 2. Baskı. İzmir: Anadolu Matbaacılık
- Akkuş, Ö. ve Özkoç H. (2016). *Stata Uygulamaları ile Nitel Veri Analizi*. 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Aldrich, J. H. ve Nelson, F. D. (1984). *Linear Probability, Logit, and Probit Models*. United States: SAGE Publications.
- Alpar, R. (2017). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. 5. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık
- Alpay, Y. ve Alkin, E. (2019). *Olaylarla Türkiye Ekonomisi*. 3. Baskı. İstanbul: Humanist Yayınları
- Amemiya, T. (1985). *Advanced Econometrics*. Massachusetts: Harvard University Press
- Arıkan Tezergil, S. ve Bülbül, Ş. (2018). *Çok Aşamalı Lojistik Regresyon ve Finans Sektörüne Bir Uygulama*. 1. Baskı. İstanbul: Türkmen Kitabevi
- Asteriou D. ve Hall, S. G. (2011). *Applied Econometrics*. Second Edition. England: Palgrave Macmillian
- Atik, H. (2006). *Beşerî Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme*. 1. Baskı. Bursa: Ekin Kitabevi
- Bakkal, M., Bakkal S. ve Göbekoğlu M. (2012). *Son 30 Yılda Türkiye ve Güney Kore'nin Ekonomik Performansı*. 1. Baskı. İstanbul: Hiper Link Yayınları.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. Third Edition. England: John Wiley & Sons Ltd
- Baltagi, B. H. (2008). *Econometrics*. Fourth Edition. Verlag Berlin Heidelberg: Springer

- Berber, M. (2011). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. 4 Baskı. Trabzon: Derya Kitabevi
- Boratav, K. (2018). *Türkiye İktisat Tarihi*. 23. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi
- Büyüköztürk, Ş. (2002). *Faktör Analizi*. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, Sayı: 32, ss. 470483
- Chang, H-J. (2015). *Sanayileşmenin Gizli Tarihi*. 6. Baskı. Ankara: Efil Yayınevi
- Chang, H-J. (2016). *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*. 7. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları
- Cramer, J. S. (2003). *Logit Models from Economics and Other Fields*. United States: Cambridge University Press
- Çağlayan Akay, E. (2018). *Panel İkili Tercih Modelleri*. S Gürış (Ed.) *Uygulamalı Panel veri Ekonometrisi* içinde. İstanbul: Der Yayınları, 203-224.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve Lisrel Uygulamaları*. 5. Baskı. Ankara: Pegem Akademi
- Dikmen, N. (2009). *Ekonometri: Temel Kavramlar ve Uygulamalar*. 1. Baskı. Ankara: Nobel Yayınevi
- Dinler, Z. (1996). *Mikro İktisat*. 11. Baskı. Bursa: Ekin Basım Yayım ve Dağıtım
- Dunteman, G. H. (1989). *Principal Components Analysis*. United States of America: Sage Publications, Inc.
- Eğilmez, A. M. (2018a). *Değişim Sürecinde Türkiye*. 3. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, A. M. ve Kumcu, E. (2006). *Ekonomi politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması*. 10. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. (2018b). *Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi*. 3. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. (2020). *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 1. Baskı: İstanbul
- Ermer, M. A. (2016). *Verimsizlik Tuzağından Çıkış-Türkiye İçin Bir Kalkınma Modeli: Yalın Yönetim*. 1. Baskı, Bursa: Scala Yayıncılık
- Ertek, T. (2009). *Temel Ekonomi*. 3. Baskı. İstanbul: Beta Yayım Dağıtım
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*. Third Edition. Sage Publications Ltd.
- Frees, E. W. (2004). *Longitudinal and Panel Data. First Edition*. United Kingdom: Cambridge University Press

- Fukuyama F. (1998). *Güven–Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
- Gamgam, H. ve Altunkaynak, B. (2017). *Regresyon Analizi*. 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Gill, I., ve Kharas, H. (2007). *An East Asian renaissance: ideas for economic growth*. Washington: World Bank Publications.
- Gorsuch, R. L. (1974). *Factor Analysis*. W. B. Saunders Company
- Greene, W. H. (2016). *Ekonometrik Çözümleme*. 7. Baskıdan Çeviri. Ankara: Palme Yayıncılık. Çev: Ümit ŞENESEN.
- Greene, W. H. (2020). *Econometric Analysis*, Eighth Edition – Global Edition, United Kingdom: Pearson Education Limited
- Gujarati, D. N. (2016). *Örneklerle Ekonometri*. 1. Baskı. Ankara: BB101 Yayınları
- Gujarati, D. N. ve Porter D. C. (2020). *Temel Ekonometri*. 5. Baskı. İstanbul: Literatür Yayıncılık
- Gujarati, D., N. (2010). *Temel Ekonometri*. 7. Baskı, İstanbul: Literatür Yayınları
- Günsoy, G. (2013). *İktisadi Büyüme*. 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları
- Günsoy, G. ve Günsoy, B. (2009). *Yapısal Reformların Ekonomik Başarısı*. 1. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi
- Gürak, H. (2016). *Ekonomik Büyüme ve Kalkınma: Kuramlar, Eleştiriler ve “Alternatif Bir Büyüme Modeli”*. 1. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Gürdal, T., Altundemir M. E. ve Şanver C. (2015). *Maliye Politikası*. 4. Baskı. İstanbul: Kitap Matbaası.
- Güriş, S. (2018). *Panel Veri Modelleri*. S. Güriş (Ed.) *Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi* içinde. İstanbul: Der Yayınları, 3-42.
- Güriş, S. ve Çağlayan Akay, E. (2018). *Ekonometri: Temel Kavramlar*. 5. Baskı. İstanbul: Der Yayınları.
- Güriş, S., Astar M. ve Kömüryakan F. (2019). *Orta Gelir Tuzağının Analizi*. 1. Baskı. İstanbul: Der yayınları
- Gürsakal, S. (2019). *Sosyal Bilimlerde SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz Teknikleri*. 1. Baskı. Bursa: Dora Yayıncılık

- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis*. New International Edition. United States of America: Pearson Education Limited
- Han, E. ve Kaya, A. A. (2013). *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika*. 8. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Hausman, J. A. (1978). *Specification Tests in Econometrics*. Journal of the Econometric Society, 46(6), ss. 1251-1271.
- Hsiao, C. (2014). *Analysis of Panel Data*, Third Edition, United States: Cambridge University Press
- Hutcheson, G. D. ve Sofroniou, N. (1999). *The Multivariate Social Scientist: Introductory Statistics Using Generalized Linear Models*. Sage Publications Ltd.
- Im, F. G. ve Rosenblatt, D. (2013). *Middle-Income Traps: A Conceptual and Empirical Survey*. The World Bank.
- İnal, V. (2013). *Büyüme Teorisinin Gelişimi ve Türkiye'nin Büyüme Sorunları*. 1. Baskı. Ankara: Efil Yayınevi
- İslamoğlu, A., H. ve Alınışık, Ü. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. 5. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım
- İşyar, Y. (1999). *Ekonometrik Modeller*. 2. Baskı. Bursa: Vipaş A.Ş.
- Jones, C., I. (2001). *İktisadi Büyümeye Giriş*. S. Ateş ve İ. Tuncer (çev.), İstanbul: Literatür Yayınları (orijinal baskı tarihi 1998)
- Jones, C., I. ve Vollrath, D. (2013). *Introduction To Economic Growth*. Third Edition. New York and London: W. W. Norton & Company
- Kaiser, H. F. (1974). *An Index of Factorial Simplicity*. Psychometrika, 39(1), ss.31-36.
- Kalaycı, Ş. (2019). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. 9. Baskı, Ankara: Dinamik Akademi Yayınlar-Tarcan Matbaacılık
- Karahan, H. (2012). *The New Threshold In The Way Of Development: Middle Income Trap*. MÜSİAD Research Reports. İstanbul: Mavi Ofset
- Karluk, S. R. (2014). *Türkiye Ekonomisi*, 13. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım
- Kasper, W (2007). *Ekonomik Özgürlük ve Gelişme*, Liberte Yayınları, 1. Baskı: Ankara
- Kaya, E. A. (2004). *Ekonomik Kalkınma ve Büyüme*, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir
- Kazgan, G. (2002). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

- Kazgan, G. (2010). *İktisadi Düşünce*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kleinbaum, D. G. ve Klein, M. (2010). *Logistic Regression: A Self-Learning Text*. Third Edition, United States of America: Springer Science
- Koop, G. (2003). *Bayesian Econometrics*. England: John Wiley & Sons Ltd.
- Leibenstein, H. (1957). *Economic Backwardness and Economic Growth: Studies in the Theory of Economic Development*. Third Edition. Wiley Publishing.
- Lin, J. Y. (2012). *Demystifying the Chinese Economy*. First Edition, New York: Cambridge University Press.
- Loehlin, J. C. ve Beaujean, A. A. (2017). *Latent Variable Models: An Introduction to Factor, Path, and Structural Equation Analysis*. Fifth Edition, New York: Taylor & Francis
- Maddala, G. S. (1992). *Limited-dependent and Qualitative Variables in Econometrics*, United States: Cambridge University Press
- Matyas, L. ve Sevestre, P. (2008). *The Econometrics of Panel Data*. Third Edition, Springer
- McCleary, R., Hay, R. A., Meidinger, E. E. ve McDowall, D. (1980). *Applied Time Series Analysis for the Social Sciences*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Nadaroğlu, H. (1996). *Kamu Maliyesi Teorisi*. 9. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- North, D. C. (2010). *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*. 2. Baskı, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları
- Osborne, J. W. ve Banjanovic, E.S. (2016). *Exploratory Factor Analysis with SAS*. USA: SAS Institute Inc.
- Özer, H. (2004). *Nitel Değişkenli Ekonometrik Modeller*. 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları
- Parasız, İ. (2008). *Ekonomik Büyüme Teorileri*. 3. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi
- Parasız, İ. (2013). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi
- Rodrik, D. (2009). *Tek Ekonomi Çok Reçete: Küreselleşme. Kurumlar ve Ekonomik Büyüme*, (Çev. Neşenur Domaniç), Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Rostow, W. W. (1960). *The Stages Of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. Cambridge At The University Press
- Sarıkovanlık, V., Koy, A., Akkaya M., Yıldırım, H. H. ve Kantar, L. (2019). *Finans Biliminde Ekonometri Uygulamaları: Kavram-Uygulama-Analiz*. 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık

- Savaşan, F. (2005). *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü: Kayıtdışı Ekonomi ve Kalkınma*. Bursa: Ekin Basım Yayım ve Dağıtım
- Savaşan, F. (2016). *Kamu Ekonomisi: Piyasa Başarısızlığından Devletin Başarısızlığına*. 6. Baskı. Bursa: Dora Basım-Yayım ve Dağıtım
- Schilderlinck, J. H. F. (1978), *Regression and Factor Analysis Applied in Econometrics. Second Edition*. The Netherlands: Tilburg Studies in Econometrics
- Sharma, S. (1996). *Applied Multivariate Techniques*. United States of America: John Wiley & Sons, Inc.
- Skidmore T. E. ve Smith P. H. (2005). *Modern Latin America*. Sixth Edition, New York&Oxford: Oxford University Press.
- Spence, M. (2011). *The Next Convergence: The Future of Economic Growth in a Multispeed World*. First Edition, New York: Farrar Straus Giroux.
- Stiglitz, J. E. (2002). *Globalization and Its Discontents*. New York & London: W. W. Norton & Company.
- Taban, S. (2008). *İktisadi Büyüme: Kavram ve Modeller*. 1. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Taban, S. (2010). *İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye*. 1. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Taban, S. (2013). *İktisadi Büyüme*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Taban, S. ve Kar, M. (2014). *Kalkınma Ekonomisi*. 1. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Tarı, R., Koç, S. ve Abasız, T. (2019). *Ekonometri*. 14. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Tatlıdil, H. (2002). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz*. Ankara: Ziraat Matbaacılık
- Turner, P. (2006). *Response Surfaces for an F-test for Cointegration*. Applied Economics Letters, 13(8), 479-482
- Ulusoy, A. (2016). *Maliye Politikası*. 1. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları
- Ün, T. (2018). *Stata ve Panel veri Modellerinin Tahmini*. S Gürış (Ed.) *Uygulamalı Panel veri Ekonometrisi* içinde. İstanbul: Der Yayınları, 43-74.
- Ünsal, E. M. (2016). *İktisadi Büyüme*. 2. Baskı, Ankara: BB101 Yayınları

- Üzümcü, A. (2012). *İktisadi Büyüme: Teori, Model ve Türkiye Üzerine Gözlemler*. 1. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım ve Dağıtım
- Veljanovski, C. (2016). *Hukuk ve Ekonomi*, çev. Atilla Yayla, Ankara: Liberte Yayınları. 1 Baskı: Ankara
- Watkins, M. W. (2021). *A Step-By-Step Guide to Exploratory Factor Analysis with SPSS*, First published, New York: Routledge Taylor & Francis Group
- Wooldridge, J. M. (2001). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, London, England: The MIT Press
- Yeldan, E. (2010). *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri*. 2. Baskı, Ankara: Efil Yayınevi
- Yeldan, E., Taşçı, K., Voyvoda, E. ve Özsan M. E. (2012). *Orta Gelir Tuzağı'ndan Çıkış: Hangi Türkiye. Cilt 1: Makro/Bölgesel/Sektörel Analiz*. 1. Baskı, İstanbul: TÜRKONFED, Sis Matbaacılık.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2020a). *Panel Veri Ekonometrisi*. 5. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2020b). *İleri Panel Veri Analizi*. 4. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2020c). *Ekonometri: Stata Uygulamaları*. İstanbul: Beta Yayıncılık

Sürekli Yayınlar

- Abiad, A., Debuque-Gonzales, M. ve Sy, A. L. (2017). The Role and Impact of Infrastructure in Middle-Income Countries: Anything Special?. *Asian Development Bank Economics Working Paper Series*, (518). Erişim tarihi: 01.02.2021, <https://www.adb.org/publications/role-impact-infrastructure-middle-income-countries>
- Acemoğlu, D. (2003). A Historical Approach to Assessing the Role of Institutions in Economic Development. *Finance and Development*, 40(2), 26-30. Erişim Tarihi: 23.11.2019, http://courses.washington.edu/pbaf531/Acemoglu_RootCauses.pdf
- Acheampong, T. Y. ve Udvari, B. (2020). The potential role of aid in escaping the middle-income trap. *Society and Economy*, 42(4), 420-441. Erişim tarihi: 08.03.2021, <https://akjournals.com/view/journals/204/42/4/article-p420.xml>
- Agénor, P-R. ve Canuto, O. (2015). Middle-Income Growth Traps. *Research in Economics*, 69(2015), 641-660. Erişim Tarihi: 25.12.2017 <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1090944315300053>
- Agénor, P-R., Canuto, O. ve Jelenic, M. (2012). Avoiding Middle-Income Growth Traps. *The World Bank Economic Premise*, Number 98, 1-7. Erişim Tarihi: 25.12.2017 <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/16954>
- Ahmad, M. ve Nayan, S. (2019). Income Inequality and Middle-Income Trap: A Panel Data Analysis on the Effects of Economic Freedom and Democracy. *International Journal of Business & Society*, 20(2), 563-584. Erişim Tarihi: 08.02.2020, <https://search.proquest.com/openview/8418375ec55a3027d025c160e13f9f9f/1?pq-origsite=gscholar&cbl=28871>
- Aiyar, S., Duval, R., Puy, D., Wu, Y. ve Zhang, L. (2013). Growth Slowdowns and the Middle-Income Trap. *IMF Working Paper*, No: WP/13/71. Erişim Tarihi: 08.02.2018, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp1371.pdf>
- Akbulak, S. (2008). BRICS Ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) ile Güney Kore Ekonomilerine ve Sermaye Piyasalarına İlişkin Temel Göstergeler ve Kısa Değerlendirmeler. *Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu*, 11, 2008. Erişim Tarihi: 08.08.2019.
- Al, U. (2008). Bilimsel Yayınların Değerlendirilmesi: h-endeksi ve Türkiye'nin Performansı. *Bilgi Dünyası Dergisi*, 9(2), 263-285. Erişim Tarihi: 02.11.2018, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~umutal/publications/h-index.pdf>
- Alçın, S. ve Güner, B. (2015). Orta gelir tuzağı: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, XXXVI(I), 27-45. Erişim Tarihi: 16.12.2017, <http://dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/5022>

- Alkan, I. ve Ümit, A. (2018). Orta Gelir Tuzağının Türkiye Açısından İncelenmesi ve Tuzaktan Çıkış Stratejileri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 97-112. Erişim Tarihi: 21.05.2021.
- Aoki, M. (2011). The Five-Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China and Japan. *Asian Development Bank Institute*. Working Paper No: 340. Erişim Tarihi: 01.02.2018.
- Barro, R. J. (1990). Government Spending in a Simple Model of Endogeneous Growth. *Journal of Political Economy*, 98(S5), 103-125. Erişim Tarihi: 14.01.2018, <http://www1.worldbank.org/publicsector/pe/pfma06/BarroEndogGrowthJPE88.pdf>
- Barro, R. J. (1996). Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study. *National Bureau of Economic Research*. Working Paper No. 5698, 1-79. Erişim Tarihi: 14.01.2018, <http://www.nber.org/papers/w5698.pdf>
- Barro, R. J. ve Sala-i-Martin, X. (1992). Convergence. *Journal of Political Economy*, 100(2), 223-251. Erişim Tarihi: 14.01.2018, <http://www.jstor.org/stable/2138606>
- Bartholomew, D. J. (1980). Factor Analysis for Categorical Data. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological)*, 42(3), 293-312. <https://www.jstor.org/stable/2985165>
- Bayar, G. (2016). Türkiye ve Orta Gelir Tuzağı: Eğitimin Önemi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (34), 45-78. Erişim Tarihi: 17.11.2018.
- Bien, Y. H., Su, Y. M., Wang, Y. C., Chang, C. H. ve Ming-Ru, Z. (2016). Study on dynamic factors striding across the middle income Trap-transnational empirical analysis based on quartile regression. *Journal of Statistics and Management Systems*, 19(1), 107-118. Erişim Tarihi: 17.01.2021.
- Bloom, D. E., Canning, D. ve Sevilla, J. (2001). The Effect of Health on Economic Growth: Theory and Evidence (No. w8587). *National Bureau of Economic Research*. Erişim Tarihi: 01.01.2021.
- Bozkurt, E., Bedir, S., Özdemir, D. ve Çakmak, E. (2014). Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*, 167, 22-39. Erişim Tarihi: 09.08.2019.
- Bozkurt, E., Sevinc, H. ve Cakmak, E. (2016). Orta Gelir Tuzağı: Üst-orta Gelirli Ülkeler Üzerine Panel veri Analizi. *Ege Academic Review*, 16(2). Erişim tarihi: 01.01.2021, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/560974>
- Bulman, D., Eden, M. ve Nguyen, H. (2017) Transitioning from low-income growth to high-income growth: is there a middle-income trap?, *Journal of the Asia Pacific Economy*, 22:1, 5-28, Erişim Tarihi: 10.10.2020.
- Bulut, U. ve Bulut, A. S. (2015). The role of schooling in struggling with the middle-income trap: dynamic panel data analysis. *Journal of Social and Administrative Sciences*, 2(4), 205-215. Erişim Tarihi: 05.03.2020.

- Cai, F. (2012). Is There a “Middle-income Trap”? Theories, Experiences and Relevance to China. *China & World Economy*, 20(1), 49-61. Erişim Tarihi: 06.12.2017, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1749-124X.2012.01272.x/full>
- Cameron, A. C. ve Miller, D. L. (2015). A Practitioner’s Guide to Cluster-Robust Inference, *The Journal of Human Resources*. March 31, 2015, 50, 317-372. Erişim Tarihi: 06.12.2020.
- Dalgıç, B., İyidoğan, P. V. ve Balıkçioğlu, E. (2014). Orta gelir tuzağından çıkışta hangi faktörler. *Maliye Dergisi*, 167, 116-125. Erişim tarihi: 09.10.2019, <https://maliyedergisi.sgb.gov.tr/yayinlar/md/167/167-06.pdf>
- Davidson R. ve MacKinnon J. G. (1982). Convenient Specification Tests for Logit and Probit Models. Queen’s Economics Department Working Paper No. 514. Erişim Tarihi: 06.06.2021.
- Demirdöğen, O. (2020). Ekonomik Yaptırımların Ortadoğu Uluslararası İlişkilerine Etkisi. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, 11(92), 96-99. Erişim Tarihi: 06.01.2021.
- Doner, R. F. ve Schneider, B. R. (2016). The middle-income trap: More politics than economics. *World Politics*, 68(4), 608-644. Erişim Tarihi: 06.06.2020. <https://www.cambridge.org/core/journals/world-politics/article/middleincome-trap/68926E62CA9AE38B9D48FDA3E572AC62>
- Egawa, A. (2013). Will Income Inequality Cause A Middle-Income Trap In Asia? *Bruegel Working Paper*. 2013/06, 10 October 2013, Erişim Tarihi: 22.01.2018, <http://aei.pitt.edu/44892/>
- Eichengreen, B. (2011). Escaping the middle-income trap. *University of California, Berkeley*, <https://myweb.rollins.edu/tlairson/mba/midincometrap.pdf>, Erişim Tarihi: 26.12.2017.
- Eichengreen, B., Park, D. ve Shin, K. (2012). When Fast-Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China. *Asian Economic Papers*. 11(1), 42-87. Erişim Tarihi: 01.09.2017.
- Eichengreen, B., Park, D. ve Shin, K. (2013). Growth slowdowns redux: New evidence on the middle-income trap (No. w18673). *National Bureau of Economic Research*. Erişim Tarihi: 01.03.2021, <https://www.nber.org/papers/w18673>
- Eichengreen, B., Park, D. ve Shin, K. (2014). Growth Slowdowns Redux. *Japan and the World Economy*. 32(2014), 65-84. Erişim Tarihi: 22.01.2018, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0922142514000437>
- Ener, M. ve Karanfil, M. (2015). Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığının Orta Gelir Tuzağı Üzerine Etkisi. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 31-46. Erişim Tarihi: 01.03.2021.

- Eşiyok, B. A. (2013). Türkiye İmalat Sanayinin Teknolojik Yapısı: Sürdürülebilir mi?. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 3(31-32). Erişim Tarihi: 09.06.2018, <http://www.inovasyon.org/pdf/B.AliEsiyok.Imalat.San.TeknoYap%C4%B1.pdf>
- Felipe, J., Abdon, A. ve Kumar, U. (2012). Tracking the middle-income trap: What is it, who is in it, and why?. *Levy Economics Institute, Working Paper No. 715*. Erişim Tarihi: 09.09.2017.
- Felipe, J., Kumar, U. ve Galope, R. (2014). Middle-income transitions: trap or myth?. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 22(3), 429-453. Erişim Tarihi: 01.03.2021, <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/149903/ewp-421.pdf>
- Flaen, A., Ghani, S. E. ve Mishra, S. (2013). How to avoid middle income traps? Evidence from Malaysia. *The World Bank Economic Premise*, Number 120. Erişim Tarihi: 25.12.2017.
- Gayawan, E. ve Ipinyomi, R. A. (2009). A Comparison of Akaike, Schwarz and R square Criteria for Model Selection Using Some Fertility Models. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 3(4), 3524-3530. Erişim Tarihi: 26.12.2020, <http://www.ajbasweb.com/old/ajbas/2009/3524-3530.pdf>
- Giap, T. K., Duong, L. N. T. ve Xiao, L. (2017). Empirical analysis of growth slowdown in ASEAN. *The Journal of Developing Areas*, 51(3), 363-376. Erişim Tarihi: 26.12.2020, <https://muse.jhu.edu/article/662358/summary>
- Gill, I. ve Kharas, H. (2009). Gravity and friction in growing East Asia. *Oxford Review of Economic Policy*, 25(2), 190-204. Erişim Tarihi: 02.06.2017, <https://academic.oup.com/oxrep/article/25/2/190/1746249>
- Göçer, İ. (2013). Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış Ticaret Dengesi ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri. *Maliye Dergisi*, 165(2), 215-240. Erişim Tarihi: 06.06.2019.
- Gökten, K. (2019). Güvenlik ile Bölgesel Ekonomik İşbirliği Arasında: Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar (BCIM) Ekonomik Koridoru. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 99-113. Erişim Tarihi: 06.06.2020.
- Gülmez, I. (2014). Avrupa Birliği Ülkelerinde Mesleki Yönlendirmelerin İncelenmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 5(9), 93-129. Erişim Tarihi: 16.12.2018, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/210496>
- Gümkör, C. (2017). Eğitim ve Kalkınma İlişkisinin İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 3(1), 14-32. Erişim Tarihi: 01.01.2021, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/365474>
- Gürsel, S. ve Soybilgen, B. (2013). Turkey is on the Brink of Middle Income Trap. *Research Brief*, 13/154. Erişim Tarihi: 15.12.2017.

- Hartwell, C. (2013). The Growth Elixir: Escaping the Middle-Income Trap in Emerging Markets. *Moscow School of Management Skolkovo, Institute for Emerging Market Studies (IEMS)*, 13(08), 1-31. Erişim Tarihi: 01.02.2018, <https://iems.skolkovo.ru/en/iems/publications/research-reports/117-2013-11-15/>
- Islam, N. (2013). Beyond the Middle Income Trap: What Kind of High Income Country can China Become?. *The International Centre for the Study of East Asian Development*, 2013/20. Erişim Tarihi: 24.12.2017, http://www.agi.or.jp/user03/1165_210_20131021100741.pdf
- Islam, N. (2015). Will Inequality Lead China to the Middle Income Trap?. *United Nations, Department of Economic and Social Affairs*, Working Paper No: 142. Erişim Tarihi: 01.01.2018.
- Işık, S., Duman, K. ve Korkmaz, A. (2004). Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması, *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 19(1), 45-69. Erişim Tarihi: 14.10.2019, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/211300>
- İncekara, A., Demez, S. ve Akyol, M. (2014). Ar-Ge Harcamalarına Yapılan Teşviklerin Etkinliği: Türkiye BRICS Ülkeleri Karşılaştırmalı Analizi. *İktisat Politikaları Araştırma Dergisi*, 1(2), 1-30. Erişim Tarihi: 15.12.2018, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/14693>
- Jayasooriya, S. P. (2017). Growth slowdowns, middle-income trap, and demographic profile in South Asia (No. 736). *ADB Working Paper*. Erişim Tarihi: 15.02.2021, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/163235/1/887685668.pdf>
- Kamacı, A., Ceyhan, S. ve Peçe, M. A. (2019). Toplam Faktör Verimliliğinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: 15 OECD Ülkesi İçin Panel veri Analizi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 22-36. Erişim Tarihi: 06.06.2020.
- Kasa, H. (2019). Orta Gelir Tuzağı: Dinamik Panel veri Analizi. *TESAM Akademi*, 6, 153-182. Erişim Tarihi: 06.06.2020.
- Kaufmann, D., Kraay, A. ve Mastruzzi, M. (2011). The worldwide governance indicators: methodology and analytical issues. *Hague Journal on the Rule of Law*, 3(2), 220-246. Erişim Tarihi: 22.11.2019.
- Kaya, A., Tokucu, E., Aykırı, M. ve Durmuş, C. (2015). Türkiye Ekonomisinde Orta Gelir Tuzağı ve Ödemeler Bilançosu Kısıtı. *International Conference on Eurasian Economies*. Kazan-RUSSIA. 830-840. Erişim Tarihi: 06.12.2017, <https://www.avekon.org/proceedings/avekon06.pdf>
- Kayalıdere, G., Özcan, P. M. ve Tepekule, U. (2016). Orta Gelir Tuzağını Önlemede Vergi Politikalarının Rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 1905 – 1915. Erişim: 18.06.2017, <http://www.itobiad.com/download/article-file/225871>

- Kharas, H. ve Kohli, H. (2011). What is the middle income trap, why do countries fall into it, and how can it be avoided?. *Global Journal of Emerging Market Economies*, 3(3), 281-289. Erişim Tarihi: 15.12.2017, <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/097491011100300302>
- Kibritçioğlu, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşerî Sermayenin Yeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4), 207-230, Erişim Tarihi: 14.01.2018 <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2616/3389.pdf?show>
- Kim, J. ve Park, J. (2018). The role of total factor productivity growth in middle-income countries. *Emerging Markets Finance and Trade*, 54(6), 1264-1284. Erişim tarihi: 02.03.2021, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1540496X.2017>
- Koç, E., Şenel, M. C. ve Kaya, K. (2018). Türkiye’de Sanayi Sektörünün Genel Durumu-Sanayi Ciro Endeksi. *Mühendis ve Makina*, 59(692), 17-34. Erişim Tarihi: 10.11.2018, https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/2_turkiyedesanayi.pdf
- Koçak, E. ve Bulut Ü. (2014). Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *Maliye Bakanlığı Dergisi*, Sayı: 167, 1-21. Erişim: 25.12.2017, <http://www.sgb.gov.tr/sayfalar/maliyederGISi.aspx>
- Lavopa, A. M. (2015). Structural Transformation and Economic Development: Can Development Traps Be Avoided?. *Maastricht: Maastricht University*. Erişim Tarihi: 06.06.2019.
- Lee, J. W. (2018). Convergence success and the middle-income trap. *European Bank for Reconstruction and Development*, Vol. 211, Working Paper. Erişim Tarihi: 02.02.2020, <https://www.ebrd.com/publications/working-papers/convergence-success>
- Lee, K. ve Li, S. (2014). Possibility of a Middle Income Trap in China: Assessment in Terms of the Literature on Innovation, Big Business and Inequality. *Frontiers of Economics in China. Higher Education Press*, 9(3), 370-397. Erişim Tarihi: 02.02.2018, <http://journal.hep.com.cn/fec/EN/10.3868/s060-003-014-0019-0#1>
- Lin, J. Y. (2001). Development Strategy, Viability, and Economic Convergence. *William Davidson Working Paper*, 409, 1-48. Erişim Tarihi: 25.12.2017, <https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/39793/wp409.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Lin, J. Y. ve Treichel, V. (2012). Learning from China's rise to escape the middle-income trap: a new structural economics approach to Latin America. *The World Bank Publication*. Erişim Tarihi: 25.12.2017.
- Loser, C. ve Sood, A. (2011). Breaking away from Mediocre Complacency to a Prosperous Future. *Global Journal of Emerging Market Economies*, 3(1), 5-58. Erişim Tarihi: 17.11.2018.

- Lubis, R. F. ve Saputra, P. M. A. (2015). The middle-income trap: is there a way out for asian countries?. *Journal of Indonesian Economy and Business: JIEB*, 30(3), 273. Erişim Tarihi: 25.12.2020,
- Luiz, J. M. (2016). The Political Economy Of Middle-Income Traps:Is South Africa In A Long-Run Growth Trap? The Path To “Bounded Populism”. *South African Journal Of Economics*, 84(1), 3-19. Erişim Tarihi: 01.02.2018, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/saje.12117/epdf>
- Manga, M. ve Bal, H. (2019). Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejisi Bağlamında İnovasyonun Etkisinin Ampirik Analizler ile Test Edilmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 20(2), 51-68. Erişim Tarihi: 01.02.2020.
- Mert, M. (2014). Türkiye’de ve dünyada orta gelir tuzağının talep yönlü boyutuna ilişkin bir tartışma. *Maliye Dergisi*, 167, 93-115. Erişim Tarihi: 01.02.2020.
- Ohno, K. (2009). Avoiding the Middle-Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam. *ASEAN Economic Bulletin*, 26(1), 25-43. Erişim Tarihi: 16.12.2017, <https://muse.jhu.edu/article/266534/pdf>
- Otsuka, K., Higuchi, Y. ve Sonobe, T. (2017). Middle-income traps in East Asia: An inquiry into causes for slowdown in income growth. *China Economic Review*, 46, S3-S16. Erişim tarihi: 01.03.2021.
- Oyhantçabal, G. (2019). The Political Economy of Progressive Uruguay, 2005–2016. *Latin American Perspectives*, 46(1), 122-136. Erişim tarihi: 01.03.2021.
- Öz, E. ve Vural T. (2005). Ekonomisi ve Vergi Sistemiyle Japonya. *Maliye Dergisi*, Sayı 149, 105-123. Erişim tarihi: 01.01.2021.
- Özekicioğlu, H. ve Soyyiğit, S. (2019). Dış Ticaret ve Göç İlişkisi Üzerine Bir Çekim Modeli Analizi: Almanya Örneği. *Journal of Economy Culture and Society*, (60), 125-143. Erişim tarihi: 01.03.2021.
- Özen, A. E. (2015). Seçilmiş Göstergelerle Türkiye İmalat Sanayinin Analizi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 5(2015), 140-162. Erişim Tarihi: 09.06.2018, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/184925>
- Öztürk, A. (2016). Examining the economic growth and the middle-income trap from the perspective of the middle class. *International Business Review*, 25(3), 726-738. Erişim Tarihi: 07.03.2021.
- Öztürk, Z. ve Tay Bayramoğlu, A. (2019). Orta Gelir Tuzağı Hipotezi’nin Panel Birim Kök Testi ile Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(4), 200-213. Erişim Tarihi: 07.03.2021.
- Paus, E. (2012). Confronting the middle income trap: insights from small latecomers. *Studies in comparative international development*, 47(2), 115-138. Erişim Tarihi: 26.12.2017.

- Pribble, J. ve Huber, E. (2013). Social policy and redistribution: Chile and Uruguay. In *The Resurgence of the Latin American Left*, edited by Steven Levitsky and Kenneth M. Roberts, 117-138. *Baltimore: Johns Hopkins University Press*, 2013. Erişim tarihi: 01.03.2020.
- Raiser, M., Wes, M. ve Yilmaz, A. (2016). Beyond convergence: Poland and Turkey En Route to High Income. *Central Bank Review*, 16(1), 7-17. Erişim Tarihi: 03.01.2020.
- Robertson, P. E. ve Ye, L. (2013). On the existence of a middle income trap. *The Economic Society Of Australlia – Economic Record*. 92.297, 173-189. Erişim Tarihi: 01.11.2017, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1475-4932.12245/full>
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of political Economy*, 98(5, Part 2), 71-102. Erişim Tarihi: 14.03.2019.
- Rosenstein-Rodan, P. N. (1943). Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe. *The Economic Journal*, 53(210/211), 202-211. Erişim Tarihi: 16.01.2018, <https://www.jstor.org/stable/pdf/2226317.pdf>
- Saint-Paul, G. ve Verdier, T. (1993). Education, Democracy and Growth. *Journal of Development Economics*, 42(2), 399-407. Erişim Tarihi: 01.03.2021.
- Satoru, K. (2014). The Middle-Income Trap from the Viewpoint of Trade Structures (No. 482). *Institute of Developing Economies, Japan External Trade Organization (JETRO)*. Erişim Tarihi: 01.03.2021.
- Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94. Erişim Tarihi: 01.03.2021.
- Su, D. ve Yao, Y. (2016). Manufacturing as the Key Engine of Economic Growth for Middle-Income Economies. *ADB Working Paper Series*, No: 573. Erişim Tarihi: 01.03.2021.
- Su, D. ve Yao, Y. (2017). Manufacturing as the Key Engine of Economic Growth for Middle-Income Economies. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 22(1), 47-70. Erişim tarihi: 01.02.2021.
- şahin, İ., Başer, K. ve Karanfil, M. (2015). Orta Gelir Tuzağı Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Türkiye Örneğı (1980-2013). *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İşletme Fakóltesi Dergisi*, 7(2). Erişim tarihi: 03.03.2021, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uaifd/issue/21603/232037>
- Tampakoudis, I. A., Subeniotis, D. N., Kroustalis, I. G. ve Skouloudakis, M. I. (2017). Determinants of foreign direct investment in middle-income countries: New middle-income trap evidence. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 8(1), 58-58. Erişim Tarihi: 01.03.2021.

- Tho, T. V. (2013). The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations. *Asian Development Bank Institute*. 421. Erişim Tarihi: 25.12.2017, <https://think-asia.org/handle/11540/1183>
- Tıraşoğlu, M. ve Karasaç, F. (2018). Orta Gelir Tuzağı: Yapısal Kırılmalar Altında E7 Ülkeleri için Ampirik Bir İnceleme. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(2), 337-361. Erişim Tarihi: 01.02.2021, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/534124>
- Tiftikçigil, B. Y., Güriş, B. ve Yařđul, S. Y. (2018). Does middle income trap exist?: Evidence from Emerging Economies: E7 Countries for 1969-2015. *Revista Galega de Economia*, 27(1), 145-158. Erişim tarihi: 12.12.2020, <https://revistas.usc.gal/index.php/rge/article/view/5234>
- Tok, D. ve Uzunöz M. (2019). Gelişmekte Olan Ülkelerde Orta Gelir Tuzağı: Literatür Taraması. *Yildiz Social Science Review*, 5(1), 23-38. Erişim Tarihi: 10.03.2020, <https://dergipark.org.tr/en/pub/yssr/issue/49683/514097>
- Topuz, S., G. ve Dağdemir Ö. (2016). Ekonomik Büyüme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi: Kuznets Ters-U Hipotezinin Geçerliliği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(3), 115-130, Erişim Tarihi: 01.02.2018.
- Toramanoğlu, R. E. ve Görmüş, ř. (2018). Bankacılık Sektöründe şubeleşmenin Makroekonomik ve Demografik Belirleyicileri Üzerine Bir Araştırma: Panel veri Analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1-12. Erişim Tarihi: 01.02.2020.
- Tuğcu, C. T. (2015). How to Escape the Middle Income Trap: International Evidence From a Binary Dependent Variable Model. *Theoretical & Applied Economics*, 22(1). Erişim tarihi: 09.10.2019, <http://store.ectap.ro/articole/1056.pdf>
- Tuncel, C. O. (2014). Orta Gelir Tuzağı ve İnovasyon Politikaları: Doğu Asya Deneyimi ve Türkiye İçin Dersler. *Maliye Dergisi*, 167, 40-70. Erişim tarihi: 01.12.2017, http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/167/167-03.pdf
- Ünlü, F. ve Yıldız R. (2017). Orta Gelir Tuzağını Açıklayan Teorik ve Ampirik Yaklaşımlar. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı: 49, 87-115. Erişim Tarihi: 01.12.2017.
- Ünlü, F. ve Yıldız R. (2018). Orta Gelir Tuzağının Belirlenmesi: Ekonometrik Analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1), 1-20. Erişim Tarihi: 01.03.2021, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1123930>
- Vivarelli, M. (2014). Structural Change and Innovation as Exit Strategies from the Middle Income Trap. *IZA Discussion Paper*. No: 8148, Erişim Tarihi: 09.10.2020, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2432432
- Wang, Y. (2014). Will China Escape the Middle-income Trap? A Politico-economic Theory of Growth and State Capitalism. *University of Zurich Department of Economics, Center for Institutions, Policy and Culture in the Development*

- Process, Working Paper Series, Working Paper No. 110. Erişim Tarihi: 01.02.2018, http://www.econ.uzh.ch/ipcdp/Papers/ipcdp_wp110.pdf*
- Wang, Y. (2016a). A General Equilibrium Model of Political and Economic Outcomes. *University of Oslo Working Paper*. Erişim Tarihi: 01.02.2018, http://yikaiwang.weebly.com/uploads/2/3/6/9/23693943/chinape_paper.pdf
- Wang, Y. (2016b). The Political Economy of the Middle-Income Trap: Implications for Potential Growth. *Asian Development Bank Review*, 33(2), 167-181. Erişim Tarihi: 01.02.2018.
- Woo, W. T. (2011). Understanding the middle-income trap in economic development: the case of Malaysia. *World Economy Lecture delivered at the University of Nottingham, Globalization and Economic Policy*. Erişim Tarihi: 01.01.2018, <http://www.nottingham.ac.uk/gep/documents/lectures/world-economy-asia-lectures/world-econ-asia-wing-thye-woo-2011.pdf>
- Woo, W. T. (2012). China meets the middle-income trap: the large potholes in the road to catching-up. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*. 10(4), 313-336. Erişim Tarihi: 05.09.2017.
- Wu, Y. (2014). Productivity, economic growth and the middle income trap: Implications for China. *Frontiers of Economics in China*, 9(3), 460-483. Erişim Tarihi: 09.10.2019, https://brill.com/view/journals/fecc/9/3/article-p460_6.xml
- Yıldız, F.ve Eğri, T. (2019). Petrol Gelirleri ve Milli Gelir İlişkisi: İran Ekonomisi için ARDL Testi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 390-408. Erişim Tarihi: 01.02.2021.
- Yıldız, K. (2014). İşsizlik Türleri, Her Bir İşsizlik Türünün Toplam İşsizlikteki Payı ve Çeşitli Demografik Parametrelerle İlişkisi. *Akademik Bakış Dergisi*, Erişim Tarihi: 10.10.2018, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/382893>
- Yılmaz, G. (2014). Turkish Middle Income Trap and Less Skilled Human Capital. *İktisat İşletme ve Finans*, 30(346), 9-36. Erişim Tarihi: 01.10.2020, <https://ideas.repec.org/p/tcb/wpaper/1430.html>
- Yücememiş, B. T., Arıcan, E. ve Alkan, U. (2017). Türkiye–Özbekistan–Kazakistan Ekonomik İlişkileri ve Bankacılık Sistemi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 9(17), 161-203. Erişim Tarihi: 01.02.2021.
- Zhou, M. Y., Xiong, W. M., Li, X. Y. ve Liao, H. (2018). The Middle-Income Trap and the Coping Strategies From Network-Based Perspectives. *Entropy*, 20(10), 803. Erişim Tarihi: 01.01.2021, <https://www.mdpi.com/1099-4300/20/10/803>
- Zhuang, J., Vandenberg, P. ve Huang, Y. (2012). Growing beyond the Low-Cost Advantage: How the People's Republic of China can Avoid the Middle-Income Trap. *Asian Development Bank Report*, Erişim Tarihi: 01.02.2018, <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/30036/growing-beyond-prc-avoid-middle-income-trap.pdf>

Diğer Yayınlar

- AB Türkiye Delegasyonu, <https://www.avrupa.info.tr/tr/etkilesimli-avrupa-haritasi-9>
- Alancıoğlu, E. (2019). Orta Gelir Tuzağını Belirleyen Faktörler ve Yükselen Ekonomiler Üzerine Bir Analiz, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi SBE.
- Alataş, S. (2014). Ekonomik Kalkınmayı Belirleyen Faktörler: Ampirik Bir Analiz, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Alcan, D. (2018). Türkiye'de İşgücüne Katılımın Belirleyicileri ve İşgücüne Katılım Oranı Öngörülleri. *Uzmanlık Tezi*. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2979.
- ASO (Ankara Sanayi Odası), (2016). İsrail Devleti Ülke Notu. Araştırma ve Yönlendirme Müdürlüğü, 05.05.2016. Erişim Tarihi: 03.01.2021, <https://www.aso.org.tr/wp-content/uploads/2017/09/israil.pdf>
- Astar, M. (2009). OECD Ülkelerinde Taylor Kuralı'nın Geçerliliğinin Logit Modelleri ile İncelenmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi SBE.
- Asya Kalkınma Bankası. (2011). Asia 2050: Realizing the Asian Century. <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/18867/48263622.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim Tarihi: 25.12.2017
- Baskak, T., E. (2017). Büyüme Sürecindeki Engel: Orta Gelir Tuzağında Yer Alan Türkiye ve Bu Engeli Aşan Güney Kore ile Aşamayan Bulgaristan Karşılaştırması, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi SBE.
- Berliner, T., Thanh, D. K. ve McCarty, A. (2013). Inequality, poverty reduction and the middle-income Trap in Vietnam (Commissioned and Funded by the EU Delegation to Vietnam).
- Birleşmiş Milletler (2017). Food and Agriculture Organization of the United Nations, Case Study: Uruguay. July, 2017.
- Birleşmiş Milletler (2020). World Social Report 2020: Inequality in a Rapidly Changing World. Erişim Tarihi: 01.02.2021, <https://www.un.org/development/desa/dspd/>
- Birleşmiş Milletler, İnsani Gelişme Raporları, <http://hdr.undp.org/en/content/health-index>
- Boffa, M., Kumritz, V., Santoni, G., Taglioni, D. ve Winkler, D. (2016). Overcoming the Middle-Income Trap: The Role of GVC Integration for Climbing-Up the Income Ladder. University of Geneva.

- Bozkurt, E. (2014). Orta Gelir Tuzağı: Türkiye ve Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Araştırma, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE
- Bumin, B. (2007). Şili'nin Temel Ekonomik Göstergeleri ve Şili-Türkiye Dış Ticareti. İzmir Ticaret Odası, Haziran 2007. Erişim Tarihi: 03.01.2021, http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/sili_rapor_4-17-2012%2010-50-12%20am.pdf
- Deloitte (2016), Global Manufacturing Competitiveness Ranking, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/no/Documents/manufacturing/global-manufacturing-competitiveness-ranking-2016.pdf>
- Demirtaş, Ö. (2018). Türkiye Genç İş Adamları Derneği. Bilgilendirme Toplantısı Konferansı, Şubat 2018
- Dewitte, R. (2014). Middle Income Trap And Export Sophistication: Assessment and economic policy implications. *Yüksek Lisans Tezi*. Belçika, Gent: Gent University Master of Science in Economics.
- Dirice, M. M. (2018). Orta Gelir Tuzağı Kısır Döngüsünü Etkileyen Faktörler: Türkiye Analizi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, SBE.
- Dünya Bankası (2018), Country Lending Groups, <https://datahelpdesk.worldbank.org/>
- Dünya Bankası (2018). Japonya Ülke Profili, Erişim Tarihi: 03.01.2021, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG?locations=JP>
- Dünya Bankası (2018). Singapur Ülke Profili, Erişim Tarihi: 03.01.2021, https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=SGP
- Dünya Bankası (2018). Uruguay Ülke Profili. Erişim Tarihi: 03.01.2021, https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=URY
- Dünya Bankası, Atlas Metodu, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/>
- Dünya Bankası, Bangladeş, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD>
- Dünya Bankası, Hindistan, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP>
- Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/>
- Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/>
- Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>
- Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS>

Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS>

Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS?locations=TR>

Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NV.MNF.TECH.ZS.UN>

Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NV.MNF.TECH.ZS.UN>

Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG>

Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gds.totl.zs>

Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/ny.gnp.pcap.cd>

Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD?locations=IN>

Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS>

Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN?>

Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.ADVN.ZS?locations=TR>

Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/sl.uem.totl.zs>

Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>

Dünya Bankası, Kurumsal Göstergeler, <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>

Dünya Bankası, TCdata360, <https://tcdata360.worldbank.org/>

Eğilmez, M. (2012). Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye, *Kendime Yazılar*.
<http://www.mahfiegilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.html> (Erişim Tarihi: 06.12.2017)

Ekonomik Özgürlükler Kurulu, <https://www.heritage.org/index/>

Federal Reserve Bank (FRED), www.fred.stlouisfed.org/series/RTFPNATRA632NRUG

Gezer, M.A. (2014). Gelir Tuzakları ve Türkiye'nin Orta Gelir Tuzağına Yakalanma Riski, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi SBE.

Hamaloğlu, S. (2020). Orta Gelir Tuzağı; Türkiye Ekonomisi İçin Sektörel Analiz Ve Orta Gelir Tuzağından Kurtulmak İçin Politika Önerileri, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Karabük: Karabük Üniversitesi SBE.

IMF, Dünya Ekonomik Görünümü, <http://www.imf.org/external/datamapper/>

IMF, <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/WEOWORLD>

Indexmundi, <https://www.indexmundi.com/>

- Kahraman, D. (2019). Singapur Finans Merkezi. Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği (TSPB) Gösterge Kış 2019. Erişim Tarihi: 03.01.2021, <http://www.tspb.org.tr/wp-content/uploads/>
- Knomea, <https://knoema.com/>
- Konferans Kurulu (The Conference Board), Erişim Tarihi: 10.11.2018, <https://conference-board.org/asia/>
- Konferans Kurulu (The Conference Board), Total Economy Database, Erişim Tarihi: 10.11.2018, <https://www.conference-board.org/data/economydatabase/index>
- Korkmaz, S. (2016). Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye Ekonomisi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi SBE.
- Maddison, A. (2010). Statistics on world population, GDP and Per Capita GDP, 1–2010AD. The Maddison Project. Erişim Tarihi: 01.01.2018, <http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/home.htm>
- Metin, N. (2002). Nitel Bağımlı Değişkenli Panel veri Modelleri ile İMKB’de İşlem Gören Hisse Senetlerinin Başarısının Tahmini, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- NKFUCOM, İmalat Sanayi nedir?, <http://www.nkfu.com/imalat-sanayi-nedir/>
- OECD, PISA- Programme for International Student Assessment <https://www.oecd.org/pisa/>
- OECD, Temel Ekonomik Göstergeler, www.oecd.org/sdd/oecdmaineconomicindicators
- OICA, International Organization of Motor Vehicle Manufacturers (2016). Production Statistics. Erişim Tarihi: 01.01.2021, <https://www.oica.net/category/production-statistics/>
- Ortiz-Ospina, E. ve Roser, M. (2013). Happiness and life satisfaction. Our World in Data. Erişim Tarihi: 01.01.2021, <https://ourworldindata.org/happiness-and-life-satisfaction>
- Ortiz-Ospina, E. ve Roser, M. (2017). Happiness and life satisfaction. Our World in Data. Erişim Tarihi: 01.01.2021, <https://ourworldindata.org/happiness-and-life-satisfaction>
- Saygılı, Ş. ve Cihan, C. (2008). Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri: 1987-2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları, Temel Sorunlar ve Potansiyel Büyüme Oranı. İstanbul: TÜSİAD.
- Scimago Journal & Country Rank, <https://www.scimagojr.com/>

- Starkweather, J. (2014). Factor Analysis with Binary Items: A Quick Review with Examples. Benchmarks RSS Matters, Erişim Tarihi: 10.11.2020, https://it.unt.edu/sites/default/files/binaryfa_l_jds_sep2014_0.pdf
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2021). Yeni Ekonomi Programı 2021-2023. Ankara
- T.C. Merkez Bankası, İstatistikler, www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Erişim Tarihi: 10.09.2020, <https://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/>
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Erişim Tarihi: 10.09.2021, <https://www.sbb.gov.tr/yatirimlar/yatirimlarin-gsyh-ve-myb-icin-deki-payi>
- The Global Economy, Country Rankings, Erişim Tarihi: 10.09.2020, https://www.theglobaleconomy.com/rankings/manufacturing_value_added/
- The Global Innovation Index (2017), <https://www.globalinnovationindex.org/Home>
- Tok, D. (2019). Gelişmekte Olan Ülkelerde Orta Gelir Tuzağı, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi SBE.
- TÜİK (2021). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020, Haber Bülteni, Sayı: 37210, Erişim Tarihi: 01.08.2021, <https://data.tuik.gov.tr/>
- TÜİK, Konularına Göre İstatistikler, Erişim Tarihi: 10.09.2021, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist>
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği-TOBB, Ekonomik Rapor 2020, Erişim Tarihi: 10.09.2020, <https://tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2021/77ER.pdf>
- TÜSİAD (2008). Türkiye Sanayine Sektörel Bakış. Yayın No: TÜSİAD-T / 2008-05 / 466, İstanbul, Erişim Tarihi: 05.03.2018, <http://tusiad.org.tr/yayinlar/raporlar/item/3659-turkiye-sanayine-sektorel-bakis>
- Ulusoy, V. (2018). Ekonomik Büyüme ve Orta Gelir – Yoksulluk Tuzağı, Ekonomik Analiz, Erişim Tarihi: 03.03.2020, <http://www.veyselulusoy.com/ekonomik-analiz/ekonomik-buyume-ve-orta-gelir-yoksulluk-tuzagi>
- Ursavaş, U. (2019). Orta Gelir Tuzağı ve Üst-orta Gelir Grubunda Yer Alan Ülkelerde Büyüme Yavaşlaması Riskini Etkileyen Faktörler, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi SBE.
- Ünlü, F. (2016). Orta Gelir Tuzağı ve Yenilik: Teori ve Uygulama, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE.
- WIPO (World Intellectual Property Organization), (2017). The Global Innovation Index 2017, Erişim Tarihi: 04.11.2018, <http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/>

- Xon, J. G. D., Hoong, L. Y., Ting, L. T., Chin, T. K. ve Kuan, W. L. (2013). Middle-Income Trap: From The Perspective of Economic Growth, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Malaysia: Universiti Tunku Abdul Rahman
- Zakariassen, I., H. ve Eriksen, M. (2016). The Middle-Income Trap, Democracy and Human Capital: A Study of Korea, *Yüksek Lisans Tezi*. Trondheim, Norveç: Norwegian University of Science and Technology, Department of Economics
- Zampelis, G. (2015). Growth slowdowns and middle income trap: An empirical study on Latin American countries, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Rotterdam, Netherlands: Erasmus School of Economics, International Economics Faculty



ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Yüksel ÇAĞDAŞ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Selçuk Üniversitesi
Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bölümü	İktisat
Yüksek Lisans	
Üniversite	Fatih Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Ekonomi
Programı	Ekonomi
Makale ve Bildiriler	
1. Yüksel ÇAĞDAŞ, “Türkiye’de Toplam Vergi Yükünün OECD Ülkeleri ile Karşılaştırılması”, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2020, Cilt 20, Sayı 1- Bahar. 2. Yüksel ÇAĞDAŞ, Anıl ERALP, Serdar ŞAHİN, “Vergi Açığı Üzerinde Sosyo-Ekonomik ve Finansal Gelişmişliğin Etkisi: Bölgesel Bir Analiz”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2020, Cilt 16, Sayı 1-Bahar.	